

Rapport fra konferansen

Forskning i friluft 2015

27. og 28. januar, Radisson Blu Lillehammer Hotel

NORSK
FRILUFTSLIV

20
15
FRILUFTSLIVETS ÅR

Forskning i friluft

Tidligere utgitte rapporter

- Rapport fra konferansen Forskning i friluft, landskonferanse om friluftsliv og forskning. Stjørdal 18. – 19. november 1998. FRIFO – rapport nr 1. 1999.
- Rapport fra konferansen Forskning i friluft, Øyer 19. – 20. november 2002.
- Rapport fra konferansen Forskning i friluft, Røros 1. – 2. desember 2005.
- Rapport fra konferansen Forskning i friluft 2009. 24. og 25. november, Holmenkollen Park Hotel Rica, Oslo.

FORORD

Konferansen «Forskning i friluft 2015» ble arrangert på Lillehammer 27. og 28. januar, som et av de første større arrangementene i Friluftslivets år 2015. Det var Norsk Friluftsliv, i samarbeid med Oppland fylkeskommune, som stod for arrangementet, med økonomisk støtte fra Miljødirektoratet og Norges forskningsråd.

«Forskning i friluft 2015» er den femte i rekken av forskningskonferanser om friluftsliv, og er nå en godt etablert tradisjon. Formålet med disse konferansene er blant annet å få økt fokus på friluftslivsforskningen i Norge og å gi forskere muligheter for å presentere forskningsresultater innenfor dette feltet for et bredere forum. Konferansene er også blitt et viktig møtested for forskere og andre som har interesse og behov for kunnskap om friluftsliv.

Deltakelse og interessen bekrefter at det er et stort behov for disse konferansene.

Norsk Friluftsliv vil takke de mer enn 220 personene som deltok. Vi vil spesielt takke forskerne og andre som bidro med nærmere 40 foredrag og dermed gjorde konferansen mulig, statsråd Tine Sundtoft i Klima- og miljødepartementet som holdt åpningsforedraget og fylkesordfører Gro Lundby som ønsket velkommen til Oppland.

Denne konferanserapporten inneholder alle foredragene som ble holdt på konferansen, de fleste i skriftlig form. Men for noen foredrag er det PowerPoint-presentasjonen som er benyttet. Foredragene ble holdt enten i plenum eller i parallellsesjoner.

Konferansekomiteen som har bestått av Anne Mari Aamelfot Hjelle (DNT), Siri Parmann (NJFF), Annette Bischoff (HiT), Kirsti Pedersen Gurholt (NIH), Odd Inge Vistad (NINA) og Hans Erik Lerkelund (Norsk Friluftsliv). En stor takk til alle for god innsats og vel gjennomført konferanse!

Norsk Friluftsliv vil også takke Tuva Eiklid i Oppland fylkeskommune for godt samarbeid om konferansen.

En takk til Svein-Magne Gjessing, Lill Haugen og Siri Meland i Norsk Friluftsliv for all innsats og hjelp. Takk også til Tone Ansnes i Norsk Friluftsliv som har redigert denne konferanserapporten.

Oslo, desember 2015

Norsk Friluftsliv

Lasse Heimdahl

generalsekretær

INNHold

FORORD	1
---------------------	----------

PLENUM

Åpningsforedrag – Statsråd Tine Sundtoft	5
Friluftsliv i Norge anno 2014 – Status og utfordringer – Børre Kind Dervo	8
Friluftsliv i förändring – Resultater från sex års forskning i Sverige – Peter Fredman	11

SESJON 1

Vill ulv i urban skog – Olve Krange	14
Kyrkogårdar som gröna stadsrum – Helena Nordh	18
Bynært friluftsliv langs et regulert vassdrag – Mesnaelva i Lillehammer – Hogne Øian og Margrete Skår	21
Hvordan påvirker vindkraftutbygging folks utøvelse av friluftsliv? – Bent Brattbakken	36
Regionale planer – et sentralt virkemiddel for friluftslivet i fjellområdene – Hans Olav Bråtå	45
Sosiale normer som årsak til adferd og adferdsendring i friluftslivet – case laksefiske i Lakselva, Finnmark – Øystein Aas, Stian Stensland og Esten Sødal Skullerud	48
Kva er «unødig forstyrrelse»? – Om å balansere fuglevern og friluftsliv – Odd Inge Vistad .	53

SESJON 2

Barna og naturen. Resultater fra en nasjonal spørreundersøkelse – Line C. Wold, Vegard Gundersen og Margrete Skår	56
Barns kontakt med natur – hvordan kan voksen tilstedeværelse virke inn? – Margrete Skår og Vegard Gundersen	63
Friluftsmidier, kjønn og makt – Andrè Horgen	73
Kvinneres drivkraft til friluftslivsekspedisjoner i polare strøk – Camilla Marstrander Askildsen	85
Konflikthandtering på tur – Inger M. Tronstad og Eivind Sæther	91
Fri ferdsel? Om friluftslivets rett og galt – Frode Flemsæter	104
Ulykker i friluftsliv på videregående skole. Hva kan forskningen lære oss? – Lena Dahl ...	108

SESJON 3

Naturmøte – naturens betydning i et livsløp – Annette Bischoff	115
Hvilket potensiale har fysisk aktivitet i naturen som helsefremmende faktor i Norge? – Giovanna Galogiuri	119
Kampen om bynære friluftsområder – hva betyr økt fokus på folkehelse og tilgjengelighet i planleggingen? – Knut Bjørn Stokke	122
Å gå i nærmiljøet i Moss – hvem, når og hvorfor ikke? – Kine H. Thoren, L.C. Wold, O.I. Vistad, M. Skår og H. Nordh	127
Verdiforskyvning i friluftslivet i lys av økologisk økonomi – Are Severin Ingulfsvann	136
Naturbaserte reiselivsbedrifter – aktiviteter, omfang og målsettinger – Stian Stensland ..	142
Turistars oppfatninger av mikrokraftverk ved turisthytter – Therese Kallekleiv og Øystein Aas	158
Horisont Snøhetta – Vegard Gundersen	161
Bruk og vern i fjellområdene – fra retorikk til praksis? – Kjell Overvåg	170

SESJON 4

Friluftsliv på Riddu Riddu – festivalen – samisk, norsk og internasjonalt uteliv – Bente Ovedie Skogvang	174
Avskyelige snømenn og Land Art i fjæra. Undervisningsformer i grunnskolelærerutdanningen – Mette Gårdvik, Karin Stoll og Wenche Sørmo	181
Effekten av uteskole – Pål Vinje	186
Actionkamera i forskningen på barn i natur – Et nyttig verktøy eller forstyrrende teknologi? – Henrik Rosted Neegaard og Asbjørn Magnar Hov	191
På tur på barns premisser? Friluftsliv som pedagogisk praksis i barnehagen – Gjertrud Stordal	195
Blikk for det uforutsigbare, svømmebasseng i mosen og dyr med øyne på hvert bein. Friluftsliv i barnehagen - Kari- Anne Jørgensen	202
Lek og aktivitet i fri natur – viktig for folkehelsen, men hvordan få det inn i en travel barnehagehverdag? – Ingvil Grytli	212
Nysgjerrige lek: Utforskende dannelselse – Jostein Rønning Sanderud og Kirsti Pedersen Gurholt	218
Friluftsliv i framtidens skole: Fag og fagovergripende kompetanse i det 21. århundre – Kirsti Pedersen Gurholt	224

PLENUM

Retorik og praktik i förvaltning av friluftsliv i skyddade områden i Sverige – Marie Stenseke	233
Norske verneområder – en arena for det enkle friluftslivet? - Morten Ingebrigtsen Wedege	237
Friluftslivets plass i miljøforskningen – Eli Ragna Tærum	239

VEDLEGG

Deltakerliste	241
Program	247

Åpningsforedrag

Statsråd Tine Sundtoft, Klima- og miljødepartementet

Kjære dere!

God og oppdatert kunnskap er en forutsetning for å fatte riktige beslutninger og gode valg innenfor alle felt. Arrangørene av denne konferansen, med Norsk Friluftsliv og Oppland fylkeskommune i spissen, setter nettopp fokus på forskning og kunnskap. En stor takk til dere!

Den kunnskapen som blir presentert her i dag og morgen gir ikke minst mitt departement et godt grunnlag for utforming av fremtidig friluftslivspolitik. Og timingen kunne ikke vært bedre. Vi har som dere vet, akkurat markert starten på Friluftslivets år 2015.

For ikke mange dager siden overnattet jeg sammen med en gjeng speidere ute i svarte skogen. Det var en stjerneklar vinternatt. Vi hadde telt og sovepose. Det var kuldegrader, bål og pølsegryte. Slik markerte jeg åpningen av Friluftslivets år. Over 200 ordførere i Norge, og mange andre, hadde fulgt min oppfordring om å gjøre det samme rundt om i landet. Hva forteller det om Norge? Hvilket annet sted i verden ville nesten halvparten av landets ordførere dratt ut i skogen for å sove under åpen himmel? Det forteller at friluftslivet er en viktig del av vår kultur. Friluftslivet er en del av vår identitet. Det er noe viktig som vi må ta vare på.

Ny forskning om friluftsliv skal deles på denne konferansen. Jeg ser av programmet at mange viktige og aktuelle temaer skal presenteres innenfor ulike felt. Denne helheten er viktig for alle som jobber med friluftsliv og naturforvaltning. Det er ikke nok bare å se på en del av feltet. Alt henger sammen og påvirker hverandre.

Dør for eksempel fiskestammen i et vann ut, gir dette både tap av biologisk mangfold og redusert mulighet til friluftsliv for de som driver med sportsfiske. Bygger vi i naturområder, kan det ødelegge eller forringe muligheten for friluftsliv. Samtidig kan naturverdier og landskapskvaliteter gå tapt. Denne helheten i friluftslivet, der stimulering til aktivitet er avhengig av at det finnes attraktive områder å drive med friluftsliv i, kommer godt fram i programmet. Men vi har også et ansvar selv. Det er viktig at friluftslivet drives på naturens premisser. Vår aktivitet må ikke sette spor som ødelegger for de som kommer etter oss.

I tillegg til oppdaterte forskningsresultater, vil denne konferansen gi nye perspektiver og innfallsvinkler til kjente temaer. Det er viktig! Ikke minst i dag hvor samfunnsendringer skjer raskere enn før. Skal den høye deltakelsen i friluftslivet bestå -- og aller helst øke -- er det viktig at forvaltningen følger med og innretter virkemidlene i tråd med samfunnsutviklingen forøvrig.

Regjeringen jobber med en ny stortingsmelding om friluftsliv. Det er 14 år siden den forrige. Det er behov for en ny gjennomgang. Meldingen vil beskrive hvor friluftslivet står i Norge i dag. Den vil se på endringer og utviklingstrekk. Meldingen skal også, ut fra dette, fastsette de nasjonale målene i friluftslivsarbeidet. Den skal utforme en politikk for friluftslivsarbeidet i årene fremover som er tilpasset dagens samfunn og dagens utfordringer. Regjeringen tar sikte på å fremme meldingen for Stortinget vinteren 2016.

Det er viktig for regjeringen å lage en stortingsmelding som er kunnskapsbasert. Virkemidler og prioriteringer skal fastsettes ut fra oppdatert forskning. Samfunnet er ikke statisk. De tiltakene som var riktige for tyve år siden trenger ikke å være like viktige i dag. Norsk institutt for naturforskning har derfor på oppdrag fra Klima- og miljødepartementet utarbeidet en rapport som viser status for friluftsliv i Norge i 2014. Rapporten viser trender og utviklingstrekk innenfor friluftsliv siden forrige

stortingsmelding. Den peker på hvordan staten bør prioritere sine ressurser i friluftslivsarbeidet. Norsk institutt for naturforskning skal selv redegjøre for innholdet i rapporten senere i dag.

Overordnet mål med den kommende stortingsmeldingen er at enda flere skal utøve friluftsliv jevnlig. Dette vil også være viktig for folkehelsen. I tillegg skal meldingen understøtte friluftsliv som en viktig del av norsk kulturarv og nasjonal identitet. Det norske friluftslivets historiske forankring vil derfor bli beskrevet i meldingen. Det er viktig å vise det norske friluftslivets røtter og egenart.

Hva regjeringen legger i friluftsliv i dag, vil også bli drøftet. For å flest mulig aktive, vil vi i meldingsarbeidet særlig se på friluftsliv i nærmiljøet. Målet er å gjøre friluftsliv til en lavterskelaktivitet. Det er derfor ikke tilfeldig at åpningen av Friluftslivets år i Oslo tidligere denne måneden foregikk i Tøyenparken, midt i sentrum av byen.

Jeg pleier å si at det er bedre å ta seg en tur ut etter jobb enn å sitte inne i sofaen og planlegge neste års spektakulære fjelltur. Naturen ligger der i nærmiljøet og venter på oss. Derfor er det viktig at vi bevarer parker og friområder i byer og tettsteder.

Jeg vil imidlertid understreke at meldingen skal også omfatte friluftsliv utenfor byene og tettstedene, herunder de større skog- og fjellområdene, og ikke minst nasjonalparkene. Nasjonalparkene våre er svært viktige friluftslivsområder.

Friluftsliv er dynamisk som samfunnet for øvrig. Endringsprosesser foregår hele tiden. Dagens friluftsliv er mer variert og mangfoldig enn tidligere. Samtidig viser undersøkelser at utdanning og økonomi fortsatt betyr mye for hvem som driver med friluftsliv. Det er fortsatt en overvekt av mennesker med høy utdanning og god økonomi blant dem som dyrker friluftslivets gleder. Det er viktig for staten å få kunnskap om hvordan denne forskjellen kan utjevnes. Slik kan friluftsliv bli enda viktigere i folkehelsearbeidet.

Regjeringen ønsker at enda flere enn i dag begynner med friluftsliv. Ikke bare et par ganger i måneden, men jevnlig. Skal friluftsliv spille en viktig rolle i folkehelsearbeidet, er det ikke nok å gå en tur en sjelden gang. Det må bli en integrert del av folks dagligliv, i alle grupper i samfunnet.

Et viktig tema i meldingen vil være hvordan barn og unge best kan rekrutteres. Forskning har vist oss at familien nå har en mindre rolle i rekruttering av barn og unge til friluftsliv enn tidligere. Søndagsturen, som tidligere var et vanlig innslag i de fleste familier, er ikke like vanlig lenger. Skal rekrutteringen sikres, må kanskje frilufsorganisasjonene, barnehager og skoler ta et større ansvar enn før. Vi må gi den oppvoksende slekt kunnskap til å kunne drive med friluftsliv på egen hånd.

Meldingen vil også drøfte behovet for forskning innenfor friluftsliv. Hvilke temaer er det viktig å få oppdatert kunnskap om i årene fremover for å bevare og øke deltakelsen? Denne konferansen er ikke minst viktig for å få innblikk i dette.

For mange er kulturminner i naturen en viktig grunn til å drive med friluftsliv. Ofte vil naturopplevelsen og opplevelsen av kulturminnene virke sammen og være vanskelig å skille fra hverandre. Et gammelt kulturlandskap med steingjerder og rydningsrøyser - eller seterbebyggelse og seterlandskap – vil for mange innebære både naturopplevelse og gi kunnskap om - og nærhet til - menneskene som levde før oss. Det er lite forskning om hvilken rolle kulturminner spiller for utøvelse av friluftsliv. Det er også behov for mer kunnskap om hvordan kulturminnene best kan synliggjøres og formidles som del av friluftslivet. Samtidig kan det ligge store opplevelsesverdier i at ikke alle kulturminner aktivt synliggjøres og formidles. For mange er oppdagergleden -- at sporene av livene til menneskene før oss fremstår som opprinnelige og autentiske -- viktige for opplevelsen.

Friluftslivet får nye impulser fra andre nasjoner og kulturer. Barna opplever en mer organisert, planlagt og tidsstyrt fritid enn tidligere. I tillegg preger kommersialisering utviklingen i økende grad. Det er behov for å undersøke nærmere hvordan dette påvirker friluftslivet. Hvilke preferanser og behov har det medført?

Det er også behov for mer forskning på hvordan innvandrerbefolkningen tar i bruk naturen. Politikeren Abid Raja var en av dem som var med og åpnet Friluftslivets år. Da vi ble intervjuet av NRK Nitimen, fortalte han - med glimt i øyet - hvordan han ble skremt med skogen av sine foreldre. Mens etnisk-norske foreldre tok barna med på søndagstur, fikk han høre: "Abid, hvis du ikke skjerper deg, tar vi deg med ut i skogen. Og så må du være der." Så skal det legges til at i dag elsker Abid Raja naturen. Han klarer ikke lenger å være inne på et treningssenter, men bruker naturen til å trene. Han kaller det antidepressiva på grønne resept.

Men er det slik at innvandrere og deres barn sosialiseres inn i norske friluftslivstradisjoner? Eller skaper de nye tradisjoner med særegent uttrykk og meningsinnhold? Dette er forhold som den statlige forvaltningen ønsker mer kunnskap om.

Regjeringen har fremmet et lovforslag til Stortinget som vil gi kommunene større selvbestemmelse når det gjelder motorferdsel i utmark. Lovforslaget gir kommunene anledning til å etablere snøscooterløyper for fornøyleskjøring. Det er behov for kunnskap om og eventuelt i hvilken grad dette vil påvirke allmennhetens naturopplevelse og utøvelse av friluftsliv. Regjeringen vil derfor evaluere lovendringene.

Det er også behov for mer kunnskap om ulike ferdselsformers innvirkning på naturverdier. Spørsmålet er for eksempel aktualisert knyttet til opprettelse av nye naturreservater i Osloområdet. Her pågår det – som dere kanskje har registrert -- en heftig debatt om mulige konflikter mellom organisert friluftsliv og verneinteresser.

Vi verner for å bevare. Men vi verner også for å sikre tilgang til naturen. Derfor bør vi unngå å ha strengere restriksjoner enn nødvendig i verneområdene. Det pågår allerede noe forskning på vannsportaktiviteter som surfing og brettseiling og påvirkning på verneverdier i sjøfuglreservater. Jeg ønsker meg et bedre kunnskapsgrunnlag på dette området, herunder blant annet på slitasje fra sykling og organiserte friluftslivsaktiviteter i verneområdene.

Flere av de forskningsresultatene som blir presentert på denne konferansen er kanskje ikke offentliggjort før. Jeg er sikker på at konferansen vil gi verdifull ny kunnskap til alle, og bidra til at vi alle får inspirasjon og kunnskap til å gjøre en enda bedre jobb for friluftslivet.

Jeg ønsker dere lykke til! Takk for meg!

Friluftsliv i Norge anno 2014 – Status og utfordringer

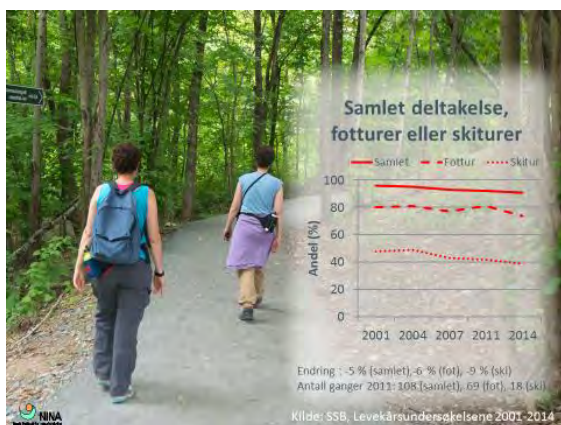
Børre Kind Dervo, Norsk institutt for naturforskning, NINA

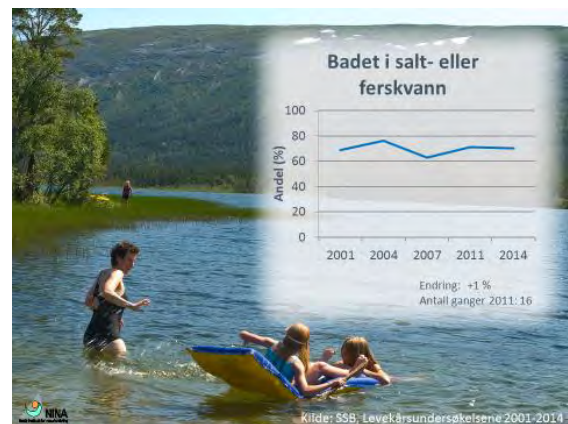
Innholdet fra dette foredraget er hentet fra NINAs forskningsrapport «Friluftsliv i Norge anno 2015 – status og utfordringer».

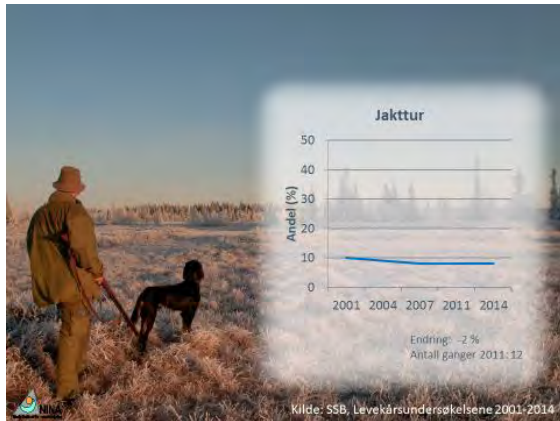

Innhold

- Litteraturgjennomgang
- Status og utviklingstrekk for friluftslivet
 - Data fra Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelser i perioden 2001 til 2014 og Odden 2012
 - Personer over 16 år som i løpet av de siste 12 mnd har deltatt i ulike frilftsaktiviteter
 - Overordnet gjennomgang av andre tema i rapporten
 - Metode: se www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker og NINA Rapport 1073

Oppsummering - samfunnstrender

- Individualisering, økt urbanisering, fokus på mosjon og helse, «ungdomstiden» varer lengre, økt andel med innvandrerbakgrunn og en større andel eldre
- Teknologisk utvikling – økt mangfold av aktiviteter
- Velstandsutvikling og mer fleksibel arbeidstid
 - » Sterkere forbruksidentitet
 - » Flere reiser ifm friluftslivsaktiviteter
 - » Økt tilgang til og bruk av fritidsbolig
 - » Flere har tilgang til fritidsbåt
- Økt mangfold åpner for flere arealbrukskonflikter
- Selvorganiserte lavterskeltilbud i nærmiljøet er viktig for økt aktivitet

NINA

www.nina.no

Oppsummering - deltakelse

- Samlet deltakelse i friluftslivet går litt ned
- Økt mangfold og deltakelse i flere aktiviteter
- Samlet deltakelse i fotturer og skiturer går litt ned og høstingsaktiviteter går ned
- Økning for:
 - » fotturer og skiturer i skogen og lange fotturer og skiturer på fjellet
 - » båtaktiviteter
- Økt urbanisering, men mindre forskjell i deltakelse mellom befolkningen i rurale og urbane områder
- Størst deltakelse for de med høyest inntekt og utdannelse
- Personer med innvandrerbakgrunn deltar mindre og er mindre aktive enn gjennomsnittet

NINA

www.nina.no

Takk for
oppmerksomheten!

Borre.dervo@nina.no

Referanse: Dervo, B.K., Skår, M., Köhler, B., Øian, H., Vistad, O.I., Andersen, O. og Gundersen, V. 2014. Friluftsliv i Norge anno 2014 – status og utfordringer – NINA Rapport 1073. 98 s + vedlegg.

www.nina.no

NINA

Friluftsliv i förändring – Resultat från sex års forskning i Sverige

Peter Fredman, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet, NMBU og Mittuniversitetet, turismforskningsinstituttet ETOUR

Det här föredraget bygger på boken *Friluftsliv i förändring* som innehåller de huvudsakliga resultaten från ett forskningsprogram med samma namn som pågick i Sverige åren 2006 – 2013 (Fredman, Stenseke och Sandell, 2014). När programmet summerades hade verksamheten resulterat i 177 vetenskapliga publikationer, fem nationella och en internationell konferens med sammanlagt över 1000 deltagare, cirka 40 workshops och seminarier, sex nya doktorer inom friluftsliv och flera debattartiklar i våra större dagstidningar. Friluftsliv i förändring organiserades som ett nätverk av cirka 15 forskare vid sju svenska lärosäten finansierat av Naturvårdsverket. Syftet var att etablera ett tvärvetenskapligt forskningsprogram för att analysera dynamiken kring friluftsliv och naturbaserad turism i Sverige, och därmed ge en god kunskapsbas för framtida forskning och uppföljningar. Forskningen genomfördes i form av en gemensam empirisk arena samt fem integrerade projekt med fokus på friluftslivets utövande och mönster; tätortsnära friluftsliv; fysisk planering för friluftsliv; friluftsliv, naturvård och utomhuspedagogik; samt friluftsliv, naturturism och regional utveckling. Man kan säga att programmet främst var sprunget ur den offentliga förvaltningens kunskapsbehov, men att resultaten har hög relevans även inom ideell och privat sektor. Resultaten från forskningen finns dokumenterade på hemsidan www.friluftsforskning.se

En gemensam empirisk arena

En viktig bas för forskningsprogrammet var den nationella enkätundersökning som genomfördes 2007. Frågeformuläret skickades till 4 700 svenskar i åldrarna 18–75 år som valts ut genom ett slumpmässigt urval från Statens personadressregister med en svarsfrekvens på 40 %. Enkäten bestod av 19 sidor med totalt 55 frågor, varav många hade flera delfrågor.

Svaren på undersökningen visar att mer än hälften av de svarande är ute i naturen ganska ofta, eller mycket ofta, under vardagar. Under längre ledigheter ökar denna andel till 89 %. Naturen är också en central miljö för barns uppväxt och t.ex. har hela 94 % av de svarande ofta, eller mycket ofta, tillbringat lov och semestrar i naturen. När det gäller deltagande i olika aktiviteter ute i naturen så är nöjes- och motionspromenader vanligast att ha ägnat sig åt minst en gång under en 12-månadersperiod (ca 95 % av de svarande), följt av strövat i skog och mark (ca 90 %), arbetat i trädgården (ca 84 %), solbadat (ca 81 %), och haft picknick eller grillat i naturen (ca 80 %).

Friluftslivet hos olika grupper

I boken finns en fördjupad analys när det gäller de tio vanligaste aktiviteterna som de svarande angett att de utövat mer än 20 gånger under en 12-månadersperiod (ca 1–2 gånger per månad). Det visar sig då att kvinnor generellt är mer aktiva än män. Jogging/terränglöpning, jakt och fiske är mer vanligt bland män medan solbad, picknick och stavgång är mer representerat hos kvinnor. Gruppen under 30 år skiljer ut sig något genom att promenera med hund är vanligare och arbete i trädgården mindre vanligt, jämfört med övriga grupper. Jogging/terränglöpning tycks också vara en aktivitet främst hos yngre och medelålders, medan det omvända gäller för stavgång. Föräldrarnas uppväxtland tycks inte ha så stor betydelse för vilka aktiviteter man väljer, men svarande med svenska föräldrar utövar aktiviteterna i större utsträckning jämfört med personer vars föräldrar vuxit upp utomlands.

En stor del av de svarande upplever att de får ökade insikter om samspelet i naturen och en känsla av att själva vara en del av den när de vistas ute i naturpräglade miljöer. De tre viktigaste motiven för att ägna sig åt aktiviteter i natur- och kulturlandskapet är att utöva fysisk aktivitet, uppleva avkoppling samt att vara nära

naturen. På vardagar betraktas fysisk aktivitet som det centrala motivet, medan avkoppling, social samvaro och att vara nära naturen blir de mest framträdande motiven under helger och ledigheter.

Knappt hälften av de svarande uppger att det finns någon eller några aktiviteter de skulle vilja ägna sig mer åt än de gör i dagsläget. På vardagar är det framför allt nöjes- och motionspromenader, jogga/terränglöpning och ströva i skog och mark. På helger är det liknande men med tillägget fritidsfiske. Längre ledigheter skiljer här ut sig och det som står högst på önskelistan är fjällvandring, utförsåkning, samt ströva i skog och mark. Brist på tid är ett dominerande hinder, särskilt på vardagar. Familjesituationen, brist på lämpliga platser och avsaknad av någon att utöva aktiviteten med är också förhållandevis vanliga skäl (mellan 15 och 20 % uppger detta) varför man inte kan ägna sig åt aktiviteterna i den utsträckning man önskar. På längre ledigheter är avsaknad av utrustning och höga kostnader också utmärkande hinder.

Naturkontakt, nya aktiviteter och fysisk planering

Barn är en grupp som ägnats särskild uppmärksamhet. Den forskning som presenteras visar att naturupplevelser finns med som inslag i barns liv, och att farhågor om att naturen försvunnit från barndomen varit överdrivna. Men naturkontakten kommer inte nödvändigtvis av sig självt i en tillvaro där kampen om barns fritid är hård. För många barn är föräldrar och skolans verksamhet en betydelsefull källa till upplevelser av natur. Då mer än 80% av invånarna i Sverige bor i tätorter är den tätortsnära naturen viktig för friluftslivet. Våra studier visar bland annat att tillgång till grönområden är en grundläggande förutsättning, men inte helt avgörande för urbana människors vistelse i naturen. Frågan om tillgänglighet till grönområden för friluftsliv handlar om en relation mellan individen å ena sidan, dennes upplevelse, vilja, förmåga och naturmiljön å den andra; dess existens, lokalisering i relation till tätortens olika bostadsområden, kvalitéer och åtkomlighet.

Nya och framväxande friluftss aktiviteter, av vilka flera har fått benämningen friluftssporter, har uppmärksamats allt mer. Likaså har olika studier uppmärksammat de ökande tendenserna till att friluftss aktiviteter friställts från det naturpräglade landskapet och byggs upp i inomhusmiljöer. Beträffande kopplingen mellan naturkontakt och miljöengagemang finns all anledning att tro att friluftsliv i vid bemärkelse kan ha en betydelse för att väcka, vidmakthålla och fördjupa ett miljöengagemang. Samtidigt är det viktigt att nyansera både "friluftsliv" och "miljöengagemang" som begrep eftersom det inte finns någon självklar automatik mellan dem. Det är därför viktigt att se till betydelsen av den fysiska miljön, typ av upplevelse och det sociala sammanhanget.

Trots att friluftslivet är ett viktigt markanvändningsintresse ur flera aspekter, har friluftsliv låg status i kommunal fysisk planering. Mångtydiga och odefinierade begrepp som allmänt intresse, översiktsplaneringens svaga status, politikernas ovilja att formulera riktlinjer för efterföljande planering samt allemansrättens betydelse för en relativt låg planeringsambition medverkar till den kommunala fysiska planeringens begränsade möjlighet att fungera som verktyg att skydda och gynna friluftslivet. Inom fältet friluftsliv och ekonomi har friluftslivets betydelse i samhällsekonomin också analyserats inom programmet. Friluftslivets förädlingsvärde i den svenska ekonomin uppgår till cirka 34 miljarder kr årligen, eller cirka en procent av BNP. Totalt spenderar svenskarna 100 miljarder kronor per år för sitt friluftsliv, varav tre fjärdedelar i Sverige.

Forskningsbehov

Avslutningsvis några ord om framtida forskningsbehov inom friluftsliv och naturturism i Sverige. Forskningsprogrammet Friluftsliv i förändring avslutades år 2013 och någon motsvarande större forskningssatsning har inte tagit vid därefter. De forskningsbehov vi kan se inför framtiden omfattar bl.a. den urbana människans naturkontakt (t.ex. nya former, organisering, friluftsvanor, säkerhet, hinder, ungdom, sportifiering), naturkontakt som näring (t.ex. marknad, innovation, betalningsvilja, värdeskapande, offentlig sektor, hållbarhet), markanvändningsintresse och planeringsfråga (t.ex. landskapsperspektiv, fysisk

planering, maktrelationer, konflikter), allemansrätten (t.ex. konfliktzoner, miljöpedagogik, allmänning), samt friluftsliv som diskurs i samhället (t.ex. identitet, mångkultur, globalisering, naturkontakt, demokrati)

Referenser

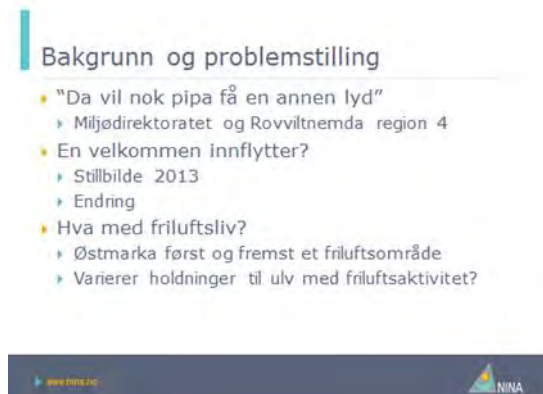
- Emmelin, L. Fredman, P. Sandell, K. & Lisberg Jensen, E. 2010. *Planera för friluftsliv – Natur, samhälle, upplevelser*. Carlsson bokförlag. 414 s.
- Fredman, P. Stenseke, M. & Sandell, K. (Red.) 2014. *Friluftsliv i förändring. Studier från svenska upplevelselandskap*. Carlssons bokförlag, Stockholm. 277 s.
- Fredman, P., Wall Reinius, S. & Lundberg, C. 2009. *Turism i natur. Definitioner, omfattning, statistik*. ETOUR, Mittuniversitetet, Östersund. Rapport R2009:23. 126 sid.
- Sandell, K., Arnegård, J. & Backman, E. (Red.) 2011. *Friluftssport och äventyrsidrott: Utmaningar för lärare, ledare och miljö i en föränderlig värld*. Studentlitteratur. Lund.

Vill ulv i urban skog

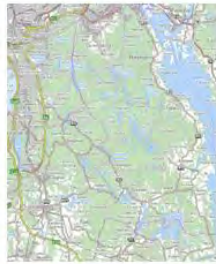
Olve Krange og Ketil Skogen, NINA

Et av de viktigste rekreasjonsområdene for oslofolk har blitt et ulverevir. Østmarka grenser til Oslos østlige bydeler, og for første gang har det latt seg undersøke hvordan “byfolk” blir påvirket av å ha ulv tett på seg, i egne rekreasjonsområder. Samtidig grenser marka og ulverevieret i øst til Enebakk og Rælingen. Kommunene er rett nok pendlerkommuner til Oslo, men som fremdeles har betydelig innslag av jordbruk, skogsdrift og aktive jegermiljøer. I Enebakk finnes dessuten et beiteområde for sau. For å studere meninger om østmarkulven fikk vi 1400 informanter, 900 fra oslobydelene Alna og Østensjø og 500 fra kommunene Enebakk og Rælingen (søndre del), til å fylle ut et spørreskjema om ulv og egen bruk av marka.

NINA har tre ganger spurt folk som bor i områdene rundt Østmarka om hva de mener om ulvene som har slått seg ned der; våren 2013 før ulveparets valper hadde forlatt hiet, sensommeren 2014 etter at en hel ulvflokk hadde delt marka med friluftslivsutøvere gjennom høsten og vinteren og sensommeren 2015 etter at hanulven i flokken hadde drept nær 50 sau på inngjerdet beite i Enebakk. Tabellene som presenteres her er kommentert i publikasjoner fra de to første datainnsamlingene. Interesserte lesere vil finne utdypende forklaringer i rapportene «Ulven i Østmarka. En velkommen innflytter?» (NINA – Rapport 979) og «Ulven i Østmarka – fortsatt velkommen?» (NINA-Rapport 1193). Funn fra den siste undersøkelsen presenteres i rapporten «Ulven i Østmarka – en dalende stjerne. Endringer i oppfatninger av ulven fra 2013 til 2015» (NINA – rapport 1209).

Østmarka mellom det urbane og (semi-)rurale

www.nina.no

Undersøkelsen 2013

- Utvalget på 1400 respondenter utgjør et representativt befolkningsutvalg.
- 900 er bosatt i bydelene Alna og Østensjø i Oslo.
- 500 er bosatt i Enebakk og i den sørlige delen av Rælingen
- Dataene ble samlet inn gjennom telefonintervjuer. Kvoter for kjønn og alder som svarer til den faktiske kjønns- og aldersfordelingen i områdene.

www.nina.no

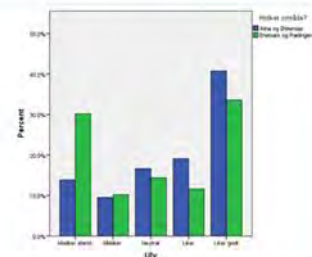
Andre runde 2014

- Samme antall respondenter i begge områder, men ikke samme utvalg.
- Hensikten var å se om erfaring eller i det minste nyheter om ulvene førte til endringer i folks oppfatninger.
- Dessverre har ulvene oppført seg meget diskret, og nesten ingen har sett noe til dem.
- Derfor var ulven faktisk mer medieeksponert ved T1 enn ved T2.

www.nina.no

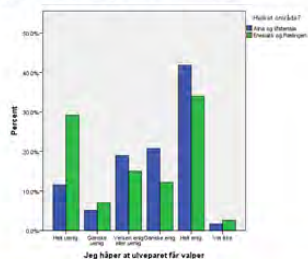
Liker eller misliker at det finnes ulv i Østmarka

www.nina.no

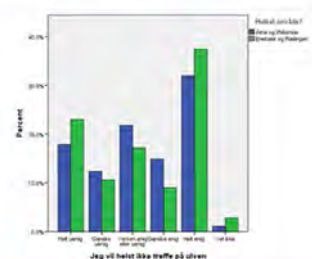
«Jeg håper at ulveparet får valper».

www.nina.no

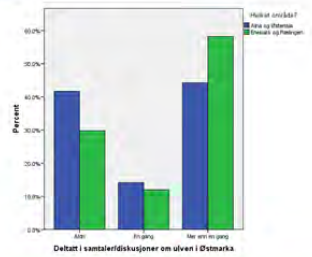
«Jeg vil helst ikke treffe på ulven»

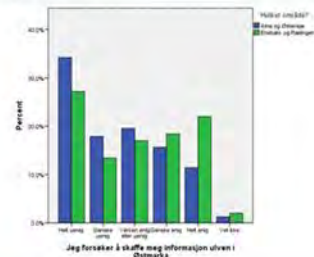
www.nina.no

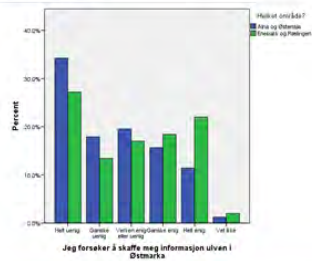
Deltatt i samtaler og diskusjoner om ulven i Østmarka

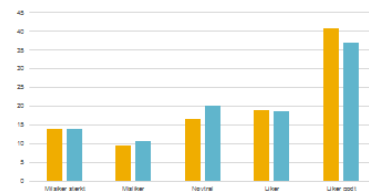
«Jeg forsøker å skaffe meg informasjon om ulven i Østmarka»

«Jeg forsøker å skaffe meg informasjon om ulven i Østmarka»

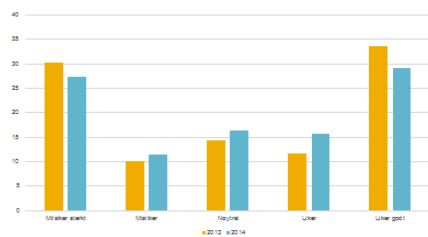
Liker eller misliker at det finnes ulv i Østmarka
Alna og Østensjø 2013→2014

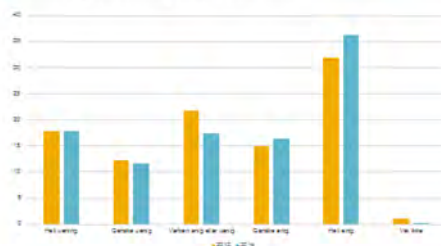
2013 2014

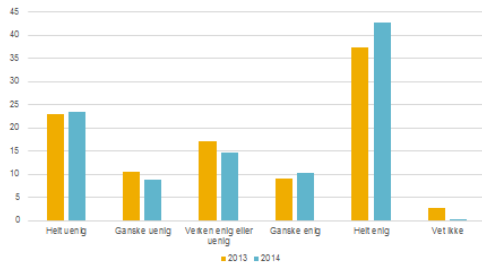
Liker eller misliker at det finnes ulv i Østmarka
Enebakk og Rælingen 2013→2014

Vil helst ikke treffe på ulven
Alna og Østensjø 2013→2014

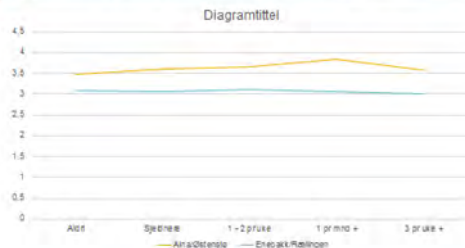
Vil helst ikke treffe på ulven Enebakk og Rælingen 2013→2014

www.nina.no

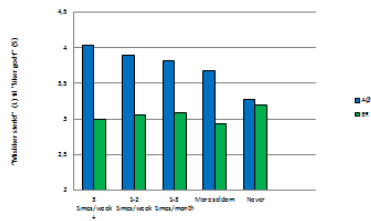
Sykkeltur: Liker eller misliker ulv i Østmarka

www.nina.no

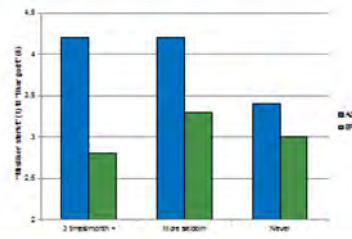
Skitur: Liker eller misliker ulv i Østmarka

www.nina.no

Overnattingstur (ute eller i telt): Liker eller misliker ulv i Østmarka

www.nina.no

Urban-rurale skillelinjer i miniatyr

- ▶ Veldig få har møtt på ulven, så konkrete erfaringer spiller neppe noen stor rolle.
- ▶ Vi må heller se dette som en påminnelse om at oppfatninger av ulven inngår i *kulturelle pakker*, der alt vurderes i forhold til grunnleggende verdier. Vi kan godt snakke om en tradisjonell bygdekultur og en urban kultur, men – som vi ser også her – kulturen på bygda er ikke bare 'tradisjonell'.

www.nina.no

Variasjoner i den kulturelle innpakningen

- ▶ *Interessen* for ulvesituasjonen er større på bygda enn i byen, selv når ulven er like nær byfolka.
- ▶ Og friluftaktiviteter som kan se ut til å være helt like, er sannelig også pakket inn på ulikt vis. Både aktivitetene og ulven kan tillegges ulikt meningsinnhold ut fra hvordan man ellers tenker om utmark, natur og friluftsliv.

www.nina.no

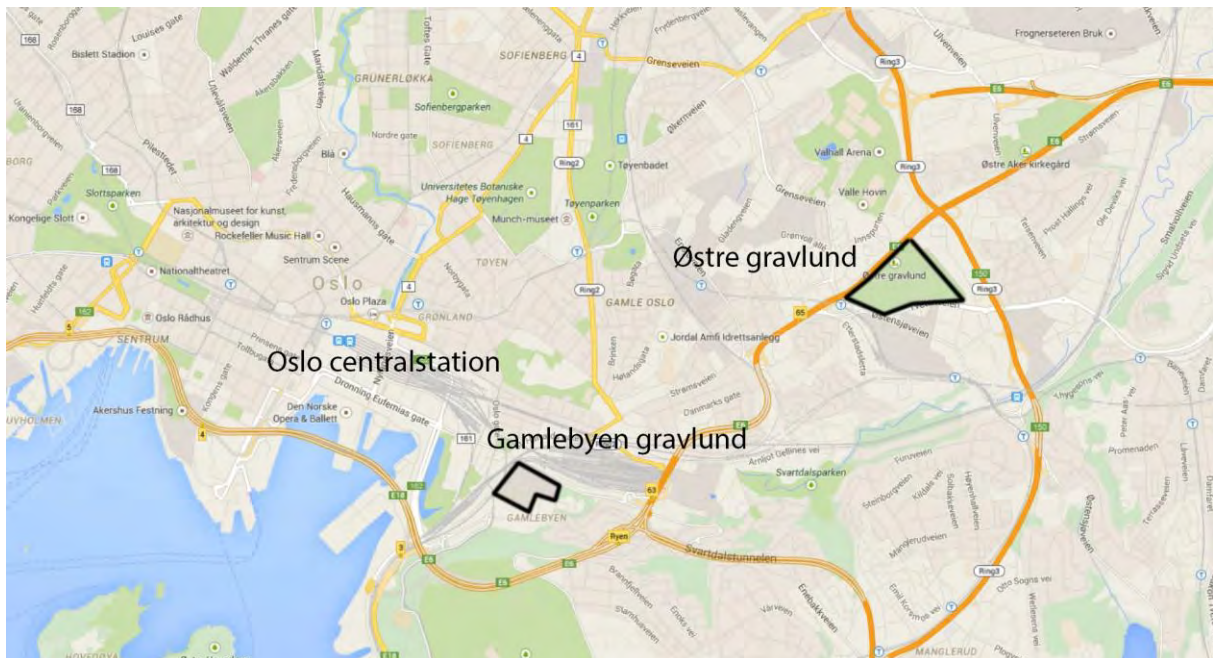
Kyrkogårdar som gröna stadsrum

Helena Nordh (NMBU), Margrete Skår (NINA), Katinka Horgen Evensen (NMBU)

Urbaniseringsprocessen i Skandinavien har inneburit flera invånare i de stora städerna och invånare från flera kulturer. Detta har medfört större press på existerande grönområden samtidigt som det bidragit till nya sätt att använda städernas gröna arealer. En av dessa gröna arealer är kyrkogårdar. Kyrkogårdar i Skandinaia är en del av grönstrukturen i städerna. De är gröna lungor i staden som kan bidra med restorativa (återhämtande) kvaliteter. Kyrkogårdarna är ofta välskötta och inviterar genom sitt parklika utseende till rekreation. Många förknippar dem med platser för sorg och minnen, men som vi kommit fram till i denna studie är de också platser för liv och aktivitet i form av "urbant friluftsliv". I Norge har Miljødirektoratets satsning på nærmiljø

(<http://www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Friluftsliv/Narmiljosatsing-/Om-narmiljosatsingen/>)

gett friluftslivet en annan betydelse till att också inkludera aktiviteter i naturområden i stadsmiljö. Kyrkogårdarna i Norge har regler för bruk som är annonserade på skyltar plasserade vid ingången till kyrkogårdarna. I dessa regler specificerar *Gravferdsetaten* att det inte är accepterat med t ex cykling, jogging och lek på kyrkogården. I en pågående 3-årig studie önskar vi att undersöka vilken betydelse kyrkogården har i dag, i ett förtätat och multikulturellt samhälle. Som fokus i detta föredrag önskar vi att se närmare på hur regler for bruk av kyrkogårdarna följs. Mer specifikt vilka aktiviteter som föregår på kyrkogårdarna, och vad folk har för hållning till aktiviteter som inte är relaterade till att besöka gravar. I studien ser vi på Østre och Gamlebyen gravlund i Oslo, se figur 1. Kyrkogårdarna är olika när det kommer till plassering i förhållande till centrum, närhet till bostäder och upplevelse av buller från biltrafik.

Figur 1. Karta på Oslo och plasseringen av kyrkogårdarna.

Innehåll och design skiljer sig till viss del också åt mellan de olika kyrkogårdarna. Gamlebyen gravlund ligger i en sluttning mot väster, är omgärdad av ett staket och har delar som är utan gravar, se figur 2. Ytterligare har Gamlebyen gravlund en muslimsk del.

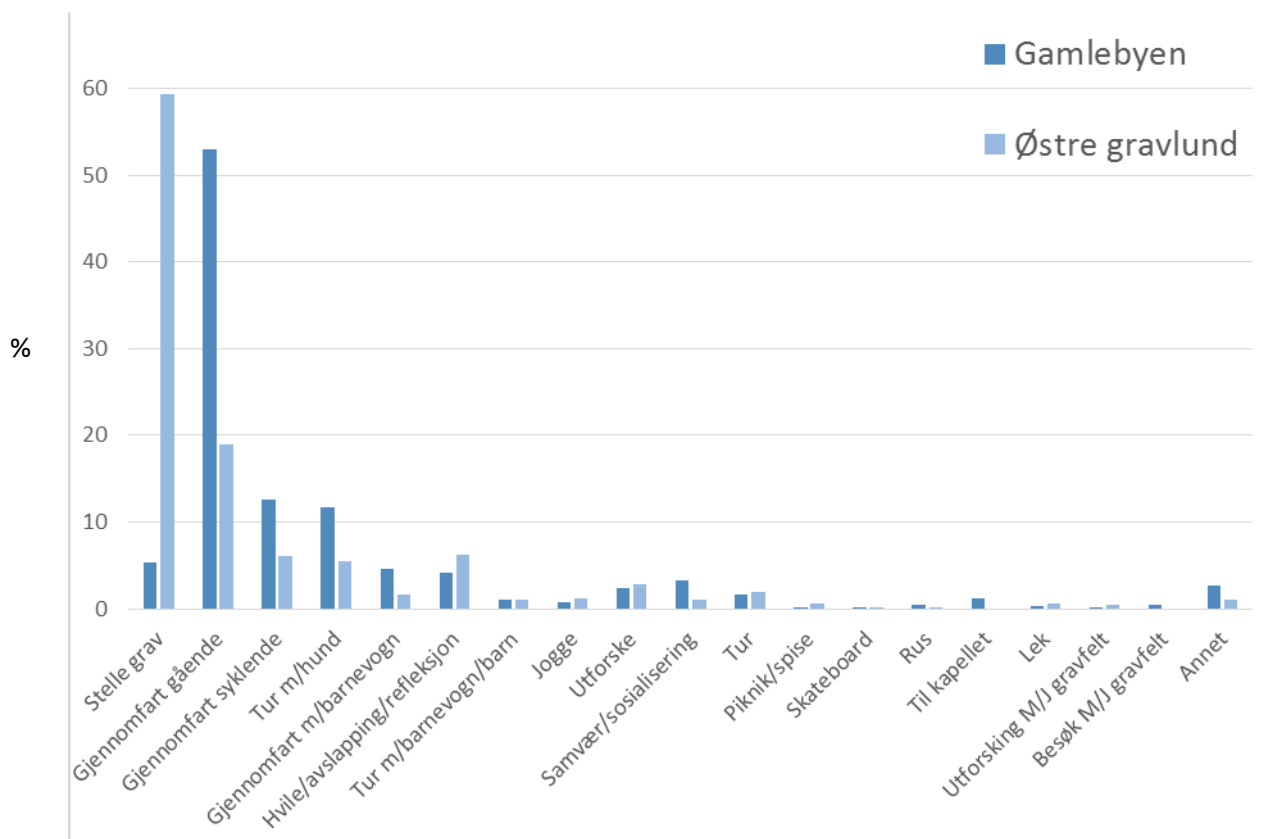
Figur 2. Bilder från Gamlebyen gravlund.

Østre gravlund har inga nivåskillnader utan ligger i ett platt landskap, den är omgärdad av en stenmur och det är relativt tätt mellan gravarna, se figur 3. I Østre gravlund finns en judisk gravplats.

Figur 3. Bilder från Østre gravlund

Studien som helhet bygger på flera olika metoder: ögonblicksobservationer, korta och långa intervjuer av besökare på dessa gravlundar. Ögonblicksobservationerna blev genomförda i perioden 1 april till mitten av juli 2014. Aktiviteter så som promenader, cykling, picknik etc. blev registrerat i ett aktivitetsschema, utöver detta registrerade vi kön och ålder på brukarna. Två gånger i veckan och en helgdag varannan vecka blev aktiviteterna registrerade av en av forskarna i teamet. Analys av frekvenser visar att båda kyrkogårdarna blev använda till många olika aktiviteter, se figur 4. De allra vanligaste var att besöka gravar, genomfart genom kyrkogårdarna, cykling och socialisering. Antalet besökare var större i Gamlebyen gravlund jämfört med Østre gravlund.

Figur 4. Diversiteten av aktiviteter på de två kyrkogårdarna. Här visas procentfördelningen av det totala antalet aktiviteter vi registrerade.

För att undersöka folks hållning till de olika aktiviteterna på kyrkogårdarna genomförde vi intervjuer med förbipasserande. Intervjuerna varade i 5-30 minuter. Resultaten från intervjuerna visar att generellt upplevdes aktiviteter med låg hastighet acceptabla, exempelvis gående genomfart, promenad, att sätta sig ner på en bänk. Ett undantag var dock solning som ansågs problematiskt. Aktiviteter med hög hastighet så som joggning och cykling var också problematiska. Ljudnivån på aktiviteten var avgörande vilket gjorde att sociala sammankomster inte ansågs acceptabla. Att gå med hund var omdiskuterat och svaren vi fick varierade. Men generellt var det acceptabelt att gå med hund i koppel så länge man plockade upp efter sig.

För att konkludera, det är en stor variation av aktiviteter på kyrkogårdarna. Plassering och design av kyrkogården påverkar aktiviteterna. Gamlebyen gravlund användes mer för vardagsrekreation och genomfart, medan Østre gravlund hade en mer "traditionell" användning relaterat till gravplatsbesök. Respekt och vördnad var väldigt viktigt för alla besökande, respekt för de sörjande men också respekt för platsen i sig själv.

FAKTABOX OM PROJEKTET

Projekttitel:

"Green Urban Spaces - the role of the cemetery in multicultural and interreligious urban contexts".

Finansierat av Norges forskningsråd.

Medlemmar:

Grete Swensen NIKU (projektledare)
Jan Brendalsmo NIKU
Margrete Skår NINA
Katinka Evensen NMBU
Helena Nordh NMBU

Bynært friluftsliv langs et regulert vassdrag – Mesnaelva i Lillehammer

Hogne Øian og Margrete Skår, Norsk institutt for naturforskning

Innledning

Norsk institutt for naturforskning (NINA) har gjennomført en studie av hvilke sosiale og miljømessige verdier som knytter seg til et bynært, regulert vassdrag. I dette tilfellet dreier det seg om Mesnaelva i Lillehammer kommune. I denne artikkelen tar vi for oss noen sentrale resultater fra forskningsprosjektet som belyser hvilken betydning Mesnaelva har for brukerne av elva. Relevante dimensjoner er her hvordan en elv virker inn på bymiljøet, stedsidentitet, muligheter for friluftsliv og annen utendørsrekreasjon, samt folkehelse og trivsel i urbane nærmiljø. Bakgrunnen for prosjektet er at mange konsesjoner for vassdragsregulering¹ vil bli gjennomgått på nytt i løpet av relativt nær framtid. Her kan også flere vassdrag som renner gjennom byområder bli inkludert. Hittil har mye fokus vært satt på levevilkår for fisk og fiskeutsetting som avbøtende tiltak i miljørevisjoner. I denne studien har vi undersøkt bredden i brukerinteressene langs bynære regulerte vassdrag. Forskningsprosjektet inkluderer i sin helhet både biologiske og samfunnsvitenskapelige tilnæringsmåter og er ment å danne et utgangspunkt for tilsvarende studier av andre regulerte, bynære vassdrag.

I tråd med at myndighetenes oppmerksomhet i økende grad har blitt rettet mot friluftsliv i urbane strøk (Miljøverndepartementet 2013), fremhever forskningslitteraturen flere positive aspekter ved folks bruk av grøntområder både i utkanten av og inne i byene. Blant annet pekes det på at urban nærmiljønatur gir muligheter for avkopling, mosjon og naturopplevelse og utgjør et lavterskeltilbud der befolkningen kan utøve friluftsliv ut fra egne forutsetninger, motivasjon og interesser (Skår 2014, Figari m.fl. 2009 og Bjerke m.fl. 2006). Hvordan folk forholder seg til vann i slike sammenhenger er lite studert her til lands. Det finnes likevel noe forskning som viser at lyden av rennende vann er noe mange verdsetter (Bjerke og Østdahl 2005) og at nivået på vannføring har betydning for den estetiske opplevelsen (Vistad m.fl. 2009). Samtidig kan natur- og kulturlandskapene som omgir elver og sjøer være vel så viktig som selve vannet (Vistad m.fl. 2009). Derfor er det ikke gitt at det er naturlige elver med viltvoksende vegetasjon langs bredden som foretrekkes så lenge helheten i naturmiljøet framstår som attraktiv (Bjerke m.fl. 2006, Vistad m.fl. 2009). Det foreligger også noen få studier som har belyst betydningen av vann for nærmiljø og friluftsliv i *urbane* omgivelser i Norge (Museth m.fl. 2008, Bjerke m.fl. 2006, Figari m.fl. 2009). Dette forskningsprosjektet er et bidrag til en slik forskningsmessig fokus.

I likhet med mange andre byer har Lillehammer sin historiske opprinnelse i den industrielle nyttefunksjonen elveløpet hadde for drift av møller, sagbruk og lignende. Ettersom Mesnaelva på denne måten har satt sitt klare preg byens identitet og historie, er den noe de fleste innbyggerne i Lillehammer forholder seg til. Som det blir belyst nedenfor, utgjør Mesnaelva en sentral del av et mye brukt turterreng i skogsområdene øst for bykjernen i Lillehammer, men er også en viktig del av bybildet i sentrum.

Fram til i dag er det som nevnt fisk og fiskernes interesser som har hatt hovedfokus i miljørevisjoner i regulerte vassdrag. Fram til midten av 80-tallet var det populært å fiske ørret i Mesnaelva. Fra da av ble dette fisket betraktelig dårligere, mye som en konsekvens av reguleringen, men også fordi gjedda

¹ Vassdragsregulering er inngrep som endrer naturlig vannføring og vannstand i elver eller som innebærer føring av vann bort fra naturlige avløp. Inngrepene kan bestå i bygging av demninger, kanaler og tunneler, og har som oftest med kraftproduksjon å gjøre. Til grunn for konsesjoner for vassdragsreguleringer ligger blant annet miljømessige vurderinger der både økologiske og samfunnsmessige forhold legges til grunn.

ble introdusert i vassdraget. Som denne undersøkelsen viser, er det relativt få som fisker i elva i dag. Mye tyder på at folks forhold til elva har endret seg i løpet av de siste tiårene, og bruken av ferdselsårene langs elva til ulike former for utendørsrekreasjon er nå mangfoldig og sammensatt. Hvilke aspekter ved elva som har innflytelse på opplevelsen av vassdraget varierer derfor. Følgelig er det viktig at miljørevisjonene kan bygge på forskningsbasert kunnskap om hvordan folk i dag bruker og verdsetter bynære vassdrag, og vi håper kunnskapen fra Lillehammer og Mesnaelva kan bidra i dette.

I denne artikkelen tas det utgangspunkt i noen resultater fra kvalitative intervjuer som ble gjennomført ved Mesnaelva, både i sentrum av Lillehammer og langs stier langs bredden i skogsområder ovenfor sentrum. Intervjuene inkluderer både lokalbefolkning og tilreisende. I tillegg presenteres de mest sentrale dataene fra en spørreundersøkelse blant Lillehammers befolkning. I hovedsak bli følgende spørsmål belyst: Gjennom hvilke aktiviteter er det folk kommer i berøring med Mesnaelva? Hva er det ved et bynært vassdrag som Mesnaelva folk verdsetter mest? Hvordan påvirker vannstand og vannføring opplevelsen av elva og aktivitetene som utføres langs Mesnaelva?

Om elvas betydning, basert på kvalitative intervjuer

Det eksisterende Mesna kraftverk ble satt i drift i 1986. Magasinet er innsjøen Nord-Mesna, ca. 350 høydemeter ovenfor og omlag 8 km i luftlinje øst for Lillehammer sentrum. Vannet føres i en nesten 3 km lang tunnel fra kanalen ved Kroken (kart i figur 1) ned til kraftverket, som ligger i fjellet under byen. Fra kraftverket går utløpstunnelen ned til utløpet i Mjøsa. For å gjøre oss kjent med bruken av Mesnaelva som et regulert, bynært vassdrag (se kart over det bynære elveløpet i figur 1), valgte vi å starte datainnsamlingen med å intervjuer folk langs elva. Først ble det gjennomført korte intervjuer med folk forskeren møtte på ulike steder. Deretter ble det gjort forhåndsavtalte intervjuer med personer fra hytteforeninger, fiskeforeninger, turlag etc., men også med enkeltpersoner vi ble anbefalt å snakke med fordi de er aktive brukere av elva. De korte intervjuene ga verdifull informasjon om hvorfor og hvordan folk ferdes langs elva. Informantene ble også bedt om å beskrive elva, og gi synspunkter i forhold til vannføringen i elva. De lengre intervjuene ga mer utfyllende kunnskap om bruk og opplevelser av elva. En av flere fordeler med denne framgangsmåten er at man når fram til grupper som ikke så lett fanges gjennom et spørreskjema, så som ungdommer, innvandrere og tilreisende. Det ble gjennomført 35 kortere intervjuer og 9 lengre intervjuer.

Bruken av elva og betydningen av den

De som ble intervjuet bedrev en rekke forskjellige aktiviteter langs Mesnaelva. Blant disse var turgåing eller kortere spaserturer vanligst. Skiturer om vinteren og trening (f.eks. jogging eller terrengsykling) var imidlertid også sentrale aktiviteter. Bading, grilling, festing, skoleturer, speideraktiviteter, buldring og isklatring, fotografering, kanopadling og fiskeing ble også nevnt. Under intervjuene kom det fram at mange av disse aktivitetene ikke nødvendigvis utøves én og én, men i kombinasjoner med hverandre. Uansett hva foranledningen for ferdsel bort til eller langs elva var, rapporterte mange av de intervjuede at sanselige opplevelser av vassdraget inngikk som viktige elementer i aktivitetene.

Figur 1. Kart over Mesnaelvas løp fra Kroken, gjennom sentrum og til utløpet i Mjøsa

Lillehamringer som har vokst opp i byen har ofte en tilhørighet til elva fra barnsben av. Elva kan frembringe minner fra tidligere tider og har derfor betydning som identitetsskapende faktor. Vann er kraftfullt og levende. At flere beskrev elva som en «livsnerve gjennom sentrum», kan sees i lys av dette. Om elveleiet konstant hadde vært helt tørt, er det vanskelig forestille seg at noen hadde omtalt elva på denne måten. Folk som har vokst opp i byen er også opptatt av at elva har gitt grunnlag for liv og aktivitet i byen fra gammelt av, men også av at den er en sentral del av landskapet byen utgjør:

- *Mesnaelva gjennom byen er jo livsåra, fra gammelt av. Først var det sagbruk, stampemøller og sånt. Det er fint med Lillehammer, at byen ligger i denne skråningen, også har vi disse elvene som sier fra til oss om hvor vi er i landskapet. Det handler om litt mer enn hus og bakgård, da.* (Kvinne fra Lillehammer)

Når folk oppsøker grønne områder i eller like ved et bymiljø, skjer det ikke bare gjennom friluftliv og rekreasjon. Mange oppga også at stier langs Mesnaelva er en hyggelig snarvei, og at de mer eller mindre daglig kom i befatning med elva på vei til og fra jobb eller i forbindelse med ærender i sentrum. Enkelte sier at vannet og atmosfæren ikke betyr noe når de går langs elva for å komme seg til et sted, men de fleste beskrev elva som noe som tilfører dem noe. De kikker på elva og ser hvordan den endrer seg gjennom året. Mange nevner lyden av elva og vannet i sammenheng med det grønne langs elva. Noen sier at de går her bevisst for å få en opplevelse av elva, og at hverdagen ikke hadde vært den samme uten denne lille turen. Utdraget fra et intervju med en kvinne fra Lillehammer som passerer elva nesten daglig forteller noe om hvordan elva danner en visuell og auditiv kontrast til et bymiljø preget av trafikkstøy:

Intervjuer: - *Ville du gått snarvegen om elva ikke hadde vært her?*

Kvinne: - *Da hadde det vært en veldig stusslig snarveg. Under E6'en og jernbanen og ... Så sånn sett er elva med på å opprettholde et friskt miljø. Du ser vannet og den energien som er, når du ser vannet. Vegetasjonen og lyset og ... ja, det er forskjellige bilder hver gang. Den gjør jo at du føler at du er uti naturen, liksom. I stedet for å høre trafikklydene, for de blir litt borte her, da. Så den fossinga, og den vannmengden som er her nå er tilstrekkelig for det. Ja, også blir jeg litt rolig når jeg kommer hit til denne grønne åra her.»*

Dette utdraget fra et intervju med en mann bosatt på Lillehammer understreker hva lyden av rennende vann kan bety:

Mann: - *Jeg går her hver dag, det er en snarveg jeg gjør.*

Intervjuer: - *Hadde det vært det samme om elva ikke hadde vært her?*

Mann: - *Nei da hadde det vært et savn, vet du. Jeg vil si at det er hyggelig. Også setter jeg pris på susen av henne. Lyden av rennende vann gir fred og harmoni. Hvis den hadde blitt borte hadde jeg savnet den ganske mye, altså. Og jeg tror det ville gjelde mange.*

Den hyppigste beskrivelsen av elva er knyttet til rennende vann og lyden av vannet. At lyden og bruset fra elva er beroligende, stemningsfull, fin, får tankene til å flyte, gjør at en stresser ned, er beskrivelser som gis av mange. Lyden av elva gir liv, akkurat som synet av den. En afghansk ungdom svarte beskrev lyden av elva som *poetisk*:

- *Jeg setter pris på susen av henne (elva). Der jeg bor nå hører jeg susen hele tida. Om det hadde vært borte, hadde jeg savnet det. Jeg liker lyden av rennende vann.* (Ungdom, opprinnelig fra Afghanistan).

En annen hyppig beskrivelse er knyttet til at elva er beroligende eller at det er rolig i nærheten av elva. Flere påpekte at det er avslappende å gå eller sitte langs elva og tenke. Både lyden av elva eller elvesuset, men også synet av vann i bevegelse er relevant her.

- *Du kan jo miste deg selv litt. Bare sitte og se utover vannet og se hvordan det kommer og går. Det er bare veldig beroligende og høre og se på, bare la tankene flyte* (Lillehamring, 16 år).

Figur 2. Mesnaelvas ulike bruksområder

Et hovedinntrykk fra intervjuene er at elva har et utall bruksområder, som det ikke er plass til å omtale i sin fulle bredde her. Figur 2 gir imidlertid en oversikt over ulike aktiviteter og grupper som ble registret i forbindelse med intervjuene. Intervjuene viste også at Mesnaelva gir folk en hverdagslig, men betydningsfull naturopplevelse i byen. Med andre ord er Mesnaelva et naturelement som inngår som del av selve bylivet. Slik er naturopplevelsen av elva også noe man under daglige gjøremål kan «få på kjøpet», som f.eks. handleturer i sentrum. Elva renner tvers gjennom sentrum ved Lilletorget, og om sommeren kan man nesten ikke unngå å se en eller annen besøkende fotografere elva fra brua der. I dette området finnes også mye gammel bebyggelse, både gamle industribygninger og boliger som ligger helt innpå elva. Flere turister uttrykker at de ble positivt overrasket over å se en elv midt i byen. Selv om de syntes det var vanskelig å finne fram, lot noen seg friste til å følge stiene langs elva oppover i skogområdene utenfor sentrum. De fleste turistene syns elva er fin og beskriver den i positive ordelag, men noen få har sett andre elver i Norge

og synes derfor at denne ikke er spesielt imponerende. At det er klart vann og at man kan se steinene i elveleiet fremheves samtidig av flere turister.

En levende og naturlig elv?

Mange av de intervjuede var opptatt av at Mesnaelva er en *levende* elv. At elva er levende handler for mange om at det renner vann. Mens enkelte mener at vannet er levende i seg selv, var andre opptatt av at *mengden* vann som renner gjennom elveløpet er viktig for at Mesnaelva skal *oppleves som* levende. Samtidig var oppfatningene delte om en regulert elv kan sees på som *naturlig* eller ikke. I noens øyne fører manipuleringen av vannføringen² til at Mesnaelva ikke lenger er en naturlig elv. Andre mente derimot at så lenge det er rennende vann nok til at elva framstår som *mer enn* en bekk, vil elva oppleves som naturlig. For mange knytter spørsmålet om en levende og naturlig elv seg også til livet i vannet og til vegetasjonen langs breddene. Fiskerne var naturlig nok spesielt opptatt av fiskens livsvilkår i Mesnaelva. Reguleringen har medført at fiskemulighetene har endret seg drastisk i løpet av et par tiår. Mens det fram til midten av 80-tallet var et ganske godt ørretfiske, er det i første rekke gjedde som er å få i dag. Det er ingen tradisjoner for gjeddefiske å snakke om i Norge, og spesielt de som har levd en stund savner muligheten av å kunne fiske ørret i elva. En tidligere, aktiv fisker uttrykte seg slik om saken:

Fisker: - *Jeg synes det er trist at et så levende miljø kan bli så dødt. Jeg ble veldig skuffa da gjedda kom.*

Intervjuer: - *Hva er ei levende elv?*

Fisker: - *At det er insekter, at det er vak. Elva er daud, altså ikke død, men daud, hu har ikke vitalitet lenger, slik som hu hadde. På 1970- og 80-tallet var det masse vak samtidig. Jeg tror at en fortsatt kan få elva til å produsere, den muligheten er jo ikke borte. Det var et yrende liv her tidligere. Våtfugler, mange ender, de forsvinner jo. Vårslippet kommer jo midt i den beste hekkeperioden til endene ...*

Som vi har sett, beskriver informantene at lyden og bruset fra elva er beroligende og stemningsfullt. Vannet får tankene til å flyte og gjør at en stresser ned. Lyden av elva *gir* liv, akkurat som synet av den. Spørsmålet som melder seg er dermed i hvilken grad vannføring påvirker måten elva oppleves på. Mens forandringer i vannstand følger naturlig med årstidskifter og nedbørsmengde, bidrar regulering til at slike variasjoner blir større og ofte mer dramatiske. For det første er krav som er satt til minstevannføring³ forskjellige i ulike årstider. For det andre spiller kraftproduksjonsmessige hensyn en rolle for hvor mye vann regulanten slipper ut i elva til enhver tid. For Mesnaelvas del medfører reguleringen at vannstanden varierer mye gjennom året. Her er det også snakk om forskjeller når man sammenligner ulike strekninger av elva. Mens det i visse partier periodevis er store vannmengder, er andre strekninger nærmest tomme for vann. En hytteeier uttrykte seg slik rundt disse forholdene:

- *Elva har alltid vært en nerve i byen. Og så sier de [kraftselskapet] ikke at det kan renne litt vann, men det er jo verdier i å ha noe sånt i byen. Ha en viss vannføring. Det må litt til, det holder ikke at det bare sildrer.*

Selv om en del ikke er fullt klar over at elva er regulert, og mange ikke kjenner til ordningen med minstevannføring og reguleringens betydning for endringer i vannstanden, er hovedinntrykk fra

² Vannføring er det vannvolumet som per tidsenhet passerer et tverrsnitt i et vassdrag eller strømmer gjennom f.eks. rørledninger eller luker i tilknytning til et vannkraftverk.

³ Minstevannføring er minste tillatte vannføring i regulert vassdrag. Minstevannføringen angis i m³/s og fastsettes vanligvis ved konsesjonsbehandlingen.

intervjuene at vannføring og vannstand påvirker folks opplevelser av elva. Det å se en elv «som flyter nedover» oppleves mange som noe godt, samtidig som en flomstor elv både kan oppleves som både fascinerende og forbindes med utrygghet. Spørsmålet om hva som ville være et «passe» nivå på vannstand i elva er selvfølgelig ikke lett å svare presist på for folk flest. Det må være *noe* vann, men mengde utover dette «noe» er ikke så lett å spesifisere, såfremt det *er* vann der. Andre mener derimot at mengden er viktig, og at det ofte er så lite vann at elva i visse partier bare framstår som en sildrebekk. Samtidig var en del informanter opptatt av at det må være tilstrekkelig vann i elva for at de økologiske hensynene skal bli tilstrekkelig ivaretatt. I en slik sammenheng ble det også gitt uttrykk for at svingninger i vannstand som er forårsaket av naturlige nedbørvariasjoner og skifte i årstider er lettere å akseptere enn når variasjoner er skapt av reguleringen og økonomiske motiver. Noen av de som kjenner godt til elva og reguleringen stiller også spørsmålsteget ved om kraftselskapet overholder sine forpliktelser når det gjelder minstevannføring.

En bynær elv med potensialer

Noen strekninger like utenfor bykjernen er lett tilgjengelige, godt tilrettelagt og brukes mye. Dette gjelder ikke minst strekningen fra Badedammen og oppover (se kart i figur 1). Strekninger lenger unna er langt mindre besøkt, ifølge tellinger som er gjennomført som en del av forskningsprosjektet. Flere eldre brukere, særlig tidligere fiskere, kommenterer at mange stier lenger opp langs vassdraget er i ferd med å gro igjen. Årsaken ligger nok mye i at det tidligere omfangsrike ørretfisket nå er borte, og at nye brukere ferdes langs mer avgrensede deler av strekningene langs elva.

Når det gjelder de helt bynære strekningene så ses elva godt fra brua ved Lilletorget og en strekning på noen timer oppover. Elva glir her inn mellom bebyggelsen. Når det gjelder strekningene i de resterende sentrumsnære områdene, brukes disse av langt færre. Disse strekningene blir også i mindre grad ryddet, og flere informanter påpeker at elva har et sjuskete preg i sentrum. Fra Lilletorget i sentrum av byen går det en sti nedover langs elva som kan følges til man kommer til et område med et større kjøpesenter like ved der elva renner ut i Mjøsa. Tidligere ble denne stien kalt Kjærlighetsstien (se kart i figur 1). I dag er det ganske få som går denne stien, og den er heller ikke synlig skiltet fra sentrum. Men noen bruker den som transportetappe, både daglig og mer sporadisk. Noen påpeker at stien er gjengrodd, møkkete og lite tilrettelagt:

- *Jeg går mye her til og fra jobb og når jeg skal gå meg en tur, da går jeg gjerne nedover Kjærlighetsstien. Men det er lite folk som går der. Det er jo egentlig et litt småskummelt område. Det er en del alkoholikere, romfolk og sånn, folk som liker å stikke seg litt unna nedi her. (Kvinne bosatt på Lillehammer).*
- *Ja, Kjærlighetsstien har jeg gått mange ganger. Den er trivelig ... rolig. Det er jo litt enestående. Når jeg går der liker jeg godt at det ikke er så mye folk ... det er fint med sånne sidestier. Men det hender jeg treffer folk, da. Om sommeren. Men om vinteren er det ganske glatt der. (Mann, Lillehammer).*

Det går også en sti oppover langs elva fra sentrum. Denne er heller ikke skiltet, og bare et fåtall av informantene nevner den. Enkelte bruker den likevel mye og verdsetter den høyt. Også her er stien delvis gjengrodd og mangler skjøtsel og tilrettelegging for bruk. Undersøkelsen viser dermed at Mesnaelva har potensialer som kan realiseres ved bedre tilrettelegging for bruk. Dette gjelder ikke minst de sentrumsnære strekningene, der bruk og opplevelse av elva kunne vært et fint lavterskeltilbud i hverdagen for mange flere.

Oppsummering av den kvalitative studien

Denne studien viser at en bynær elv som Mesnaelva har stor betydning for stedsidentitet, trivsel og for folkehelse. Som mange andre bynære elver, er vassdraget svært viktig i friluftslivssammenheng, også når vi snakker om den bynære delen av elva. Studien viser at et bredt spekter av aktiviteter er

relevant her. Mange oppsøker elva fordi det gir gode sanselige opplevelser, der vannet bidrar med lyd, bevegelse, liv og visuelle kvaliteter. Mens enkelte ikke oppfatter Mesnaelva som naturlig og levende fordi vannføringen er manipulert som følge av reguleringen, har andre den oppfatningen at Mesnaelva er en levende elv så lange det er tilstrekkelig vann til å oppleve den som mer enn en bekk. Vannføring ser slik ut til å være en viktig faktor for hvordan elva oppleves. For at elva skal oppleves må den også være tilgjengelig for mange ulike grupper brukere.

Spørreundersøkelse blant Lillehammers befolkning om bruk og opplevelse av Mesnaelva

I tillegg til de kvalitative intervjuene med brukere langs elva, ble gjennomført en kvantitativ spørreundersøkelse blant befolkningen i Lillehammer kommune. Hensikten var få et mer representativt bilde av bruken og brukernes meninger om Mesnaelva, samt å undersøke hvorvidt dette henger sammen med variabler som alder, kjønn, utdanningsnivå m.m. Her presenteres de mest overordnede resultatene av spørreundersøkelsen.

Datainnsamlingen ble gjennomført av firmaet Norfakta. Til sammen ble 9 402 personer bosatt i Lillehammer kommune oppringt for å bli spurt om å delta på spørreundersøkelsen. Blant de oppringte, ble det oppnådd kontakt med 5 346 personer. Av disse sa 1 402 seg villig til å delta i spørreundersøkelsen gjennom å motta en e-post med link til spørreskjema på internett. 686 personer besvarte det digitale spørreskjemaet. Det tilsvarer nærmere halvparten (49 %) av de som fikk tilsendt spørreskjemaet og 12,8 % av alle som svarte på telefon med spørsmål om å delta. Utvalget består av personer fra 20 år og opp til 82 år, med en gjennomsnittsalder på 50,7 år. Fordelingen mellom aldersgrupper og kjønn er vist i tabell 1.

Tabell 1. Fordelingen mellom aldersgrupper og kjønn i utvalget (n=686)

Alder	Antall	Prosent	Menn	Kvinner	Sum
29 eller yngre	59	8,6	33	26	59
			55,9 %	44,1 %	100,0 %
30-39	86	12,5	39	47	86
			45,3 %	54,7 %	100,0 %
40-49	169	24,7	81	88	169
			47,9 %	52,1 %	100,0 %
50-59	173	25,2	100	73	173
			57,8 %	42,2 %	100,0 %
60 eller eldre	199	29,0	123	76	199
			61,8 %	38,2 %	100,0 %
Totalt	686	100,0			

Om lag 72 % av utvalget har utdanning som tilsvarer minst ett års studie på høyskole eller universitet (gjennomsnittet ligger på 4,3 år). Dette er langt over gjennomsnitt for kommunen og på landsbasis, der tilsvarende andel er hhv. 36 % og 29 %. Deltakelse i friluftsliv øker ganske markant med utdanning (Dervo m.fl. 2014). De som har besvart spørreskjemaet er derfor muligens mer interessert i friluftsliv enn gjennomsnittet i befolkningen. Følgelig kan vi ikke se bort fra at resultatene av denne undersøkelsen hadde sett noe annerledes ut dersom en større andel respondenter hadde lavere utdanning. Ca. 85 % av respondentene har bodd på Lillehammer i mer enn 10 år, og omtrent 27 % sier at de har bodd der hele livet. Den høye andelen respondenter med lang botid i Lillehammer avspeiler nok ikke helt befolkningssammensetningen i byen. Personer som har bodd lenge i byen har sannsynligvis gjennomgående et nærmere forhold til elva og har av den grunn trolig vært mer tilbøyelige enn andre til å la seg rekruttere og deretter svare på spørreskjemaet.

Hvor ofte brukes Mesnaelva og på hvilke måter?

For å få en oversikt over *hvordan* og *hvor ofte* folk ferdes langs Mesnaelva, ble respondentene bedt om å svare på spørsmål om hvilke gjøremål og aktiviteter som fører til at de kommer i kontakt med elva, samt hvor ofte dette skjer. I tabell 2 ser vi hvor ofte respondentene oppgir at de utfører forskjellige aktiviteter ved eller langs elva. Tabellen viser at ca. 10 % av de som svarte på spørreskjemaet ferdes slik at man ser og/eller hører elva daglig om sommeren. 46 % gjør dette minst én gang i uka, og noe over 30 % minst én gang i måneden. 12,7 % oppgir at de aldri eller nesten aldri ferdes slik at de ser eller hører elva. Tallene viser at Mesnaelva inngår som en del av hverdagslivet for en vesentlig andel av byens befolkning.

Dersom vi ser nærmere på *hvordan* folk ferdes når de ser og eller hører elva, er det relativt mange som går tur bort til eller langs elva. Sommerstid er det nesten 3 % gjør dette daglig, ca. 37 % ukentlig og ca. 39 % minst én gang i måneden. Omtrent en fjerdedel sier de aldri eller nesten aldri går tur bort til eller langs elva. I vinterhalvåret fordobles andelen av ikke-brukere. Fortsatt er det likevel ca. 2 % som daglig går tur bort til eller langs elva om vinteren, mens det er litt over 21 % som gjør det ukentlig og nærmere 26 % minst én gang i måneden. Samtidig som folk går mindre tur i vinterhalvåret, er det omlag 60 % som oppgir at de mer enn en sjelden gang går skiturer der de kan se elva/elveleiet.

Undersøkelsen viser at Mesnaelva blir mye brukt i treningssammenheng. Mer enn halvparten av de spurte oppgir at de bruker ferdselsårer langs elva til trening. I sommerhalvåret gjør 23,5 % dette minst én gang i måneden, ca. 26 % minst én gang i uka og 1,6 % daglig eller nesten daglig. Som det går fram av tabell 2, er tallene for vinterhalvåret omtrent de samme. Selv om Mesnaelva har stor betydning for mange med tanke på friluftsliv og mosjon, er det viktig å understreke at det er like vanlig å komme i befatning med Mesnaelva gjennom andre aktiviteter. Mer enn en fjerdedel oppgir at de om sommeren går langs eller passerer over elva på vei til og fra jobb. Nesten 12 % av de spurte gjør dette daglig, og ca. 16 % minst én gang i uka. Til sammen er det ca. 55 % som sier de i løpet av sommerhalvåret går langs eller passerer over elva på vei til og fra ærender i sentrum. Noe under 9 % gjør dette daglig, mens nesten ca. 34 % gjør dette minst én gang i uka. Kontakten med elva i transportsammenheng er omtrent like hyppig i vinterhalvåret.

Interessen for kulturminner langs elva synes å være relativt liten, ifølge undersøkelsen. Ca. 82 % sier de aldri eller nesten aldri oppsøker kulturminner langs elva. Årsaken til dette kan være å finne i en generelt lav interesse for kulturminner, men det kan også ha gjøre med at kulturminner langs elva ikke er så godt kjent og at få tenker på Mesnaelva og stiene som følger elveløpet som kulturminner i seg selv. Bruken av elva gjennom organiserte fritidsaktiviteter i nærheten av elva synes også å være lav. Den kvalitative delstudien viser likevel at elva brukes av isklatrere, idrettslag, turlag, speidergrupper og andre. Det er verdt å merke seg at relativt få bader i Mesnaelva, ifølge denne undersøkelsen. Dette kan ha sammenheng med lav andel yngre deltakere i spørreundersøkelsen.

Med tanke på fiske i Mesnaelva, svarte omtrent 94 % at de aldri eller neste aldri gjør dette i dag, mens resten (6 %) sier at de gjør dette fra én gang i måneden til flere ganger i uka. I følge spørreundersøkelsen er ikke bruk av hytter noen dominerende aktivitet. Avhengig av årstid svarte mellom 92 og 94 % at de aldri eller nesten aldri er brukere av hytter langs Mesnaelva. Dette må sees i lys av hyttene langs elva ikke er mange, samtidig som en del hytter er eid av folk som bor utenfor kommunen og som derfor ikke har vært med i denne spørreundersøkelsen.

Tabell 2. Hvor ofte brukes Mesnaelva på hvilke måter i sommer- og vinterhalvåret? (n=686)

Aktiviteter	ÅRSTID	Aldri/ nesten aldri	Minst én gang i måneden	Minst én gang i uka	Daglig eller nesten daglig	Vet ikke
Ferdes slik at du ser og/eller hører elva	SOMMER	12,7	30,3	46,0	10,3	0,7
	VINTER	22,6	27,7	39,2	9,9	0,6
Går langs eller passerer over elva på vei til og fra jobb	SOMMER	65,6	6	16,1	11,7	0,6
	VINTER	67,9	5,0	15,5	11,2	0,4
Går langs eller passerer over elva på vei til og fra ærender i sentrum	SOMMER	39,8	17,6	33,9	8,6	0,1
	VINTER	44,6	17,5	30,4	7,4	0,1
Går tur langs eller bort til elva	SOMMER	24,8	39,2	32,7	2,9	0,4
	VINTER	50,3	25,7	21,5	1,9	0,6
Går skiturer der jeg minst én gang ser elva/elveleiet	VINTER	40,2	27,3	31,3	0,9	0,3
Bruker ferdselsårer langs elva til trening (f.eks. jogging)	SOMMER	48,7	23,5	25,8	1,6	0,4
	VINTER	47,5	22,4	28,1	1,6	0,3
Fisker i elva i fiskesesongen*	SOMMER	93,6	3,4	2,5	-	0,3
Fisket i elva før gjedda fortrent ørreten på 1980-tallet	SOMMER	85,0	6,0	6,4	1,0	1,6
	VINTER					
Bader i elva om sommeren	SOMMER	83,6	8,6	7,3	0,4	0,1
	VINTER					
Hyttebesøk i nærheten av Mesnaelva (egen eller andres hytte)	SOMMER	92,0	5,4	1,9	0,4	0,3
	VINTER	93,8	3,8	2,0	0,1	0,3
Deltar i organiserte aktiviteter (f.eks. skoleturer, speiding, turlagsvirksomhet, idrett)	SOMMER	88,4	7,9	3,5	0,1	0,1
	VINTER	91,6	4,9	3,2	-	0,3
Oppsøker kulturminner	SOMMER	82,4	14,0	3,0	-	0,6
	VINTER	92,0	5,5	1,7	0,1	0,7
Annet	SOMMER	58,6	7,4	6,7	0,6	26,8
	VINTER	71,5	2,5	1,4	0,1	24,3

Hvordan oppleves Mesnaelva og hva slags betydning har den?

I denne delen av spørreundersøkelsen ønsket vi å utdype hvordan kommunens innbyggere ser på og vurderer Mesnaelva. De som besvarte spørreundersøkelsen ble bedt om å ta stilling til et sett med utsagn om elva som delvis bygger på kunnskap fra den forutgående, kvalitative delen av forskningsprosjektet.

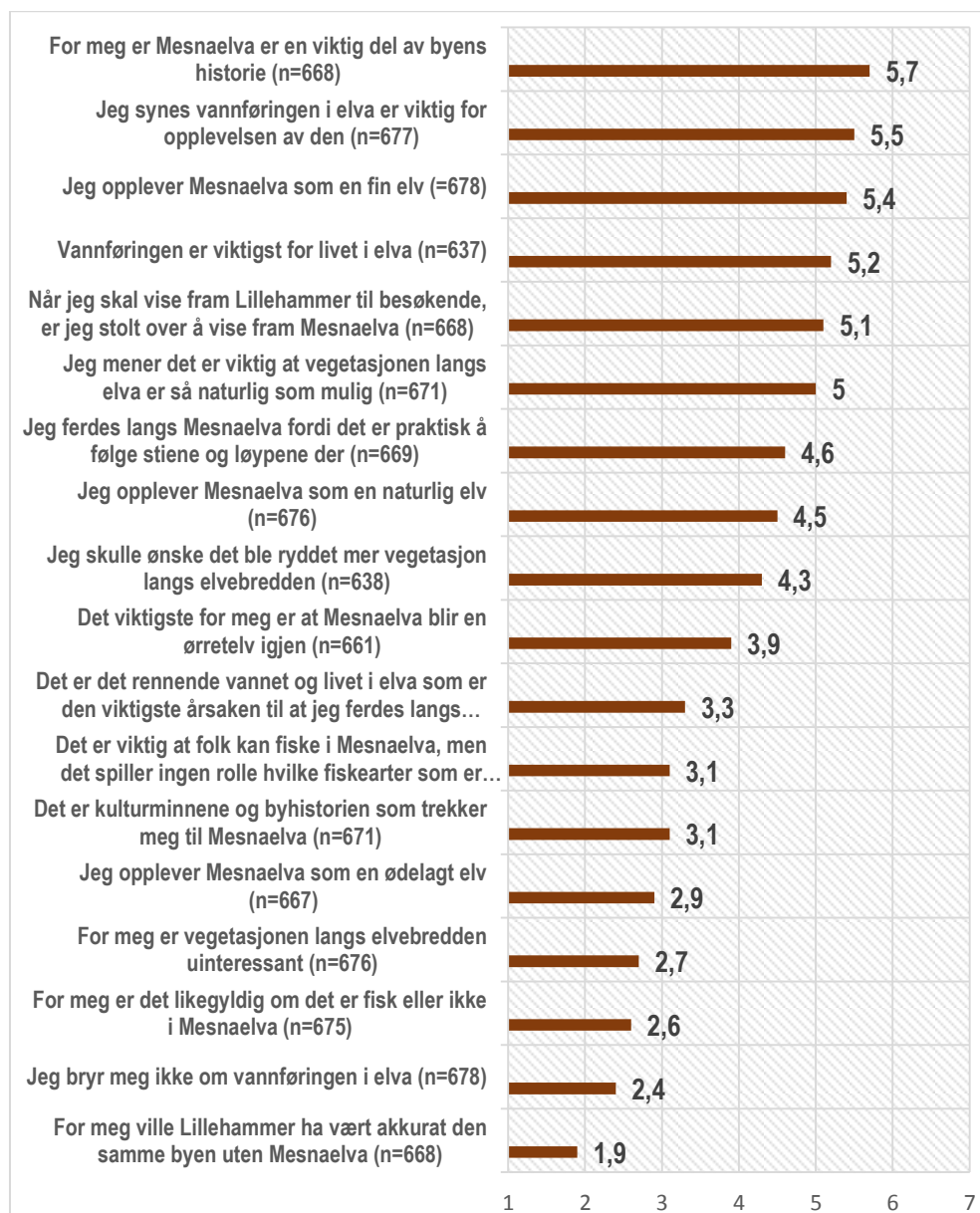
Resultatene fra denne delen av spørreundersøkelsen (se figur 3) viser at Mesnaelva har stor betydning for mange når det gjelder identitet. Dersom vi ser respondentene under ett, er utsagnet som fikk størst oppslutning 'For meg er Mesnaelva elva en viktig del av byens historie'. Gjennomsnittsskår er her 5,7 (høyst mulig er 7). Den identitetsmessige betydningen understrekes av at utsagnet 'For meg ville Lillehammer ha vært akkurat den samme byen uten Mesnaelva' bare resulterte i 1,9 i gjennomsnittsskår. Når respondenten ble bedt om å ta stilling til utsagnet 'Når jeg skal vise fram Lillehammer til besøkende, er jeg stolt over å vise fram Mesnaelva' var gjennomsnittsskåren 5,1. Utsagnet 'Det er kulturminnene og byhistorien som trekker meg til Mesnaelva' har en betydelig lavere gjennomsnittsskår (3,1). Det siste kan tyde på at den identitetsmessige tilknytningen ikke alltid er relatert til kulturarvaspektene ved elva.

Et utsagn om at Mesnaelva er en *fin* elv har en gjennomsnittsskår på 5,4. Et tilsvarende utsagn om at elva oppleves som *naturlig* fikk gjennomsnittsskår på 4,5. Utsagnet om at Mesnaelva er en *ødelagt* elv kom ut med en betydelig lavere gjennomsnittsskår på 2,9. En slik markant forskjell kan se ut til å bekrefte at en god del ikke nødvendigvis opplever at reguleringen av elva reduserer opplevelsesverdien nevneverdig. Vi bør imidlertid være forsiktige med å trekke konklusjoner på bakgrunn av disse resultatene. På den ene siden er 'ødelagt' et sterkt uttrykk i en sammenheng som dette. På den andre siden kan vi ikke vite hva den enkelte forstår med at en elv er ødelagt. Meningen vi tillegger slike uttrykk er ofte kontekstavhengig, og det kan tenkes at en del respondenter ikke er sikre på hva de skal forstå med en elv som 'ødelagt'. Samtidig må disse forholdene ses i lys av at en del respondenter trolig har et noe uklart bilde av hva reguleringen av elva egentlig innebærer, f.eks. i forhold til varierende vannstand i elva. Mennesker har dessuten stor tilpasningsevne i forhold til landskap man omgir seg med, og man kan derfor ha vanskelig for å se for seg hvordan vassdraget ville blitt vurdert hvis det så annerledes ut, det vil si med andre vilkår for regulering eller helt uten regulering.

De som har oppgitt at de fisker er mest tilbøyelige til å mene at elva er ødelagt. Dette samsvarer med at de som *ikke* fisker i større grad enn andre oppgir at de opplever at elva er naturlig. Dette kan indikere at de som synes elva er ødelagt, primært refererer til at fiskemulighetene i elva ikke lenger er slik de en gang var. Uttrykk som 'fin' og 'naturlig' er heller ikke presise begreper, og får på samme måte mening i den konteksten de plasserer innenfor. Slik sett kan vi ikke se bort fra at noen f.eks. tenker at så lenge det renner vann, er elva fin og naturlig. Det siste er likevel ikke uten videre en klar indikasjon på at man f.eks. synes vannføringen er slik den burde være. 'Fin' og 'naturlig' kan dessuten også tenkes å vise til andre sider ved elva enn de som eksplisitt har med vannføring å gjøre.

Samtidig har utsagnene om at 'vannføringen i elva er viktig for opplevelsen av den' og at 'vannføring er viktigst for livet i elva' gjennomsnittsskår på henholdsvis 5,5 og 5,2. Dette viser at folk i alminnelighet er opptatt av vannføringen i Mesnaelva. Et utsagn om at man *ikke bryr seg* om vannføringen får lav oppslutning (gjennomsnittsskår 2,4) og er med på å understreke dette. På den andre siden fikk utsagnet 'Jeg ferdes langs Mesnaelva fordi det er praktisk å følge stiene og løypene der, og ikke på grunn av selve elva' en forholdsvis høy gjennomsnittsskår (4,6). Det var dessuten færre som sluttet seg til utsagnet 'Det er det rennende vannet og livet i elva som er den viktigste årsaken til at jeg ferdes langs Mesnaelva'. Her var gjennomsnittsskår (3,3). Slik kan det se ut til at flertallet av de som svarte ikke ser rennende vann og livet i elva det mest avgjørende for om de oppsøker elva eller ikke.

Det siste gir likevel ikke grunn god nok til å konkludere med at elva og vannet er uvesentlig for en stor andel av respondentene. Når folk oppgir at de ferdes langs elva primært av praktiske årsaker, sier de i utgangspunktet ikke annet enn at hovedmotivet er rekreasjon, mosjon, trening eller transport. Lyden og synet av vannet kan fortsatt representere en positiv opplevelse. Som de kvalitative intervjuene viste, kan folk ha sanselige opplevelser av elva når man bruker snarveier langs elva på vei til og fra arbeidstedet. Disse aspektene understreker også at Mesnaelva har et mangfold av funksjoner, og at elva inngår i et større landskap der f.eks. stiene også er en vesentlig bestanddel. Som det kommer fram nedenfor, understøttes det siste av at mange er opptatt av vegetasjonen langs bredden av elva.

Figur 3. Opplevelse og betydning av Mesnaelva. Svarene ble gitt på en skala fra 1 til 7, der 1 = 'stemmer ikke i det hele tatt' og 7 = 'stemmer svært godt'. I tillegg var det mulig å svare 'vet ikke'. Tallene viser gjennomsnittet av hvordan de spurte tok stilling til hvert utsagn. De som svarte 'vet ikke' er ikke er utelatt.

Når respondentene ble stilt ovenfor et utsagn om at det er *likegyldig* om det er fisk i elva eller ikke, var oppslutningen om dette relativt lav (gjennomsnittsskår 2,6). Derimot var ganske mange opptatt av at Mesnaelva bør bli en ørretelv igjen (gjennomsnittsskår 3,9). Det siste er likevel ikke helt entydig

ettersom utsagnet 'Det er viktig at folk kan fiske i Mesnaelva, men det spiller ingen rolle hvilke fiskearter som er der' fikk nesten like stor oppslutning (gjennomsnittsskår 3,1).

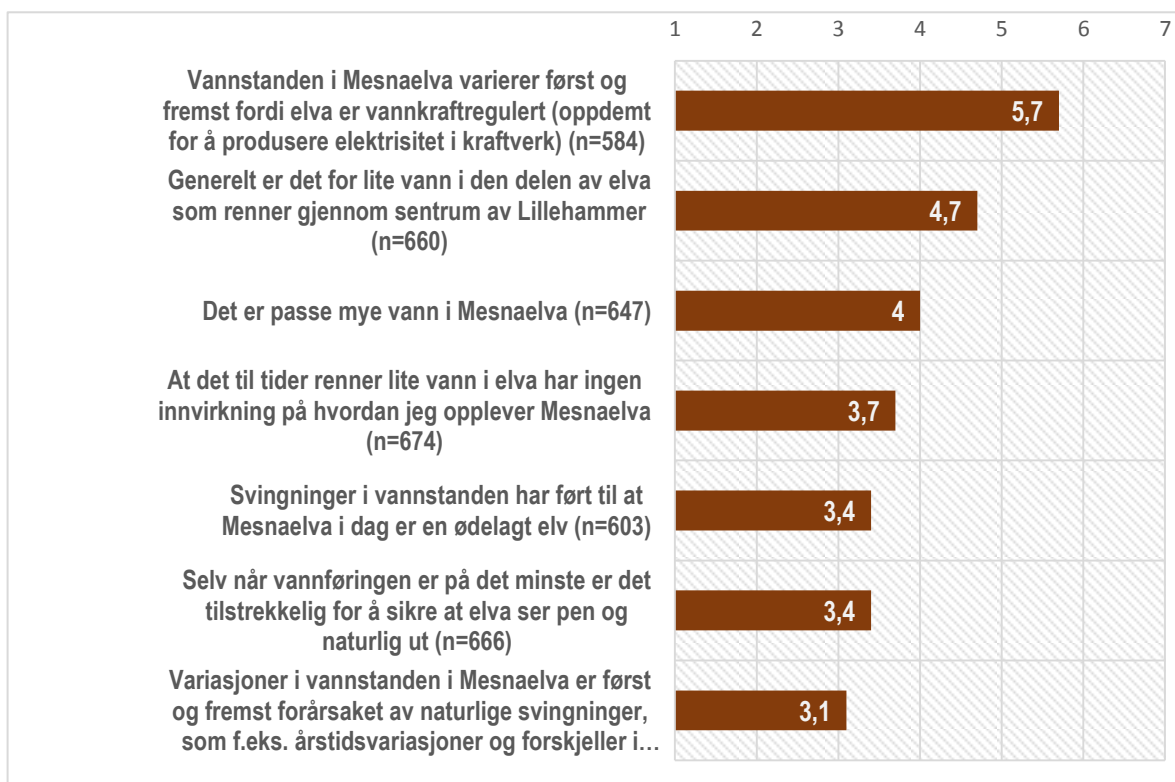
En bynær elv som Mesnaelva utgjør en større helhet der både i bybildet i sentrum og natur- og kulturlandskapet langs elva inngår. Det siste innebærer blant annet at vegetasjonen som omgir elva kan være betydningsfull for opplevelsen. Mange har et ønske om at vegetasjonen langs bredden skal ryddes (gjennomsnittsskår 4,3). Samtidig er ønsket om at vegetasjonen skal være naturlig enda større (gjennomsnittsskår 5,0). Relativt få mener at vegetasjonen er uinteressant (2,7). På den ene siden er altså et flertall opptatt av at vegetasjonen skal se naturlig ut, samtidig som en relativt stor andel også ønsker at det skal ryddes i vegetasjonen slik at elvebreddene blir lettere tilgjengelige.

Synspunkter på vannføring og vannstand i Mesnaelva

Ovenfor har det gått fram at vannføringen i elva rent generelt kan se ut til å ha betydning for folks opplevelse av den. Som følge av at Mesnaelva er regulert, varierer vannstanden langs ulike strekninger. Vi ønsket derfor å innhente kunnskap om innbyggernes synspunkter på det som angår vannføring og vannstand i ulike deler av elva. I denne sammenhengen er den bynære strekningen spesielt interessant ettersom den berører flest brukere. Samtidig er dette den strekningen i elva der vannstanden er mest avhengig av hvor mye vann regulanten slipper ut i elva. Hittil har det ikke vært krav om minstevannføring fra 1. oktober til 1. april på denne strekningen, mens det i sommerhalvåret er krav om 200 liter per sekund⁴. Figur 4. viser innbyggernes synspunkter på en del utsagn om vannstand og vannføring.

Undersøkelsen viser at et relativt stort flertall er enig i at vannstanden i Mesnaelva primært varierer som følge av vannkraftreguleringen. Her er gjennomsnittsskåren 5,7. Et utsagn om at svingningene er naturlige fikk i sammenligning en gjennomsnittsskår på 3,1. Selv om det er en viss andel som trolig ikke er klar over vannkraftreguleringen eller virkningen av den, viser spørreundersøkelsen at et stort flertall har kunnskap om det siste. På den andre siden er det ikke gitt at endringer i vannføringen som man *vet* er forårsaket av regulering ødelegger opplevelsen av Mesnaelva like mye for alle. Utsagnet 'Selv når vannføringen er på det minste er det tilstrekkelig til at elva ser pen og naturlig ut' fikk en lav gjennomsnittsskår på 3,4. Samtidig kan det siste variere med hvilken strekning av elva det gjelder. Vi har i denne delen av spørreskjemaet ikke stilt spørsmål om dette, men lagt inn et utsagn om vannstanden i elva i sentrum. At sentrum ville sett finere ut med noe mer vann i elva var også noe som kom klart til uttrykk gjennom de kvalitative intervjuene. Utsagnet 'Generelt er det for lite vann i den delen av elva som renner gjennom sentrum av Lillehammer' fikk i spørreundersøkelsen en gjennomsnittsskår på 4,7.

⁴ Kilde: <https://www.eidsivaenergi.no/Om-Eidsiva/Media/Aktuelt/Snart-kommer-vannet/>

Figur 4. Vannføring og vannstand i elva. Svarene ble gitt på en skala fra 1 til 7, der 1 = 'helt uenig' og 7 = 'helt enig'. I tillegg var det mulig å svare 'vet ikke'. Tallene viser gjennomsnittet av hvordan de spurte tok stilling til hvert utsagn. De som svarte 'vet ikke' er utelatt.

Oppsummering av noen av de viktigste resultatene fra spørreundersøkelsen

Spørreundersøkelsen viser at Mesnaelva inngår som en betydelig del av manges hverdagsliv. Over halvparten av de spurte oppgir at de minst én gang i uka eller daglig ferdes slik at de ser og/eller hører elva. Selv om vassdraget i slike sammenhenger har stor betydning for friluftsliv og mosjon, opplever også mange elva på vei til jobb eller til ærender i sentrum. Motivene for å oppsøke elva ser ut til å være mangfoldige, og mer enn halvparten oppgir det praktiske ved å følge stiene og løypene der som hovedårsak til at de ferdes langs elva. Mesnaelva har stor betydning som del av byens historie, men folk vektlegger likevel i mindre grad kulturminner og byhistorie som årsak til å oppsøke elva. Vassdraget inngår som del av et større landskap, og vegetasjonen langs bredden har forholdsvis stor betydning mange. Et flertall er opptatt av at vegetasjonen skal se naturlig ut, samtidig som mange også ønsker at det skal ryddes i vegetasjonen slik at elvebreddene blir lettere tilgjengelige. Samtidig som et stort flertall av de spurte er klar over at Mesnaelva er regulert, er andelen som oppfatter Mesnaelva som en fin og/eller naturlig elv større enn andelen som mener elva er ødelagt. Til tross for dette viser spørreundersøkelsen også at mange er opptatt av vannføringen i Mesnaelva, og at disse aspektene har stor betydning for opplevelsen av elva. Et flertall ser ut til å mene at vannføringen i elva har innvirkning på deres opplevelse av den. Når relativt mange er enig i at Mesnaelva oppleves som en fin og naturlig elv, er det med andre ord ikke nødvendigvis ensbetydende med at man synes vannføringen er tilstrekkelig.

Konklusjon

Undersøkelsene blant brukerne viser at Mesnaelva har stor betydning for Lillehammers innbyggere, men også for tilreisende. Elva gir vitnesbyrd om byens historie og bidrar ellers til å gi byen en særegen identitet. I tidligere tider hadde elva stor materiell betydning for framveksten av industri og håndverk. Helt fram til våre dager har den vært en populær fiskeelv. I dag har Mesnaelva i første

rekke betydning i forbindelse med et mangfold av former for utendørs rekreasjon. Dette foregår langs ulike ferdselsårene og på forskjellige steder langs elva. Som følge av det siste, er elva også viktig for befolkningens trivsel og for folkehelsen.

Den store bredden i dagens bruk avspeiler seg i omfattende turgåing, men også i trening og andre former for utendørsrekreasjon. Ferdsele langs elva er noe mindre vinterstid enn om sommeren. Ikke desto mindre er det relativt mange som oppgir at de kommer i befatning med elva når de går på ski. I tillegg til å være et viktig friluftsområde, er Mesnaelva også en vesentlig del av bybildet. Mange opplever elva på vei til jobb eller til ærender i byen og synes elva og det grønne rundt er betydningsfullt for trivsel i hverdagen.

Brakerundersøkelsene viser at de som har interesse for fritidsfiske naturlig nok er spesielt opptatt av livet i vannet. Selv om det er få som fisker i Mesnaelva i dag, er det likevel mange som mener det er viktig at det er fisk i elva. Fisk i elva viser at elva er levende og ren. Generelt er lyden og synet av rennende vann et sentralt kriterium for opplevelse av elva som naturlig. Samtidig har opplevelsen av rennende vann betydning i seg selv, fordi det virker som et beroligende aspekt ved naturopplevelsen. Vannføring og vannstand i elva har derfor en viktig dimensjon ved folks opplevelse av Mesnaelva. Hva folk mener er tilstrekkelig vannføring kan imidlertid være grunnlagt i subjektive vurderinger, som hva en f.eks. oppfatter som pent eller vakkert eller hvilke kunnskaper man har om emnet på forhånd. Spørsmålet om naturlighet blir av enkelte også vurdert i henhold til hvordan de oppfatter elva som del av et større landskap. I tillegg til vannet i elva og vegetasjon langs bredden, finner erfaringer av elva også sted gjennom bruken av stisystemene langs bredden og ved at kulturminner og bebyggelse inngår som sentrale elementer.

Mesnaelva er en regulert elv. Som i andre regulerte elver har fiskeutsetting og minstevannføring blitt iverksatt som tiltak for å kompensere for virkninger av reguleringen. Kunnskapen som framkommer i denne studien om det forholdsvis store spennet i måter folk bruker elva på i dag bør kunne ha konsekvenser med tanke på vurdering av andre viktige kompenserende tiltak.

Undersøkelsen viser at Mesnaelva, tross reguleringen, på forskjellige måter har stor betydning og verdi for ulike grupper brukere. Folk trives best ved elva når de kan se og høre lyden av rennende vann, og mange gir uttrykk for at det bør være så mye vann i elva at vannet dekker elvebunnen. På den måten framstår elva mer som en naturlig elv for brukerne. Dette viser viktigheten av jevn minstevannføring, ikke minst i de helt bynære strekningene der flest folk ferdes. Naturopplevelser finner ikke alene sted gjennom turer i skog eller fjell, men kan også inntreffe ved Mesnaelva under en pause fra handleturn i sentrum, eller når man går til og fra jobb eller til ærender i byen.

Referanser

- Bjerke, T., Andersen, O., Berg, S. K. & Krange, O. 2006. *Friluftsliv i byen*. NINA Rapport 191.
- Bjerke, T og Østdahl, T. (2005). The preference for natural sounds in an urban residential area. Effects of demographic variables. *Fauna norvegica*, 25, 45-53.
- Figari, H., Haaland, H. og Krange, O. 2009. *Friluftsliv som hverdagsliv: en studie av innvandrerkvinner bruk av utendørsområder i Groruddalen*. NINA Rapport 479. 56 s.
- Miljøverndepartementet. 2013. *Nasjonal strategi for et aktivt friluftsliv. En satsing på friluftsliv i hverdagen; 2014-2020*.
- Museth, J., Hagen, D., Krange, O. og Bendiksen, E. (2008). Folks kjennskap og holdninger til Hølaløkka – et pilotprosjekt i restaureringen av Alna, Oslo kommune - NINA Rapport 36. 32s.
- Lillehammer: Norsk institutt for naturforskning. 30 s.
- Skår, M. 2014. Urbanisering og friluftsliv i nærmiljøet. I Dervo, B.K., Skår, M., Köhler, B., Øian, H., Vistad, O.I., Andersen, O. og Gundersen, V. 2014. *Friluftsliv i Norge anno 2014 – status og utfordringer* - NINA Rapport 1073, s.35-40

Vistad, O.I, Vittersø, J., Andersen, O., Øian, H., Bjerke, T. 2009. *Hvor viktig er vatn og vassføring for friluftsliv? Brukerstudier om aktiviteter, opplevelser, holdninger, kraftutbygging og konsesjonsvilkår*. Norges vassdrags- og energidirektorat, rapport nr. 4.

Hvilke konsekvenser har utbygging av vindkraft for folks utøvelse av friluftsliv?

Bent Brattbakken, Norges idrettshøgskole

Dette er et kort utdrag fra mitt masterprosjekt gjennomført ved Norges Idrettshøgskole sommeren 2014, lagt frem på «Forskning i Friluft 2015».

Bakgrunn for valgt tema på prosjektet

Vi lever i en verden der «klima» er på dagsorden. Det snakkes om hvordan drivhusgassene fører til global oppvarming. Vi hører om at polisen smelter, vannstanden øker samtidig som mer ustabil, vått og tørt vær har blitt en del av hverdagen til mange folk rundt om i verden. Om disse klimaendringene er skapt av mennesker eller er naturlige, er det ulike meninger om.

For å bedre klimaet og minske bruk av fossilt brennstoff, har en i internasjonal og nasjonal politikk gått inn for å skaffe mer energi fra det man kaller «fornybar energi» eller «grønn energi». Det finnes flere slike fornybare energiformer, eksempelvis solenergi, bølgekraft, vannkraft og vindkraft. Her til lands har en i lang tid brukt vannkraft. I Norge har vi også mye vind, der ønsket i dag om mer energi fra fornybare kilder har ført til en økt mengde konsesjonssøknader i forhold til utbygging av vindkraftanlegg.

Utbyggingen av vindkraft medfører konflikter knyttet til båndlegging og endring av natur og landskap. Forholdet mellom miljøvern og naturvern blir derfor satt på prøve. Videre har det vist seg at utbyggingen av vindkraft hovedsakelig er lokalisert i kystområder og nær befolkning. Dette fører til nye problemstillinger og konflikter mellom ulike interessefelt.

Friluftsliv er et slikt felt som vil bli berørt. For friluftsliv er lett tilgang til attraktive naturområder av vesentlig betydning. Ved utbygging av vindkraft vil et naturområde bli forandret for alltid, og grunnlaget for utøvelse av friluftsliv vil kunne få en endret kvalitet for svært mange mennesker. Ved å bygge vindkraftanlegg får man en fornybar energikilde, men til hvilken pris? Har det noe å si for folks utøvelse av friluftsliv? En kan stille seg spørsmålet som Teigland (2001) gjorde tidligere, med tanke på vannkraftutbygging. «... Vil en utbygging gjøre det berørte naturområdet eller viktige delområder mindre attraktive for friluftsliv og rekreasjon, eller vil en utbygging ha andre og positive virkninger som det at flere får naturopplevelser?» (Teigland, 2001, s.1).

Videre kan en se at uten et samlet og overordnet grep i forvaltningen, er sjansene store for flere «lokale politiske kamper». Problemet kan være at friluftsliv som befolkningen utøver ikke blir tatt i betraktning ved konsesjonsprosessene under utbygging av vindkraftanlegg. Dette kan være på bakgrunn av at befolkningen i nærmiljøet har for lite ressurser og mangler aktører til å representere seg. Dermed står man uten gjennomslagskraft. En konsekvens er at det kan gå utover friluftslivet som utøves i dagliglivet og nærmiljøet.

Formålet med studien

Formålet med denne studien var å undersøke hvilke konsekvenser utbygging av vindkraft har for folks utøvelse av friluftsliv i et naturområde. Innenfor temaet har en sett på hvordan folks omfang, mønster og opplevelse er under utøvelsen av friluftsliv i det aktuelle området. Det har også blitt undersøkt om "type" friluftsliv har noe å si for hvilken oppfatning en har i forhold til friluftsliv og vindkraftutbygging. Videre har det blitt sett på hvilke faktorer som ligger bak utbygging av vindkraft i

Norge og hvordan dette kan ha innvirkning på friluftsliv. Prosjektet har blitt knyttet opp mot teori fra friluftsliv og vindkraft for å belyse temaet på best mulig måte.

Problemstillinger

Det ble utarbeidet problemstillinger som det var ønskelig å finne noen svar på. Disse var som følger:

- Hvilke virkninger har et vindkraftanlegg på natur og landskap?
- Hvordan kommer hensynet til friluftsliv til uttrykk i konsesjonsbehandlingen?
- Hvilket forhold har intervjupersonene til naturen i sitt nærområde?
- Hvordan forstås og brukes begrepet friluftsliv av intervjupersonene?
- På hvilken måte har vindkraftutbyggingen påvirket omfang, mønster og opplevelse av det aktuelle område?

Metode

Med tanke på masterprosjektets størrelse og at det er mange -og store vindkraftanlegg i hele landet, ble det kun gjennomført datainnsamling i et område langs kysten på «vestsiden» av Norge.

Datainnsamlingen og intervjuene skjedde i begynnelsen av desember 2013, i løpet av sju dager.

På forhånd var jeg ikke kjent med bruk av området i omfang og mønster. Visste heller ikke om det stort sett var folk i nær tilknytting til området som brukte det, eller om det var et turmål for flere. Derfor ble det valgt en strategi / metode der jeg faktisk oppholdt meg i det aktuelle området, berørt av vindturbiner, for å komme i kontakt med folk som brukte det. Jeg oppholdte meg og møtte personer innenfor området en lørdag mellom 0900 og 1600. Var der fra det ble lyst til det mørknet. Det var i dagene før falt en god del snø. Det var på forhånd bestemt at personene måtte være over 18 år og ha full samtykkekompetanse.

Det ble tatt kontakt med alle personer som kom inn i området via anleggsveien. Først en uformell prat om hvem jeg var, og hva min studie gikk ut på. Alle sammen skulle gå en kort eller lengre runde på ski, på anleggsveiene. Det ble avtalt at de mottok informasjonsskrivet med samtykkeerklæring når de kom tilbake. Navn og telefonnummer ble notert ned. De fikk beskjed om at jeg tok kontakt dagen etter.

Kvalitative intervjuer ble gjennomført de neste dagene. 10 personer deltok på intervju, der 9 personer ble intervjuet på bakgrunn av deres utøvelse av fysisk aktivitet i det aktuelle naturområdet og hvordan det har blitt påvirket av vindkraftutbyggingen. I tillegg ble det gjennomført et intervju med lederen for det lokale turlaget. Av de 9 nevnte intervjupersonene varierte alderen fra mellom 40 til 80 år. Tre av intervjupersonene var under 50 år.

Etikk

Alle intervjupersonene i dette prosjektet har fått fiktive navn og alderen står ikke beskrevet. Til tross for at Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) godkjente dette prosjektet, uten å sette begrensninger til å anonymisere området, ble dette gjort av respekt for intervjupersonene og vindkraftselskapets personer. Informasjon om vindkraftanleggets størrelse, antall vindturbiner og liknende er generalisert for å kunne inkludere flere vindkraftanlegg. Ved å utelate stedsnavnet vil det ikke dukke opp på ulike søkemotorer. Som et resultat av dette blir sjansen for å finne ut hvilke personer som er med i intervjuene betydelig mindre.

Resultat

På bakgrunn av de transkriberte intervjuene ble det laget tabeller som kunne belyse problemstillingene. Under følger tre av disse tabellene.

Intervjupersonenes forhold til fornybar energi og vindkraft

Det virker som at alle er positive til fornybar energi som energikilde. Samtidig er det mange ulike meninger om hvordan vi bør bruke disse fornybare energikildene. Når det gjelder vindkraft har man på den ene siden de som er positive, på den andre siden negative, og de aller fleste beskriver hvor vindkraft bør - eller ikke bør bygges. Flere reagerer på at vindkraftanlegg legges til urørte naturområder.

Tabell 1: Intervjupersonenes forholdt til fornybar energi og vindkraft

Navn	Fornybar energi	Vindkraft
David	Det er positivt. Bør bruke midlene til å ruste opp gamle vannkraftanlegg.	Ser at det er galt med forurensing men mener at man ikke bør ødelegge et inngrepsfritt område. Bør heller bygge ut på industriområder.
Håvard	Fornybar energi er helt topp, men er ikke for å ødelegge et miljø for å vinne et annet miljø. Hadde det vært garanti for bedre miljø i verden så hadde han vært mer positiv.	Vindmøller er topp i seg selv men de må plasseres der som de allerede har ødelagt natur eller brukt natur, og helst til, til havs. Positivt hvis det kan forsvarer økonomisk og miljømessig. Hvis man får ren luft ut av det til slutt i forhold til annen energi så er det bra greier.
Joachim	Lang tradisjon på vannkraft. Mye å hente på å erstatte gamle turbiner i disse eldre anleggene. Spennende med bølgekraft.	Er ikke for vindkraftutbygging og kanskje spesielt ikke nå. Mest med tanke på hensyn til inngrep i naturen og om vi har behov for den krafta man får ut av det. I tillegg er det prisen det koster. En ting er ødeleggelsen men det andre er rene kroner og øre. Det er relativt dyrt å produsere vindkraft.
Jenny	Fornybar energi er den ideelle energiformen. Men vi må utnytte energiformene vi har før utbygging. Økt produksjon fører vel til økt forbruk?	Sikkert den ideelle kraftkilden. Men bør ikke komme i konflikt sånn som i dette området – Livskvaliteten blir påvirket. Hvis det kunne dokumenteres at det ble kuttet ut et kullkraftverk eller liknende så hadde det vært greit. Om man hadde visst med sikkerhet at verden ble reinere så ja, men tror ikke på det.
Ola	Fornybar energi er helt klart nødvendig og greit det. Men hvis det koster mer enn man får igjen, så er det ikke noe vits. Hvis det er for å redusere utslipp så er det nødvendig men tviler på at det gjør det.	Vindkraft trenger man antageligvis, og på en eller annen plass må man ha de møllene. Skjønner at de må stå oppe i høyden. Det hadde også vært mye dyrere og hatt de ute til havs. Men det må være fornuft i det, kan jo ikke bygge ut en masse med vindkraft som en ikke har brukt for.

Jonathan	Ren energi er en positiv ting. Men viktig at ren kraft faser ut den forurensende.	Vindkraft er forholdsvis ren energi, men koster energi og penger og sette opp. Har en veldig visuell forurensing, i større grad enn økologisk problem. Bør bygges ut der det ligger til rette med infrastruktur.
Oda	Opptatt av miljøet. Vi har forpliktelser til å se litt globalt. Positiv til det i utgangspunktet	Ser ingen grunn til at vi ikke skal prøve ut vindkraft i Norge.
Eivind	Er generelt positiv til fornybar energi.	Mener det er en bra teknologi hvis en får det til. Mye energi en skal bruke på, å spare energi. For eksempel vindmølleparken i område, så er det er blitt brukt mye energi for å lage den. Er ikke enig i det andre sier om at naturen er ødelagt etter inngrepet. Synes de har fått lagt det bra til rette.
Anders	Uansett om han vil eller ikke så blir man nødt til å se på måter å skaffe energi på.	Føler at man må godta at det kommer vindkraft noen steder, hvis man vil ha energikilden.

Intervjupersonenes aktivitetsmønstre

Det kan virke som at utvalget av intervjupersoner er aktive, i forhold til snittet på den norske befolkning, med tanke på alder og kjønn. Det varierer mye i type aktivitet som utføres, men ordet tur, eller det å gå på tur går igjen hos de fleste. Friluftslivet utøves på fritiden av intervjupersonene. Utenom turfriluftslivet er det også innslag av aktiviteter som løping, fotball, sykkel, golf, seiling, fiske, og kajakkpadling. Det varierer hvordan de oppfatter disse aktivitetene med tanke om det er «friluftsliv».

Tabell 2: Intervjupersonenes aktivitetsmønstre

Navn	Aktiviteter	Tid / avstand	Motivasjon	Hvor helst
David	Tur på ukedager. Fjellet i helgene	1 time hver dag. 1 tom 5-6 timer i helgene. Været påvirker lengden på helgeturene, men ikke de daglige turene.	Helseaspektet. Gleden av å gå i naturen. Får mulighet til å tenke mye.	Nærområdet på ukedager. Fjellet i helgene. Ikke alltid en plan for turen.
Håvard	Gå på tur. Helgeturer. Sykkel på sommerstid	Ofte søndager. Ca 6 mil sykkel i uka, fordelt på to turer.	Opplive å finne stillheten i naturen. Samle overskudd. Utsikt når du kommer opp i høyden	Ute i naturen å oppleve naturen og stillheten, og samle overskudd.
Joachim	Turer Ski. Golf Fotball Fiske	Er ute 3-4 ganger i uka (ikke spesifisert hva). Er mer ute på tur om vinteren. Ofte hele helgene på ski.	Veldig avslappende. Naturopplevelser. Frisk luft. Trim og trening. Behov for frisk luft grunnet jobben.	Fjellet er nok det beste. Tar det mer med ro nå enn før. Kikker seg litt mer rundt.
Jenny	Gå tur	3-4 ganger i uka pluss helger. 1 time på hverdager, et par timer i helgene.	Behov for å bevege seg, «godt for sinn og skinn». Vil bli svett og få frisk luft og føle seg bra når hun kommer inn igjen.	Nærområde og lite trafikkerte veier på ukedager. Fjellet i helgene. Stort sett de samme turene.

Ola	Kajakk. Sykkel. Turer på fjellet	Ute et par timer hver kveld. Varierer mellom de ulike aktivitetene	Holde seg i bevegelse. Holde seg aktiv. Forventing om en flott tur. Nyte naturen. Sykkel: i fjellet på anleggsveiene (for å slippe bilister).	Sykkel hele året hvis plussgrader. Mest sjøen om sommeren. Fjellet høst og vår.
Jonathan	Ute og springer. Ski når mulighet i nærområdet. Seiling. Padling	Løpe: Kort tur omtrent 1 time. Lang tur omtrent 1.5-2 timer. Typisk uke: Fint vær padle 1-2 ganger. Løpe 2-3 ganger.	Utnytte været og «mikro-situasjonene». Treffe optimalt med «der fikk jeg en god tur». Klare å utnytte det naturen tilbyr og det vi har rundt oss.	Når vind ute: Seile Vindstille: Kajakk Fin temperatur og lite nedbør: Løping. Liker motbakke (derfor ofte oppe i fjellet).
Oda	Tur på beina eller på ski. Padler litt. En del utendørs i jobb-sammenheng. Sykler til jobben	Et par timer et par ganger i uka på fritiden. En del ute i jobbsammenheng på ukedager.	Tenker mye samtidig som hjernen roer seg. Holder seg i noen lunde form (viktig). Blir mer fornøyd resten av dagen. «Tilfredsstiller psyken».	Hvis vått: gå på veiene. Hvis tørt: gå rett opp i skogen. Været bestemmer på ettermiddagsturene.
Eivind	Turer til fjells. Springing / trening. Sykkel	Trening for det meste i ukedagene. Turer til fjells i helgene, gjerne flere timer.	Dragning mot fjelltopper. Kombinasjon av natur og svette litt. Mål om noen topper. Ta med kamera for å ta bilder.	Liker naturen i området han bor. Noen ganger på fjellet lenger inn i landet.
Anders	Går tur. Tid på sjøen. Dugnadsarbeid	3-4 ganger i uka (ikke spesifisert hva).	Liker å gå tur, gjerne med litt utfordringer slik at man får tatt seg ut litt. Ingen spesifikke forventninger men mål om å gå et sted, gjøre ferdig dugnadsarbeid el. Liker utsikten fra fjellet i nærområdet.	Spesielt Hardangervidda: Veldig variert og uberørt natur, samt stillhet. Kan gå i timevis uten å møte mennesker. Fiske i fjellvann.

Hvordan er omfang, mønster og opplevelse påvirket?

Forholdet til det aktuelle området og synet på utbyggingen er også ganske komplekst. Det er stor variasjon i hvor lenge man har brukt området tidligere og til hvilken aktivitet. For de som har brukt området til det de kaller «rekreasjon» har inngrepet utelukkende vært negativt. De som ikke har brukt området så mye tidligere, eller har et mål om å trene, bruker det nok mer. Det som går igjen hos flere er at «friluftslivbruken» flyttes til andre områder som ikke har slike inngrep.

Tabell 3: Hvordan er omfang, mønster og opplevelse påvirket?

Navn	Bruk før utbygging	Syn/bruk etter utbygging	Kommentar
David	Brukt område i femti-seksti år. Viktigste område for han. Brukt ukentlig.	Har bare vært der oppe én gang fordi noen i familien ville se. Har helt sluttet å bruke område.	Ser ingen positive sider ved utbygginga og kommer ikke til å bruke det.
Håvard	Brukt område i tretti år. Rekreasjonsområde.	Bruker ikke området noe mer.	Kan hende han kommer til å bruke område litt etterhvert, men ser ingen grunn til det når man skal oppsøke fred, stillhet og ro.
Joachim	Har brukt området i ca 25 år til rekreasjon og turer.	Bruker området mye mindre enn før. Eneste positive er skimuligheter på veiene.	Synes det er et alt for stort inngrep i naturen.

Jenny	Brukt område en god del før.	Bruker området like mye som før, men går mer på anleggsveiene enn stiene.	Er generelt negativ til utbygginga. Bruker området mer til trim nå.
Ola	Har ikke brukt område så mye før.	Bruker området mer til sykling men har flyttet friluftslivsbruken til andre områder.	Bruker området til mosjon. Ser på det som et industriområde og har derfor valgt å gå turer andre plasser.
Jonathan	Nærmeste område. Brukt til å løpe på den gamle grusveien. Brukt område en god del.	Bruker området omtrent som før. Har blitt sånn som han så for seg at det kunne bli.	Reagerer negativt på utbyggingsprosessen og utbyggere. Føler det er lureri med utvidelse av vindkraftanlegget.
Oda	Nærmeste turområde. Brukt i nesten tjue år.	Bruker området litt mer nå. Lettere å bruke i all slags vær grunnet veiene. Tenker å begynne å sykle.	Reagere negativt på lyden (noen ganger), utbyggingsprosessen og faren for iskast. Føler seg litt lurt.
Eivind	Brukt område en del før, helt fra han var liten.	Bruker området en god del mer nå. Bruker anleggsveiene til å løpe og trene.	Positiv til utbygging. Klarer fortsatt å nyte utsikten og naturen.
Anders	Brukte område før	Bruker område mer nå	Positiv til utbygging. Flere som kan bruke området.

Tolkning av resultatene

På den ene siden har de som er veldig imot utbyggingen og føler at dette påvirker dem negativt og svært negativt. Det er tre personer som både ser positive og negative aspekter. Disse bruker området like mye -eller mer enn før. Disse tre personene som både har positive og negative syn havner innenfor den negative kolonnen grunnet de negative faktorene de nevner. På den andre siden er det et par stykker som ser på utbyggingen utelukkende som noe positivt.

Resultatene i dette prosjektet viser at det i hvert fall er to personer som reagerer på endringer fra opprinnelig plan i konsesjonsprosessen. Disse føler seg «lurt» og dette påvirker muligens opplevelsen av området. De har ikke noe i mot vindkraft som energikilde. Dette samsvarer med Wolsink (2000) som snakker om hvordan folk som i utgangspunktet er positive til selve vindkrafttiltaket, blir negative til utbyggingen og utbyggerne. Folk føler at beslutninger blir tatt over hodet på dem, ofte av personer som ikke bor eller har et forhold til området.

Tangeland & Aas (2010) snakker om hvordan man kan dele inn i to hovedgrupper når det gjelder atferdsmessige virkninger i et område som er påvirket av kraftutbygging. Den ene gruppa er de som har brukt område før utbygging, eksisterende brukere (tidligere brukere) og potensielle brukere. Dette prosjektet tar kun for seg eksisterende brukere (tidligere brukere). Eksisterende brukere kan reagere negativt eller ha ingen reaksjon. De som ikke har noen reaksjon endrer heller ikke noen atferd og bruker fortsatt område som før. Dette samsvarer ikke helt med funnene i dette prosjektet: En person bruker området som før, men har både positive og negative synspunkter. En annen person bruker området mer enn før, men har flere negative synspunkter. En tredje person synes veiene er kjempefine til sykling, men har flyttet sitt tradisjonelle friluftsliv til urørte områder.

Tangeland & Aas (2010) beskriver hvordan de som reagerer negativt på utbyggingen kan ha to mulig utfall. Enten endret atferd eller ingen endring i atferd. Hvis man ikke har noen endring i atferd vil man bruke område som før. Av de som endrer atferd vil det være fem mulige utfall. Dette samsvarer med funnene i dette prosjektet.

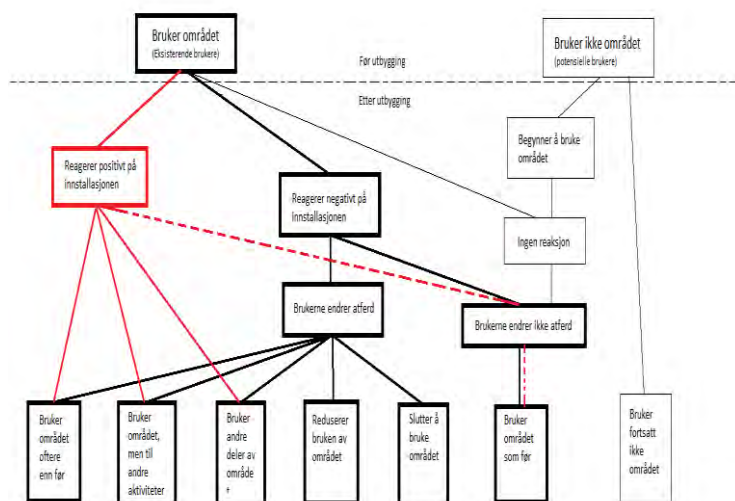
1. Har sluttet å bruke område på grunn av de negative effektene.
2. Har redusert bruken av område på grunn av de negative effektene og forventning om redusert opplevelseskvalitet.
3. Bruker andre deler av område som ikke er like mye berørt av inngrepet.
4. Bruker området men til andre aktiviteter. De nye anleggsveiene åpner for blant annet sykkel og skimulighet.
5. Bruker område oftere enn før. De nye anleggsveiene åpner for nye aktiviteter og lettere atkomst.

Undertegnede har laget en figur på bakgrunn av funnene i denne studien. Figuren er basert på modellen til Tangeland & Aas (2010). Det er i hovedsak blitt gjort tre større endringer fra deres modell.

- Det har blitt tilføyd en egen «boks» som viser de som «reagerer positivt på installasjonen», siden dette forekommer i dette prosjektet. Dette er uthevet i rød farge med tykkere linjer.
- De «boksene» som samsvarer med Tangeland & Aas (2010), er uthevet i svart farge med tykkere linjer.
- De «boksene» som ikke er aktuelle for denne studien har tynnere linjer i sort.

For de personene som reagerer positivt, viser denne studien at de bruker området mer. En av personene har i hvert fall endret på bruken sin i området. De benytter seg av de nye anleggsveiene som gjør at aktiviteten også skjer i nye deler av området.

Det vil nok også være personer som er positive til vindkraftanlegget som «bruker området som før». For eksempel er spørsmålet om en av intervjupersonene kunne havnet under den positive gruppa siden han bruker området som før grunnet den gamle veien. Derfor er det påført en rød stiplet linje fra «reagerer positivt på installasjon» via «bruker endrer ikke atferd» til «bruker området som før». I dette prosjektet har alle intervjupersonene meninger som på en eller annen måte belyser positive eller negative sider ved utbyggingen. Derfor blir det feil å plassere de innenfor boksen «ingen reaksjon».

Figur 1: Mulige konsekvenser av en utbygging utarbeidet fra Tangeland & Aas (2010). Basert på Helland & Bjørnstad (2009), Aas, Museth & Tangeland (2006)

Konklusjon

De resultatene som har kommet frem i denne studien viser at det reageres negativt og positivt på vindkraftutbygging i et naturområde. Det kan virke som de aller fleste intervjupersonene er positive til fornybar energi. Når det kommer til vindkraft er meningene ulike. Det virker som flere er positive til vindkraft som energikilde, men at det bør plasseres et sted hvor det allerede er industri eller gjort naturinngrep.

Det er også avhengig av type friluftsliv som utøves samt oppfatning og bruk av naturen. Det ser ut som de fleste intervjupersonene er positive til vindkraft som energikilde, men flere reagerer negativt når vindkraftanlegget bygges ut i deres friluftslivsområde. Det dukker opp flere faktorer som påvirker opplevelse, syn og bruk av området.

I hovedsak er den største reaksjonen på utbyggingen hvordan det har påvirket et tidligere urørt naturområde brukt til rekreasjons, for opplevelse av natur, dyreliv, stillhet og naturlige lyder. Flere oppfatter lyden fra vindturbinene som støy, mens andre sier de ikke legger merke til det på samme måte. Noen reagerer på vindturbinene som et ødeleggende fremmedelement i naturen mens andre igjen synes det er litt spennende. De som reagerer på naturinngrepene fremhever at det ikke bare er i -og rundt hver enkelt vindturbin naturen er ødelagt. De flere kilometer lange veiene som strekker seg over fjellet, ødelegger like mye, om ikke mer. Veiene blir imidlertid også trukket fram som den mest positive siden for utøvelse av annen type friluftsliv, nemlig sykling og skigåing. Dette understreker funnene i studien som viser hvor stort og bredt friluftslivbegrepet er.

Det er flere faktorer som medfører begrensninger i denne studien, med tanke på type metode(r) for datainnsamling, et lite utvalg personer, liten aldersforskjell, og den faktoren at det kun er innsamlet data fra et område i Norge med vindkraftutbygging, gjør dette til en liten studie. For å få en bedre oversikt over hvilke virkninger vindkraftutbygging har på friluftsliv nasjonalt, trengs flere studier. Studier som går mer i dybden (in-depth) kan utforske utvalget av synspunkter og erfaringer. Når disse variablene er klarere kan «survey» studier gjennomføres for å kvantifisere funnene. Det bør gjennomføres intervjuer både før, under -og etter utbygging. Helst med flere års mellomrom (kanskje så mye som 10 år). Det bør gjennomføres datainnsamling på forskjellige årstider og i forskjellige områder, påvirket av utbygging. Det er viktig fordi friluftslivet varierer og endres med årstidene. Noen former for friluftsliv er bare tilgjengelig i enkelte deler av året, og noen steder få dager, som i denne studien. Årstidene påvirker hvem man får intervjuet og hvilke tanker intervjupersonene sitter med, spesielt med helt nye erfaringer og opplevelser.

De nevnte begrensningene som er i denne studien, gjør at resultatene ikke kan generaliseres til andre populasjoner eller områder. Imidlertid gir studien en ny innsikt for de som ønsker å forstå hvilke konsekvenser vindkraftutbygging har på enkeltmennesker, de som ønsker å forstå begrepet friluftsliv, spesielt knyttet opp i mot vindkraft og til slutt de som ønsker å forstå på hvilken måte folk verdsetter natur- og nærområder.

Denne studien viser at de fleste er positive til vindkraft generelt, men etter som utbyggingen skjer i deres friluftslivsområde kan synspunktene endre seg. Derfor er det viktig å presisere at man må se på flere faktorer samtidig.

Friluftsliv er viktig i den norske kulturen og i folks hverdag. Det understreker viktigheten om at virkninger på friluftsliv må tas i betraktning når endringer i naturområder for friluftsliv er planlagt (som ved vindkraftutbygging). Lokale friluftslivorganisasjoner og lokalsamfunn må få være en del av prosessen.

Det kan virke som det bygges ut vindkraftanlegg i Norge, fordi vi har satt oss et mål om en viss «mengde» fornybar energi, uten at konsekvensene for friluftsliv blir tatt hensyn til. Friluftsliv virker som en ubetydelig bit i det store bilde, et begrep definert i politisk lys, som ikke tar hensyn til enkeltmenneskers følelser og opplevelse av et naturområde.

Hva er det egentlig som bør regnes med av friluftsliv? Tidligere i teorien ble det nevnt hvordan friluftsliv kanskje er politisk ukorrekt, hvor kun det tradisjonelle friluftslivet regnes med. Kanskje vi bør inkludere alle former for aktiviteter og enkeltpersoners oppfatning av friluftsliv i de politiske lover og regler. Går vi imidlertid tilbake til friluftslivets «opprinnelse», ser vi at det var opplevelse av naturen som var det viktige. Hvis hver enkelt persons mening skal tas i betraktning, eller alle former for friluftsliv skal medregnes, kan dette også skape problemer. I denne studien ser vi at sykling og skigåing på større anleggsveier blir regnet som friluftsliv av flere. Satt litt på spissen vil inngrepene i naturen ved utbygging av vindkraft, kunne ses på som utelukkende positivt, siden flere personer vil bruke veiene til friluftsliv enn de som bruker gamle stier. Spørsmålene om definisjon av friluftsliv trenger å diskuteres videre, og da spesielt i forhold til de konsekvensene som kan oppstå hvis friluftsliv faktisk blir ansett i konsesjonsprosessene.

Litteraturliste

Her henvises kun til de kildene som er benyttet i dette utdraget:

- Tangeland, T. & Aas, Ø. (2010). *Kraftinstallasjoner i naturområder – Effekter på turisme, friluftsliv og bruk av fritidsboliger. En litteraturstudie*. NINA rapport 625. Norsk institutt for naturforskning, Trondheim. Hentet 10. september 2013 fra <http://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/rapport/2010/625.pdf>
- Teigland, J. (2001). *Effekter av vannkraftutbygging for friluftsliv og reiseliv. En langtidsstudie 1990-1999 av endringer i fritidsbruken av Engabreen/Svartisen i Nordland og samspillseffekter mellom kraftutbygging og andre samfunnsendringer*. VF- rapport 1/01. Vestlandsforskning, Sogndal. Hentet 13 september 2013 fra <http://www.vestforsk.no/filearchive/rapport1-01.pdf>
- Wolsink, M. (2000). Wind power and the NIMBY-myth: institutional capacity and the limited significance of public support. *Renewable Energy* 21, 49-64.

Regionale planer – et sentralt virkemiddel for friluftslivet i fjellområdene

Hans Olav Bråtå, Østlandsforsikring

Regionale planer – et sentralt virkemiddel for friluftslivet i fjellområdene

– Resultater fra en evaluering

Av
Hans Olav Bråtå,
Østlandsforsikring

Forsikring i Friluft
Lillehammer
27.1.2015

Hovedfunn fra evalueringen

- Gode muligheter til å delta i prosessene helt fra starten, men de fleste engasjerer seg først mot slutten – som vanlig
- Villreinen er godt ivarettatt i de planene vi har vurdert
- Behov for økt fokus på næringsdelen
 - Særlig i forhold til bruken av utmarka

Dette planarbeidet er evaluert av

- Hans Olav Bråtå, forsker Øf, prosjektleder
- Birgitta Ericsson, forsker Øf
- Terje Skjeggedal, forsker Øf – nå professor NTNU
- Eigil Reimers, professor emeritus Universitetet i Oslo

Data

- Generelt:
 - Dokumenter; bestillingsbrev, planprogrammer +
 - Intervjuer med Miljøverndepartementet
 - Nasjonal statistikk
- Tre case; Hardangervidda, Ottadalen, Forollhogna
 - Dokumentstudier og intervjuer
 - Gjennomgang av planer i forhold til villrein og samfunnsutvikling
- Godt datagrunnlag – men hadde ønsket flere intervjuer utenfor de nærmeste

Regionale planer etter plan- og bygningslov

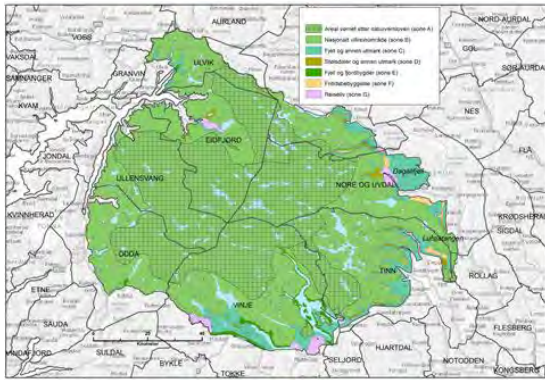
- Regionale planer utarbeides for større områder eller ulike tema (§ 8 i PBL) – erstatter fylkesdelplaner
- § 8-2. *Virkning av regional plan:* Regional plan skal legges til grunn for regionale organers virksomhet og for kommunal og statlig planlegging og virksomhet i regionen.

Hvorfor regionale planer for fjellområder?

- Regional plan skal gi grunnlag for enhetlig styring av arealbruk
 - Her er villreinen utgangspunkt, men det er også inkludert næringsliv
- Forsøk på å styre en fellesressurs via plan- og bygningsloven for å unngå «allmenningens tragedie»
- Hver plan inkluderer oftest verneområder og ikke verna områder, fjellområder og bygder, flere kommuner og fylker

Regionale planer

- Har betydning for friluftsliv;
 - Påvirker lokalisering av hytter, stier og løyper, brøyting mm
 - Har retningslinjer for bruken
 - Tar vare på helhet i områder, også det som er utenfor verneområder
 - Ved å sikre villreinen – gir mulighet for jakt
 - Gir utgangspunkt for handlingsprogram og oppbygging av felles identitet for fjellområdet

Regionale planer

- Har betydning for friluftsliv;
 - Påvirker lokalisering av hytter, stier og løyper, brøyting mm
 - Har retningslinjer for bruken
 - Tar vare på helhet i områder, også det som er utenfor verneområder
 - Ved å sikre villreinen – gir mulighet for jakt
 - Gir utgangspunkt for handlingsprogram og oppbygging av felles identitet for fjellområdet

Prosessene

- Gode muligheter til å delta helt fra starten, men de fleste engasjerer seg først mot slutten – som vanlig
- Mindre deltakelse der villreinens leveområder omfatter en liten/eller periferdel eller lenge siden benyttet av reinen
- Fylkesmann og villreinnemnd framheves som viktige
 - Viktig at personer høyt i fylkesmannsembetet deltok
- Fordel at alle med stor makt er rundt samme bord

Inndelingen av de ulike sonene samt retningslinjene

- Det er stor variasjon i bruken av soner og retningslinjer, men alle har «nasjonalt villreinområde»
- I store trekk enighet om at sonene og retningslinjene har en god avgrensning og innhold
- Stor usikkerhet om hvordan soner og retningslinjer vil bli tolket og hvilke konsekvenser det får, særlig
 - Randområder – utstrekning, og er de nødvendige?
 - Områder med fast bosetting, landbruk og næringsliv

Ivaretagelse av villreinen

- Studiene tyder på at planene legger meget godt til rette for ivaretagelse av villreinens leveområder
- Viktig å se leveområdet i forhold til antall villrein
 - dette er knapt diskutert og er en mangel i planene
- Har ikke vurdert villreinens skyhet i forbindelse med planene
 - Hva har den å si – ulike vurderinger i ulike områder?

Forhold til lokalsamfunn, næringsliv og reiseliv

- Berørte kommuner er utkantkommuner med dårligere befolknings- og sysselsettingsutvikling enn landet
- Næringslivet i hovedsak naturressursbasert og knyttet til landbruket, men også noe reiseliv og kraftutbygging.
 - Blir avhengige av utmarka
- Næringsmessige behov er i liten grad eller ikke vurderte i planene.

Hva kan fremme det en ønsker å oppnå med planene?

Fordeling av fordeler og ulemper – noen prinsipper

- Vellykket forvaltning avhenger av en rimelig fordeling av fordeler og ulemper
- Dersom noen bare får ulemper – så øker sjansen for en mislykket forvaltning
- Sikre at de som «forsaker på kort sikt» også haster fordeler på lang sikt
- Forhindre «gratispassasjerer»; at noen får bygge ut, mens andre ikke får det
- Mange aksepterer begrensninger, men da bør de også gjelde i andre deler av området og for andre aktører
 - «Nivellering» av forvaltningen er viktig

Hvordan løse konflikter – råd - samlinger

- Det bør være et felles råd eller en årlig samling for hver plan
 - Holder fokus på plan og oppfølging – alle tema
 - Utvikle fellesinteresse for området – fremme deltakelse fra allmennheten og grunneiere/rettighetshavere
 - Formidle kunnskap mellom deltakere og ny ekstern kunnskap
 - Gi grunnlag for «nivellering» av planer og tiltak
 - «Hvor er vi – og hvor går vi»
 - Bygge på eksisterende organer
- Alle planer ønsker råd eller årlige samlinger

Felles og akseptert kunnskap gir et godt utgangspunkt

- Dersom dette svikter så svikter lett hele det felles prosjektet
- «Hvor er en» i forhold til ulike tema, både i forhold til villrein og samfunn
 - Mye er innsamlet i forbindelse med planene
- Enda viktigere; «hvor går en»
 - Hva skjer når planen implementeres?
 - Beveger en seg i den retning som er ønskelig?
 - Dersom det er uenighet om hvor en skal gå, så vet en hva det diskuteres utfra
- Ikke nevnt i handlingsprogram –men fylkesmennene har foreslått dette

Når planene brukes er det en fordel at:

- Sonene og retningslinjene er entydige
- De som bryter planen får sanksjoner (f.eks. innsigelser),
 - men sanksjonen må vært tilpasset alvorligheten av forseelse
- Planen må brukes med «fornuft»: Unimelige tolkninger undergraver planen på lang sikt

Sosiale normer som årsak til adferd og adferdsendring i friluftslivet – case laksefiske i Lakselva, Finnmark

Øystein Aas (NINA), Stian Stensland (NMBU) og Esten Sødal Skullerud (NMBU¹)

Ingress

Friluftslivet er dynamisk og forandrer seg med tiden vi lever i. Noen ganger kan forandringer skje raskt. Et eksempel på det er den raske framveksten av gjenutsetting av laks i laksefisket i Norge. I løpet av noen få år har dette gått fra å være uvanlig til å bli meget vanlig i norsk laksefiske. Ofte pekes det på ressursituasjon og regelendringer som årsak, mens noen også vil framheve at mindre betydning av mat/høsting som individuelt motiv kan ha endret seg. I dette arbeidet påviser vi hvordan særlig sosiale mekanismer og såkalte sosiale og personlige normer også påvirker fiskeres atferd og endra sosiale normer kan påskynde endringsprosesser.

Innledning

Norsk sportsfiske er ofte regnet for å være mer høstingsorientert enn i en del andre vestlige land (se for eksempel Aas & Kaltenborn 1995). Dette har også omfattet laksefisket i elvene, der fisket i andre land med lakseelver, som Skottland, England og Wales, Canada og Russland fra om lag 1980 og framover har utviklet seg i retning av mye gjenutsetting (catch and release), se Aas (2007) for en oversikt.

Andelen laks, sjørørret og sjørøye som blir gjenutsatt i det norske laksefisket har imidlertid økt raskt fra så å si null for mindre enn 10 år siden til over 20 prosent i 2014, i følge offisiell fangststatistikk. Mange elver har på kort tid fått gjenutsettingsandeler på over 50 % av fangsten. Aksepten for gjenutsetting har også steget. Halvparten av Norges befolkning er nå positive til gjenutsetting av fisk. Dette skjer i en periode der flere norske laksestammer har problemer og arten har blitt vurdert for oppføring på rødlista over truede arter. Betydelige restriksjoner i elve- og sjølaksefisket gjør at gytebestandene opprettholdes til tross for sterkt redusert lakseinnsig. Stengte elver, innkortet sesong og strengere kvoter for hvor mange, hvilken størrelse, og kjønn det kan være på laksen som tas med hjem, har redusert beskatningen i mange elver. Fiskereglene i elvene gjør at gjenutsetting er noe fiskere og elveiere må forholde seg til, enten de liker praksisen eller ikke. Undersøkelser (Tangeland et al 2010) viser imidlertid at mange laks også settes ut frivillig av fiskerne, slik at regler ikke er hele svaret på de endringene vi observerer.

I dette studiet ønsket vi å se nærmere på om såkalte uformelle normer (personlige og sosiale normer, se Heywood 2002 for oversikter og definisjoner) bidrar til å påvirke fiskernes adferd, i tillegg til andre faktorer som oppfattet tilstand for laksebestandene, motiver for fangst mv. Uformelle normer fungerer som rettesnorer for hva som regnes som riktig atferd blant definerte grupper av folk, og der feil atferd «straffes» mens rett atferd «belønnes». Tilsnakk om du sniker i køen eller kaster søppel er eksempel på såkalt uformell sanksjonering som bidrar til at de fleste oppfører seg slik som anses som riktig, selv om den uønska atferden ikke er straffbar. Uformelle normer blir personlige normer når de internaliseres, og du for eksempel føler deg skamfull i en situasjon hvor du bryter en atferds norm, selv om ingen andre er til stede (Heywood 2002). Normer vil også variere over tid og med hvem du befinner deg sammen med. I undersøkelsen tilpasset vi en atferds modell

¹ PHD i «Naturbasert reiseliv» ved UiN.

utviklet for å forstå folks søppelsorteringsatferd (Bratt 1999) til laksefiske og fiskernes vurderinger og tenkte atferd i fiskesituasjoner i Lakselva.

Metode

Undersøkelsen baseres på en spørreundersøkelse blant fiskere i Lakselva i Finnmark. Lakselva er lakseførende i 45 kilometer (Pettersen, 2003) og renner ut i Porsangerfjorden, med Lakselv (2500 innbyggere) som nærmeste tettsted. Eierstrukturen og rettighetsforholdet i vassdraget er delt mellom de private grunneierne og Finnmarkseiendommen (FeFo). Den lakseførende delen av elva er delt opp i seks soner hvor fiskekort distribueres av Lakselv Grunneierforening. For å skape mindre fiskepress og for å gi en mer «eksklusiv» fiskeopplevelse har sonene et begrenset antall tilgjengelige dagskort (35 kort fordelt på sone 1-4). Lakselva er en av lakseelvene i Norge med høyest gjennomsnittsvekt på laksen (Nygaard, 2008). Laksesesongen er fra 1. juni til 31. august. I tillegg kan man fiske etter sjørøret og sjørøye til 15. september. Et viktig tiltak for å sikre nok fisk i vassdraget og oppnå gytebestandsmålet er kvoteregulering og frivillig gjenutsetting. Dette har hatt økende fokus i forvaltningen fra 2008. De siste årene er 40 % eller mer av fanget laks gjenutsatt (Egil Liberg, personlig meddelelse, september 2014).

Datagrunnlaget består av kvantitative surveydata samlet inn i perioden februar – mars 2012. For å lage spørreskjemaet brukt vi Vaskes (2008, s. 121-171) og Dillman, Smyth & Christians (2009, s. 65-150) anbefalinger om layout, spørsmålskonstruksjon og gjennomføring. Spørreskjemaet ble oversatt til engelsk, tysk og finsk. Spørreskjemaet ble testet av to lokale representanter fra Lakselv, åtte forskere og åtte studenter. I løpet av årene 2009 – 2011 var det blitt registrert 2676 unike fiskekortkjøpere gjennom grunneierforeningens utsalg. Av disse hadde 1010 registrerte e-postadresser og ble valgt ut for å delta i spørreundersøkelsen. Den nasjonale fordelingen blant respondentene var relativt lik med den reelle fordelingen blant fiskerne i elva. Data ble samlet inn ved hjelp av programvaren "Questback". En e-post med informasjon og en URL lenke til selve spørreskjemaet ble sendt ut innledningsvis, etterfulgt av tre purringer med 5 til 6 dagers mellomrom. 656 individer svarte på undersøkelsen. Av 1010 utsendinger var 40 av e-postadressene ikke operative. Dette gir et gyldig utvalg på 970, og en svarprosent på 68. Respondenter for denne studien har de samme potensielle svakhetene som hos Tangeland et al. (2010), ved at respondentene er valgt ut i fra et e-postregister. Kjønnfordeling, alder og innsats er på linje med andre undersøkelser av laksefiskere (Tangeland et al., 2010), noe som tyder på at bruk av e-postadresser ikke har gitt skjevhet i utvalget for disse variablene. Svarfordelingen for de ulike nasjonalitetene er representativ. Imidlertid er det kun 9 % lokale fiskere i vårt svarmateriale. Undersøkelsen gir således ikke noe godt svar på deres preferanser og atferd.

Det ble gjort flere typer multivariate analyser av materialet, herunder strukturell likningsmodellering (SEM), faktor- og klyngeanalyser og variansanalyser, i programmet SPSS og i andre program. For nærmere detaljer om analysene, se Stensland et al. (2013) og Stensland & Aas (2014).

Resultater

Modellen for gjenutsettingsatferd tilpassa fra Bratt så slik ut (Figur 1). Modellen bygger på to hovedpåvirkningsfaktorer; bevissthet på konsekvensene av valgt atferd, og sosiale og personlige normer.

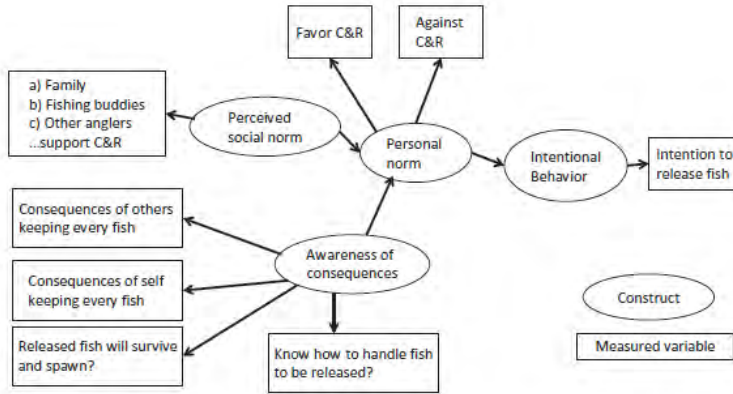

Figure 1. Conceptual model of the influence of norms and awareness of consequences on intentional catch and release angling behavior. Figure adapted from Bratt (1999).

Etter en såkalt SEM analyse (se Stensland et al 2013 for detaljer), kunne vi påvise følgende modell som signifikant (Figur 2). Kort forklart bekrefter modellen at opplevde konsekvenser for fiskebestanden og sosiale og personlige normer påvirker gjenutsettingsatferd, dvs at uformelle normer («Er det rett eller galt å slippe ut laks?», «Hva mener fiskekompisene at jeg bør gjøre?») spiller en rolle for hva fiskeren velger å gjøre med fisken. Mer detaljer om denne analysen kan du som nevnt finne i Stensland et al. (2013).

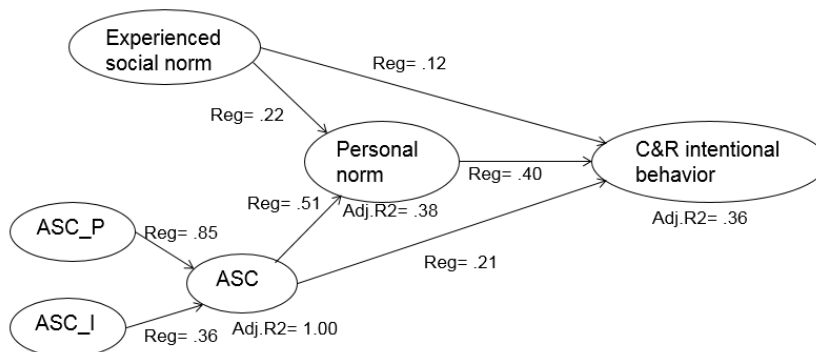

Figure 2. Results of the Least-squares path modelling.

ASC = Assumed consequences.

ASC_P = Assumed consequences on a population level (fishery).

ASC_I = Assumed consequences on an individual fish level

Videre delte vi fiskerne i Lakselva inn i fire grupper, basert på motiver og fangstorientering og analyser som faktor- og klyngeanalyse. Disse kalte vi for «trofefiskere» (21 % av utvalget, opptatt av å få stor fisk, ofte finner og yngre), «gjenutsettere» (20 %), «høstere» (39 %, opptatt av å ha med laks hjem, ofte norske og eldre) og «andre» (20 %). Tabell 1 viser en oversikt over noen sentrale holdninger og ikke minst hvordan ulike grupper rapporterer såkalte sanksjoner på det å sette ut eller beholde (avlive) en storlaks i Lakselva. Vi ser at det er statistisk signifikante forskjeller mellom gruppene i hvordan de rapporterer følelse av flauhet, skam, stolthet og beundring rundt det å sette ut en stor laks. Vi kan altså påvise at uformelle sanksjoner virker ulikt i ulike grupper av fiskere, noe som også samsvarer med at andre analyser som vi ikke kommer nærmere inn på her, viser at nære fiskekamerater er de som mest påvirker hva en velger å gjøre (Stensland et al 2013).

Tabell 1. Fire grupper av fiskere i Lakselvas (Something else = andre; Trophy = trofe, Catch and release = gjenutsettere og Keepers = høstere) og deres holdninger til gjenutsetting og opplevde interne og uformelle sanksjoner. Tallforklaring i fotnote.

Cluster Statement	1 Some- thing else	2 Trophy	3 Catch & Release	4 Keeper	Total	F-value	Tamhane posthoc ^a
Release of fish I could have kept is wasting food ^h	1.61 (1.30)	1.39 (1.15)	1.58 (1.20)	2.95 (1.90)	1.91 (1.57)	43.5	4>1,2,3
Release of fish is cruelty to animals ^h	1.93 (1.48)	1.68 (1.35)	1.90 (1.45)	2.69 (1.73)	2.07 (1.56)	14.3	4>1,2,3
To release fish contributes to protecting fish stocks in Lakselva River ^h	6.01 (1.54)	6.50 (1.20)	6.44 (1.27)	5.44 (1.57)	6.08 (1.46)	20.5	2,3>1>4
If others saw you releasing a big salmon in the Lakselva River, would you feel :							
Embarrassed (1) or admired (7)? [informal sanction]	3.8 %; 42.7%	3.2%; 56.7%	0.6%; 62.7	3.4%; 31.2%	2.7%; 48.0%	18.2	3,2>1,4
Ashamed (1) or proud (7)? [Internal sanction]	1.9%; 58.0%	1.9%; 70.1%	0.6%; 74.7%	4.5%; 36.9%	2.0%; 59.5%	29.3	3,2>1>4

^h Scale with endpoints 1 (strongly disagree) and 7 (strongly agree) given verbal labels.

ⁱ The %-proportion of respondents answering 1-2 or 6-7 (interpreted as a strong sanction) on these questions.

Diskusjon

I vår studie avdekkes at sosiale normer påvirker en fiskers beslutninger om å beholde eller slippe ut fisk under laksefiske i Lakselva. Som del av dette påviser vi videre at fiskerne rapporterer opplevde interne og uformelle sanksjoner som er atferdskorrigerende. Sanksjonene virker ulikt i ulike grupper av fiskere, trolig basert på hvilke preferanser og holdninger som finnes i fiskerens nære sosiale omgivelser. Selv om fiskergruppene har ulike preferanser og har ulikt syn på rett og galt omkring gjenutsetting, har fiskerne likevel aksept for at andre grupper fiskere velger annerledes enn dem selv så lenge de formelle reglene i elva overholdes.

Studiet understreker på nytt at ingen forvaltning passer for alle typer fiskere (Connelly et al., 2001), og forvaltning basert på "gjennomsnittsfiskeren" vil ofte ikke tilfredsstille noen (Fisher, 1997). Dette er imidlertid det første studiet som dokumenterer at sosiale normer er virksomme i å påvirke laksefiskeres fangstatferd. Vi tror endra sosiale normer er en viktig medvirkende årsak, som særlig sammen med regelendringer, endringer i ressursituasjon og den informasjonen som myndigheter, rettighetshavere og interesseorganisasjoner formidler, til sammen kan forklare de raske endringene

vi har sett innenfor sportsfiske i Norge på 2000-tallet. Trolig kan også endra individuelle motiver og mer kunnskap og påvirkning fra andre lands måter å forvalte laks og laksefiske på også spille inn.

Sosiale normer har en sterk påvirkningsevne og for tiden løper den en «gjenutsettingsvind» over norsk sportsfiske – ikke bare i laksefisket men også i innlandsfisket og i økende grad i den tidligere svært høstingsorienterte norske sjøfisketurismen (Borch et al. 2008). I en slik situasjon er det for myndigheter, interesseorganisasjoner, medier og «forbilder» være klar over dette og bidra til at norsk sportsfiske fortsetter å være mangfoldig og også gir rom for høsting der det er et ressursmessig grunnlag for dette.

Takksigelser

Vi takker Porsanger i Utvikling for finansiering av datainnsamlingen, og daglig leder i Lakselv grunneierforening Egil Liberg for godt samarbeid. Arbeidet inngår i forskningsprosjektet SALMONCHANGE – Bærekraftig laksefisketurisme i en verden i endring som er finansiert av Norges forskningsråd, Direktoratet for naturforvaltning og jordbruksavtalemidler. Videre retter vi en takk til alle som har svart på spørreundersøkelsen og intervjuene foretatt i elva. Katrin Daedlow, Timo P. Karjalainen og Jaakko Erkinaro takkes for oversetting av spørreskjemaet til tysk og finsk.

Referanser

- Aas, O. & Kaltenborn, B. P. 1995. Consumptive orientation of anglers in Engerdal, Norway. *Environmental Management*, 19(5), 751-761
- Aas, O. 2007. The role of catch and release in wild Atlantic salmon conservation in Europe – possibilities and pitfalls. Wild Trout Symposium IX. Pp 161 – 168 in Symposium Proceedings.
- Borch, T., Aas, Ø. And Policansky, D. 2008. International fishing tourism: Past, present and future. Pp. 268-291 in Aas, Ø. (ed.). Global Challenges in recreational fisheries. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Bratt, C. (1999). The impact of norms and assumed consequences on recycling behavior. *Environment and Behavior*, 31, 630–656.
- Connelly, N. A., Knuth, B. A. & Brown, T. L. (2001). An angler typology based on angler fishing preferences. *Transactions of the American Fisheries Society*, 130 (1), 130-137.
- Dillman, D., Smyth, J. D. & Christian, L. M. (2009). *Internet, mail and mixed-mode surveys: The tailored design method*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Fisher, M. R. (1997). Segmentation of the angler population by catch preference, participation, and experience: A management-oriented application of recreation specialization. *North American Journal of Fisheries Management*, 17(1), 1-10.
- Heywood, J. L. (2002). The cognitive and emotional componets of behavior norms in outdoor recreation. *Leisure Sciences*, 24, 271–281.
- Stensland, S., Aas, Ø. & Mehmethoglu, M. 2013. The Influence of Norms and Consequences on voluntary Catch & Release Angling Behavior. *Human Dimensions of Wildlife* 18, 373-385.
- Stensland, S. & Aas, Ø. 2014. The role of social norms and informal sanctions in catch-and-release angling. *Fisheries Management and Ecology* doi: 10.1111/fme.12078.
- Tangeland, T., Andersen, O., Aas, Ø. & Fiske, P. (2010). Elvefiske etter anadrome laksefisk i Norge sesongen 2008. *NINA Rapport*, 545
- Vaske, J. J. (2008). *Survey research and analysis: applications in parks, recreation and human dimensions*. State College, PA: Venture Publishing.

Kva er “unødig forstyrrelse”?

Om å balansere fuglevern og friluftsliv

Odd Inge Vistad, NINA – Avdeling for naturbruk

Innleiing

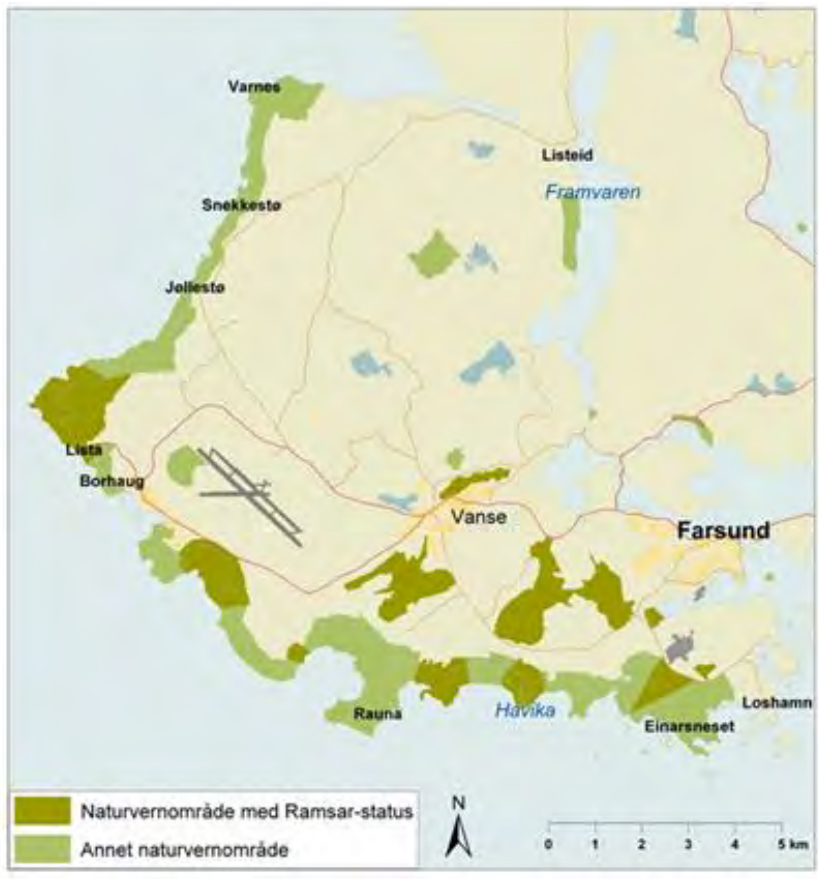
Utgangspunktet for presentasjonen er dei mange norske døma der særleg fugl og villrein, både innafor og utanfor verneområde, blir uroa av friluftsliv og annan ferdsel. Det er behov for meir kunnskap og gode retningslinjer for å kunna imøtekome og balansere ulike og gode samfunnsformål (ønskt vern og ønskt bruk) i ulike samanhengar. Når må ein t.d. rekne uroing av fauna som eit økologiske problem, som eit dyre-etisk velferdsproblem, eller som brot på eit verneformål? Og når må ein rett og slett seie at: dette er akseptabel uroing? For det er nemleg uopppåeleg å la folk få bruke natur til friluftsliv og ferdsel utan at det vil ha ein viss påverknad på same naturen, t.d. i form av at fauna blir uroa. Slike forvaltnings-utfordringar er sjølvstøtt ikkje særnorske; t.d. har Le Corre et al. (2009) gått gjennom internasjonal litteratur på uroing av fugl og drøfta når uroing er meir eller mindre alvorleg – økologisk sett – sidan dei har liknande utfordringar i «sine» verneområde langs kysten av Bretagne, Frankrike. Follestad (2012) har laga ein litteraturgjennomgang mynta på norske forhold, og særleg på forholdet fugl - ferdsel.

Lista-strendene – store interesser knytt til fuglevern og brettssport

Ein liten studie om forholda for brettssport (brettsegling, kiting og surfing) på Lista er mitt startpunkt (Vistad 2013). På Lista er det periodevis veldig gode forhold for slik brettssport, men også store fuglevern-interesser. Det er ei samanhengande rekkje av verneområde langs sjøkanten av Lista (**figur 1**), og fleire av dei har status som Ramsar-område og skal bli forvalta i tråd med Ramsar-konvensjonen og lokale verneforskrifter. Ein arbeider for tida med ein ny forvaltningsplan for Lista-strendene (Fylkesmannen i Vest-Agder, 2014). Nokre av verneområda overlappar med offentlege friluftsområde, som del av Skjærgårdsparken Lister, der landfriluftslivet og bading er gjeven prioritet (Fylkesmannen i Vest-Agder, 2009). Det brettbaserte friluftslivet er som hovudregel forbode, sjølv om Lista må reknast som eit nasjonalt viktig brettssport-område (utifrå naturgjevne forhold). Forbodet rammar særleg kiting og brettsegling. Grunngevinga for forbodet er at fuglelivet og -lokalitetane må skjermast mot uroing, medan dette i liten grad er problematisert når det gjeld landfriluftslivet. Utkastet til ny forvaltningsplan (Fylkesmannen i Vest-Agder, 2014) held fast på forbodet mot brettaktiviteter i Ramsar-områda, forankra i føre-var prinsippet. Men ein seier også at dersom ny kunnskap skulle tilseie ein annan konklusjon så er det aktuelt å revurdere forslaget om forbod. Denne presentasjonen reiser prinsipielle spørsmål knytt til «u-/nødig forstyrrelse» av fugl, kunnskapsbasert eller føre-var basert forvaltning, handlingsrom i forvaltninga, berekraftig bruk av verneområde, og posisjonen til moderne friluftsliv i høve til tradisjonsfriluftslivet.

Ramsar-konvensjonen (1971) og Konvensjonen om biologisk mangfald (1993)

Både desse internasjonale konvensjonane lyfter fram at ein må kombinere vern og berekraftig bruk. Ramsar-konvensjonen har lansert prinsippet om «klok bruk (wise use) av våtmarkene» (www.ramsar.org) “...the maintenance of their ecological character, achieved through the implementation of ecosystem approaches, within the context of sustainable development. Wise use therefore has at its heart the conservation and sustainable use of wetlands ...”. Ramsar-område skal altså ikkje vernast mot menneske, men mennesket skal ikkje endre den «økologiske karakteren» av området. Kva som er ‘klok bruk’ kan ein ikkje identifisere generelt, det må ein kome fram til gjennom betra lokal kunnskap og lokale prioriteringar. Dette må t.d. vere knytt til det ein kan kalle «akseptabel uroing», sidan fenomenet «inga uroing» er utenkjeleg så lenge ein aksepterer menneske i området.

Figur 1. Verneomsråda på Lista (www.miljostatus.no/Vest-Agder).

Kva er «akseptabel uroing»? Om forvaltningsutfordringane.

Det er stor variasjon i når, korleis og kvifor ulike fugleartar/-individ reagerer på menneske som nærmar seg, og den faktiske responsen hos fuglen er påverka av mange lokale faktorar. I kva grad den aktuelle fuglebestanden har tilpassa seg menneskenærvær (= *habituering*) påverkar reaksjonen (Nisbet, 2000). Responsen hos ulike fuglar kan ein truleg sjå som eit uttrykk for, og som ganske likearta med fuglens naturlege eller tillærte respons på og tilpassing til, det den opplever som ytre fiendar/ikkje-fiendar i sitt naturlege miljø, og altså som eit uttrykk for korleis dei fungerer i og har tilpassa seg habitatet sitt. Føresett at fuglebestanden er ved god helse og får tilfredsstillt livsløpsbehova i sitt naturlege miljø (= god økologisk funksjonalitet) så har bestanden ein viss *naturleg responskapasitet* i høve til ytre uroing og påverknad. Dette er resonnementet som også ligg bak aksepten av fang-og-slepp metoden innan fritidsfiske: solide fiskebestand toler ein viss grad av fang-slepp, gjenfangst-ny slepp osv. utan at det går utover helsetilstand og overlevingsgrad hos den aktuelle bestanden (Arlinghaus et al. 2007), men det er udiskutabelt at fang-og-slepp er ei «uroing» av fisken. Kunnskapen om at alle viltlevande artar og individ vert utsett for predasjon og konkurranse er sjølv grunnlaget for å påstå at alle individ har ein ganske solid kapasitet til å tole uroing og vil tilpasse eiga åtferd til denne. Dette resonnementet bygger på biologisk og økologisk kunnskap og ikkje på ei dyre-etisk tilnærming. Om ein legg ei individ-etisk tilnærming til grunn for forvaltninga, så kan både fang-og-slepp av fisk og uroing av fauna bli møtt med langt strengare forvaltningstiltak, enn ved ei økologisk tilnærming.

Økologiske tolegrenser for uroing mm er vanskeleg å studere/identifisere, sidan det er åtferdsresponsen hos den enkelte fugl/flokk som er «lett» å måle, altså korttidseffekten på individet/flokken. I økologisk forstand er dette det minst interessante nivået sidan slike responsar er ein del av det naturlege livet, og seier ingenting om effekten på evna til framtidig reproduksjon og derav bestandsresponsen. Le Corre et al. (2009) viser at her-og-no responsar (ev. åtferdsendring som flukt, dykking, symje vekk...) dominerer i effektliteraturen, fordi desse er langt lettare å studere enn eventuelle langtidseffektar på populasjonen. Men det er langsiktige effektar på bestanden som Ramsar-konvensjonen siktar til når ein vektlegg "... the

maintenance of their (the wetlands) ecological character...”, samt kunnskap om kor sårbar bestanden/arten er.

Kunnskapsbehov!

God og respektert forvaltning må baserast på relevant og påliteleg kunnskap. Økologisk sett så er det langtidseffekten på bestand, habitat og art som ein må ha kunnskap om, og kunna sannsynleggjere, og så må dette setjast inn i det store biletet som viser akkumulerte effektar, altså sum-effektar av ulike påverknader (Therivel & Ross, 2007). For område som Lista og som dei likearta Jærstrendene, så er det ikkje gjort tilstrekkeleg med studiar av økologisk funksjonalitet (gjennom året) eller av uroings-effekt på ulike artar og habitat frå ulike typar menneskeleg bruk. Lista-studien viste også relevansen av å samle kunnskap om ulike bruksformer og -omfang, til ulike tider av året/døgnet på ulike lokalitetar, for betre å kunna vurdere den reelle konfliktgraden (NB: tid, rom, skala) i høve til fuglelivet. Er det slik at dei «nye» brettaktivitetane må ta for mykje av støyten (= bruksrestriksjonane), samanlikna med det tradisjonelle landfriluftslivet (bading, jogging, luftte hunden mm)? Potensialet for å kombinere effektivt fuglevern med «klok bruk» ligg i å få fram både økologisk og samfunnsfagleg kunnskap, under rådande lokale forhold. Det er enkelt å forstå at dei som blir utestengt vil sjå truverdig dokumentasjon på at dei utgjer eit større problem for verneinteressene enn andre bruksinteresser.

Er det slik at betre lokal kunnskap (økologisk, sosial) kan gje grunnlag for eit lokaltilpassa handlingsrom i forvaltninga (t.d. tidsregulering, sonering, informasjon), som alternativ til totalforbod? I norske villrein fjell (t.d. Strand et al. 2013) har ein kome langt i å imøtekomme både omsynet til ferdsel, friluftsliv og villrein fordi ein har investert i ny og brei kunnskapsoppbygging, som gjev grunnlag for meir presis forvaltning. Og i utkastet til forvaltningsplan for Mølen fuglefredningsområde (Fylkesmannen i Vestfold, 2013) har ein også foreslått å gje rom for surfing og brettsegling på to avgrensa lokalitetar, fordi ein ikkje lenger vil kategorisere slik aktivitet, på desse lokalitetane, som «unødige forstyrrelser» av fuglelivet. Forslaget er basert på faglege vurderingar og omfattar lokalt tilpassa forvaltningstiltak. Det er enno ikkje gjort vedtak om ny forvaltningsplan for Mølen.

Litteratur

- Arlinghaus, R., Cooke, S.J., Schwab, A. & Cowx, I.G. 2007. Fish welfare: a challenge to the feelings-based approach, with implications for recreational fishing. *Fish and Fisheries* 8; 57-71
- Dommelen, A. van 2000. The Precautionary Principle: Dealing with controversy. *Biotechnology and Development Monitor* 43: 8-11.
- Follestad, A. 2012. Kunnskapsoversikt over effekter av forstyrrelser på fugler: Innspill til forvaltningsplaner for Lista- og Jærstrendene. NINA Rapport 851. 45 s.
- Fylkesmannen i Vest-Agder 2014. Forvaltningsplan for Listastrendene landskapsvernområde med tilhørende plante- og fuglefredningsområder. Del I og II. Utkast per november 2014. Kristiansand.
- Fylkesmannen i Vest-Agder 2009. Forvaltningsplan for Skjærgårdsparken Lister. Kristiansand.
- Fylkesmannen i Vestfold 2013. Forvaltningsplan for Mølen fuglefredningsområde, Larvik kommune. Høringsforslag 28.10.2013. Tønsberg.
- Le Corre, N., Gélinaud, G. & Brigand, L. 2009. Bird disturbance on conservation sites in Brittany (France): the standpoint of geographers. *Journal of Coastal Conservation* 13: 109-118.
- Nisbet, I. C. T. 2000. Disturbance, Habituation, and Management of Waterbird Colonies. *Waterbirds: The International Journal of Waterbird Biology* 23: 312-332.
- Strand, O., Flemsæter, F., Gundersen, V. & Rønningen, K. 2013. Horisont Snøhetta. – NINA Temahefte 51. 99s.
- Therivel, R. & Ross, B. 2007. Cumulative effects assessment: Does scale matter? *Environmental Impact Assessment Review* 27: 365-285.
- Vistad, O.I. 2013. Brettsegling, kiting og surfing på Lista. Særpreg og utfordringar. – NINA Rapport 998. 44 s.

PS: Takk til kollega dr. Morten Kraabøl for gode innspel til manuset, når det gjeld fenomenet 'naturleg responskapasitet' på menneskeleg «uroing» av dyrepopulasjonar.

Barna og naturen – resultater fra en nasjonal spørreundersøkelse om barns bruk av natur

Line C. Wold, Margrete Skår og Vegard Gundersen, NINA.

Bakgrunn

Som foredragets tittel tilsier omhandler dette innlegget barns bruk av natur. Natur er noe som opptar oss alle, og de fleste av oss er nok også opptatt av barn på en eller annen måte – barna er i hvert fall viktige med tanke på framtiden – framtidens bruk og forvaltning av natur. Det er også slik at det fra mange ulike hold uttrykkes at naturkontakt i barndommen er viktig. Enda mer spesifikt så omhandler innlegget barns hverdagsfriluftsliv: altså det å ikke reise bort for å utøve friluftsliv, men å bruke og oppleve natur i det daglige, nær hjemmet: i nærnaturen.

Foto: Vegard Gundersen

Innledningsvis har vi lyst til å si litt om hovedprosjektet som det skal presentere resultater fra. Det er et forskningsprosjekt finansiert av Norges forskningsråd. Prosjektet hadde oppstart i 2012 og slutføres denne våren (2015). Prosjektgruppen består av fem partnere – for uten NINA – Høgskolen i Telemark, Dronning Mauds minne, Norsk senter for Bygdeforskning og britiske Forestry Commision.

Noe av det som har aktualisert prosjektet er at eksisterende kunnskap om barns bruk av natur i hovedsak er relatert til spesifikke friluftaktiviteter, så som fottur i skog og mark, skitur, fisketur osv., mens vi har veldig lite data om barns bruk av naturen nær hjemmet – altså den hverdagslige bruken av nærnaturen.

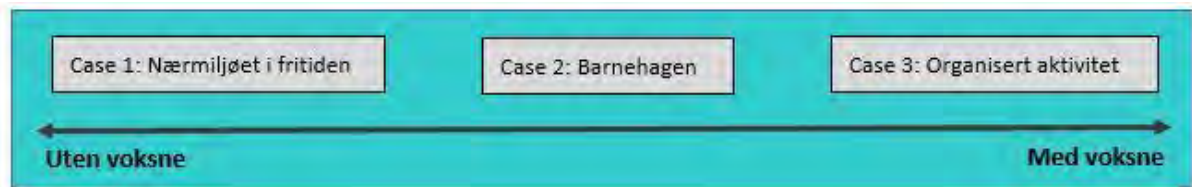
Målene med prosjektet har vært å dokumentere barns tilgang til, omfang og bruk av nærnaturområder, hvilke barn som bruker nærnaturen og i hvilke sammenhenger, samt undersøke hvordan voksen tilstedeværelse kan innvirke på naturopplevelsen.

Prosjektet har hatt tre ulike arbeidspakker, og det er benyttet ulike metoder for å fremskaffe kunnskap:

1. Litteraturstudie som gir en oversikt over eksisterende kunnskap om barns bruk av natur i dag, med hovedvekt på norske forhold (Tordsson og Vale 2013).
2. Nasjonal spørreundersøkelse blant foreldre: det er resultater fra denne undersøkelsen som presenteres her (Skår m.fl. 2014).
3. Tre kvalitative case-studier som har undersøkt barns ulike naturerfaringer. En case-studie representerer barns naturerfaringer i fritida, en case-studie representerer naturerfaringer i

barnehagen, og en case-studie som representerer organiserte fritidsaktiviteter utendørs. De to sistnevnte case-studiene presenteres også på denne konferansen. I tillegg er en masteroppgave om leirskolen tilknyttet prosjektet.

Et viktig moment for de tre case-studiene, utover at de skulle representere ulike typer naturkontakt, var også dette med grad av voksnes tilstedeværelse i naturmøtet. Den enkle aksens skissert under viser hvordan de ulike case-studiene/naturerfaringene kan plasseres i forhold til voksnes tilstedeværelse.

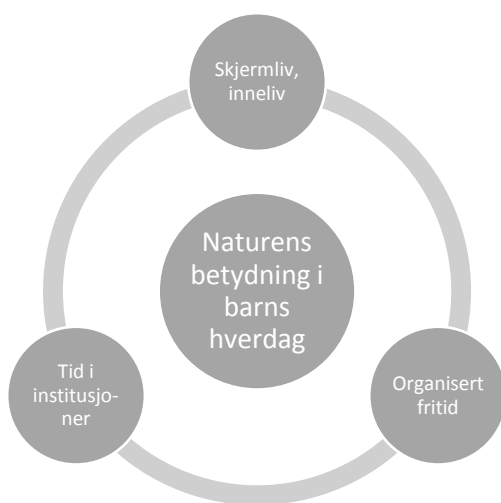
Figur 1 Akse som illustrerer voksen tilstedeværelse i prosjektets tre case-studier.

Den nasjonale spørreundersøkelsen

Tilbake til temaet for dette foredraget. Resultatene som presenteres her er innhentet via en web-basert, nasjonal spørreundersøkelse blant foreldre med barn i alderen 6-12 år. Studien ble gjennomført i januar 2013, av TNS Gallup. 3160 foreldre har besvart undersøkelsen, noe som betyr en svarprosent på 48. Utvalget er representativt i forhold til målpopulasjonen, med et unntak: etnisitet – det lyktes ikke å rekruttere nok foreldre som har annen etnisk tilhørighet enn norsk.

Rammene i hverdagslivet

Hvis en som et bakteppe skal si noe helt kort om barns naturkontakt i dag, så er det sånn at det de senere år er uttrykt en bekymring for at barn i dag tilbringer mindre tid i natur enn det som var tilfelle for relativt få år siden. Dette har kommet til uttrykk spesielt internasjonalt, men dels også nasjonalt. Om bekymringen er reell eller ikke er ikke noe prosjektet eller dette innlegget skal ta stilling til, men det en kan si er at barns bruk av nærnatur nødvendigvis er knyttet sammen med hverdagslivet generelt (figur 2). Dersom vi ser på rammene i hverdagslivet, så er det noen viktige faktorer eller rammevilkår som har endret seg:

Figur 2 Rammene i barns hverdagsliv.

Tilgangen til skjermer har økt – det være seg tv, spillkonsoller, datamaskiner, ipad og telefoner. Med tilgangen har naturlig nok også bruken økt, også blant barn og unge. Det ser også ut til at mange barn tilbringer mer innetid med lekser enn før, i takt med økende utdanningspress.

I tillegg deltar barn i økende grad i organiserte fritidsaktiviteter.

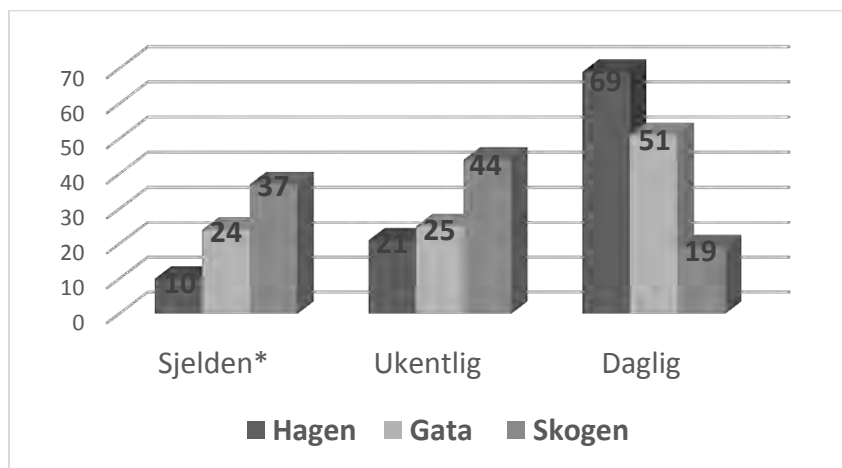
Og til sist: Barn tilbringer relativt mye av dagen i en eller annen form for institusjon: det være seg barnehage, skole eller SFO.

Så er det interessante fra vårt ståsted å undersøke hvordan naturkontakt innlemmes i hverdagsrammen.

Barns naturbruk

Hvis vi beveger oss over til resultater fra foreldreundersøkelsen, så er det første vi har lyst til å formidle at foreldrene vurderer naturkontakt som betydningsfullt for barna. 86 % sier naturkontakt betyr en *god del* eller *svært mye*. Samtidig uttrykker en nesten tilsvarende prosentandel – 85 % – at de ønsker at barnet deres hadde tilbrakt mer tid i natur. Videre oppgir foreldrene at de vurderer tilgangen til både naturområder og andre lekeområder nær hjemmet som god. Når det gjelder naturområder spesielt, sier 97 % at barna har tilgang til slike områder i gå- eller sykkelavstand fra hjemmet, og den store majoriteten – 88 % – oppgir at mulighetene for lek og utfoldelse i disse områdene er god.

Foreldrene ble spurt om hvor og hvor ofte barnet deres lekte/oppholdt seg i ulike områder. Figur 3 viser sommerbruken av tre ulike områder: hagen, gata og skogen. Av de tre søylene til høyre ser vi at mens nesten 70 % leker i hagen daglig, og over 50 % leker i gata, er det bare 19 % som leker i skogsområder daglig. Hvis vi flytter oss over på venstre side, så ser vi samtidig at så mange som 37 % oppgir at barnet sjelden leker i skogområder. Sjelden betyr her maksimalt 2 ganger per måned, og inkluderer også *aldri*.

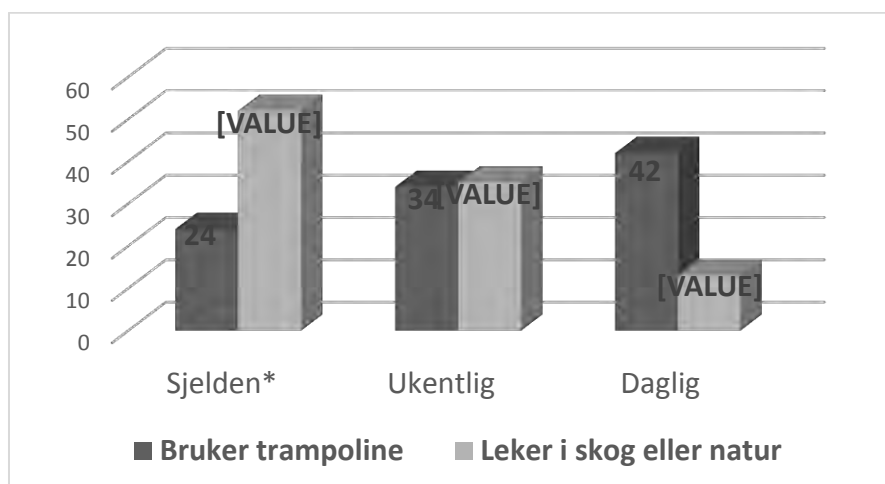
Figur 3 Lek og opphold i de tre områdene hagen, gata og skogen. Oppgitt i prosent.

Det ble spurt om bruken av 11 ulike typer av områder eller arealer, og de fire områdene som er naturpregede (skog, vann/sjø/strand, bekk/elv, åpent jorde) var de områdene som hadde lavest daglig bruk. Vi fant derfor at opphold i mer tilrettelagte områder som hager, gatetun, stille veier og lekeplasser nær hjemmet er en mye mer integrert del av barnas hverdagsliv enn det bruk av de naturpregede områder er.

Hvis vi ser på hva barna gjør ute, og sammenligner lek i skog/natur¹ med en veldig distinkt, og typisk hageaktivitet, som det å hoppe på trampoline, forsterkes dette, se figur 4.

De høyre søylene i figuren under viser hvor mange som gjør disse to aktivitetene på daglig basis (om sommeren). Vi ser at det er store forskjeller. Mens så mange som 42 % bruker trampoline hver dag, er det kun 13 % som leker i skog/natur hver dag. Igjen understrekes bildet av de venstre søylene, over halvparten – 53 % – oppgir at barnet deres sjelden leker i skog eller natur (altså maksimalt 2 ganger per måned.)

¹ Lek i skog/natur ble eksemplifisert i undersøkelsen med spesifikke aktiviteter: bygger hytte, demninger, lager ting av naturmaterialer

Figur 4 Bruk av trampoline og lek i skog/natur. Oppgitt i prosent.

Hvis vi ser videre på hva barna gjør ute, så viser tabell 1 alle de 9 aktivitetene det ble spurt om. Den mørkegrå kolonnen lengst til høyre viser hvor mange som driver med aktiviteten daglig om sommeren. Vi ser at bortsett fra det å gå tur med hund er lek i skog-/naturområder den aktiviteten færrest barn driver med daglig.

Et annet funn er at foreldrene oppgir at barna generelt deltar mindre i uteaktiviteter vinterstid enn de gjør sommerstid.

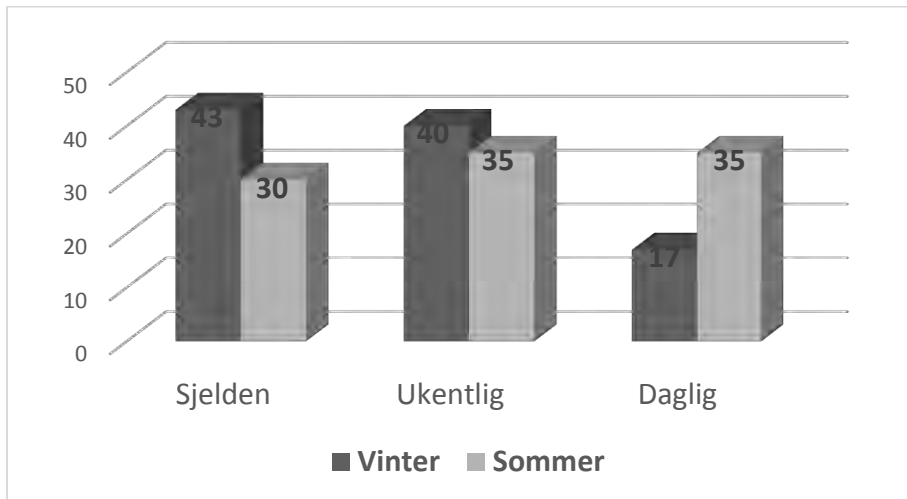
For øvrig viser undersøkelsen også at gutter og jenter gjør litt ulike ting i nærmiljøet. Gutter driver mer med ballspill, de sykler og skater mer, og de leker mer i skog og naturområder. Det gjelder hele året. Om sommeren bruker jenter lekeplassen mer, de går oftere tur med hund og leker mer utendørs (paradis, strikk, treffer venner). Ellers er det ikke tydelige kjønnsforskjeller i aktivitetsmønstre.

Det bør også nevnes at vi ikke fant entydige sammenhenger mellom aktivitetsmønstre og sosiale skillelinjer (foreldres inntekt- og utdanningsnivå). Vi oppsummerer derfor at barns bruk av nærmiljøet, inkludert bruk av nærnaturen, har et bredt sosialt nedslagsfelt, i motsetning til deltakelse i «reise bort friluftslivet» som følger sosiale skillelinjer.

Tabell 1 «hva gjør barnet ute i fritiden, og hvor ofte?»

«HVA GJØR BARNET UTE I FRITIDEN, OG HVOR OFTE?»	SOMMER			VINTER		
	Sjelden	Ukentlig	Daglig	Sjelden	Ukentlig	Daglig
1. Leker utendørs (paradis, strikk, treffer venner e.l.)	8 %	32 %	60 %	30 %	42 %	28 %
2. Sykler, skater o.l.	9 %	33 %	58 %	88 %	9 %	3 %
3. Bruker trampoline	24 %	34 %	42 %	97 %	2 %	1 %
4. Er ute på egenhånd uten at jeg vet helt sikkert hva barnet gjør	30 %	35 %	35 %	43 %	40 %	17 %
5. Spiller fotball eller andre ballspill	31 %	38 %	31 %	68 %	26 %	6 %
6. Bruker lekeplass eller andre områder med lekeapparater	31 %	38 %	29 %	63 %	25 %	12 %
7. Leker eller oppholder seg i skogen eller andre naturområder	53 %	34 %	13 %	70 %	24 %	6 %
8. Går tur med hund (egen el. lånt)	79 %	13 %	8 %	82 %	12 %	6 %
9. Ski, aker eller snø-aktiviteter				29 %	54 %	17 %

Vi vil trekke frem enda en av disse ni aktivitetene – hvor ofte barnet er ute uten at foreldrene helt vet hva barnet gjør, se figur 5. Vi ser at selv om mange er utendørs uten at foreldrene vet hva de gjør både daglig og ukentlig: 70 % sommerstid og 57 % vinterstid, er slik aktivitet likevel sjelden for en del barn: omtrent en tredjedel om sommeren, og 43 % om vinteren. Dette tilsier at en del foreldre har relativt god oversikt over barnets aktiviteter, og at helt egenstyrt aktivitet er sporadisk for en del barn.

Figur 5 Hvor ofte barnet er ute uten at foreldrene riktig vet hva barnet gjør. Oppgitt i prosent.

Vi spurte også foreldrene om hvilke sammenhenger barna var ute i natur. Undersøkelsen viste at:

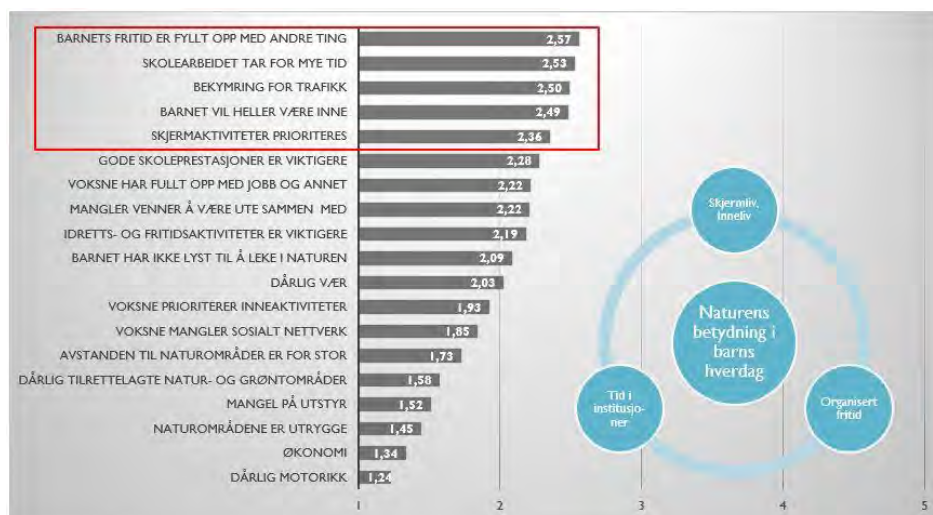
Barn er mer ute i natur med voksne til stede enn uten.

Jenter er mer ute i natur med voksne til stede enn gutter.

Yngre barn (6-9 år) er mer i natur enn eldre barn (10-12 år).

Hindre for bruk av natur

Med såpass sporadisk bruk av naturen som vi har sett over, er det interessant å se nærmere på hva som fungerer som hindre for barns bruk av natur. Vi ba foreldrene vurdere 19 ulike hindre på en skala fra 1 til 5 (se figur 6, jo høyere gjennomsnittsskår, jo større hinder). Det første å legge merke til er at ingen av hindrene alene får veldig høye gjennomssnittsskår – hva som hindrer barn i oppholde seg i natur ser altså ut til å være sammensatt av flere faktorer, heller enn å være bestående av en eller to enkeltfaktorer. De hindrene foreldrene oppgir som de største er at barna er travle – fritida er fylt opp med andre ting og med skolearbeid, foreldrene opplever trafikksituasjonen utrygg, og inne- og skjermaktiviteter prioriteres. Dette ser vi sammenfaller relativt godt med de hverdagslige rammene som ble beskrevet innledningsvis.

Figur 6 Hindre for bruk av natur (påstandene er forkortet i fht. ordlyden i spørreskjemaet). Oppgitt på en skala fra 1 til 5, der 1 var helt uenig og 5 var helt enig.

Potensiale for mer naturkontakt?

Er det likevel potensiale for mer naturkontakt? For eksempel gjennom transportetapper til aktivitet eller skole? Hvis vi ser på skoleveien (se figur 7), så oppgir 75 % av foreldrene at barnets skolevei helt eller delvis ligger i naturomgivelser. I tillegg oppgir over 60 % at barnet deres daglig går/syklar til skolen. De viktigste årsakene til å ikke gå/sykle er avstand – at veien er for lang og/eller at trafikksituasjonen er for dårlig. Vi ser at økt bruk av nærmiljøet, inkludert naturområdene gjennom transport til skole, aktiviteter og gjøremål kan ha stort potensial for å øke omfanget av barnas naturerfaringer.

Figur 7 Skoleveiens beliggenhet (prosent) og prosentfordeling av barn som går/syklar e.l. til skolen. Foto: Bjarne Nygård/Samfoto.

Oppsummerende punkt

Først av alt: foreldre oppgir at tilgang til nærnatur er god. Likevel ser vi at ganske få barn oppsøker skog og naturområder i det daglige; det er en mindre integrert del av hverdagen enn det mer «urbaniserte» eller «tilrettelagte» områder er. Nærmiljøet, og spesielt nærnaturen ser ut til å ha fått mindre betydning som uformell møteplass for barn uten at voksne er tilstede.

Videre – vi fant ingen tydelige sammenhenger mellom nærmiljøbruk - inkludert naturområder – og sosiale skillelinjer. Dette indikerer at lek og opphold i nærnaturen kan utjevne sosiale ulikheter og at lek i natur gir alle barn et likere utgangspunkt enn det mange andre former for aktiviteter ser ut til å gjøre.

Barn tilbringer mer tid i natur med voksne enn uten, og en del barn er sjelden ute uten at foreldrene vet hva de gjør. Det at de yngste barna er mer i naturen enn de eldste underbygger også dette – sannsynligvis blir de i større grad tatt med ut av voksne. Et betimelig spørsmål er jo da om barns naturkontakt i dag i stor grad er avhengig av at voksne motiverer eller tar dem med ut?

Hva som hindrer barn i å bruke naturen ser ut til å være sammensatt, men de største enkelthindrene er at barn er opptatt med andre aktiviteter og skolearbeid, at foreldre opplever trafikksituasjon som utrygg og at tid innendørs og evt. foran skjerm prioriteres. Vi kan spørre: er det for liten plass i hverdagslivet til naturopplevelser?

Skoleveien ser ut til å kunne ha potensial for å øke barns naturkontakt – større grad av egentransport til skole, aktiviteter og andre gjøremål innehar muligheter for flere naturmøter

Det største potensialet for økt naturkontakt er kanskje at voksne motiverer og legger hverdagslivet til rette for at barna skal oppsøke naturområdene der de bor, langs skoleveien og lignende. Trygge og attraktive naturområder og bevisste og motiverte voksne – som også vet å trekke seg tilbake – må da være en forutsetning!

Mer informasjon finnes på prosjektets hjemmeside:

<http://www.nina.no/Prosjekter/Barnognatur.aspx>

Litteratur

Skår M., Gundersen V., Bischoff A., Follo G., Pareliussen I., Stordahl G. & Tordsson B. (2014). Barn og natur. Nasjonal spørreundersøkelse om barn og natur. NINA temahefte 54, 19 s.

Tordsson, B. & Vale, L.S.R. (2014). Barn, unge og natur – en studie og drøftelse av faglitteratur. HIT-rapport nr. 1. 2004. Høgskolen i Telemark.

Barns kontakt med natur: Hvordan kan voksen tilstedeværelse spille inn?

Margrete Skår og Vegard Gundersen, NINA

Innledning

I en 3-årig studie finansiert av Norges Forskningsråds program Miljø 2015 (prosjektperiode 2012-2015) har vi¹ undersøkt hvordan barn erfarer natur i dag og meningsdannelsen i barns naturkontakt. Studien har omfattet en litteraturstudie (Tordsson og Vale 2013), en nasjonal spørreundersøkelse blant foreldre til barn mellom 6 og 12 år (Skår m.fl. 2014) og kvalitative delstudier av ulike situasjoner hvor barn erfarer natur; i nærmiljøet, i barnehagen, på leirskole og i organiserte arrangementer. Et viktig utgangspunkt for studien var at barn i dag er medborgere i en samtid der målorientering og gjøremålsoverorientering er viktige karaktertrekk. Vi ønsket å undersøke om og eventuelt hvordan dette virker inn på barns kontakt med natur. Høy deltakelse i organiserte idretts- og fritidsaktiviteter virker inn på familiens tidsbruk (Vaage 2013), og denne livsformen innebærer også høy grad av voksen tilstedeværelse i barns fritid. Vi ønsket å undersøke hvordan samspill mellom barn og voksne arter seg ute i naturen, og de ulike kvalitative delstudiene representerer derfor ulik grad og innhold i voksen tilstedeværelse.

Et hovedfunn i studien er at barn i Norge i dag i ganske liten grad leker jevnlig i nærmiljøet i fritiden sin, og at voksne ofte er tilstede i barns naturerfaringer (se også innlegget til Line C. Wold m.fl. i denne rapporten). Mange voksne er bekymret fordi de opplever at barn i dag, i mindre grad enn før, opplever natur. Med et nostalgisk blikk på sin egen barndoms grønne dal observerer mange foreldre sine egne barn over leksene i tråd med et større utdanningspress, fra sidelinja på fotballbanen eller foran skjermen. Om sporadisk kontakt med natur er greit eller bekymringsfullt vil vi ikke dvele så mye ved. Viktigere enn voksnes bekymring er det at barn selv tilkjenner betydningen og gleden ved å være i natur, når rammene for det er gode. Når barn i studien spørres om hva de liker ved natur, svarer de ofte noe slikt: «Jeg liker å leke sammen med andre barn ute i naturen». Lek er et viktig aspekt i barndom, og vi vil se at lek utendørs også er en viktig nøkkel for barns naturkontakt. Blir leken utendørs ivarettatt godt nok i dagens institusjonaliserte samfunn, der gjøremål- og målorientering preger også barns hverdag? Ligger det kanskje et potensial i å legge til rette for og stimulere til mer lek i natur?

Dette innlegget baserer seg på et feltarbeid i Barnas Turlag som ble gjennomført fra august 2013 – januar 2014. Barnas Turlag er en del av DNT, og ble etablert i 1999. Studien er ikke en evaluering av Barnas Turlag sitt arbeid, men vi har brukt deres aktiviteter som basis for å si noe om hvordan naturerfaringen arter seg i arrangement som er planlagt av voksne, og der voksne er tilstede. Vi takker Barnas Turlag i LOT (Lillehammer og omegn turistforening) og HHT (Hamar og Hedmark turistforening) for velvillighet og bidrag, og også alle turledere, barn og voksne på arrangementene vi deltok i.

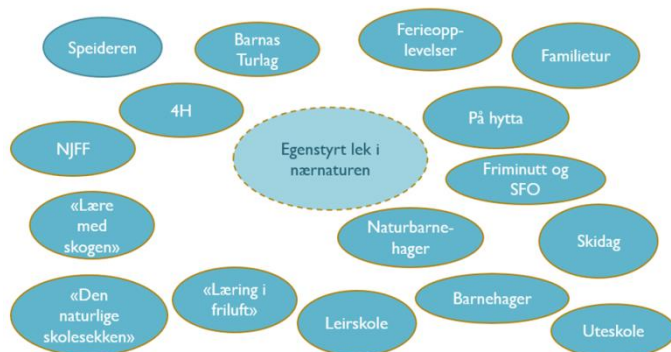
Økende grad av voksen tilstedeværelse utendørs – i Norge som resten av Vesten?

Foreldreundersøkelsen (Skår m.fl. 2014) viser at barn mellom 6 og 12 år er oftere ute og leker i naturområder sammen med voksne enn for seg selv, og at barn mellom 6 og 9 år opplever natur oftere enn 10-12 åringer. Vi synes disse funnene understreker vår påstand om at barn i dag i større grad *blir tatt med ut* av voksne enn hva som tidligere var tilfelle. Det er ikke lenger selvsagt at større søsken og barn i nabolaget tar seg av de mindre barna utendørs (Lidén 2003, Skar & Krogh 2009).

¹ Deltakere i studien har vært Norsk institutt for naturforskning, Dronning Mauds Minne, Norsk Senter for Bygdeforskning, Høgskolen i Telemark og Forestry Commission, UK.

Nærnaturen hadde tidligere en viktig funksjon som uformell sosial møteplass for barn, på tvers av alder, kjønn og sosial status – uten så mye voksen tilstedeværelse. I dag er omfang og innhold i barns naturerfaringer i mye større grad avhengig av hva voksne *eventuelt* tar dem med på, om det er barnehagepedagogen, læreren eller de voksne i familien. Dette preger også barndom i Norge, til tross for sterke friluftslivstradisjoner og et syn på barndom der 'det robuste naturbarnet' som befinner seg utendørs i all slags vær nok fortsatt indikerer den gode barndom (Nilsen 2008, Gullestad 1992, 1997). Denne utviklingen beskrives også i mange andre vestlige land, men i motsetning til i Norge er det ofte mangel på arealer og foreldres vurdering av risiko som pekes på som hovedårsak til nedgangen i barns naturkontakt internasjonalt (Karsten 2005, Valentine, 1997, 2004). Dette er faktorer som bidrar til nedgang i barns naturkontakt også i Norge, men i følge vår foreldreundersøkelse er det først og fremst voksnes opplevelse av sin egen og barnas tidsklemme som er hovedårsaken til at barnas naturkontakt ikke er i det omfanget foreldrene ønsker (Skar m.fl. innsendt manus).

Hvor opplever barn i Norge natur idag? Figur 1 gir en pekepinn. Mange barn opplever natur med familien, om det er på den tradisjonelle søndagsturen eller i ferien på topp-sanking. For de som har tilgang til hytte er dette blitt nærnatur for mange barn. Her har barna ofte mer tid enn i hverdagen ellers, og tilgangen på konkurrerende gjøremål inne er ofte mindre. Barn i dag tilbringer mye tid i barnehage, SFO og på skolen. Ikke minst i barnehagen har det de siste tiårene vært et økende fokus på verdien av barns egen-initierte lek, også utendørs. Likevel, Wolf (2015) peker på at denne utviklingen utfordres i dag når barnehagen i økende grad bærer preg av å være en læringsarena, noe som nødvendigvis innebærer flere voksenstyrte aktiviteter og mindre tid til selv-initiert lek og aktiviteter. I en ellers organisert hverdag må barn få tid og rom til å leke uten at voksne styrer aktivitetene, hevder hun.

Figur 1. Barns naturerfaringer i dag.

Internasjonalt har store organisasjoner og nettverk oppstått for å stimulere til økt naturkontakt for barn gjennom voksnes engasjement, som *Children & Nature Network*, *C&NN Natural Families Network* og *Take a Child Outside*, og organiserte naturopplegg som *Forest Schools* i Storbritannia har blitt svært populære (O'Brien & Murray 2007). I tillegg til *Barnas Turlag* etablerer stadig flere friluftslivsorganisasjoner tilbud spesielt for barn, samtidig som pedagogiske uteopplegg som *Lære med skogen*, *Den naturlige skolesekken* og *Læring i friluft* tilbys for skoler og barnehager. Noen viktige fellestrekk i naturerfaringer arrangert av voksne er at de gjerne er tidsbegrensete, de har et gjennomtenkt formål, det er ofte lagt opp til spesielle aktiviteter og de kan være regelstyrt. Voksne i dag ønsker å være på tilbudssida, og det å tilby og delta i arrangerte aktiviteter i natur har blitt et supplement til, og muligens en erstatning for, den mer spontane uteleken i nærnaturen.

Så er det heller ikke sånn at ingen barn leker i nærnaturen lenger, men som Line C. Wold viser i sitt innlegg, barn gjør det sporadisk, og mange gjør det ganske sjelden (Gundersen m.fl. innsendt manus). I mange av disse naturerfaringene er det voksne til stede. Samtidig – i mange av disse naturerfaringene finnes det voksne som stimulerer til egenstyrt lek. Men et utgangspunkt kan likevel

være at for barn er det forskjell på å leke med en voksen til stede enn uten. Noen forskere har begynt å sette fokus på voksnes overoppsyn av barn, og begrepet «domestiserte barn» er tatt i bruk i den internasjonale litteraturen (Prince m.fl. 2013). Barn selv snakker om datatid som «Fri tid» – verdifull, egenstyrt tid mellom skole, lekser, prestasjonsjag og en fritid fylt av aktiviteter. Det barn i Norge ønsker seg aller mest er mer tid med venner, viser siste tidsnytteundersøkelse (Vaage 2012).

Kort om Barnas Turlag

Barnas Turlag arrangerer turer og aktiviteter for barn fra 0 til 12 år. De fleste arrangementene er familiearrangement på ettermiddagen eller i helgene, men de arrangerer også helgeturer og leire for barn uten foreldre. Turene foregår både i nærområdet og på fjellet, og omfatter mange ulike temaer: lavvo- og hytteturer, fisketurer eller klatrekvelder, fjelleirer og helgeturer, mørketrening og kveldsmatturer m.m. Barnas Turlag har i dag ca. 25.000 medlemmer fordelt på 150 lokallag.

Barnas Turlag markedsfører seg på denne måten på sin hjemmeside:

«Et aktivt uteliv er viktig for å gi barna god oppvekst. Gjennom Barnas Turlag treffer dere andre barnefamilier, og barna kan glede seg over å treffe andre barn på tur. Barn fra 0 til 12 år kan være med i Barnas Turlag.» <https://www.dnt.no/barn/>

Målsettingen formuleres slik:

“Vi vil at så mange barn som mulig skal kjenne på naturglede, og gjennom naturerfaringer legge grunnlaget for senere friluftsliv.”

Pers. medd. Kristin Oftedal, DNT

Det er en stor frivillig innsats som ligger bak tilbudet i Barnas Turlag. De aller fleste turlederne er selv foreldre, og kun noen få lokallag har ansatte koordinatorene. Det er lokallagene som bestemmer årets program, og mange lar det være opp til turlederne å arrangere turer de selv er motivert for å gjennomføre. Turledere har tilbud om å delta på et aktivitetskurs der de får tips om aktuelle aktiviteter og gjøremål. DNT ønsker at hvert lokallag skal arrangere «Kom deg ut dagen» to ganger årlig. Mange steder er dette store arrangement i samarbeid med andre friluftslivsorganisasjoner, og de kan samle mange hundre deltakere.

Feltarbeid og metode

Studien er som nevnt basert på et feltarbeid med deltakende observasjon i Hamar og Hedmark turistforening (HHT) og Lillehammer og omegn turistforening (LOT). Barnas Turlag i HHT har ca. 500 medlemmer, mens Barnas Turlag i LOT har ca. 300 medlemmer. Vi fulgte totalt 13 arrangementer fra august 2013 til januar 2014 (se tabell 2). To forskere deltok på noen av arrangementene, for å kalibrere og diskutere metoder og fortolkning av observasjoner. Koordinatorane i HHT og LOT informerte de frivillige turlederne om studien, og før hvert arrangement kontaktet vi den aktuelle turlederen for å høre om det var greit at vi var med. På mindre arrangement informerte forskeren deltakerne om hvorfor vi var tilstede og om formålet med studien. Under større arrangement der deltakerne kom til ulike tidspunkt, presenterte vi oss for barn og voksne når vi fant det formålstjenlig. Den deltakende observasjonen måtte tilpasses ulike situasjoner. For eksempel, når bare en eller to familier deltok, føltes det naturlig for forskeren å involvere seg mer i arrangementet og aktivitetene. En vanlig fremgangsmåte var å først observere fra sidelinja, for så å initiere kontakt og noen ganger også delta i aktivitetene, observere og stille spørsmål og initiere til samtale der det passet. Feltnotater ble gjort underveis og oppsummert rett etter observasjonene. Koordinator i HHT og ansvarlig for Barnas Turlag i DNT ble intervjuet etter feltperioden. Tabell 1 viser observasjonspunktene i feltarbeidet.

Tabell 1. Observasjonspunkter i feltarbeidet.

Observasjonspunkter	
Tema og aktiviteter	Hvilke aktiviteter var det lagt opp til, og hvordan var det tilrettelagt for dem?
Hvem deltok i aktivitetene	Hvem deltok og hvordan? Hva gjorde barna og hvor?
Sosialt samspill	Hva karakteriserte det sosiale samspillet mellom barna i ulike situasjoner? Hva karakteriserte det sosiale samspillet mellom barna og deres familier, og mellom barna og turlederen?
Naturkontakt	Hva kjennetegnet naturkontakten i ulike situasjoner?

Tabell 2. De ulike arrangementene i studien.

Large events	Aktiviteter	Deltakere
Tur til Krokbu (Barnas Turlag sin hytte)	Ca. en kilometer tur inn. Grilling og muligheter for kanopadling og spikking.	15-20 barn
Krepsefiske ved Harasjøen	Grilling og piknik ved sjøen før krepsefiske i mørket.	40-50 barn
‘Kom deg ut dagen’ på Nordseter (fjellområde)	Mange aktiviteter som kanopadling, grilling, fiske, spikking og natursti med skriftlige oppgaver for voksne og barn.	50-80 barn
‘Finn Fram Dagen’ ved Mosjøen	Mange aktiviteter som orienteringsrute, kompasskurs, skriftlige oppgaver, kanopadling, spikking, makraméknytting, ballkasting i bøtte, klatring og grilling.	50-80 barn
‘Kom deg ut dagen’ i Kleivbakken	Aking i en større akebakke i nærheten av Lillehammer sentrum. Grilling og natursti med skriftlige oppgaver.	80-100 barn
Newton Camp	4-dagers opphold uten foreldre på en leirskole i skogsområde. Utendørs aktiviteter og oppgaver, i tillegg ‘fri lek’.	11 barn
Smaller events	Activities	Participants
Dagstur til Ormtjernskampen	Tur i skog/fjellområde (forkortet tur).	3 barn (en familie)
Dagstur til Nordhue	Tur i skog/fjellområde (tur avlyst, erstattet av bål).	2 barn (en familie)
Pannekaker ved Mjøsa	Pannekakelaging og lek	10 barn
Månskinnstur til Gåsbo	Skitur ca. 6 km inkludert kveldsmat i hytte og aking.	5 barn (to familier)
Kveldsmattur til Gåsbo	Skogstur 4 kilometer. Natursti med skriftlige oppgaver, kveldsmat i hytte og bruk av lommelykter i mørket.	2 barn (en familie)
Aktivitetsdag på Nysetra	Matlaging på speidervis, samling rundt bålet, spikking, organisert	9 children (several families)

	'boksen går', lagging av klatrestativ.	
Åpen kafé på Krokbu	BT sin hytte med åpent salg av boller og kakao. En kilometer skitur inn.	4 barn (to familier i observasjonsperioden)

Arrangement med mange aktiviteter vs. enkle og mindre arrangement

I feltarbeidet oppdaget vi fort en vesensforskjell mellom større og mindre arrangement. De større arrangementene som «Kom deg ut dagen» var populære og det var derfor mange mennesker til stede. Dette er også et formål med disse dagene, å samle mange mennesker utendørs og kanskje også de som ikke er så ofte ute i naturen ellers. Ofte er det flere friluftslivsorganisasjoner som samarbeider om arrangementene, og det ligger en stor innsats blant mange frivillige i forarbeidet. Mange av aktivitetene hadde et «læring gjennom lek» perspektiv, kombinert med å gi barna mestringfølelser og naturopplevelser. Noen aktiviteter la opp til å ta i bruk naturen på stedet (klatring, padling), mens andre var mer uavhengig av naturomgivelsene (makraméknytting, ballkasting i bøtte, matematikkoppgaver).

I de mindre arrangementene var det ikke lagt opp til så mange aktiviteter, det kunne være å gå fra et sted til et annet eller spise sammen ute. Ofte var det mer tradisjonelle friluftslivsaktiviteter det var lagt opp til. Slike arrangement var ikke like populære som de store, og samlet færre deltakere. På noen av arrangementene vi møtte opp på var det kun turlederen og dennes barn som møtte opp. Slike enklere arrangement hadde oftest bare én turleder, og ikke sjelden var det noen av de samme deltakerne som møtte opp på slike arrangement, ble det fortalt.

De større arrangementene ble gjerne karakterisert som 'morsomme' av deltakerne, men ordet 'natur-happening' ble også brukt. Flere syntes det var litt stressende med så mye folk og mange ting som skjedde. Et inntrykk var at barna selv ikke riktig klarte å skille mellom alt, på forespørsel om hva de syntes var fint med å delta, var 'alt' bra. Et inntrykk var at barna ofte var på vei inn i neste aktivitet mens de holdt på med en ting, noe man kan kjenne igjen fra aktivitetsparker ellers.

De mindre arrangementene var selvfølgelig roligere fordi aktivitetsnivået var lavere og deltakerne færre. En mor hadde deltatt med barna sine på ulike typer arrangement, og beskrev forskjellen på denne måten:

«Det er forskjellige ting. Kom deg ut-dagen er mer morsom, der skjer det mye. Men det er på en annen måte. Det er fint det også. Dette er mer koselig. Det er mye folk på sånne arrangementer, men vi var på Åkersetra og der var det mest vafler og kaffe og orientering, så det var ikke sånn veldig mye aktiviteter».

Mor med to barn

Som nevnt hendte det at svært få møtte opp på de mer tradisjonelle arrangementene. I et lokallag hadde de lokale drivkreftene gjentatte ganger holdt av helga for å arrangere tur, men uten at noen møtte opp. De henviste til foreldrene, som jo er de som melder på familien. Mange foreldre vil at det å være ute i naturen skal være noe attraktivt for barna, og dermed er det de mer spennende tingene som klatring og hundekjøring som blir fylt opp med deltakere. Likevel, etter turledernes syn var det under de mindre og enklere arrangementene at barna så ut til å kose seg mest.

Selv om mange deltakere brukte betegnelsen 'avslappende' og 'koselig' om de mindre og enklere arrangementene, var det også noen, særlig blant barna, som sa at turer var 'litt kjedelige'. Det var åpenbart at det var kjekkere for barna å delta om de kjente noen av deltakerne fra før. Et generelt inntrykk fra de større arrangementene var at voksne snakket med kjentfolk, og at noen barn opprettet kontakt, men sjelden for så lang tid av gangen. Således framstod ikke denne type arrangementer som noe særlig egnet arena for å bli kjent med nye mennesker, det sosiale samspillet framstod som litt overfladisk. Hovedfokuset lå i gjennomføring av ulike aktiviteter mer enn å

samspille med andre. I den grad lek mellom barn forekom, var det i pauser mellom aktivitetene mens de voksne snakket sammen eller man hadde spisepause.

Men gjør det noe om det sosiale samspillet ikke er så aktivt? Er det ikke nok at familiene har det hyggelig hver for seg? Og at barn får gjøre morsomme aktiviteter? Vi vil peke på to hovedgrunner til å motivere for økt samspill mellom barn i natur. Først og fremst fordi barn selv uttrykker at de «liker å leke med andre barn ute i naturen». For barn er lek viktig, og naturen er en genuin lekeplass. Den er ikke forutbestemt, men åpner for utforsking og kontakt uten at formålet er definert (Tordsson 2002). For det andre fordi lek mellom barn utvilsomt bidro til en tettere, mer sanselig og kroppslig naturkontakt i de arrangementene der barna lekte sammen. Mens lek skaper naturkontakt, blir naturen mer som en ramme rundt ulike gjøremål når fokuset er på gjennomføring av aktiviteter. La oss se litt mer på hva lek i natur kan innebære.

Lek i natur

Cole-Hamilton og hennes kolleger (2002) vektlegger at lek er selv-initiert og ikke forutbestemt, i likhet med mange andre barneforskere. Pedagogen Hans Holter Solhjell i www.foreldrekompetanse.no gir disse kjennetegnene på lek: formålsløshet; frivillighet; attraktivt og oppslukende; redusert selvbevissthet og improvisasjon. Han utfyller med at barn som leker ikke har noe mål for leken, som å lære noe eller oppnå sosial kompetanse. Barn leker fordi de liker å gjøre det, ikke for å oppnå noe annet. I leken er de ikke så opptatte av å være flinke, og de kan også være andre enn seg selv. I leken er ikke barna fastlåste i regler og retningslinjer som styrer atferden, derimot er leken utforskende og den gir overraskende momenter.

For de som er opptatte av lekens egenverdi henviser flere til filosofen Hans-Georg Gadamer's perspektiver på lek (Fasting 2013, Øksnes 2010). Sentrale elementer hos Gadamer er lekens «hit-og-dit bevegelse» som en selvgående kraft i seg selv, lekens altoppslukende karakter og leken som et samspill mellom lekens deltakere og rommet den foregår i (Steinsholt 2010). Lek er viktig i barns individuelle utvikling; sosialt, språklig, motorisk, emosjonelt og kognitivt (Cole-Hamilton m.fl. 2002). Men lek er også et kulturelt fenomen, der tilgang til ulike typer lek er med på å sosialisere barn som samfunnsvesener (Prince m.fl. 2013). Lek blir sett på som viktig av pedagoger og helsepersonell, at barn leker er tegn på fysisk og mental sunnhet. Lekens verden er barnets egen verden, med sin helt spesielle verdi .

Maria Øksnes (2010) tar i sin bok *Lekens flertydighet. Om barns lek i en institusjonalisert hverdag* i bruk begreper som irrasjonalitet, kaos, uenighet og ubestemmelighet for å åpne opp for andre syn på hva lek er enn det som fokuserer på ro, disiplin, høflighet og kontroll. De sistnevnte begrepene illustrerer et syn på barns lek som i stor grad handler om temming av barn. Øksnes benytter bl.a. Gadamer's syn på lek som et eget subjekt, en selvgående kraft med sin egen tid og flyt som utgangspunkt for å se på lek som noe annet enn hva voksne i dag kan ønske det til å være. Ut fra et syn på lek som noe eget, egen-initiert og intuitivt, kan det se ut som om velmente voksne i dag egentlig prøver å gjøre en umulig oppgave hvis målet er å initiere til lek, mens man samtidig i økende grad legger premisser for hva leken skal inneholde. Kanskje er vi kommet dit at vi bør stille spørsmål ved om vi faktisk hemmer barns rett til å leke?

Høyt fokus på læringsmål, risikovurdering og dårlige utearealer kan være viktige faktorer som reduserer barns muligheter for den type lek som kort beskrives over. Økende fokus på sikkerhet og voksnes egen redsel for barns risiko kan være hemmende for den selv-styrte leken både i barnehagen og andre steder (Valentine 1997), og flere norske forskere setter søkelyset på barns behov for å erfare utfordrende og risiko-fylt lek gjennom kroppslig aktivitet i naturomgivelser (Sandseter & Kennair 2011, Lundhaug & Neegaard 2013). De samme faktorene påvirker også barns muligheter for utendørs lek på fritiden. I tillegg er fritiden til norske barn preget av høy deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter, og skjermen er blitt en hard konkurrent.

«Mamma, kan jeg vær så snill få gå og leke nå?»

Sitatet over er hentet fra et samarbeidsarrangement mellom Barnas Turlag og den lokale speidergruppa. 8-10 barn var samlet sammen med foreldre/foresatte og turledere for å «Lage mat på speidervis» en søndags formiddag i nærheten av en setervoll. Denne dagen (opplegget varte ca. 3 timer) skulle barn og foreldre først ha samling rundt bålet, så skulle de spikke en leke sammen, den skulle prøves, det skulle lages innbakt pizza på bålet, det skulle være bespising, boksen går skulle gjennomføres og det skulle lages et klatrestativ. Underveis i spikkingen overhørte den tilstedeværende forskeren sju-åringens spørsmål til mammaen sin, sitert i overskriften. Jenta forklarte etterpå at det hun ønsket, var å leke sammen med de andre barna inniblant einerbuskene. Hun syntes buskene lignet på veggene i et klubbhus, og hun syntes gressbakken var et fint gulv. Så kunne jo barna bli kjent med hverandre i klubben! Etter et lite godkjennede nikk fra turlederen fikk jenta lov til å leke litt for seg selv, mens de andre barna var opptatt med spikke-oppgaven.

På et annet arrangement var gruppen av barn omtrent like stor, men innholdet i arrangementet var annerledes. Her var temaet for ettermiddagen «Pannekakekveld ved Mjøsa». Turlederen hadde valgt seg ut et friområde ved vannkanten og tatt med pannekakerøre og takke. Hun innledet med å si at hun ikke hadde lagt opp til så mange aktiviteter, men at hun oppfordret deltakerne til å kaste stein i vannet, leke og kose seg. I begynnelsen kastet de voksne og barna stein sammen. Etterhvert begynte de voksne å samarbeide om pannekakesteking rundt bålet, mens noen av barna fortsatte å kaste stein, andre tok initiativ til leker. Etterhvert lekte de i skogen bak bålplassen, og i mørkningen var det spennende å gjemme seg litt. Forskeren observerte leker som konglekrieg, sisten, sverdkamp med pinner, springing og mørkegjemsel. Ingen av lekene var initiert av voksne, og i alle lekene tok barna naturen i bruk. Lekene ble avbrutt en stund etter spisingen, da det var tid for hjemreise. Sammenlignet med mange andre arrangementer vi deltok i, bar denne ettermiddagen preg av lek og et tettere samspill mellom barna og naturen på stedet. Hvorfor var det slik?

Åpninger for naturkontakt gjennom lek i natur

Forskningen forteller oss at det å være i naturen har restorative funksjoner. Vi slapper bedre av, vi innhenter oss fra stress og det gir bedre helse. Dette gjelder også for barn. I en kroppsfenomenologisk forståelse av barn og natur kan naturopplevelsen forstås som et relasjonelt *møte*, der den sanselige, konkrete og intuitive opplevelsen av de fysiske omgivelsene er et produkt av interaksjonen og samspillet mellom barnet og naturomgivelsene det er en del av (Merleau-Ponty 1994). I en slik forståelse blir ikke naturen noe barnet betrakter på avstand, men er en del av. *Naturmøter* (Tordsson & Vale 2013) innebærer at barn og natur berøres av hverandre i situasjonen, intellektuelt, emosjonelt og kroppslig. I en slik forståelse er heller ikke naturen en *ramme* rundt fastlagte gjøremål, slik den kan arte seg f.eks. i store arrangementer der barn løper fra aktivitet til aktivitet. I slike situasjoner dveler ikke barna så altfor mye ved naturen rundt seg eller ta den i bruk kroppslig sett. Som ellers når det er mye å velge på, kan fokuset være mer på neste stoppested enn i hva du holder på med i øyeblikket.

Naturen bør være en genuin lekeplass. Her kan alt skje, den rommer et utall av muligheter for utforskning, fantasi, samspill og kreativitet. I sammenligning med for eksempel mange lekeapparater er ikke naturen forutbestemt, den lar seg bebo av barn gjennom det Merete Fasting (2013, s 33) kaller en 'installering' av rommet der barn gjør seg kjent med stedet og gjør det til *sitt sted*, slik jenta med klubbhuset ønsket å gjøre. Tordsson (2003) mener at naturen egentlig er eksepsjonell fordi den i så liten grad er skapt ut fra menneskers formål. For barn har den ikke bestemte handlingsmål, men tilbyr en uendelighet av muligheter for lek og aktiviteter.

Et hovedinntrykk fra feltarbeidet i Barnas Turlag var at den mer egenstyrte leken åpenbart åpnet opp for mer kroppslige, emosjonelle og sanselige naturmøter enn det deltakelse i mer planlagte og voksenstyrte aktiviteter gjorde. Når det er for mange planlagte og forutbestemte aktiviteter, fungerer naturen som en *ramme* rundt aktivitetene. I de større arrangementene fant naturmøter gjennom lek oftest sted *mellom* planlagte aktiviteter, etter at aktivitetene var gjennomført eller når

turlederen hadde lagt opp til egenstyrt lek. For å stimulere til naturmøter gjennom lek observerte vi en del faktorer som med fordel kunne være på plass, slik som under 'Pannekakekvelden'. For det første er det viktig at barn får være *lenge nok* på et sted til at 'innstallering' av rommet finner sted (Fasting 2013). Altså at man ikke beveger seg fra A til B eller fra aktivitet til aktivitet, men at man blir *kjent med stedet* man er på gjennom utprøvende lek og utforsking av stedet. Bare ved å ha *tid* sammen kan man bli kjent med hverandre, og det bør ikke være *for mange* deltakere. Vi opplevde at 5-12 barn var et godt utgangspunkt for sosialt samspill. For å få til samspill, både med hverandre og naturen på stedet, bør det ikke være for mange ting en skulle ha gjort. Det må kort og godt være rom for lek og utforsking.

En viktig faktor for å åpne for lek i naturen er også at *de voksne trekker seg tilbake* så mye som mulig. Barn tar i bruk og opplever natur på *sin* måte, som kan være vektlegging av helt andre ting enn hva de voksne har trodd skulle være tilfelle, eller som kanskje avviker fra voksnes formål med et naturopphold. Rasmussen (2004) gjør en distinksjon mellom 'places for children' og 'children's places' som illustrerer dette. Jenta med klubbhuset i einerbuskene bør være et godt eksempel på 'barns steder'. Gode råd, opplegg, regler, avbrytelser og tidsskjema kan være nødvendig, men det trengs ikke overdrives. For mange kan dette selvsagt virke selvsagt. Men barn selv uttrykker i flere av våre delstudier at det å være utendørs uten voksne oppleves som annerledes enn med voksne, mye fordi de voksne hele tiden avbryter og setter grenser ut fra risikovurdering og egne synspunkter på hva som er bra og ikke bra å gjøre. Følger man opp et syn på lek som noe egen-initiert og der man ikke er fortalt hva en skal gjøre (Cole-Hamilton m.fl. 2002), bør voksne legge til rette for lek og naturkontakt, men ikke bestemme hva den skal inneholde.

For Barnas Turlag sin del ligger det en utfordring i at mindre arrangementer uten så mye 'opplegg' ikke er så attraktive og få kan møte opp. Mange foreldre ønsker å være på tilbudssida, og da er det spennende aktiviteter som gjelder. Altså handler dette om en kultur og normer der voksne må gjøre bevisste valg for å snu trenden. I vår undersøkelse blant 3160 foreldre (Skar m.fl. innsendt manus) uttrykker foreldrene at barnas og sin egen tidsklemme er det største hindret for bruk av nærnaturen. Hva svarer så foreldrene på et åpent spørsmål om hva de mener skal til for å øke omfanget av barnas naturkontakt? Jo, at voksne må ta større ansvar og gjerne arrangere flere aktiviteter utendørs. Kun 1,5 % uttrykker at egenstyrt lek i nærnaturen bør være et alternativ for å stimulere til økt naturkontakt. Samtidig reflekterer foreldre vi snakket med på arrangementene i Barnas Turlag over voksenstyring og organisering i hverdagen. Flere ønsker egentlig ikke at det skal være slik, det bare blir slik. Faren til to barn på et arrangement uttrykte det slik på forespørsel om sin motivasjon for å delta i Barnas Turlag:

«Det er lettere å legge inn nok en tidsbegrenset aktivitet i skjemaet, enn å komme seg ut i naturen på eget initiativ. Dessuten ønsker man jo å tilby barna noe».

Far til to, deltaker i Barnas Turlag arrangement

Samtidig som forskningen viser at nettopp naturen stimulerer til lek og utforsking, brukes den lite til det, særlig blant større barn. Men både barn og voksne må ha positive, kroppslige erfaringer i natur for å oppdage verdien naturen har for lek og og utfoldelse. Denne faren var ikke alene om å uttrykke en undring over sine barns selvgående lek mens de holdt på for seg selv i en bakke mellom to aktiviteter:

“Hjemme finner de ikke på noen ting selv hvis de ikke har skjermen foran seg”.

Far til to gutter

Hvis målet er å ivareta barns lek, som egentlig er en rettighet i følge FN's barnekonvensjon, og om en samtidig ser verdien av barns naturkontakt, tyder mye altså på at verdiene ved naturmøter der leken gis plass, kan løftes fram i lyset i ulike sammenhenger.

Oppsummering

Et viktig mål for Barnas Turlag er at barn skal oppleve naturglede. Vi ser at arrangementer som inkluderer mange og formålsorienterte aktiviteter, imidlertid ikke stimulerer barn til å utforske naturen gjennom lek med andre barn. Nettopp lek med andre barn åpner for en tettere, mer sanselig og kroppslig naturkontakt enn når naturen fungerer som en ramme rundt planlagte aktiviteter. For å stimulere til lek, samspill og utforsking av naturen bør det ikke være for mange deltakere, en bør oppholde seg på ett sted og det bør ikke være for mange planlagte aktiviteter. Voksne kan legge til rette for lek, men ellers ta en tilbaketrukket rolle. I slike situasjoner synes barn å ha mer fokus på naturen gjennom sin egen lek, noe vi tolker som naturglede. Vi har brukt arrangementer i Barnas Turlag som grunnlag for å undersøke barns naturerfaringer i planlagte arrangementer med voksen tilstedeværelse. Vi tror studien vil ha overføringsverdi også for mange andre situasjoner i barns liv.

Referanser

- Cole-Hamilton, I. Harrop, A. & Street, C. 2002. The value of children's play and play provision: A systematic review of the literature. New Policy Institute, pp. 62.
- Fasting, M. 2013. *Vi leker ute!* En fenomenologisk hermeneutisk tilnærming til barns lek og lekesteder ute. PhD diss., Norwegian University of Science and Technology.
- Gullestad, M. 1992. *The Art of Social Relations. Essays on Culture, Social Action and Everyday Life in Modern Norway*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Gullestad, M. 1997. A Passion for Boundaries. Refelctions on Connections between the Everyday lives of Children and Discourses on the Nation in Contemporary Norway. *Childhood*, 4, 19-42.
- Karsten, L. 2005. It all used to be better? Different generations on continuity and change in urban children's daily use of space. *Children's Geographies*, 3, 275-290.
- Lidén, H. 2003. Common neighbourhoods - diversified lives: growing up in urban Norway. In K. F. Olwig & E. Gulløv (Eds.) *Children's Places. Cross-cultural perspectives* (pp. 119-134). London: Routledge.
- Lundhaug, T. og Neegard, H.R. 2013. *Friluftsliv og uteliv i barnehagen*. Oslo: Cappelen Damm.
- Merleau-Ponty, M. 1994. *Kroppens fenomenologi*. Oslo: Pax Forlag.
- Nilsen, R.D. 2008. Children in nature: Cultural ideas and social practices in Norway. In A. James and J. A. James, eds. *European childhoods*. New York: Palgrave Macmillan, 38-60.
- O'Brien, E., and Murray, R. 2007. Forest School and its impacts on young children: case studies in Britain. *Urban Forestry and Urban Greening*, 6, 249-265.
- Prince, L., Allin, L., Sandseter, E. B. H. & Ärlemalm-Hagsér, E. 2013. Outdoor play and learning in early childhood from different cultural perspectives (Editorial). *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 13 (3), 183-188.
- Rasmussen, K. 2004. Places for Children – Children's Places. *Childhood* 11, 2 155-173.
- Tordsson, B., & Vale, L.S.R. 2013. Barn, unge og natur. Høgskolen i Telemark .
- Sandseter, E. B. H., & Kennair, L. E. O. 2011. Children's risky play from an evolutionary perspective: The anti-phobic effects of thrilling experiences. *Evolutionary Psychology*, 9(2), 257-284.
- Skar, M., & Krogh, E. 2009. Changes in children's nature-based experiences near home: from spontaneous play to adult-controlled, planned and organised activities. *Children's Geographies*, 7, 339-354.
- Skår, M., Gundersen, V., Bischoff, A., Follo, G., Pæliussen, I., Tordsson, B. og Stordahl, G. 2014. Barn og natur. En nasjonal spørreundersøkelse. NINA Temahefte nr. 54.
- Skar, M., Gundersen, V. & O'Brien, L. How to engage children with nature: Why not just let them play? Under revision, *Children's Geographies*.

- Skar, M., Wold, L., Gundersen, V. & O'Brien, L. Why do children not play in nearby nature? Results from a Norwegian survey. Submitted to Journal of Adventure Education & Outdoor Learning .
- Gundersen, V., Skar, M., O'Brien, L. & Wold, L. Children and nearby nature in Norway: The environmental dimension of availability, use and management. Submitted to Urban Forestry & Urban Greening.
- Solhjell, Hans Holter i www.foreldrekompetanse.no
- Steinsholt, K. 2010. Vi må miste oss selv for å finne oss selv igjen. Lek, erfaring og dannelse hos Hans-Georg Gadamer. In K. Steinsholt and K. Pedersen, eds. *Aktive Liv*. Tapir: Trondheim.
- Tordsson, B. 2002. *Å svare på naturens åpne tiltale*. PhD diss. Norwegian School of Sport Sciences.
- Valentine, G., and McKendrick, J. 1997. Childrens Outdoor Play: Exploring Parental Concerns about Children's Safety and the Changing Nature of Childhood. *Geoforum*, 28, 219-235.
- Valentine, G. 2004. *Space and Culture of Childhood*. Aldershot: Ashgate.
- Vaage, O. F. 2013. Unges dagligliv 1971-2010. Unge har mer fritid - men savner samvær. Samfunnsspeilet, 2, 2013.
- Wolf, K. D. 2015. Oppfordringer til små barns lekende samspill i barnehagen. Personalets medvirkning og omgivelsenes muligheter. *Barn* nr. 1 2015.
- Øksnes, M. 2010. *Lekens flertydighet. Om barns lek i en institusjonalisert hverdag*. Oslo: Cappelen Akademisk.

Friluftslivsmedier, kjønn og makt

Andrè Horgen, Høgskolen i Telemark

Denne artikkelen¹ tar for seg kjønn og makt i norske friluftslivsmedier i 2010. Undersøkelsen har kartlagt hva og hvem som får oppmerksomhet og hvordan kvinner og menn blir profilert i ulike friluftslivsmagasiner. Innledningsvis vil jeg forankre prosjektet teoretisk og gjøre rede for problemområdet, samt kunnskapsstatusen innenfor feltet. Deretter vil jeg presentere problemstillingene, datagrunnlaget og det metodiske. For så å legge fram resultatene av undersøkelsen, drøfte disse og konkludere.

Teoretiske perspektiver på medier, kjønn og makt

Noen vil hevde at friluftslivsmediene, i hvert fall til en viss grad, gjenspeiler friluftslivet slik det utøves. Tar vi det for gitt vil en overflatisk gjennomgang av flere friluftslivsmedier mer enn antyde ovenfor leserne at friluftslivet først og fremst er «en mannegreie». Man kan så spørre seg om mediene virkelig kan brukes ukritisk som et speil på hvilket friluftsliv som utøves og hvem utøverne er?

Innenfor mediesosiologien opererte man en stund med en såkalt «gjenspeilingsteori» som i korthet gikk ut på at mediene «speilet virkeligheten» i den forstand at mediene gav et representativt og nyansert bilde av ulike begivenheter som hadde funnet sted innenfor et felt. (Mathiesen, 1986: 153) Man tenkte gjerne at det var medienes plikt å informere om hva som faktisk skjer og dermed «gjenspeiler virkeligheten». Teorien ble etter hvert sett på som problematisk, og er langt på vei forkastet. For det første fordi «virkeligheten», om den i det hele tatt finnes, alltid vil være «filtrert», ofte gjennom flere ledd, før den når sitt publikum. Mediene kan altså umulig gjenspeile noen objektiv og «sann» virkelighet. For det andre er det mye som tyder på at utvelgelsen og bearbeidingen av begivenheter innenfor feltet mediene dekker skjer etter helt andre kriterier enn informasjonsplikten. Enkelte mediesosiologer vil hevde at mediene «[...] presenterer en egen medieverden ganske fjernt fra menneskenes virkelighet». (Mathiesen, 1986: 154)

Ut fra en annen innfallsvinkel innenfor mediesosiologien ses mediene som en «sosialiserende bevissthetsindustri». ⁱ Gjennom formidlinger «[...] sosialiseres eller oppøves seere, lyttere og lesere til å ta opp i seg en bevissthet, et perspektiv, en forståelse av virkelighetens indre logikk og konstruksjon». (Mathiesen, 1986: 203) Spesialmediene utgjør på mange måter «[...] en sosialiseringsinstans som formidler kulturelle verdier». (Langseth, 2007: 6) Mediene har m.a.o. en «dagsordenfunksjon» som gir dem «temakontroll». ⁱⁱ Mediene setter dagsorden for leseren og legger føringer på hva man skal være opptatt av og oppmerksom på. Mediene styrer oppmerksomheten i bestemte retninger og bidrar til å prege tankeformer og uttrykksformer. (Eriksen, 2000: 169) De har dermed en innflytelsesrik posisjon som trolig påvirker folks virkelighetsoppfatning. I hvilken grad folk lar seg påvirke er det imidlertid knyttet usikkerhet til. Dette er et stort og komplisert sosiologisk spørsmål som det finnes varierende og motstridende svar på, som ligger utenfor mitt anliggende her.

Tommy Langseth, sosiolog og 1. amanuensis i friluftsliv, hevder på den ene siden at media både konstruerer kjerneverdier og skaper kollektiv bevissthet rundt de ulike livsstilsporene. (Langseth, 2007: 21) Samtidig hevder han at det ikke er et ensidig påvirkningsforhold fra media til praksis. Han påpeker at mediene faktisk er avhengig av å gi en representasjon av praksis som er «godkjent» av spesialistene, eller «eliten» innenfor den aktuelle kulturen. (Langseth, 2007: 6-7) Imidlertid, ovenfor

¹ Artikkelen er tidligere publisert i Lippe & Hognestad (red.) 2014. *Kjønnsmakt i idrett og friluftsliv*. Novus Forlag.

nybegynnerne, de «intermediære» og ikke minst eventuelle «wannabees», har trolig mediene en viss innflytelse. Langset hevder at magasinene, for disse gruppene, fungerer som sosialiseringssagenter:

[...] som tilveiebringer kunnskap om den foreliggende subkulturen. Å få tak i denne kunnskapen, og å bli i besittelse av den subkulturelle kapitalen, enten det er handlinger eller holdninger, vil for nybegynneren være avgjørende for dennes sjanser til å forflytte seg oppover i det subkulturelle hierarkiet. (Langseth, 2007: 11)

Det er legitimt å si at budbringeren, eller mediet, på mange måter har «overtaket» når noe skal formidles. At media har makt er uomtvistelig. Maktbegrepet brukt her dreier seg om makt i filosofen Michel Foucaults terminologi.ⁱⁱⁱ For ham er makt noe relasjonelt som gjennomsyrrer alle forhold: «[...] et finmasket og uoppløselig nett av innflytelser», (Mathiesen, 1986: 22) som er et produkt av all samhandling. I mediasammenheng støtter jeg meg på sosiologen Thomas Mathiesens definisjon av makt: «[...] mer eller mindre inngripende innflytelse på andre, og [...] mer eller mindre omfattende endringer eller forhindringer av endringer som frembringes i andres holdninger, atferd eller generelle situasjon». (Ibid) Medienes makt synliggjøres bl.a. gjennom hva og hvem de setter på dagsorden, og i den sammenheng blir også kjønnsperspektivet relevant.

I følge professor i idretts sosiologi, Gerd von der Lippe, kan makt både være produktiv og destruktiv: «Vi trenger makt for å skape noe kreativt nytt, fortsette som før og for å begrense, regulere og hindre andres muligheter». (Lippe, 2010: 26) Videre hevder Lippe at mediene, gjennom sin premissmakt, gir legitimitet og anerkjennelse til aktører, grupper og nettverk som de omtaler og gir oppmerksomhet. I et kjønnsperspektiv kan dagsordenfunksjonen, eller premissmakten, ligge til kvinnelige og/eller mannlige journalister og redaktører dersom det ene eller andre kjønn er dominerende i redaksjonen eller i mediebildet generelt: «Det kjønn som i praksis definerer hva som gjelder – hvilke nyheter vi får – og hvilke vinklinger, kilder og hvilken informasjon som produseres, kan sies å ha dominans og ha definisjonsmakten». (Ibid)

Den mannlige mediedominansen lar seg, ifølge professor i journalistikk Elisabeth Eide, registrere på tre nivåer: For det første blir mediene eid av menn, ledet av menn, og de fleste journalistene er menn. For det andre presenterer mediene mer av det menn vil ha enn av det kvinner foretrekker. Og for det tredje er menn i langt større grad enn kvinner omtalt og presentert som kilder i alle nyhetsmedier. (Eide, 2001: 1) En undersøkelse av oppslag i norske hovedstads- og regionaviser våren 1979, 1989 og 1999 viste at antall mannlige oppslag lå på rundt 63 %, mens kvinnelige oppslag lå på 9 – 14 %. (Eide, 2001)

Både sports- og friluftslivsjournalistikken har vært og er mannsdominert. (Lippe, 2010, Horgen, 2006) «En undersøkelse av sportsjournalistikk i fire USA-aviser viste at for hvert oppslag om kvinner og sport var det 23 om menn». (Eide, 2001: 3) Idretten er i så måte, ifølge den nordamerikanske sosiologen Michael Messner, den siste bastionen til tradisjonelle maskuline verdier. (Lippe, 2010: 161) Trolig kan man si det samme om flere grener av det moderne friluftslivet. Den mannlige dominansen forklares ofte teoretisk med begrepet «hegemonisk maskulinitet». Lippe viser til sosiologene Tim Carrigan, Bob Connell og John Lee som hevder at hegemonisk maskulinitet «[...] er et spørsmål om hvordan spesielle grupper av menn har posisjoner som gir makt og velferd, og hvordan de legitimerer og gjensker sosiale relasjoner som gir grobunn for deres makt». (Lippe, 2010: 160) Hegemonisk maskulinitet er en kulturell konstruksjon som gjerne oppfattes som «naturlig» og dermed allment akseptert i samfunnet. Innenfor sportsjournalistikken hevdes det at den hegemoniske maskuliniteten nedfeller seg både i bildene og i teksten. (Valsø, 2013) På den måten bidrar mediene til å opprettholde den rådende maskulinitetskonstruksjonens maktposisjon. Og gjennom dette maskuline hegemoniet opprettholdes trolig også en del kjønns stereotypier, som i følge Lippe kan defineres som: «[...] bilder og tekster som uttrykker overforenklede, fikserte og gammeldagse forskjeller i tanke

og handling mellom de to kjønn». (Lippe, 2010: 191) På denne bakgrunn er mitt anliggende her er å undersøke relasjonen mellom kjønn og makt i norske friluftslivsmagasiner.

Problemområde og kunnskapsstatus

I 2006 gjennomførte undertegnede og studenter ved friluftslivsstudiene ved Høgskolen i Telemark en undersøkelse av seks norske friluftslivsmedier med sikte på å finne ut hvordan friluftslivet ble framstilt rundt 1975 kontra rundt 2005, og på grunnlag av dette se på hvilke endringer som evt. hadde funnet sted. Publikasjonene som var med i undersøkelsen var *Fjell og vidde*, *Norklatt/Klatring*, *DNTs årbok*, *Jakt og fiske*, *Fri flyt*, og *Friluftsliv*.

I denne undersøkelsen konkluderte vi med at friluftslivet i media har vært og var svært mannsdominert, med menn som skriver om menns friluftsliv. Mye tydet på at det var menn som hadde dagsordenfunksjonen og premissmakten i norske friluftslivsmedier. Kort sagt var det menn som dominerte redaksjonene og mediebildet generelt.

I 2006-undersøkelsen ble det valgt ut en publikasjon fra henholdsvis gammel og ny årgang, og med et såpass spinkelt materiale var det kun mulig å få et «øyeblikksbilde». Dette kan ha medført visse skjevheter i resultatene. Derfor har det vært interessant å gjennomføre en ny undersøkelse med sikte på å etterprøve en del av resultatene fra 2006-undersøkelsen, og vurdere deres gyldighet for 2010-årgangene av de samme magasinene.

Problemstillinger og metode

Problemstillingene som vil bli belyst er følgende:

Hvordan framstilles kjønn i norske friluftslivsmagasiner i 2010?

Hvilke mekanismer ligger til grunn for hvordan kjønn framstilles i friluftslivsmagasinene?

For å få svar på mine problemstillinger undersøkte jeg 2010 årgangen av følgende norske friluftslivsmagasiner: *Fjell og vidde*, *Friluftsliv*, *Fri Flyt*, *Jakt og Fiske*, *Klatring*, *Snø & Ski* og *Ute*.

Fjell og Vidde er den Norske Turistforenings medlemsblad som først og fremst henvender seg til organisasjonens medlemmer. Bladet har en bred friluftslivsprofil som omfatter et vidt spekter av aktiviteter, fra det tradisjonelle til det moderne, fra nærmiljøaktiviteter med barn til «ekspedisjonsstoff». Bladets «særpreget» er at stoffet som formidles i stor grad relateres til DNT hytter, ruter, kurs og turer. I likhet med *Fjell og Vidde* er også *Snø & Ski* et medlemsblad. Skiforeningens medlemmer tilbys stoff om skiløping i vid forstand. Bladene *Friluftsliv* og *Ute* er ikke medlemsblader, men utgis av private foretak. På mange måter har de den samme brede friluftslivsprofilen som *Fjell og Vidde* når det gjelder aktiviteter, men da uten DNT-særpreget. Begge bladene henvender seg til voksne mennesker med bred interesse for friluftsliv. «Moderne aktiviteter» og «ekspedisjonsstoff» gis en del plass, samtidig som det mer tradisjonelle ivaretas. Begge bladene tar opp en del aktuelle problemstillinger knyttet til friluftsliv, forvaltning, politikk og miljø. *Fri Flyt*, *Klatring* og *Jakt & Fiske* er magasiner som henvender seg til «spesialistene» innenfor hver sine felt. *Fri Flyt* skriver om «bratt friluftsliv» og fortrinnsvis «moderne aktiviteter». Magasinet utgis av et privat foretak og henvender seg til et relativt ungt, «urbant» publikum, med sans for fart og spenning. *Klatring*, som også utgis av et privat foretak, henvender seg til et bredt spekter av klatrere, og er sammen med *Jakt & Fiske* det mest spesialiserte magasinet i undersøkelsen. *Jakt & Fiske* er medlemsbladet til Norges Jeger- og Fiskerforbund. Som tittelen mer enn antyder handler bladet om jakt og fiske i nær sagt alle varianter.

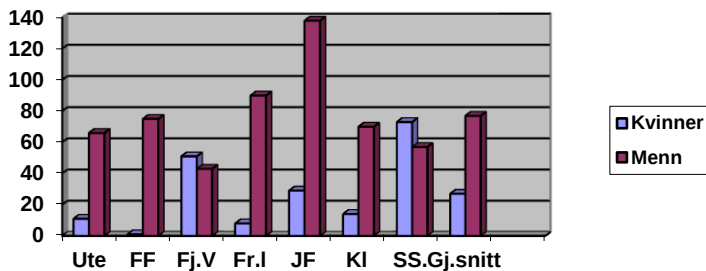
Metodisk har det vært avgjørende å få etablert kvantitative data som dokumenterer kjønnnet på artikkelforfatterne, antall bilder av kvinner og menn, samt hvordan menn og kvinner er avbildet.

Etter at tallmaterialet kom på plass har dette blitt analysert og presentert med relevante variabler. I det følgende vil jeg presentere resultatene av undersøkelsen.

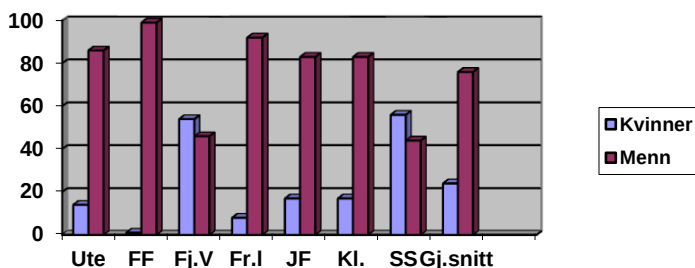
Hvordan kjønn framstilles i norske friluftslivsmagasiner

I 2006-undersøkelsen var konklusjonen at friluftslivsmediene var og er en del av den «maskuline eksponeringsindustri», hvor menn omtaler menn. Ikke overraskende ble det slått fast at friluftslivet i media var mannsdominert på 1970-tallet. Rundt 1975 var det i all hovedsak mannlige skribenter i friluftslivsmediene. At denne trenden fortsatt gjorde seg så gjeldende rundt 2005 var mere oppsiktsvekkende. Mannlige skribenter dominerte også da, med unntak av i magasinene *Fjell og Vidde* og *Klatring*. Dette var såpass oppsiktsvekkende at man kan undre seg om det faktisk stemmer dersom man ser på et bredere utvalg.

Av figur 1 nedenfor fremgår det hvor mange artikler som ble skrevet av henholdsvis kvinner og menn i samtlige friluftslivsmagasiner som har vært med i 2010-undersøkelsen. Gjennomsnittlig er antallet 77 til 27, i mennenes favør. Det innebærer at menn har produsert 76 % av artiklene som er publisert, mot 24 % publisert av kvinnelige artikkelforfattere. Den prosentvise fordelingen fremgår av figur 2 nedenfor.

Figur 1 viser antall artikler skrevet av kvinner og menn i samtlige magasiner som var med i undersøkelsen, årgang 2010.

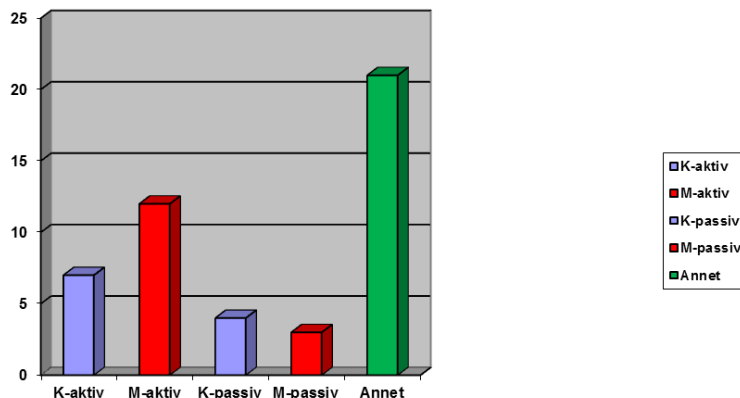
Figur 2 viser prosentvis antall artikler skrevet av kvinner og menn i samtlige magasiner som var med i undersøkelsen, årgang 2010. (N = 636).

Av diagrammene ser vi at medlemsbladene *Fjell og Vidde* og *Snø & Ski* faktisk har en liten overvekt av kvinnelige artikkelforfattere. Mens de privateide magasinene har en markant overvekt av mannlige skribenter, enkelte på opp til 99 % (*Fri Flyt*). Litt oppsiktsvekkende her er det at *Jakt & Fiske*, som også er et medlemsblad, har hele 83 % mannlige skribenter. Dette til tross for Norges Jeger- og Fiskerforbunds tidvis aktive satsning på å få med flere kvinner i foreningen.

I tillegg til at menn dominerte som artikkelforfattere, fremgikk det av 2006-undersøkelsen at det var forskjell på hvordan menn og kvinner var avbildet. For det første var det gjennomgående færre bilder av kvinner enn av menn. Dessuten var det en tendens til at kvinner, oftere enn menn, ble avbildet i

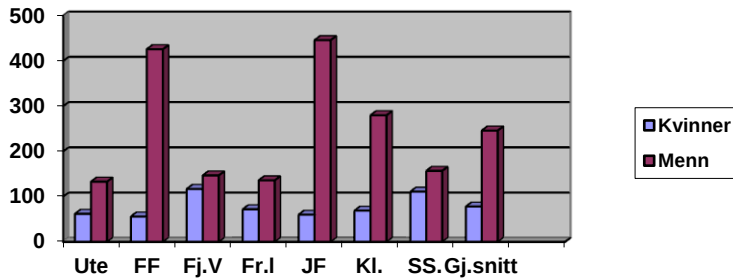
passive positurer. Mens menn, oftere enn kvinner, ble avbildet «i aksjon» under utøvelse av en eller annen aktivitet. (Horgen, 2006: 45) Dette kan være et eksempel på hvordan media offentligheten iscenesetter kjønn med kjønnte positurer, altså positurer som bekrefter stereotypier av kjønnene, f.eks. av mannen som «den aktive» og kvinnen som «den passive». I rapporten etter 2006-undersøkelse ble det påpekt at utvalget kunne medføre at vi hadde å gjøre med «et øyeblikksbilde», men at tendensen likevel var klar. Undersøkelsen som her presenteres har i så måte både sett på magasinenes forsider og på innholdet for å få undersøkt gyldighetene av funnene i 2006-undersøkelsen.

En gjennomgang av forsidene, presentert i figur 3 nedenfor, viser at de fleste (21 av 47) har bilder av dyr, natur, barn eller utøvere i aktivitet på en slik avstand at kjønn ikke fremkommer av bildet. Ser vi på antall forsider mht. kjønnsfordelingen var forskjellene ikke så store, ikke større enn at det kan skyldes tilfeldigheter. Samlet sett var det 15 forsider med menn og 11 forsider med kvinner. Ser vi på dette med aktiv og passiv positur fordelt på kjønn er forskjellene heller ikke større enn at det kan være tilfeldig, selv om man kan ane et visst mønster. Den største kategorien viste seg å være menn i aktiv positur, med 12 av 47 forsider. Der etter kvinner i aktiv positur (7 av 47), kvinner i passiv positur (4 av 47), etterfulgt av menn i passiv positur (3 av 47). Et interessant spørsmål blir da om dette skyldes tilfeldigheter, eller om mønsteret går igjen når det kommer til innholdet i magasinene.

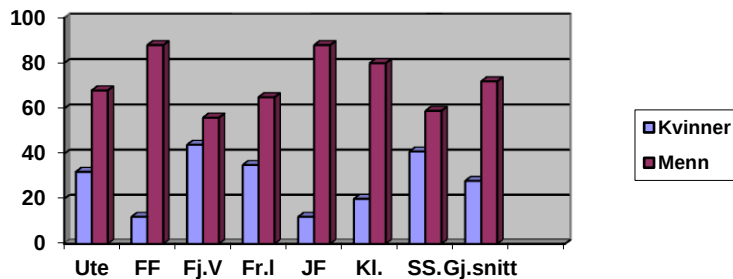

Figur 3 viser kjønnsfordeling, i henholdsvis aktiv eller passiv positur, på forsidene til samtlige magasiner som var med i undersøkelsen (47 forsider).

Av figur 4 nedenfor fremgår det hvor mange bilder det var av kvinner og menn i samtlige friluftslivsmagasiner som har vært med i 2010-undersøkelsen. Gjennomsnittlig er antallet 246 og 78, i mennenes favør. Det innebærer at menn er avbildet i 72 % av tilfellene, mot kvinner i 28 %. Den prosentvise fordelingen fremgår av figur 5 nedenfor. Av diagrammene ser vi at forskjellen mellom kjønnene er minst hos medlemsbladene *Fjell og Vidde* og *Snø & Ski* med en prosentvis forskjell på henholdsvis 12 % og 18 %. Mens de privateide magasinene har en markant overvekt av bilder av menn, med prosentvise forskjeller på opp til 76 % (*Fri Flyt*). Igjen er det oppsiktsvekkende at *Jakt & Fiske*, som også er et medlemsblad, kommer opp i en forskjell på samme størrelsesorden som *Fri Flyt*. Det som kunne se ut som en tilfeldighet når man kun så på forsidene viser seg her å være et mønster hvor menn konsekvent er avbildet oftere enn kvinner, og i flere tilfeller langt oftere.

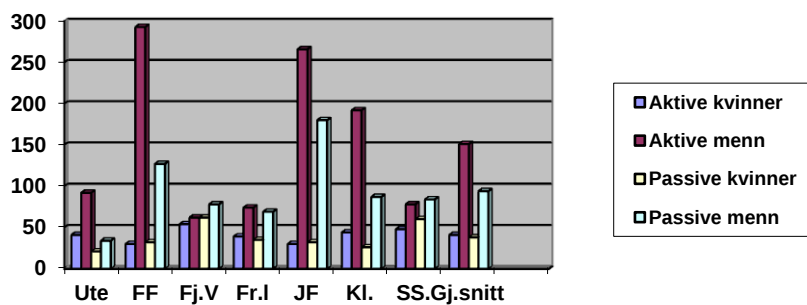

Figur 4 viser antall bilder av kvinner og menn, der kjønn kunne identifiseres, i samtlige magasiner som var med i undersøkelsen, årgang 2010.

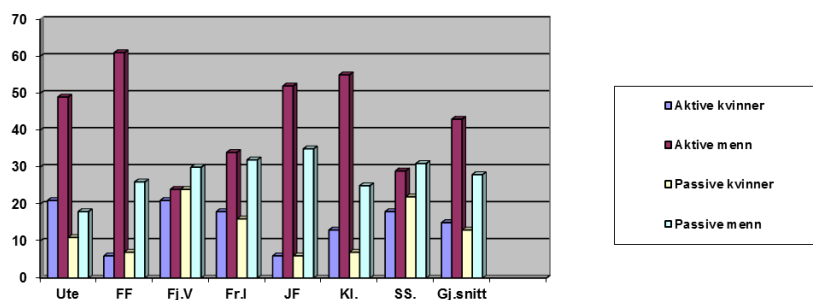

Figur 5 viser prosentvis antall bilder av kvinner og menn, der kjønn kunne identifiseres, i samtlige magasiner som var med i undersøkelsen, årgang 2010. (N=2272).

Går vi bildene i magasinene nærmere etter i sømmene, og ser på dette med aktiv og passiv positur fordelt på kjønn, bekreftes mønsteret vi kunne se konturene av når vi så på forsiden. Som det fremgår av figur 6 og 7 nedenfor utgjør menn i aktiv positur den største kategorien i fem av sju magasiner. Det er kun i medlemsbladene *Fjell og Vidde* og *Snø & Ski* hvor dette ikke er tilfelle. I disse bladene utgjør menn i passiv positur den største kategorien. Gjennomsnittlig avbildes menn i aktiv positur i 43 % av tilfellene, menn i passiv positur i 28 %, kvinner i aktiv positur i 15 % og kvinner i passiv positur i 13 % av tilfellene. Forskjellen mellom kjønnene er desidert minst i *Fjell og Vidde*, etterfulgt av *Snø & Ski* og så *Friluftsliv*. Forskjellen er størst i *Fri Flyt* og *Jakt & Fiske*, etterfulgt av *Klatring* og *Ute*. I *Fri Flyt* avbildes menn i aktiv positur ti ganger oftere enn kvinner, i *Jakt & fiske* åtte ganger oftere, i *Klatring* over fire ganger så ofte, og i *Ute* over dobbelt så ofte.

Figur 6 viser antall bilder av kvinner og menn, i aktiv og passiv positur, i samtlige magasiner som var med i undersøkelsen, årgang 2010.

Figur 7 viser prosentvis antall bilder av kvinner og menn, der kjønn kunne identifiseres, i samtlige magasiner som var med i undersøkelsen, årgang 2010. (N=2270).

En siste kategori det kan være relevant og se nærmere på når det gjelder kjønn i friluftslivsmediene er hvem som portretteres i de ulike magasinene. Portrettintervjuene gjøres stort sett kun med «friluftskjendiser» - folk som er profilert i kraft av sitt yrke eller verv, eller som har utmerket seg innenfor friluftslivsfeltet pga. prestasjoner eller andre meritter i tilknytning til sin «aktivitetsgren». For *Fri Flyt* sitt vedkommende omtaler de i all hovedsak bare «profiler» innenfor de aktuelle aktivitetsgrenene bladet skriver om. Her er det stort sett kun snakk om menn, og fordi disse er profiler innenfor et svært snevert miljø har jeg ikke inkludert disse under opptellingen av «kjendiser». Ser vi til de øvrige magasinene i undersøkelsen har stort sett hvert nummer et portrettintervju av en «friluftslivskjendis». *Fjell og Vidde* hadde intervjuer med tre menn og en kvinne. *Ute* portretterte fire menn og tre kvinner. *Friluftsliv* – fire menn, ingen kvinner. *Jakt & Fiske* – fem menn, en kvinne. *Klatring* – minst fem menn, ingen kvinner. *Snø & Ski* – tre menn, ingen kvinner. Samlet sett ble det altså portrettert minst 24 menn, mot bare fem kvinner.

De kvinnene som «når opp» når det skal portrettintervjuers ser ut til å være kvinner som har oppnådd en posisjon, eller brutt barrierer og kommet seg inn på et tradisjonelt mannsdominert område. Det er høyfjellsklatrer og polfarer Cecilie Skog (*Fjell og Vidde*, *Ute*), ekspedisjonspadler Sigrid Henjum (*Ute*), høyfjellsklatrer og polfarer Randi Skaug (*Ute*) og direktøren i Direktoratet for Naturforvaltning, Janne Solli (*Jakt & Fiske*). Dette er i samsvar med funn i en undersøkelse gjort av Elisabeth Eide (2001). Eide påpeker i den sammenheng at disse kvinnene oftere enn menn presenteres som «unike», og hevder at:

Når journalister presenterer enkeltkvinner slik – som omvandrende sensasjoner – bidrar de til å gjøre dem unike, til avvikere fra normen. Dermed bidrar mediene til å fjerne dem fra kvinner flest; i stedet for å behandle det at de har oppnådd sine posisjoner til noe dagligdags. (Eide, 2001: 6)

Cecilie Skogs intervju med *Fjell og Vidde* trykkes f.eks. under overskriften «Polarprinsessa». Og i et portrettintervju med Ragnhild Amundsen i *Fjell og Vidde* (Nr. 3, 2009), under overskriften «Topp dame», kommer følgende brødtekst: «Klatrepioneren og bordpynten, Ragnhild Amundsen (48), er første kvinnelige leder i mannsdominerte Norsk Tindeklub. Etter 100 år. Skræmt no?». Eide omtaler denne tendensen til å framstille kvinner som oppnår mer enn det som er vanlig som unike for «bidronningseffekten». Og i den sammenhengen påpeker hun at: «Gjentatte utslag av denne kan lett formidle et inntrykk av at når menn oppnår spesielle posisjoner er det normalt, mens når kvinner gjør det, er det unormalt. Med det bekreftes kvinnen som det *andre kjønn*». (Ibid)

Kort oppsummert er dette de viktigste funnene i datamaterialet, samt konklusjonene på problemstilling: *Hvordan framstilles kjønn i norske friluftslivsmagasiner i 2010?*

- Mannlige skribenter er i et klart flertall (76 % versus 24 %). Kun i medlemsbladene *Fjell og Vidde*, samt *Snø & Ski*, er det flere kvinnelige enn mannlige skribenter.
- Menn avbildes langt oftere enn kvinner (72 % versus 28 %). Medlemsbladene *Fjell og Vidde*, samt *Snø & Ski*, skiller seg ut i den forstand at forskjellen mellom kjønnene er vesentlig mindre sammenliknet med de andre magasinene i undersøkelsen.
- Menn avbildes i aktiv positur langt oftere enn kvinner (43 % versus 13 %). Forskjellen mellom kjønnene er desidert minst i medlemsbladene *Fjell og Vidde / Snø & Ski*.
- Menn portrettintervjuers minst fem ganger oftere enn kvinner i friluftslivsmagasinene.

Disse funnene bekrefter langt på vei at dagsordenfunksjonen og premissmakten i norsk friluftslivsjournalistikk ligger hos mannlige journalister og redaktører. I stor grad er det altså menn som i praksis definerer hva som gjelder innenfor norsk friluftslivsjournalistikk. Så til spørsmålet om hvilke mekanismer som ligger til grunn for hvordan kjønn framstilles i friluftslivsmagasinene.

Mekanismer som ligger til grunn for hvordan kjønn framstilles i friluftslivsmagasinene

Hadde friluftslivsmagasinene i undersøkelsen kun henvendt seg til menn hadde spørsmålstillingen neppe vært relevant. At såkalte «manneblader» og «dameblader», som i utgangspunktet henvender seg til henholdsvis menn og kvinner, har kraftig slagside når det gjelder kjønn – den ene eller andre veien, er neppe særlig kontroversielt eller gjenstand for undring eller diskusjon.^{iv} I så måte kunne man argumentert med at enkelte av friluftslivsmagasinene i undersøkelsen er «manneblader», og dermed undras spørsmålstillingen og evt. kritikk. Når *Fri Flyt* og *Jakt & Fiske* har henholdsvis 99 % og 83 % mannlige skribenter, samtidig som de har en markant overvekt av bilder av menn, med prosentvis forskjeller på opp til 76 %, er «manneblad»-profilen påfallende. Men at det primært er menn som er målgruppen til disse magasinene vil sannsynligvis bli avvist av redaksjonene. Dette vil trolig også være tilfelle for de øvrige friluftslivsmagasinene som er tatt med i undersøkelsen. Samtlige magasiner henvender seg i utgangspunktet til begge kjønn, så forklaringen på kjønnsforskjellene må ligge i andre forhold.

En mulig forklaring på skjevhetene mellom kjønnene kan rett og slett være kjønnsforskjeller mht. deltakelse innenfor aktivitetene magasinene skriver om. Phd-avhandlingen til Alf Odden (2008), *Hva skjer med norsk friluftsliv?* har imidlertid dokumentert at både kvinner og menn har nokså lik prosentvis deltakelse i «tradisjonelle aktiviteter» som fotturer og skiturer. For disse aktivitetene var deltakelsen for begge kjønn henholdsvis på ca. 80 % og 45 % i 2004. (Odden, 2008) De magasinene som skriver mest om disse aktivitetene er medlemsbladene *Fjell og Vidde* og *Snø & Ski*. Det at de to magasinene skriver mye om aktiviteter som er likestilte mht. kjønn og deltakelse, gjenspeiles kanskje i det faktum at disse magasinene gjør minst forskjell på kjønnene? Men også *Friluftsliv* og *Ute* har en del stoff om disse aktivitetene, uten at det gir seg særlig utslag i balansen mellom kjønnene. Er det da kjønnsforskjeller mht. deltakelse i andre aktiviteter som forrykker balansen?

Ser vi til Oddens tall for deltakelse i såkalte «moderne aktiviteter» var det visse kjønnsforskjeller i 2004. Unge menn var noe overrepresentert med en oppslutning på 21 %, mot 9 % oppslutning blant kvinner. (Odden, 2008) Selv om forskjellen er på 12 % forklarer neppe disse tallene hvorfor *Ute* og *Friluftsliv* har henholdsvis 86 % og 92 % mannlige skribenter, og at menn avbildes i henholdsvis 68 % og 65 % av tilfellene. Kjønnsforskjellene i deltakelse i «moderne aktiviteter» forklarer trolig heller ikke at *Fri Flyt* og *Klatring* har henholdsvis 99 % og 83 % mannlige skribenter, og avbilder menn i henholdsvis 88 % og 80 % av tilfellene.

Innenfor aktivitetene jakt og fiske finner vi enda større kjønnsmessige forskjeller mht. deltakelse enn for «moderne aktiviteter». I 2004 hadde jakt kun 2 % oppslutning blant kvinner, mot 15 % oppslutning blant menn. For fiske var oppslutningen blant kvinner 36 %, mot 56 % oppslutning blant menn. (Odden, 2008) Spørsmålet er om disse forskjellene i deltakelse alene kan stå som forklaring på at magasinet *Jakt & Fiske* har 83 % mannlige skribenter og avbilder menn i 88 % av tilfellene? Neppe, men det at menn er i flertall når det gjelder deltakelse innenfor noen av aktivitetene disse magasinene skriver om kan være en del-forklaring på ubalansen mellom kjønnene.

Det faktum at det altså er flere utøvende menn «å ta av» spiller trolig også inn når man skal ansette journalister og ta bilder av utøvere «i aksjon». I forlengelsen av dette kan mannlige nettverk bestående av eiere, redaktører, journalister, fotografer og utøvere spille en vesentlig rolle når det skapes ubalanse mellom kjønnene. Mange miljøer er ikke større enn at «alle kjenner alle». Her kan kvinner, av ulike grunner, «falle utenfor». Elisabeth Eide påpeker eksempelvis at kvinner ser ut til å ha en tendens til å vegre seg mer enn menn for å eksponere seg i mediene. Dette kan skyldes flere forhold, f.eks. måten kvinner blir behandlet på, men også kvinners beskjedenhet, perfeksjonisme, eller rett og slett en generell frykt for å bli eksponert (Eide, 2001: 13).

Når det til en viss grad er flere menn «å ta av» forklarer kanskje dette også hvorfor det stort sett er mannlige redaktører i magasinene som har vært med i undersøkelsen? Unntaket er *Fjell og Vidde* og *Snø & Ski*, som begge hadde kvinnelige redaktører i 2010. I så måte ser redaktørenes kjønn ut til å ha en viss innvirkning, og må tas med som enda en del-forklaring. Som vi har sett er kjønnene mest «balansert» i de to magasinene med kvinnelige redaktører. De har ansatt flest kvinnelige journalister, tar i mot stoff fra flere kvinnelige skribenter og avbilder generelt flere kvinner. Sånn sett er flertallet av mannlige redaktører trolig også en del av forklaringen på ubalansen.^v Kanskje i kombinasjon med manglende bevissthet blant mannlige eiere, redaktører og journalister?

Datamaterialet ovenfor viser i hvert fall en klar sammenheng mellom antall mannlige skribenter og hvor ofte, og hvordan kvinner og menn avbildes. Vi har eksempelvis sett at *Fri Flyt* har opp til 99 % mannlige skribenter og at *Jakt & Fiske* har hele 83 % mannlige skribenter. Begge disse magasinene har en markant overvekt av bilder av menn, med prosentvis forskjeller på opp til 76 %. Sammen med magasinet *Klatring*, som hadde 70 % mannlige skribenter, er disse to magasinene også i en særstilling når det gjelder å avbilde menn i aktiv positur. Som nevnt tidligere var menn i *Fri Flyt* avbildet i aktiv positur ti ganger oftere enn kvinner, i *Jakt & fiske* åtte ganger oftere og i *Klatring* over fire ganger så ofte.

En annen forklaringsmodell som jeg vil ta med her går i retning av at redaksjonene, utøverne og leserne er «[...] *vevd inn i samfunnskrefter som vi selv ikke helt begriper eller rår over*» (Lippe, 2010: 51). Og jeg tenker da på en mannlig dominans forklart med begrepet «maskulint hegemoni» hvor «friluftsmenn» sitter i posisjoner som gir makt, hvorfra de kan legitimere og gjenskape sosiale relasjoner som gir grobunn for denne makten (Lippe, 2010: 160). Som nevnt tidligere er «hegemonisk maskulinitet» en kulturell konstruksjon som gjerne oppfattes som «naturlig» og dermed allment akseptert i samfunnet. Spørsmålet er om det finnes en egen «friluftslivsjournalistikk» hvor den hegemoniske maskuliniteten nedfeller seg i hvilket kjønn som avbildes, og hvordan kvinner og menn avbildes?

Dette er det selvsagt vanskelig å svare entydig på, men mye tyder på at flere av friluftslivsmediene til en viss grad videreformidler gammeldagse kjønns stereotypier, og på den måten bidrar til å opprettholde den rådende maskulinitetskonstruksjonens maktposisjon. Når menn avbildes i aktiv positur opp til ti ganger oftere enn kvinner er det et funn som understøtter kjønns stereotypien hvor mannen er den aktive og utøvende, mens kvinnen er den passive. Det kan også se ut som om kvinner, i større grad enn menn, knyttes til nærhet og det personlige i friluftslivsjournalistikken. Bilder av kvinner sammen med barn, kvinner sittende foran teltet (hjemmet), kvinner som lager mat

ved stormkjøkkenet (kjøkkenbenken) etc. er eksempelvis langt vanligere enn menn avbildet i de samme situasjonene.

Når høyfjellsklatreren og polfareren Cecilie Skog intervjues i *Fjell og Vidde* (nr. 3), under overskriften «Polarprinsessa», fokuseres det eksempelvis i stor grad på hennes privatliv og det intime. Samtidig som bildene fokuserer på utseende og hår. Dette ser for øvrig ut til å være gjennomgående når Cecilie Skog fotograferes, i mediene generelt. Svært ofte får vi presentert nærbilder av ansiktet hennes, når hun kikker smilende inn i kameralinsen, med et stort utslått hår som ramme. Her følger friluftslivsmagasinen en generell medietrend som Elisabeth Eide kommenterer på følgende vis: «*Det er fremdeles mer av en selvfølge å legge vekt på privatliv (omsorg) og utseende når kvinner blir presentert i mediene*» (Eide, 2001: 6).

Når fokuset på utseende seksualiseres ytterligere kan det omtales som «Babe-effekten». I følge Eide kan vi snakke om «Babe-effekt»: «*[...] når kvinner blir framstilt som forlystelsesobjekt for det mannlige blikket [...]. Her har vi kanskje å gjøre med et utslag av mannlig maktutøvelse i redigeringsfasen, på desken [...]*» (Eide, 2001: 7). Noen «Babe effekt» i norske friluftslivsmedier har jeg knapt funnet. Eksempelvis avbildes både kvinner og menn med lite klær stort sett kun i sammenhenger der dette er «naturlig», f.eks. fordi det er varmt etc. og da i posisjoner som er en del av utøvelsen av den aktuelle aktiviteten. Visst fokuseres det i visse magasiner på kropp og muskler (*Klatring*), men ikke påfallende unaturlig og ikke på noen måte «seksualisert» etter min oppfatning.

I forlengelsen av dette kan man spørre om at den aktive, utøvende mannen er mer salgbar i en hegemonisk maskulin, markedsstyrt medie verden? Finnes det m.a.o. en del-forklaring som henger sammen med marked og salg? Trolig er svaret ja. Det er jo slik at det er menn som kjører på ski ned de heftigste linjene (*Fri Flyt*) og klatrer de vanskeligste rutene (*Klatring*). Og kanskje er det også slik at det er mannlige jegere som feller dyr med mest prestisje? (*Jakt & Fisk*) Av fysiologiske grunner har menn et fortrinn som under utøvelse av visse aktiviteter blir svært visuelt. Forskjellen mellom en mannlig og kvinnelig langrennsløper ser man eksempelvis først og fremst på tiden de har brukt på en tilbakelagt distanse. Og siden kvinnelige og mannlige utøvere i konkurranser går ulike distanser blir forskjellene nærmest «usynlige». Mens forskjellen på en mannlig og kvinnelig snowboard- eller twin tip- utøver i henholdsvis «halfpipe» og «slope style» blir ekstremt visualisert, der og da, gjerne i samme TV-sending, gjennom den store forskjellen i triksenenes vanskeliggrad, kraften i hoppene og høyden over kanten/bakken. Som Mari Kristian Sisjord, professor ved Norges Idrettshøgskole, påpeker:

Male snowboarders as a category are widely considered to be superior to female snowboarders, which in Bourdieu's terms relates to doxa, the naturalized and 'taken for granted' perceptions of power relations. The 'core' snowboarders, basically composed of male riders, were deemed to be at the forefront of developing athletic expressions, style and jargon, due to their higher volume of subculture- and physical capital and their role in defining and creating it. (Sisjord, 2009: 15)

Overført til en del «moderne aktiviteter» innenfor friluftslivet er det også her mannen som «definerer idealprestasjonen». Også innenfor en del av «de moderne» friluftslivsaktivitetene blir den visuelle forskjellen ofte veldig stor, noe som trolig gjør menns utøvelse av aktiviteten til mer attraktive motiver, både for fotografene og for redaksjonene. Og som jeg har vært inne på tidligere er det ikke et ensidig påvirkningsforhold fra media til praksis. Mediene er avhengig av å gi en representasjon av praksis som er «godkjent» av spesialistene, eller «eliten» innenfor den aktuelle kulturen. (Langseth 2007) Og da må de skrive om og avbilde de dyktigste, de dristigste og det mest spektakulære. Ikke minst for å gjøre seg attraktive for aktuelle annonsører, som ønsker å selge sine produkter ved å profilere dem gjennom de dyktigste utøverne. Når man i tillegg vet, eller antar, at menn er i flertall, både som deltakere og som potensielle kjøpere av magasinene, henvender man

seg trolig i større grad til menn som gruppe. Dette kan delvis forklare hvorfor ubalansen er minst i medlemsbladene (med unntak av *Jakt og Fiske*), som har en medlemsmasse «å ta hensyn til», og størst i de AS-eide magasinene som kanskje først og fremst har «bunnlinjen» å ta hensyn til.

Mye tyder altså på at menn er privilegert og mer «salgbar» når det gjelder å fronte de mere ekstreme friluftslivsaktivitetene. Samtidig må det understrekes at kvinnelige utøvere ikke nødvendigvis blir ekskludert, jfr. Cecilie Skog. Skog m.fl. har brutt barrierer, oppnådd en posisjon, og kommet seg inn på et tradisjonelt mannsdominert område. Samtidig som hennes feminine sider trekkes frem i media betones det også hvor sterk hun er, hvor utholdende hun er, hvor godt hun takler store høyder etc. kvaliteter som kanskje først og fremst assosieres med «det maskuline». Kanskje illustrerer dette hvordan «det maskuline» i noen sammenhenger løsriver seg fra «mann/kvinne» konteksten, og forstås som en verdifull egenskap som menn og noen kvinner indirekte «forhandler» om gjennom mediene?

Kort oppsummert er dette en sammenfatning av drøftingen rundt den andre problemstilling: *Hvilke mekanismer ligger til grunn for hvordan kjønn framstilles i friluftslivsmagasinene?*

Ubalansen mellom kjønnene, slik de framstilles i friluftslivsmediene, kan delvis forklares ut fra følgende mekanismer:

- Menn er i flertall når det gjelder deltakelse innenfor noen av aktivitetene magasinene skriver om.
- Mannlige nettverk bestående av eiere, redaktører, journalister, fotografer og utøvere gjør at dagsordenfunksjonen og premissmakten i norsk friluftslivsjournalistikk langt på vei ligger hos menn.
- Kvinner ser ut til å ha en tendens til å vegre seg mer enn menn for å eksponere seg i mediene, dels kanskje pga. måten kvinner blir behandlet på, dels beskjedenhet, dels perfeksjonisme, og/eller en generell frykt for å bli eksponert.
- Redaksjonene, utøverne og leserne er vevd inn i et «maskulint hegemoni» hvor «friluftsmenn» sitter i posisjoner som gir makt, og langt på vei videreformidler kjønns stereotyper.
- Fysiologi og ferdigheter gjør trolig den aktive, utøvende mannen mer salgbar i en markedsstyrt medie verden. Mannen og hans utøvelse av aktiviteten har på mange måter blitt normen innenfor de moderne og mer «ekstreme» friluftslivsaktivitetene.

Kilder

- Eide, E. (2001). *Mannsbastioner med iboende treghet. Medier kjønn og makt*. Universitetet i Oslo. Hentet 03.04.2013, fra: <http://home.hio.no/~elisabe/Maktmedier.htm>
- Eriksen, T. B. (2000). *Budbringerens overtak. Perspektiver på skriftkulturen*. Universitetsforlaget 2000.
- Fjell og vidde*. (2010-årgangen). Den Norske Turistforenings medlemsblad.
- Fri Flyt*. (2010-årgangen). Utgitt av Fri Flyt AS.
- Friluftsliv*. (2010-årgangen). Utgitt av Multimedia AS.
- Horgen, A. (2010). «Media som maktfaktor i friluftslivet». I Rapport fra FRIFO konferansen. *Forskning i friluft*, Oslo 24. – 25. november 2009.
- Jakt & Fiske*. (2010-årgangen). Norges Jeger & Fiske Forenings medlemsblad.
- Klatring*. (2010-årgangen). Utgitt av Fri Flyt AS.
- Langseth, T. (2007). *Media, selvmediering og begjær i livsstilsport*. Upublisert artikkel, fageksamen ved Phd studiet, NIH 2007.
- Lippe, G. (2010). *Et kritisk blikk på sportsjournalistikk. Medier og idrett i en globalisert verden*. IJ-forlaget. Kristiansand.
- Mathiesen, T. (1986). *Makt og medier, en innføring i mediesosiologi*. Pax Forlag A.S., Oslo 1986.

- Odden, A. (2008). *Hva skjer med norsk friluftsliv? En studie av utviklingstrekk i norsk friluftsliv 1970-2004*. Phd-avhandling ved NTNU, Trondheim.
- Sisjord, M. K. (2009). «Fast-girls, babes and the invisible girls. Gender relations in snowboarding». I *Sport in Society: Cultures, Commerce, Media, Politics*. 12:10. Hentet 25.03.2014, fra: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17430430903204801>
- Snø & Ski. (2010-årgangen). Skiforeningens medlemsblad.
- Ute. (2010-årgangen). Utgitt av Fri Flyt AS.
- Valsø, K. (2013). *Den «ekte» idrettsmannen*. Hentet 22.03.2013, fra: <http://kilden.forskningsradet.no/c16880/artikkel/vis.html?tid=52911>

Sluttnoter

ⁱ Betegnelsen er hentet fra Enzenberger 1974 og Tuchman 1981, her etter Mathiesen 1986, s. 203.

ⁱⁱ Betegnelsene er lånt fra Mathiesen, 1986: 178.

ⁱⁱⁱ Michel Foucault (1926-1984), fransk språkforsker, litteraturforsker og filosof.

^{iv} I følge Eide viste en studie fra 2000 at ukeblader som henvendte seg mer eksplisitt til kvinner og menn viste andre skjevheter. Mens ukebladet «Vi Menn» ikke portretterte en eneste kvinne gjennom hele 1998-årgangen, hadde «Kvinner og Klær» tilnærmet kjønnsbalanse i sine portretter. Stadig i følge Eide kan det: «[...] virke som om redaksjonene i blad som sikter mot et kvinnedominert publikum er interessert i det både menn og kvinner driver med (et inkluderende perspektiv), mens mannebladene fungerer ekskluderende, som nisjeblader». (Eide, 2001: 4)

^v Spørsmålet om kjønn i redaksjonene betyr så mye er imidlertid diskutabelt. Enkelt medieforskere hevder at kvinnelige journalister og redaktører ikke nødvendigvis fører til mer balanse mellom kjønnene, selv om det kan se slik ut i denne undersøkelsen av friluftslivsmagasiner. Forklaringen på dette er at kvinnelige journalister sosialiseres til en mannlig journalistisk norm som har historien på sin side, og som er framherskende i redaksjonene. (Eide, 2001: 4-5) Andre undersøkelser viser imidlertid at kvinnelige journalister i markert høyere grad enn sine mannlige kolleger velger kvinnelige kilder til sine artikler, og står bak flere kvinnelige oppslag. (Eide, 2001: 5)

Kvinneres drivkraft til friluftslivsekspedisjoner i polare strøk

Camilla Marstrander Askildsen, Nordmøre Folkehøgskole

Innledning

«*En lang skitur utenfor allfarvei, men hvorfor egentlig?*». Jeg skrev i 2010/ 2011 en masteroppgave hvor jeg undersøkte kvinners drivkraft til friluftslivsekspedisjoner i polare strøk. Og problemstillingen min lød som følger: "Hva er drivkraften bak kvinners søken etter vinterlige friluftslivsekspedisjoner?" Jeg gjennomførte kvalitative forskningsintervjuer med ni kvinner (28-45 år) med ekspedisjonsbakgrunn, for å finne ut mest mulig av et begrenset antall informanter. Inklusjonskriteriet var at kvinnene måtte ha gjennomført en lengre vintertur i Norge, samt ekspedisjoner til bl.a. Grønland, Svalbard, Baffin Island eller Sydpolen.

Det teoretiske perspektivet i oppgaven min bygget jeg blant annet på litteratur om **tidligere polare bragder**. Som dere sikkert vet ledet Fridtjof Nansen den første ekspedisjonen som krysset Grønland i 1888, og Roald Amundsen ledet den første ekspedisjonen som nådde Sydpolen i 1911. Senere har mange ekspedisjoner utforsket polarområdene, og ved inngangen av 1990- årene var det ingen utforskede flekker igjen på polkartet. Likevel er fascinasjonen for ekspedisjoner til polare strøk stor. I denne masteroppgaven har jeg derfor belyst kvinners erfaringer med polare friluftslivsekspedisjoner og deres drivkraft til slike turer. Og ettersom **fenomenologisk teori** har mye å tilby når det gjelder studier av menneskers erfaringer, var det naturlig å støtte seg på slik teori i denne oppgaven. Oppmerksomheten rettes mot verden slik den erfares av det enkelte menneske, mot menneskets livsverden. Den franske filosofen Maurice Merleau-Ponty beskriver opplevelsen av rom, kropp, sosiale relasjoner og tid som spesielt sentrale aspekter i levd erfaring. Disse fire aspektene er alltid til stede i menneskets livsverden, og beskrives som eksistensialer som bare kan skilles analytisk. I det virkelige liv er de flettet så tett sammen at de må sees under ett. Intensjonalitetsbegrepet kan beskrives som menneskets rettethet mot verden, altså deres umiddelbare oppfatning av omgivelsene.

Når det gjelder **tidligere forskning** innenfor dette friluftslivsfeltet, har Kirste Pedersen skrevet en doktorgradsavhandling i 1999 som tar for seg friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger, og Marianne Singsaas skrev i 2004 en hovedfagsoppgave om kvinner i friluftsliv i perioden 1860 – 1910. Men meg bekjent finnes det ikke publisert forskning som tar opp ekspedisjonsfriluftsliv sett fra kvinners ståsted.

Studien min viser at drivkraften kan forklares gjennom fire hovedkategorier av erfaringer, som vokste fram gjennom kvalitativ analyse av intervjuene:

1. Erfaringer knyttet til landskapet og naturen
2. Erfaringer knyttet til seg selv og personlige erfaringer
3. Erfaringer knyttet til samholdet med de andre ekspedisjonsdeltakerne
4. Erfaringer knyttet til opplevelsen av tid

Kvinneres beskrivelser tyder på at det er en sammenfletting av de fire kategoriene som gjør ekspedisjonsfriluftslivet meningsfullt, og at det er søken etter slike meningsfulle erfaringer som utgjør drivkraften til å gjennomføre ekspedisjoner. **Jeg vil nå utdype og beskrive disse fire kategoriene grundigere, som utgjør resultatene av mine intervjuer:**

Landskapet og naturen

Informantene beskriver landskapet og naturen med innlevelse. De legger vekt på sin erfaring av "å være midt i naturen" og muligheten til å ta dens ulike uttrykk inn over seg. Flere snakker om at de nyter landskapet når de er på tur, og dette beskrives som den største kontrasten til hverdagen hjemme. Breformasjonene, lyset, fargespillet og dyrelivet var naturbeskrivelser som gikk igjen i ulike variasjoner. Selv om landskapet var dekket av is og snø, ble fargenyansene av hvitt og blått opplevd på mange ulike måter.

Ifølge de intervjuede kvinnene, skjerpes sansene når de er på ekspedisjon; de tar i sterk grad innover seg landskapet rundt seg og lydene som følger med. De beskriver lyden av vind, av en bre i bevegelse, snø som daler eller føyer forbi, primusens putring i teltet, skiene som knirker, eller bare total stillhet. Det at de har tid til å ta inn over seg landskapet, som en kontrast til hverdagen, synes å være vesentlig for at situasjonen oppleves som meningsfull. En av informantene beskriver landskapet slik:

Jeg har alltid vært opptatt av detaljene i friluftslivet. For meg er det ikke bare det store fjellet eller breen, men det å stå opp og se detaljene. Jeg kan stoppe opp mange ganger og registrere hva som er fint i naturen, som sol, stjerner, formasjoner, skavler, is og vind. De små opplevelsene er viktige for meg. Da er man ikke bare på tur, det er ikke sånn at man står opp og går i mange timer, og så går man rett inn i teltet igjen. Hvis man bare fokuserer på det, da blir det bare det som er jobben, og trofeet i enden som er målet. Det er det å være ute og registrere alt som skjer underveis, gjøre observasjoner av lyset, snøen og landskapet, som er så flott.

Det disse kvinnene søker, er å være i naturen, se hvordan landskapet rundt seg forandres fra whiteout til sol og tilbake til grått; ta innover seg den rolige stemningen langt borte fra samfunnet. Det å være underveis synes altså å være en viktig del av totalopplevelsen.

Informantene gir uttrykk for at opplevelse av naturen har stor betydning når de er på ekspedisjon i polare strøk. Det blir "normalt" å gå mange timer om dagen i et snø- eller isdekket landskap.

Landskapet kan altså beskrives som ekspedisjonsdeltakernes levde rom; alt de foretar seg leves i dette rommet. I tråd med Merleau-Pontys (2002) beskrivelse av levde rom, kan man si at ekspedisjonskvinnene etter å ha omstilt seg gjennom å handle i samspill med naturen, bebor det polare rommet. Det synes som den kroppslige erfaringen av å være en del av naturen, som kontrast til hverdagens siviliserte kroppserfaring, er en viktig drivkraft for å søke ekspedisjoner i polare strøk.

Personlige erfaringer

Denne hovedkategorien handler om kvinnes nære erfaring av seg selv mens de er på tur. Kategorien er delt inn tre underkategorier: Egenverdi, underveisfølelsen og mental og fysisk mestring.

Personlige verdier

Følelsen av å finne roen i eget sinn er noe av det som går igjen hos informantene når de snakker om turene sine. Det bare å være tilstede, er en erfaring som alle kvinnene beskriver som en befriende tilstand når de er underveis. Det ser ut som de trer inn i en hverdag der de er mer i ett med seg selv og sin omverden enn de er hjemme.

Jeg føler at jeg er mye mer tilstede i mitt eget liv. Det som skjer her og nå er det som er viktig. Det som skjer om noen dager spiller liksom ingen rolle. Det tror jeg er det beste med å være på tur, det gir en frihetsfølelse. (...) Jeg føler meg veldig naturlig, det kjennes nesten som jeg er en del av naturen.

Flere legger vekt på at de bygger opp overskudd og blir rustet til å takle vanskelige situasjoner. Dette knyttes til å være skjerpa, leve en dag om gangen og nyte øyeblikkene.

Jeg synes det å være på tur har en høy egenverdi (...) Det er bare det å være der, være tilstede, kontrasten fra hverdagslivet. Du har veldig lite i forhold til hjemme. (...) Du trenger ikke gjøre så mange valg. Det er friheten man har som gir mening.

Underveis og utilgjengelighetsopplevelsen

Nært knyttet til egenverdien ligger underveisfølelsen. Dette er en tilstand kvinnene sier de reflekterer over etter å ha vært på tur en stund. Etter ca. én uke får de en følelse av utilgjengelighet. Det er ikke noe de skal rekke til enhver tid, og dette blir beskrevet som befriende; som en kontrast til hverdagen hjemme.

Følelsen av å være underveis er viktig for meg. At turen ikke bare er fra A til B, men at alt det som skjer imellom er så flott.

Med bakgrunn i fenomenologisk teori, knyttet jeg egenverdien og underveisfølelsen til levde kroppar med habituell kroppserfaring. Det synes som kvinnene søker de intensjonale handlingene; situasjoner der kroppen er uforbeholdent rettet mot deres livsverden underveis, og der de kan fokusere på underveisfølelsen. Intensjonalitetsbegrepet vil si at vi som mennesker har en umiddelbar oppfatning av omgivelsene rundt oss, at vi er rettet mot verden, (Rasmussen, 1996); og erfarer mening på bakgrunn av våre levde erfaringer. (van Manen, 1990). Ekspedisjonskvinnenes reaksjoner på værsifter ved å kunne kle på seg effektivt, deres reaksjon ved å ha riflen klar dersom en isbjørn skulle dukke opp, eller det å slå opp teltet raskt og det å ha gode rutiner i dårlig vær, er eksempler på slike intensjonale handlinger. Det bare å være og å handle på naturens premisser, eller det å beherske elementene, er beskrivelser som taler for at informantenes handlinger er umiddelbare reaksjoner basert på tidligere erfaringer.

Mental og fysisk mestring

Noe alle informantene beskrev som en positiv del av turopplevelsen, var det å være i god fysisk form og å mestre tungt kroppsarbeid.

Det er det å gjøre noe så fysisk krevende, det å bruke kroppen, som er så fantastisk. Det å kjenne at kroppen mestrer det!

Å dra på ekspedisjon krever mye; å gå på ski i timevis hver dag og å dra en pulk på 50-100 kilo. Dette har krevd mye trening i forkant, men også stå-på-vilje underveis. Flere av informantene forteller om gleden ved å presse kroppen fysisk, som en kontrast til hverdagens mere mentale slit. De fleste beskriver det å presse kroppen som en god følelse; det beskrives som "å være tilstede i eget liv."

Men, mestring handler imidlertid ikke bare om fysisk anstrengelse. Kvinnene forteller at de må mestre elementer som kulde, bre, vær og whiteout, og at de må kunne navigering i allslags sikt. Det å stole på at kompetansen er tilstrekkelig, er viktig for alle informantene. Kvinnene kjenner seg kompetente til å mestre det naturen krever av dem; de opplever et 'jeg kan' i forhold til et ekspedisjonsliv i polare strøk. De beskriver hvordan mestringen har bakgrunn i flere års erfaring med friluftslivsaktiviteter, og at dette har gjort dem i stand til å beherske situasjoner de måtte møte. En av informantene sier at "jeg mener selv at jeg har kompetanse til å gjøre denne turen, i kraft av den jeg er og de erfaringene jeg har."

Samholdet

Alle informantene beskriver samholdet i gruppa som en vesentlig del av det å være på tur. Samholdet er imidlertid svært ulikt beskrevet av de som har vært på guidede turer, kontra de som selv har

planlagt og gjennomført turene sine. Jeg presenterer derfor denne kategorien som to typer gruppesamhold; de guidede og de selvstendige samholdstypene.

De guidede

Tre av informantene har deltatt på guidede turer, og kjente ikke de andre deltakerne før turen startet. De forteller lite om samhandling, det å stole på hverandre, eller det å ta avgjørelser i fellesskap. Beskrivelsene av samhold og samarbeid knyttes mer til teltlaget og hvordan dette fungerte som gruppe.

Det har så stor betydning å føle seg trygg i gruppa, å kunne tillate seg å si fra når man er sliten, og bli forstått. Jeg følte at jeg hadde veldig god kommunikasjon med de jeg bodde i telt med. Det er viktig at man har noen som er dine allierte på en måte.

Denne informantgruppen framstår som selvstendige og utadvendte kvinner, og de gir inntrykk av at de ikke har noe problem med å bli kjent med nye mennesker. En av dem beskriver seg selv som en impulsiv person som synes det er fint å ha muligheten til å melde seg på guidede turer. Da slipper hun å bruke tid på planlegging, og hun kan bare "hive seg på." Hun beskriver også gruppen hun gikk med som en gjeng med individualister.

De selvstendige

De kvinnene som selv har vært med å planlegge ekspedisjoner, legger vekt på gjensidig tillitt og at deltakerne utfyller hverandres kompetanse. De legger vekt på at avgjørelser blir tatt i fellesskap. De beskriver hvordan samhandling, vennskap, tillitt og gruppedynamikk er viktig for at ekspedisjonen skal bli vellykket. Ettersom de var avhengige av å kunne stole på hverandre, var de opptatt av kunnskapen til de andre i gruppa.

Vi hadde ingen ekspedisjonsleder, vi tok alle avgjørelser sammen, og det gjorde at vi var veldig like ovenfor hverandre. (...) Vi utfyller hverandre, og alle mestrer de ulike elementene.

Sitatene viser at det å stole på hverandres kunnskaper betyr mye. Disse kvinnene har brukt mye tid på planlegging sammen med de andre ekspedisjonsmedlemmene. Allerede i forkant av turen hadde de felles mål, og de hadde en felles forståelse av hvordan de ville ha det underveis. En påpeker at dersom man kjenner hverandre godt, er det lettere å lese hverandres kroppsspråk, for eksempel å se når en annen er sliten. Da kan man hjelpe hverandre gjennom tøffe dager, og man kan gjøre hverandre tjenester. Hun beskriver en episode som betydde mye for henne:

Vi hadde slått opp teltet, og da er jo det store spørsmålet hvem skal gå inn i teltet å fyre primus og ha det godt og varmt, og hvem skal stå ute å fryse og sette opp snubleblusset? Da var det min turvenninne bare så på meg og sa: "Gå i teltet du, jeg tar snubleblusset i dag!" Og det er sånne ting som er så utrolig viktig, som jeg tror bygger på samholdet man har i gruppa. At man ikke bare tenker på hva som er best for seg selv der og da, men at man kan lese de andres dagsform og hjelpe hverandre.

Hun legger altså vekt på hvor mye det betyr at noen ser dine behov og kan hjelpe til de dagene man føler seg sliten. Det å ha planlagt en ekspedisjon i detalj på forhånd, sammen med de du skal være sammen med, synes å gi et sterkt eierforhold til turen. Dette synes igjen å føre til at rutiner og avgjørelser underveis forløper med færre konflikter. De som har vært på selvstendige turer, beskriver hvordan de gjennom spontan kommunikasjon med de andre i gruppa, handler og gjør rette valg; de utfyller hverandre.

Informantenes beskrivelser av samholdet knyttet jeg til levde relasjoner og intersubjektivitet. Intersubjektivitet kan forstås som "det konkrete forhold mellom selvet og den anden (Zahavi, 2007, s. 62). Det handler om møtet ansikt til ansikt; måten mennesker omgås som sosiale vesener.

Tidsperspektivet

Opplevelsen av tid blir beskrevet av alle informantene. De mener at dette skiller seg mye fra hverdagslivet hjemme. De opplever tiden som roligere. Det synes som denne tidsdimensjonen, det å ha tid til å tenke på ingenting, eller bare å la tankene fly, er noe av det disse kvinnene søker når de drar på tur. Noen beskriver at tiden ikke går fortere eller saktere enn hjemme, men at den går i ett. De lar dagene flyte over i hverandre og tidfester ikke alt de foretar seg.

Dagene gikk veldig i hverandre. Et eksempel jeg liker å fortelle, er kakaohistorien, for det sier noe om tidsperspektivet. Da vi hadde gått ca. en måned fant vi ut at vi hadde ganske mye kakaopulver igjen. Da bestemte vi oss for å bevilge oss det til lunsj også. Så diskuterte vi i teltet en kveld: "Hvor lenge har vi egentlig hatt kakao til lunsj?" Vi kom fram til at det måtte være fire-fem dager eller noe sånt. Så sjekka vi i dagbøkene, og det viste seg at vi hadde hatt kakao til lunsj i 14 dager.

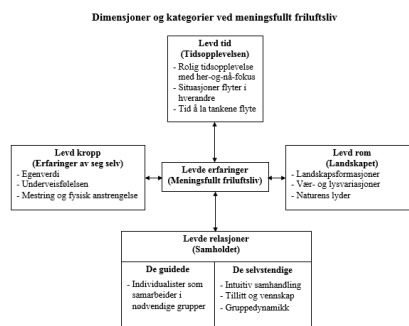
Det synes altså ikke å være så viktig hva som skjer, bare primærbehov som nok mat, drikke og søvn dekkes, samt at det å holde seg varm og forflytte seg daglig opprettholdes. En av informantene beskriver at hun koblet helt ut tankemessig, at hun aldri ellers har levd så her og nå. Det bare å være tilstede, ikke tenke på noen ting – bare la skiene gli, blir beskrevet som verdifulle øyeblikk.

Informantenes beskrivelser viser at tiden de opplever underveis på ekspedisjoner er annerledes enn den de opplever i hverdagslivet hjemme. Kvinnene beskriver følelsen av ikke å stresse, men av å leve i takt med situasjonen her og nå. Ettersom det de foretar seg er relativt likt fra dag til dag, og at de ikke blir forstyrret av andre gjøremål, synes det som om øyeblikkene svinner saktere vekk enn hjemme, og at de klarer å leve mer i nuet.

Konklusjon

Kvinnenes beskrivelser tyder på at det er en sammenfletting av de fire kategoriene som gjør ekspedisjonsfriluftslivet meningsfullt, og som samlet utgjør drivkraften mot slikt liv. For å gi et inntrykk av hva som gir mening for kvinnene på ekspedisjoner i polare strøk, og derigjennom gi et bilde av hva som er drivkraften til slike turer, må vi derfor se de fire hovedkategoriene under ett.

Jeg har sammenfattet kvinnenes meningsfulle ekspedisjonsfriluftsliv i én modell der hovedkategoriene fra mitt materiale knyttes sammen med de fire framtrepende dimensjonene i fenomenologiens livsverden (se Figur 1).¹ Denne modellen er inspirert av Gunnar Breivik sin modell om «*Meningen med idretter*», men er omarbeidet i henhold til mine funn om «*Meningen med friluftslivet*».

Figur 1. Dimensjoner og kategorier ved meningsfullt friluftsliv som samlet utgjør drivkraften til kvinners deltakelse på ekspedisjoner i polare strøk.

¹ Modellen er inspirert av Gunnar Breivik (1998) sin modell over grunnleggende eksistensielle relasjoner i utøvelsen av ulike idretter, men er omarbeidet i henhold til mine funn om kvinners drivkrefter til ekspedisjoner i polare strøk.

Slik jeg har tolket deres beskrivelser, finner altså kvinnene mening i lange friluftslivsekspedisjoner gjennom kombinasjonen av erfaringer av naturen, seg selv, samholdet med de andre ekspedisjonsdeltagerne og tiden. Denne kombinasjonen bidrar til at situasjoner blir preget av 'jeg-kan-erfaringer'. Når det er overvekt av slike situasjoner, gir kvinnene inntrykk av at de er kroppslig rettet mot omgivelsene, og de føler seg i ett med seg selv, med naturen, de andre deltakerne og med tiden. Da kjenner de mening med tilværelsen og erfarer en indre ro. Erfaringen av denne kroppslige rettetheten som kvinnene opplever når de har vært i ekspedisjonstilværelsen en stund, synes å være selve drivkraften til deltakelse på flere slike turer.

Det er altså søken etter meningsfulle erfaringer i interaksjon med seg selv og omgivelsene som synes å være den viktigste drivkraften til friluftslivsekspedisjoner for de intervjuede kvinnene. Samspill med landskap, naturkrefter og andre mennesker underveis på en langvarig ekspedisjon synes å bli tillagt vesentlig større vekt enn tilfredsstillelsen ved å nå forhåndsoppsatte resultatmål.

Jeg tror denne sammensatte drivkraften, kan ha overføringsverdi til friluftslivsaktiviteter av mindre avansert art, for eksempel til barn og unges aktiviteter i natur. Dersom lærere og veiledere klarer å legge til rette for at de unge erfarer naturmøter med innslag av lignende dimensjoner som mine informanter har fortalt om, vil kanskje flere utvikle et grunnlag til selv å utforske nye sider ved friluftslivet.

Konflikthandtering på tur

Inger Margrethe Tronstad og Eivind Sæther, HiNT

Denne artikkelen ser på korleis eit utval leiarar på friluftslivsturar handterer konflikhtar, og kva grep leiarane tek i ulike situasjonar. Dei ulike grepa blir sett i samanheng med kva leiarstil dei nyttar. Studien sorterer funna etter autokratisk, demokratisk og abdikratisk leiarstil. Leiarane som er intervjuar i har bakgrunn i pedagogiske verksemder og reiseliv. Dei er ofte åleine med gruppa i naturen, og har ofte ikkje andre å støtte seg på i konflikthandteringa.

Innleiing

Friluftsliv blir stadig løfta fram som ein god arena for modning og vekst hos det enkelte mennesket (Tordsson 2006). Det kan likevel synast som kompetanse knytt til å møte menneske i utfordrande situasjonar, er lite kommunisert i friluftslivsteori.

Empirien som ligg til grunn i studien er kvalitative intervju med åtte personar som har arbeidd med friluftsliv i fleire år. Intervjumaterialet blir analysert opp mot teori om friluftsliv, leiarteori og organisasjonspsykologisk konfliktteori. For å systematisere leiargrepa er eit kontinuum av leiarstilar brukt som referanseramme (Priest og Gass 2005).

Temaet konflikt i friluftslivsforskning er nemnt hos Gurholt og Tordsson (Gurholt 2010:188, Tordsson 2006:166). Tordsson skriv at vi kjem ut for sosialt krevjande situasjonar, "Meningsmodsætninger kan sjældent skjules eller "løses" ved at vi går hver til sit. Vi må arbeide os igennem vanskelighederene" (Tordsson 2006:20). Han seier at friluftsliv er "velegnet til social udvikling og modenhet" (Ibid).

Tordsson etterlyser empiri rundt kompetansen som friluftslivsvegleiaren har. "Hvad er det der gør den dygtige vejlederen dygtig (...) Kan vi håbe snart at få empirisk forskning om hvilke evner og kompetencer som friluftsliv, og pædagogisk arbejde med friluftsliv forudsætter og fremelsker hos den enkelte, frem for blotte ideologier og programforklaringer?" (Tordsson 2006:220). Emnet i studien, konflikhtar på tur, finns det lite eksakt empiri å lene seg på. Konflikttemaet har stort fokus i andre yrke og profesjonar, som Lundestad (2010) og Einarsen og Pedersen (2011).

Teoretisk perspektiv

Teorigrunnlaget i studien kviler på pilarane friluftsliv, leiingsteori, med vekt på leiarstilar, og konflikthandtering.

Friluftsliv

Ein definisjon av friluftsliv kan vere "opphold og fysisk aktivitet i friluft i fritida med sikte på miljøforandring og naturopplevelse" (St.meld.39 2001). Friluftsliv handlar om to opne storleikar, mennesket og naturen. Samanhengen mellom mennesket og natur blir tydelegare når fleire menneske er i lag over tid i naturen, med utfordrande oppgåver og naturen sine mange uttrykk. Friluftsliv blir kjenneteikna som eit verdifelt tufta på blant anna kultur (Gurholt 1999, 2004). Denne studien tek for seg både kommersielt og pedagogisk friluftsliv. Friluftslivet her er relativt fysisk krevjande, turane tidsmessig lange, på ulike geografisk stader og skil seg ut frå ein vanleg norsk søndagstur.

Både verdiane og kulturen som pregar enkelt og meir krevjande norsk friluftsliv, ser ut til å vere positivt lada (Nedrelid 1993, Tordsson 2003, Stoltenberg Ringerike 2006). Ordtaket ut på tur aldri sur kan stigmatisere enkelte sider ved friluftsliv, mens andre sider blir tause. Dei tause sidene er mellom anna knytt til meir problematiske sider ved friluftsliv, når menneske tærer på kvarandre i situasjonar med lite mat, store fysiske utfordringar, eller når meiningar brytast om vegen vidare. Stereotypiar om

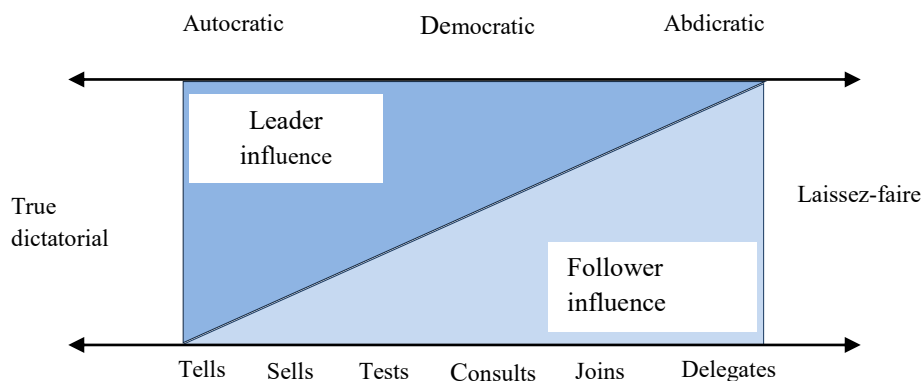
at arbeid med friluftsliv er ein draumejobb, og teori om friluftsliv som overskotsliv i fri natur, med uavgrensa gode pedagogiske moglegheiter, kan hindre ein i sjå nokre av dei reelle utfordringane i yrket (Vereide 2008).

Denne studien handlar om nokre av dei underkommuniserte sidene, som konflikthar på tur kan vere. Kunnskapen, som kan kome fram, kan gi tryggare og betre leiarskap i ulike verksemdar og for pedagogar som arbeider i naturen.

Autokratisk, demokratisk og abdikratisk leiarskil

Leiarskil er korleis leiaren brukar innverknaden sin på gruppa (Priest og Gass 2005:244). For eksempel kan leiaren fortelje, selje, teste, konsultere, delta i gruppa og delegere, for å bruke innverknaden sin slik leiaren sjølv meiner det er best (Tannenbaum og Schmidt 1973). Leiarskilteori er ikkje meint som ei oppskrift på leiing, men ei referanseramme som du kan sjå eigne og andre sine handlingar i (Gotvassli 2006:84).

Priest og Gass (2005) grupperer stilane langs aksen under dei tre hovudkategoriane autokratisk, demokratisk eller abdikratisk leiarskil. Dei ulike stilane er plasserte etter forventa grad av brukt makt og autoritet. Stilane er rangerte etter kor mykje autoritet leiaren bruker, og kor fri gruppemedlemmene er til å bidra i situasjonen. Termen fortelje (tells) kan romme fleire grep som å instruere, skjære igjennom og konfrontere. Tordsson skriv om grepet å skjære igjennom "I udsatte og kritiske situasjonar må vi skjære igjennom, tage ansvaret på os og knytte andres irritasjon eller vrede til vor person –for eventuelt at tage sagen op ved en anden anledning" (Tordson 2006:167). Den demokratiske delen av linja inneheld alle former for forhandlingar og eventuelle kompromiss, med mål om å handtere ein situasjon til beste for leiar og deltakar.

Figur 2: Eit kontinuum av leiarskapsstilar (Priest og Gass 2005:244).

Den autokratiske stilen er karakterisert av ei autoritær tilnærming, der leiaren har all makt over avgjerdene som blir tekne og dikterer ønska respons. Den demokratiske stilen betyr å ta avgjerdene ilag med gruppa. Den abdikratiske stilen er når leiaren delegerer heilt eller delvis avgjerdar vidare til gruppa og rettar seg etter deira vedtak. Involvering og forhandling er derimot ønskeleg både hos leiar og deltakarar. Eit effektivt leiarskap involverer påverknad frå begge partar (Priest og Gass 2005:244).

Leiaren si orientering mot enten oppgåve eller relasjon har ofte vore brukt til å plassere leiaren si orientering i sitt leiarskap (Hersey og Blanchard 1988). Priest og Gass seier det ikkje er oppgåve eller relasjon som pregar leiaren mest, men kor gunstig eller ugunstig situasjonen er (Priest og Gass 2005). Hovudmantraet er at leiaren heile tida vil skifte stil, når det opplevast som nødvendig, på ein og same tur. Berre ved å vere fleksibel vil gruppa få tilpassa rett leiarskap i kvar situasjon.

Konflikthandtering og leiing

Konflikt kan bli forstått på fleire måtar (Thomas 1976, Tordson 2006, Einarsen og Pedersen 2011,). Ein vid definisjon av den nederlandske organisasjonspsykologen Evert van de Vliert (1998) seier "ein konflikt er ein situasjon der to personar, ein person, ei gruppe eller to grupper føler seg forhindra eller frustrert av den andre." Ei vid forståing av konflikt legg til rette for at ein tidleg kan legge merke til konflikthandlingar som er under oppsegling. Vi kan dermed intervensjonere i, og ope diskutere konflikthandlingar lenge før dei har kome til opne konfrontasjonar, og før det er sterke kjensler involvert (Sortland og Einarsen 2000). Konflikthandlingar er sett på som ein prosess som er i utvikling og kan endrast i innhald, styrke og retning undervegs (de Vliert 1998).

Konflikthandlingar er ein subjektiv tilstand, og treng ikkje ha rot i verkelegheita. Det er korleis ein opplever situasjonen som er viktig. Ein konflikt oppstår i det ein part føler seg frustrert. Om den andre parten er frustrert, eller er klar over den første parten sin frustrasjon, har ikkje betydning for om det eksisterer ein konflikt eller ikkje. Vi kan dermed ha mange konflikthandlingar med andre, utan at vi sjølv er klar over det.

Konflikthandlingar finst sjølv om det ikkje er opne konfrontasjonar eller forsøk på problemløysing mellom partane. At partane ikkje gjer noko eller seier noko i ein konfliktsituasjon, betyr ikkje at det ikkje eksisterer ein konflikt. Det betyr berre at det er slik dei vel å reagere i den konkrete situasjonen. Vi kan dermed skilje mellom konflikthandlinga i seg sjølv og handtering av konflikthandlinga (Einarsen og Pedersen 2011). Det er muleg å ta opp konflikthandlingar utan at det finst ei enkel løysing. Du kan handtere uløyslege konflikthandlingar og stille krav til partane sin oppførsel (Einarsen og Pedersen 2011:56).

Der ein prøver å samkjøre menneske og samordne innsatsen deira, vil det alltid ligge ein kime til konflikt (Sortland 1991, Luthans 1997). Kjenneteiknet på eit godt samarbeid er ikkje fråvær av konflikthandlingar, men av måten desse blir handtert på. Ein god leiar har ikkje få konflikthandlingar, men handterer konflikthandlingar på ein ryddig og ansvarleg måte. Konflikthandlingar oppstår som følge av mål, struktur, arbeidsprosessar og arbeidsfordeling som er gjeldande (Einarsen og Pedersen 2011:46).

Ei av dei mest utbreidde formene for konflikthandlingstiltak er det vi kallar ikkje-åtfærd. Det vil seie at du let vere å snakke med eller involvere motparten. I ekstreme tilfelle kan ein oversjå, avvise, ekskludere og isolere personane det gjeld. Motparten blir behandla som om han ikkje finst. I studium av situasjonar der nokon ønskjer å stoppe ubehagelege framferd hos andre, er det å la vere å handle, noko som ofte blir trekt fram (Williams 2007). Likevel "Alt er kommunikasjon. Ikkje-kommunikasjon er umuleg" seier Watzlawick (2011). All åtfærd som blir observert av andre personar, blir tolka og er kommunikasjon i ei eller anna form¹(Lund 2012:266).

Leiging på tur kan vere eit omsorgsyrke. Deltakarane er arbeidsmiljøet ditt. Grensene mellom person, turleiar og produkt er flytande. Følelsane dine, åtfærd og kroppslig framtoning blir ein del av arbeidet (Forseth 2002). Du undertrykker ikkje-aksepterte følelsar, forsterkar og endrar eigne følelsar og har kontroll over kroppsspråket (Hochschild 2012). Yrkeskompetansen inneber at leiaren som heilt menneske med tankar, følelsar, haldningar, sansar og kropp, møter og leier andre menneske, som har tankar, følelsar, haldningar, sansar og kropp (Tveiten 1998). I næringar med mykje kontakt med menneske, som krev at vi brukar oss sjølve som reiskap i arbeidet, rammar konflikthandlingane hardt fordi heile personlegdommen er involvert.

¹ Det verbale vi seier er 10% av kommunikasjonen, intonasjon og mimikk er 20%, kroppsspråk utgjør 70% i følge Gotvassli (2006:168).

Presisering av problemstillingar

Vi har sett på sentrale omgrep som friluftsliv, leiarskap, konflikt og konflikthandtering gjennom ulike synsvinklar og forskning. Omgrepa er samansette, og her er ei presisering av problemstillinga: Kva leiarstilar bruker leiarar når dei handterer konflikhtar på tur? For å svare på hovudproblemstillinga er følgjande underproblemstillingar utvikla:

- a) Når brukar leiaren autokratisk leiingsstil?
- b) Når brukar leiaren demokratisk leiarstil?
- c) Når brukar leiaren abdikratisk leiingsstil?

Metode

Problemområdet i studien er korleis leiarar på tur handterer konflikhtar i deltakargruppa. Den empiriske undersøkinga var åtte kvalitative intervju.

Utval

Informantane arbeider med friluftsliv på full tid. Dei har hatt friluftsliv som levebrød over fleire år, og at dei hadde eit profesjonelt forhold til dette. Målet var å finne informantar som var reflektive og ærlege, uredde for å fortelje om eigne nederlag og sigrar i forhold til problemområdet. Empirien er basert på korleis 8 friluftslivslærarar og naturguidar opplever og erfarer konflikhtar i arbeidskvardagen på tur. Dei er i alderen 28-40år og knytt til ulike skolar og naturguidemiljø som tilbyr arbeid på fulltid med friluftsliv.

Med i studien er fem menn og tre kvinner. Tre informantar hadde både guide- og friluftslivlærarerfaring, ein guideerfaring, og fire har friluftslivlærarerfaring. Ingen er frå same plass. I gjennomsnitt har dei arbeidd i underkant av 10 år med friluftsliv. I studien har dei fått namna: Alv, Bo, Casper, Pan, Erle, Frei, Gard og Hassel.

Gjennomføring av intervju

Eit problem med intervju kan vere at dei ser delvis bakover i tid. Deltakarane fortel om følelsar, opplevingar og erfaringar rundt situasjonar som dei har opplevd, noko hende for tolv år sidan, noko dette året. I løpet av tolv år gløymer ein mykje. Samtidig var det vesentlege opplevingar dei fortalde om, dei er lette å hugse². Studien fokuserer på informantar med stor erfaringsbase. Dei skisserte mange erfaringar som dei fekk som nyttilsette. Det gjer at dei ikkje står fram som erfarne i ein del av sitata. Tidsaspektet kjem ikkje alltid fram. Intervju er farga av korleis den enkelte ser på seg sjølv, og korleis dei ønskjer at andre skal oppfatte seg. Vi har prøvd å vere merksam på desse forholda i intervjusituasjonen og i arbeidet med intervju etterpå.

Resultat og drøfting

Resultata er grupperte etter studien sine underspørsmål. Hovudproblemstillinga korleis leiarar handterer konflikhtar på tur, er tenkt som ein paraply over det heile. Drøftinga skjer fortløpande etter kvart som resultata blir lagt fram. På slutten av kapittelet samlar vi trådane i ei samla drøfting av felles trekk i funna.

Autokratisk leiarstil

Autokratisk stil samlar leiargrep som: Å skjære igjennom, konfrontere, fortelje, og selje. Her følgjer eksempel på situasjonar der informantane brukar desse grepa til å handtere konflikhtar.

² Amble(2010) viser i si forskning på emosjonelt arbeid at vi hugsar den eine problematiske kunden der 99 har vore trivelege, eller den eine krevjande pasienten der ni var enkle. Det er dei krevjande tilfella som tek energi og fokus. Denne studien spør etter dei tilfella som var krevjande og konfliktfylte.

Å skjære igjennom

Fleire av informantane vel ein autokratisk stil med ein gong dei opplever ein kombinasjon av risiko og konflikt på tur. Det kan synast som det ofte er deira eigen redsel som styrer reaksjonen. Pan fortel *”Jo meir pressa situasjonen blir, at det er dritver og ting kan gå veldig gale(...)Du blir stressa sjølv og berre skjærer igjennom (...) Jo nærmare eg kjem den sikkerheitsgrensa, jo kortare blir lunta.”* Casper har liknande erfaringar.

Kollisjon i forventning om leiingsstil kan gi konflikthar. Casper har ofte delegert bort turleiaransvar. Han har erfart at han har lagt seg på ei for flat linje som leiar, og at han må skjære igjennom på trass av turleiarane sine avgjerder. Eit eksempel er *”Da seier eg NO! Slår vi leir. Da kjem den der: Eg gidd ikkje å vere turleiar viss eg ikkje får lov til å vere det.”* For å lande prosessen snakkar han med turleiarane i teltet på kvelden *”Det er da det vesle kvarteret i teltet med turleiarane på kvelden, utgjør den store skilnaden. Da får eg moglegheit til å peike og forklare litt kva eg har tenkt, og dei får peike på kartet og forklare kva dei har tenkt.”* Casper sjonglerer mellom ulike leiarstilar: Han skjærer igjennom, så snakkar han med dei på kvelden.

Konfrontasjonar

Alv er veldig klar på fordelane og ulempene med å konfrontere som leiar og ta tak i uønskt åtferd *”Eg trur mange er redde for å gå eit skritt nærmare og stille spørsmål. Veldig mange av dei med rufsete bakgrunn, berre lengtar etter det å bli stilt spørsmål til.”* Bo fortel om ein elev som ikkje tok hensyn til andre. Han handterte eleven slik *”Eg var tydeleg på kvifor det ikkje var akseptabelt, eg la ikkje fingrane mellom(...)og sa at han oppførte seg egoistisk.”* Bo opplever at *”Det er verdt å stå løpet ut med dei.”* Han ser stor modning hos dei som han konfronterer. Om konfrontasjonar seier Bo *”Eigentleg kostar det meg meir å ikkje gjere det (...). Det einaste som er vanskeleg, er å ikkje ta den samtalen.”* Casper fortel han sjonglerer mellom å møte folk enten med krav tilbake eller omsorg, alt etter kva han vurderer at dei treng. Å spegle eleven er også måtar å konfrontere på i funna.

Drøfting av autokratisk leiarstil

Casper gjer som Tordsson (2006:167) skildrar å skjære igjennom: Å ta ansvaret, godta andre sin irritasjon mot oss og ta saka opp ved ein annan anledning. Å ha ei tøff linje overfor enkelte deltakarar gjennom konfrontasjon, er ein veg til modning, opplever fleire av informantane. Det kan synast som om det kan vere skambelagt for enkelte av informantane at eigen redsel styrer avgjerdene, og at ein er ekstra tydeleg i risikosituasjonar. Dette er eit verdspørsmål i forhold til leiarskap. Er det å vere tydeleg leiar bra? Når er det bra, og når er det ikkje det? Ein kommunikativ eigenskap, som å vere tydeleg, kan av og til vere ein styrke og av og til vere ei svakheit. Å våge å konfrontere deltakarar har informantane udelte positive opplevingar med, når dei opplever dei har klart det. Å kunne vurdere om deltakaren treng krav eller omsorg i kvar situasjon, krev menneskekunnskap og modning hos leiaren. Å kunne handtere slike situasjonar er krevjande, og fleire av informantane opplever at dei ikkje klarer å vere tøffe nok, som vi skal sjå vidare i artikkelen.

Grep som å teste og selje blir ikkje brukt av informantane. Det kan ha med kulturskilnader å gjere, syn på kva som er god pedagogikk, eller det kan vere dårlege grep å ty til i konflikthar. Å teste deltakarane kan bety meir aggresjon enn nødvendig. Det har lite for seg i konflikthandteringa, om ein vil unngå eskalering av konflikten.

Demokratisk leiarstil

I teoridelen vart leiargrep som forhandlingar, kompromiss og konsultering lagt til den demokratiske leiarstilen. Her kjem nokre eksempel på slike grep gjort av informantane.

Kompromiss

Pan uttrykker at ujamne grupper med ulike behov og ønske er det verste å handtere på tur. Han prøver å lage kompromiss *”Du får med veldig forskjellige folk med veldig forskjellig innfallsvinkel (...). Nokre har lyst til å gå langt og fort, mens andre har lyst til å ligge i fjæresteinane (...). Så møtes vi på*

midten og ender opp med at ingen blir fornøgd.” Hetrogene grupper står fram i funna som dei mest krevjande å ha.

Konsultering

Gard utnemner ei rådsgruppe undervegs som han konsulterer undervegs. Andre informantar, som driv skole, delegerer bort ansvar til deltakarane og kallar dei turleiarar. Desse får da ansvar for det som kan kallast dagleg drift av turen.

Forhandlingar

Konfliktane blir ofte forsøkt løyste gjennom samtalar og forhandling om meining. I mykje av empirien ser vi at er leiaren ofte er ein del av konfliktbildet. Alv fortel om ein konflikt mellom seg og fleire elevar *”Eg hadde nokre elevar som var lova å få litt ekstra ansvar (...). Eg tok frå dei arbeidsoppgåver, fordi eg trudde dei var slitne, og eg ønskte ikkje at dei skulle bli det (...). Da vart dei veldig sinte. I staden for å seie det til meg, vart dei berre stille og sure. Dei var slik på turen.”* Alv kjem med ein tilfeldig kommentar til dei, og elevane kjem med ei utblåsing. *”Ein del er jo deira feil, men mykje er min feil også, kommunikasjons messig. Viss vi går og skular på kvarandre og ikkje har reine ord for pengane heile tida, så blir det veldig feil, når vi går ofte ilag og så tett. Vi snakka om det etterpå, og eg forklarte korleis eg følte deira kommunikasjon var mot meg. Da skjøna dei det. Men det er eg som er lærar, og eg skulle tatt tak i det, mykje før.”* Manglande kommunikasjon er opphavet til konflikten, og Alv må oppklare i etterkant.

Erle fortalde om ein gjest med ein spesiell preferanse *”Viss han vart våt på beina i løpet av turen, vart det kjempekrise (...). Eg drog dei ut i eit stort gjørmehol som eg ikkje såg før vi stod i det. Da vart han utruleg sint, og kjefta, sa at no skal vi rett heim til leiren.”* Ho fortel korleis ho handterte situasjonen *”Da sa eg: Viss du vil til leiren no, så må alle snu og gå tilbake, for du kan ikkje gå tilbake, på grunn av isbjørnfaren. Eg kan ikkje nekte deg det, men kan vi prøve å ordne dette her (...). Da vart han heilt opphausa. Da sa eg: Det kan hende at vi går tilbake til leiren, men no set vi oss ned og et lunsj først, og tenker oss litt om (...). Vi sette oss ned og var stille i ein halvtime (...). Så vart han einig i at vi skulle fortsette turen. Etterpå snakka han ikkje med meg i løpet av eit døgn.”* Erle hadde fleire eksempel på situasjonar der grepet var å gi vedkommande tid, gi gruppa ein pause eller å gå og vere stille. Ho ser også at det har positiv effekt å ikkje stresse deltakarane. Ho erfarer ved fleire anledningar at deltakaren held seg vekk frå henne ei stund etter avklaringa.

I andre tilfelle opplever ho det er nok å snakke med folk, for eksempel folk som vil gå fortare enn andre *”Da tek eg dei til side og seier: Eg ser at de vil gå mykje fortare, men no er vi ei gruppe på tur, og vi kan ikkje gå fortare enn dette (...). Da veit dei at dei er sett. Dei veit, at eg veit. Da er det lettare for dei å akseptere det og ta omsyn til andre.”* Erle fortel korleis ho vandrar rundt i telta på kveldstid for å få god kommunikasjon med deltakarane *”Eg har brukt å seie til dei at eg kjem til å gå rundt til alle telta på kvelden, og prate. Da får eg veldig mykje ut.”* Erle får deltakarane lettare i tale i teltet enn i plenum. Samtalar og jamn kommunikasjon med deltakarane er sentralt i den daglege leiinga.

I intervjuet kom det fram fleire variantar av rollekonfliktar opp mot leiarrolla, og det skjer ei forhandling om leiarrolla. Alv fortalte om enkeltelevar som vil ta over undervisninga *”Dei skal vise kvarandre at dei kan meir. Når eg står og forklarar noko, så kjem dei og overtek (...). Ordlyden kan vere: Besserwissereleven: Beklagar, at eg tek over undervisninga... Da parerer eg med å seie: Nei du tek ikkje over undervisninga, men du kan godt forklare dei det du kan. Det er bra å ikkje hisse meg opp sjølv, eg må ikkje bli personleg engasjert i slike saker.”* Alv let desse elevane kome til med det dei kan i kontrollerte former.

Erle opplever det slitsamt å forhandle om rolla si. *”Eg får sikkert ti spørsmål om rifla i løpet av dagen, og mange prøver å sette meg fast og teste meg (...). Det er dei verste turane eg har, der eg heile tida blir sett spørsmålsteikn ved, det eg gjer, og dei avgjerdene eg tar (...). Dei prøver å ta ned autoriteten*

min.” Erle og Hassel fortel at enkelte vaksne menn har lite respekt for kvinnelege autoritetar, spesielt når dei var unge.

Casper fortel korleis han handterte ein elev som utfordra leiarrolla hans på ein lengre tur *”Da hugsar eg, når eg da viste meg svak overfor gruppa(...), løyste det veldig opp i korleis han såg på meg, for da vart det akseptert å vere svak.”* Casper skjønna at han må tore å vise svakheitene sine, slik at han ikkje står fram som sterk heile tida. Det har vore ein nøkkel i slike situasjonar, som han har brukt seinare. Han må legge lista i gruppa slik at dei kan vere avslappa og lite sjølvhøgtidelege ilag.

Drøfting av bruk av demokratisk leiarstil

Forhandlingar og kompromiss handlar om å gi og ta. Det krev gode kommunikasjons- ferdigheiter og overblikk over situasjonen. Demokratiske prosessar er eit ideal ein strekker seg etter, i blant anna i vegleiing (Ydegaard 2005). I eksempla fungerer metodar som *”time-out”*: Å ta ein pause, ikkje snakke ilag på ei stund, tenke seg litt om og fordøye det som har skjedd. Vi ser også at deltakarar treng å bli sett. Det kan gjere ein positiv skilnad mellom ønska og uønskt åtferd. Ellmin (1992) skriv at intellektuell og følelsmessig umodenheit ofte utløyser konflikhtar. Det uttaler også Gard, *”det har med modning og alder å gjere”* når konflikhtar oppstår.

I forhandlingar om leiarrolla ser vi at leiaren ofte sjølv er ein del av konflikten. Dette er krevjande, og kanskje eit særtrekk ved friluftslivsturar at leiaren er ein såpass stor del av gruppa³. Leiaren blir ein faktor ved konflikten han eller ho skal handtere. Det er utfordrande å ha mental avstand til situasjonane og ikkje å bli for emosjonelt negativt prega (Hotvedt 1997). Umodne deltakarar krev pedagogisk teft, sosialt skjønn og kreativitet. Demokratiske grep i situasjonane er ei ydmyk tilnærming. Leiaren blir gjenstand for utfall frå deltakarar, og kjem i ein sårbar situasjon. Fleire informantar fortel at dei fokuserer på å ikkje hisse seg opp, vere rolege og ikkje bli personleg engasjert. Å bruke samtale og forsøk på kurskorrigering gjennom oppsøkande verksemd, er tydelege trekk ved funna. Temaet rører ved Tveiten (1998), Amble (2010) og Hochchild (2012), slik det er omtala tidlegare i artikkelen. Leiarane arbeider med heile seg i møte med andre heile menneske, og det er vanskeleg å ikkje bli personleg råka. Mange av deltakarane kan vere i Schutz (1989) si rollesøkingssfas, og det kan skape desse konfliktane. Mykje kan skuldast manglande kunnskap og forståing frå deltakarane si side, og at gruppa er i etableringsfasen.

Abdikratisk leiarstil

Abdikratisk leiarstil rommar ulike leiargrep og teknikkar, som kan ha både positivt og negativt forteikn, alt etter korleis dei blir brukt. Å delegere, la skure og å delta i gruppa, kan definerast inn under dette.

Leiaren som del av gruppa

Erle nemner situasjonar der gruppa handterer situasjonane ilag med henne *”Om det er ein person som lagar ein konflikt, hender det ofte eg får hjelp frå gruppa (...). Ein gong med ein full gjest tok eg steget inn og sa: No trur eg at det er nok, kanskje du skal gå og legge deg no. Da hjelpste gruppa til og sa: Ja, vi skal no i alle fall gå og legge oss no. Slik fekk ting si avslutting.”* Hassel fortel korleis ho, som del av gruppa, er ein rollemodell i konflikhtar *”På ein lengre tur eg guida, hadde vi ein veldig spesiell gjest (...). Det var mange som trekte seg unna han. Eg prøvde å inkludere han på ein varsam måte (...), brukte meg sjølv som superlim (...). Deltakarane såg at vi i guiderollane tok han inn i varmen. Da gjorde deltakarane det same. Vi må gå framom og inkludere.”* Vi ser her to eksempel der leiaren lar gruppa ta ansvar, og deltar som lik part i gruppa. I det siste eksempelet brukar leiaren nonverbal kommunikasjon og viser veg som god venn. Vi ser at sjølv om leiaren vel ein flat leiarstil, har leiaren

³ Funn i studien tyder på at fleire informantar opplever små hetrogene grupper som dei verste å handtere. Da er du ofte åleine med dei, og må løfte mykje av det sosiale om gruppa manglar sosial modning og kommunikative evner. Det er lettare å trekke seg tilbake og få slappa av sosialt undervegs i større grupper. I friluftslivsteori blir små hetrogenegrupper framheva som ideelle (Ydegaard 2005:136, Tordson 2006, FOR-UT 1979:13). Ut frå Tuckman og Jensen (1977) og Schutz (1989) må dette vere når gruppene har gjennomlevd konfliktfasen. Men kjem alle grupper dit? I funna gjer ikkje alle grupper det.

ein tydeleg agenda og intensjon med handlingane sine. Leiaren brukar mykje nonverbal kommunikasjon for å frå fram verdiar som skal formidlast, og hindre at konflikthar eskalerer, sjølv om leiaren brukar lite makt i utspelet.

Å delegere ansvar i gruppa

Å delegere ansvar er eit punkt på Priest og Gass sin akse (fig.2 s.15) Under punktet om konsultering såg vi at Gard delegerte turleiaransvar til gruppa. På same vis kom fram under punktet å skjære igjennom at Casper gjorde det same. Dette er ein vanleg måte å drifte turane på for informantane, i pedagogiske verksemdar. Det ligg mykje læring i det, seier Casper. Bo opplever meir potensial for konflikthar dess fleire avgjerder som blir lagt til gruppa.

Å la konflikthar skure

Det kom fram mange funn på konflikthar som leiarane lar skure. For å gjere det meir oversiktleg har vi delt desse funna i to, når medarbeidarar har konflikthar, og konflikthar med deltakarar.

Konflikthar med medarbeidarar er tema som mange informantar kom inn på av seg sjølv. Dette var konflikthar på korleis dei skal gjere ting. Bo fortalde om ein medarbeidar *"Eg har ikkje lyst til å arbeide med han igjen. Rett og slett fordi eg føler at vi har forskjellig oppfatning av kva som er innafor. Kva som er akseptabel risiko å ta med folk i."* Casper filosoferer over om grenser som er kime til konflikthar mellom kollegaer *"Kva gjer vi og kva gjer vi ikkje? Kva er over grensa, og kva er ikkje over grensa? Det er subjektivt (...). Nokre har kategoriske utsegn. Eg synest ikkje det høyrer heime nokon plass."* Grenser rundt vurdering av risiko utløyser konflikthar mellom kollegaer. I desse tilfella opplever mange av informantane det som vanskeleg å gi tilbakemelding til kollegaer når dei opplever at dei har ulikt syn på risiko undervegs, og handterer det deretter, *"Eg har ikkje lyst til å såre andre"* seier Casper.

Erle fortel om ein openlys konfrontasjon med ein kollega framom gjestene på ein lengre tur, der ting hadde fått skure og gå ei lengre stund *"Vi budde i telt i lag i 35 dagar (...). Du begynner å irritere deg over ting som eigentleg ikkje betyr nokon ting (...). Plutseleg eksploderte det(...). Vi hadde ein høglydt diskusjon framom alle gjestane (...). Da fann vi ut at vi ikkje skulle bu i telt ilag, og at vi skulle dele oss (...). Gjestene såg at vi hadde trøbbel. Da snakka vi om det til dei(...). Dei forstod at det var greitt, vi er jo menneskelege."* Erle erfarer at det er slitsamt å leie lengre turar ilag med nokon som ho har andre grenser og ulik leiarstil enn ho sjølv. Det tek på psykisk, og på slutten av turar kan det bli ein del utbrot. Ho har fått anledning til å irritere seg over småting over lang tid, og dette har vakse seg stort. Ting kan skure til eit visst punkt, men så kokar det over. Ho peikar på at det kan vere vanskeleg å vere ueinig med ein kollega og samtidig vere profesjonell overfor deltakarane. Ulik leiarstil, ulike grenser for kva som er ok, og ulikt erfaringsnivå er faktorar som løyser ut konflikthar mellom kollegaer i intervjuet.

Å la konflikthar i gruppa skure

Pan trur at han i stor grad ikkje registrerer konfliktharane i gruppa *"Eg har opplevd at folk har kome til meg i etterkant av tur. Eg har sagt: De var jo ein kjempegjeng! Og så har denne personen kome bort til meg etterpå og sagt at det var ein forferdeleg tur (...). Eg har ikkje fått med meg at det har vore konflikthar (...). I tillegg er eg ein veldig konfliktsky type. Eg hatar konflikthar. Eg unngår dei for ein kvar pris."* At leiaren ikkje oppdagar konfliktharane kan vere ein grunn til at dei får skure og gå. Pan unngår å gå inn i konfliktharane undervegs og i ettertid. Pan fortel *"Eg har sett ekteskap gå i oppløysing framfor auga mine."* Korleis han handterte dette, fortel han *"Kva skal eg gjere med det liksom? Eg oversåg heile opptrinnet. Eg gidd ikkje blande meg borti dei der ekteskapelege greiene."*

Gard fortalte om ein situasjon med elevar som skapte dårleg stemning rundt seg *"Det var ein gjeng som ikkje fungerte saman. Spesielt ein elev skapte dårleg stemning(...). Han slengde masse dritkommentarar (...). På ein tidagarsstur toppa det seg. Gruppa vart delt."* Om handteringa av dette seier han *"Eg valde å ikkje gjere noko stort nummer ut av det (...). Eg kunne gjort meir"*

sosialpedagogisk ut av det, men eg gjorde ikkje det.” Gard grunngjev valet om å ikkje gjere noko meir ut av det med at det er seint på året, og at elevane skal ikkje på lengre turar ilag etter dette.

Alv har irritert seg over deltakarar som ho har hatt over eit heilt år. Korleis ho handterer desse, skildrar ho slik: *”Det er veldig ofte eg ikkje klarer å vere så klok som eg skulle ønske at eg var. Fordi det er pressa situasjonar og stress inne i bildet (...). Å greie å ta den personen til side, og greie å snakke ordentleg (...). Det skulle eg gjerne gjort, men i alt kavet greier eg det ikkje (...). Når du først begynner å irritere deg, blir det veldig vanskeleg å snakke. Når du får for mykje irritasjon innabords, blir det veldig destruktivt (...). Eg blir meir og meir sliten sjølv, og meir og meir sosialt metta av å vere så tett på elevane. Da blir det eit stort steg å skulle ta opp(...). Sjølv om eg veit innerst inne at det er meir slitsamt å hakke vidare.”* Casper fortel at han ikkje gir tilbakemelding på småting *”da tenker eg at det der må eg berre tole (...). Viss vi kan la det gå, så lar vi det gå.”* Han set grensa for å ta tak i situasjonane når det går ut over andre eller tryggleik. Pan fortel om ein situasjon med ein unnasluntrar på ein lengre tur *”Eg begynte å irritere meg over det, i staden for å ta opp problemet, som eg burde gjort, og snakka til vedkommande, vart eg berre meir og meir forbanna, og så enda det opp med, eg synest eg kan ikkje bli sint, at eg ignorerte vedkommande i staden (...). Han tolte eg etter kvart ikkje trynet på, for å seie det rett ut.”*

Å vere åleine med gruppa fører til ein utilsikta la det skure stil, viser fleire eksempel. *”Eg må velje mine kampar”* fortel Alv. Pan opplever det *”mykje lettare å vere 2 på 100, enn å vere 1 på 5(...). Fordi eg har ein annan som tenker likt, som og gjer vurderingar.”* Alv har like opplevingar og fortel *”Det er veldig belastande å vere ein (...). Spesielt den sosiale slitasjen.”* Den sosiale slitasjen er gitt som grunn til at fleire av informantane konfronterer mindre på ein tur dei har åleine.

Fleire av informantane opplever at dei ikkje kan vise seg sjølv, på grunn av rolla si. Dei må vere profesjonelle, seier både Erle og Pan. Hassel seier *”Mykje i guiderolla og vegleiarrolla går på å undertrykke følelsane sine. Du skal verke roleg på utsida, sjølv om du er både stressa og sint. Det er veldig viktig med sjølvbehersking. Om du taper ansikt og blir rasande så mister du autoriteten i leiarrolla di. Men nokre gongar har eg vist følelsar, både vore engsteleg, redd og stressa, vore menneske.”* Alv legg også vekt på å ha kustus på følelsane sine. Casper legg vekt på å ikkje vise fram nokon irritasjon til elevane. Han vil ikkje vise *”at eg er irritert over eigenskapar dei har, eller det dei gjer. Det har vore viktig. Det trur eg at eg har greidd å skjule.”* Casper vil ikkje øydelegge for relasjonen mellom lærar og elev med å vise irritasjon.

Både Pan og Alv skildrar situasjonar der stress, dei er slitne sjølve og lange turar der dei ikkje får tatt seg igjen, som ein grunn til at dei ikkje tek tak i situasjonane. Pan har eit eksempel på ein lengre skutertur der det toppa seg med opplagra irritasjon. Han fortel at deltakarane snakka stygt om alt og alle, inkludert om han sjølv *”Til slutt så berre orka eg ikkje å vere profesjonell lenger. No drit eg i dei, og berre køyrer heim, tenkte eg.”* Langs ruta var det eit digert vindhol, tre meter djupt og heilt loddrette veggjar. Fordi deltakarane ikkje tok tilbakemelding, køyrde fleire oppi dette *”Eg såg fyren og sleden berre forsvann nedi der. Da tenkte eg at viss han reiser nedi der, klappar sleden med ti jerrykanner⁴ saman over han, da er han dau som ei sild.”* Han handterte situasjonen slik *”Da berre kokte eg fullstendig, eg snudde skuteran og kom tilbake og såg at dei låg nedi der. Da eksploderte eg berre fullstendig. Eg klikka berre. Eg har aldri klikka så mykje i heile mitt liv som eg gjorde da. Kjefta dei ut. Kalla dei for: Helvetes idiotar! Det var heilt usakleg altså. Hadde eg hatt noko å slått dei med, hadde eg gjort det. Det var ein skandaleopptreden utan like.”*

Drøfting av bruk av abdikratisk leiarstil

Leiarane skjuler konfliktane sine for deltakarane, fordi dei ikkje ønsker å vere uprofesjonelle. Slik blir mange av konfliktane ikkje teke tak i. Nokre konfliktar ser dei ikkje. Å halde tilbake frustrasjon og irritasjon kan på sikt føre til større konfliktar undervegs. Når leiaren har lange turar på opp til 35

⁴ Bensinkanner, med ekstra bensin, som alltid med på lange turar der du må, eller kanskje må, etterfylle bensin.

dagar, som i enkelte av eksempla her, vil det bli ei svært krevjande øving å halde eige følelsesregister i sjakk. Det slit på den som arbeider (Hochschild 2012, Amble 2010), og kan samle opp destruktiv energi (Gotvassli 2006). Handteringa av konflikhtar blir farga av rolla leiarane opplever dei har, slit og stress i arbeidskvardagen, og at dei opplever at dei kjem til kort. Til slutt kan det koke over i enkelte situasjonar. Gotvassli (2006) seier i ein stressa arbeidskvardag er det kommunikasjonen som ofte sviktar, og det bekreftar informantane på ulike vis. Eit for høgt stressnivå fører til fleire konflikhtar enn det som er gunstig (Zahl-Begnum 1991). Mykje av konfliktåtferda til leiarane blir grunnlagt i stressfaktorar.

Samla drøfting

Situasjonane som leiarane fortel om, viser at dei har ei fleksibel haldning til leiarskapet sitt. Leiaren si orientering mot oppgåve eller relasjon, har ofte vore brukt til å plassere leiaren si orientering i sitt leiarskap (Hersey og Blanchard, 1982). Funn i studien viser at det er andre mekanismar som kan prege valet av leiarstil. Vi ser at autokratisk leiarstil ofte blir brukt om leiaren er stressa og redd. Da skjærer mange igjennom. I bruk av dei autokratiske grepa ligg det ei dobbeltheit: Informantane er stolte av å klare å konfrontere. Samtidig er dei ikkje så stolt av å skjære igjennom i alle anledningar. Dei viser til at det blir ein dårleg prosess, og at det er eigne følelsar av redsel som har styrt denne.

Demokratiske grep blir brukte, ofte med hell der ein gir deltakaren tid til å få lande litt. Leiaren er ofte i forhandlingar og diskusjonar med deltakarar. Den abdikratiske stilen blir brukt i stor grad. Denne er ofte i bruk for å unngå å ta tak i konflikhtar, sjølv om dei føler dei burde gjere det. Pan, Hassel og Alv grunnjev med at dei kjem til kort. Dette stemmer med Ellmin (1992) som seier dei fleste opplever det ubehageleg å gå inn i ein konflikt, og vik difor unna. Mange av informantane føyer seg inn i dette bildet og kan oppleve skam rundt dette. Alv seier, når ho skal kommentere situasjonar der ho ikkje er fornøgd med, *”at eg er lærar, er berre heilt utruleg!”* Å unngå konfrontasjon viser Pan at går til eit visst punkt, så kan det koke over. Alv skjønner at det å gå og *”hakke vidare”* er verre enn å konfrontere på ein tur. Men *”eg klarer ikkje alltid å vere så klok som eg skulle ønske eg var”* seier ho. Hassel seier *”I ein perfekt verden er eg raskt utpå (...) men eg er ikkje så tøff.”*

Dei fysiologiske behova hos leiaren pregar val av leiarstil i stor grad. Når ein er sliten, stressa, trøyt og åleine med gruppa, vel fleire abdikratiske grep, fordi det er enklast der og da. Å ta tak i konflikten verbalt er lettare når du har overskot. Funna viser også at konflikhtar ikkje blir tatt tak i fordi informantane opplever at dei må skjule seg sjølv i den rolla dei opplever dei har. Leiaren ønskjer ikkje å vise sårbarheita si til gruppa, dei vil heller ikkje støyte deltakarar, difor får mykje skure og gå. Dette er motsett av det Tordson (2006) og Gurholt (2010) hevdar, at vi ikkje går frå konflikhtar på tur. Ofte er det nettopp det som skjer, spesielt når det er kortare turar. Potensialet i konfliktane blir ofte ikkje brukt.

Leiarstil og leiargrep er i funna ikkje prega av om leiaren er oppgåve eller relasjonsorientert, men kor gunstig eller ugunstig ulike faktorar er. Dette samstemmer med Priest og Gass (2005) sin modell og teori. Fysiologiske faktorar og ver speler sterkt inn på avgjerdene. Leiaren sitt mentale overskot i situasjonen speler inn, i lag med sosial modning. Det kan synast som om leiarane i studien er ressurssterke, sosialt modne og fysisk sterke, einarar på sine felt. Men er det mogleg å ha mentalt overskot alltid på svært fysisk lange turar, i tøffe klimatiske forhold? Informantane gir erkjenning av at dette ikkje alltid er mogleg. Når dei ikkje har det, korleis handtere konfliktane? God erfaringsbakgrunn og det å vere to på jobb blir halde fram som sentralt i å handtere situasjonane adekvat.

Leiarstil og konflikthandteringsstrategi kan vere prega av slitasje, stress og tillærte erfaringar med konflikt og leiing. Å unngå konflikhtar eller å konfrontere dei er nedfelt i personlegdommen. Det kan ta tid å få erfaring nok til å velje leiargrep i stressa situasjonar som er gunstige, og ikkje bli overskygga av eigen redsel og sinne. Det tek tid å finne plass til seg sjølv i rolla som leiar, når ein skal handtere folk profesjonelt døgnet rundt. Den mest utbreidde forma for konfliktåtferd er kalla *”ikkje-åtferd”*

(Williams 2007). Den ser ut til å vere i utstrekkt bruk, og leiarene opplever at denne åtferda til dels samlaropp destruktiv energi undervegs.

Informantane fortalte kva dei opplevde var det aller mest krevjande å handtere på tur. Her svara alle informantane at det er dei sosiale utfordringane som er mest krevjande å handtere. Casper seier *”Det har vore lettare å handtere dårleg ver, skadar høgt til fjells, altså slike kritiske friluftslivsmessige utfordringar, enn å handtere sosiale utfordringar over lang tid på tur.”* Alv fortel seinare om si oppleving av arbeidet *”Det er meg sjølv som menneske eg har som ressurs, og det friluftslivsfaglege er eigentleg berre ein liten brøkdel av det eg styrer med.”* Sett i samanheng med utsegnene over, og at alle informantane var inne på at dei sosiale utfordringane som dei mest krevjande, er det eit paradoks i funna: Det blir i liten grad evaluert over psykososiale vanskar undervegs, som konflikthandtering, i etterkant av turen. Eller ligg grunnen likevel i funna? Konflikthandtering er vanskeleg å handtere, vanskeleg å finne rett språk for, og vere leiare i. Difor er det best å bli ferdig med turen, når den fysiske er ferdig og gå kvar til sitt. Turen var slitsam nok i seg sjølv. I ei drøfting av vanskelege ting i etterkant må leiaren ha overskot til, og tole å høyre andre sine både rettmessige og urettmessige utfall mot seg sjølv, etter ein tur der han kanskje har gitt det han har å gi, fysisk og psykisk. Leiaren er ein del av turen, sjølv produsenten av den, og dei eventuelle konflikthandteringane blir han ein del av.

Hochschild (2012) Amble (2010) og Tveiten (1998) set lys på at konflikthandtering rammar hardt når det er så nært forhold mellom konsument og produsent. Lite tid, frykt for temaet og tradisjon kan vere årsaker til fråværet av evaluering. Ingen av informantane hadde opplæring i til dømes konflikthandtering i utdanningsløpet sitt. Kommunikasjon er hovudreiskapen til ein leiare, og dei må finne opp mykje av krutet sjølv, korleis dei skal lande konflikthandteringane.

Konkrete fysiske geografiske mål med turen er ei sentral kjelde til konflikthandtering, når desse ikkje blir nådd. Friluftslivet har blitt meir målretta og prestasjonsretta. Å kunne handtere konflikthandtering rundt det å måtte snu, omsynet til sterke og svake ledd er sentralt i leiaren sin erfaringsbase. I møte med menneske som kan opplevast vanskelege, må ein ha gode teknikkar for å få til eit godt samspel. I samarbeidet med deltakaren bruker leiaren all den erfaringa, kreativitet og skjønn han eller ho har for å kjenne igjen mønster og typar, for å velje dei rette trekkene og planlegge ein god utgang for alle parter. Ein stor erfaringsbase hos leiaren kan gi betre overblikk over situasjonen. Oppleving av tvil, press og krysspress i risikovurderingane kan stadig vere der etter mange års erfaring, viser funn i studien. Dei skjulte konflikthandteringane er det mest av hos informantane, irritasjon og frustrasjon som dei ikkje viser.

Funn i studien syner at fysiologiske og psykiske utfordringar kan henge saman med tid på døgnet og tid på turen. Seint på dagen er meir utsett for konflikthandtering. Leirslagingstida er utsett for konflikthandtering, da er mange slitne. På lengre turar er det fleire konflikthandteringar, når ting har skura og gått så lenge, kan det koke over. På turar opp til fem dagar, blir det sjeldan verbalt uttrykt konflikthandteringar, uttaler Pan. Deltakarane og leiaren tek konflikthandteringane med seg heim.

Leiaren kan bruke og handtere konflikthandteringane aktivt i gruppa for å få personleg vekst og modning i gruppa og hos den enkelte. Auka kunnskap om konflikthandtering som nødvendige og potensielt konstruktive, vil trygge leiaren. Kan ein lettare identifisere konflikthandteringar, kan ein bu seg på førehand. Kunnskapsbasert leiing har også noko for seg, ikkje berre erfaringsbasert leiing. Ein leiare som er trygg på konflikthandteringa si, vil kome langt med gruppa. Å ta tak i vanskelege ting både før, under og i etterkant av tur krev at ein har opparbeidd seg teknikkar, funne dei gode spørsmåla og er sosialt moden og modig som leiare. Det er viktig å vere uredde konflikthandteringar og ha dei ufarleggjort. Konflikthandteringar er normale, dei kjem og dei må kome og er essensielle i ei gruppe si vekst (Tuckman og Jensen 1977, Schutz 1989).

Leiarene i empirien erfarer mykje frustrasjon og irritasjon, spesielt overfor umodne deltakarar. Leiaren er ofte åleine om kompetanse, ferdigheiter og har eit anna ansvar enn deltakarane. Leiaren

får difor eit anna syn på det som skjer enn deltakarane. Leiarane kan oftare hamne i konflikter enn deltakarane, og kjenne på ubehag og frustrasjon. Det enkle friluftslivet med tilhøyrande ubehag, kjenner ikkje alle deltakarar til frå før. Fokus på det kollektive, inkludering og fellesskap er verdier alle ikkje er trenna i. Dette møter leiarane på tur. Slik blir friluftslivet ein glimrande læringsarena, men også ein krevjande.

Konklusjon

Leiarane i studien handterer konflikter med å vere fleksible i val av leiarsklar undervegs. Heile aksa i Priest og Gass sin modell, frå all makt til leiarane til la det skure er i bruk. Leiarskapet er eit samspel mellom situasjon, deltakarar og leiar. Situasjonen avgjer korleis leiarane handterer, og i situasjonen spelar fysiologiske behov, eventuell redsel og overskot inn. Leiarane og deltakarane si sosiale modning er og avgjerande. Leiarane konfronterer når dei har overskot, og har oversikt over situasjonen. Dei vil unna situasjonar som dei opplever dei ikkje maktar å handtere, eller ikkje skjønner korleis dei skal ta tak i. Dei vil sine kampar også ut i frå kor lang turen er. Dette harmonerer med teori om konflikthandtering, som Ellmin (1992), Williams (2007) og Einarsen og Pedersen (2011), men er ulikt friluftslivsteori som for eksempel Tordsson (2006) og Gurholt (2010) som spenner opp moglegheitene for at i friluftsliv løysar vi konflikter ilag. Funn i studien viser at mange konflikter blir tekne med heim, uløyste.

Studien har funn som viser at dei sosiale utfordringane på tur, med dette konflikter, blir halde som det mest krevjande å handtere undervegs. Leiarane opplever sosiale utfordringar mykje meir krevjande enn krevjande ver og friluftslivsfaglege forhold.

Litteraturliste

- Amble, N.(2010): *Når smilet er arbeid –om rytme og bærekraft i arbeid med mennesker*. Tidsskrift for Arbeidsliv. 12.årg. Nr 3:40-56. Temanummer: Følelser i arbeid.
- Forseth, U. (2002): Maktspill i moderne servicearbeid. I A.L. Ellingsæter og J. Solheim (red.) *Den usynlige hånd? Kjønnsrett og moderne arbeidsliv*. :333-354. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- FOR-UT (1979). Krav til vegledere i friluftsliv. FOR-UTs 5.arbeidsseminar Trantjern. I: Nils Faarlund (Red) (1980). *Mestert fjellet* 29. *Skandinavisk tidsskrift for natur og friluftsliv* s.13-14.
- Einarsen, S. og Pedersen, H (2007/2011): *Håndtering av konflikter og trakassering i arbeidslivet. Jus og psykologi*. Gyldendal norsk forlag
- Ellmin, R. (1992): *Konflikter på jobben –hvordan håndtere dem?* Oslo: Friundervisningens forlag.
- Gottvassli, K.Å. (2006): *Barnehager –organisasjon og ledelse*.4utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gurholt, K. P.(2010): Eventyrlig pedagogikk: Friluftsliv som dannelsesferd. I: Gurholt K.P og Steinholt K.(red.) *Aktive liv. Idrettspedagogiske perspektiver på kropp, bevegelse og dannelse*. Tapir akademisk forlag.
- Gurholt, K. P. (2004): Sport in nature and the cultural transformation of gender relations, identities and symbols: the myths of the huntress and present discourses on her. I: Jean-Michel Delaplace, Sylvain Villaret, William Chameyrat (eds.): *Sport et nature dans l'histoire*. Sankt Augustin Academia
- Gurholt, K. P. (1999): *"Det har bare vært naturlig!" Friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger*. Doktoravhandling, Institutt for samfunnsvitenskap. Avhandling (dr.cient.), Norges idrettshøgskole.
- Hersey, P.& Blanchard, K.(1982): *Management of organizational behavior: Utilizing human resources* (4th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice hall.
- Hersey, P. Blanchard, K. Johnson, D. E. (1988/1996): *Management of organizational behavior: Utilizing human resources*. 7. utg. Prentice Hall New Jersey USA
- Hochschild, A. (1983): *The managed heart: Commercialization of human feeling*. Berkely, University of California Press.
- Hotvedt, T. (1997): *Konflikt og konflikthåndtering i arbeidslivet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

- Lund, T.L. (2012): Kommunikasjon som en relasjonell prosess. I P. Ligestad (red.): *Kommunikasjon og konflikthåndtering. Publikumstrettet arbeid i et politifaglig perspektiv*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Lundestad, M. (2001/2010): *Konflikter –bare til besvær? Konfliktløsning i barnehagen*. Høyskoleforlaget 3.utgave
- Luthans, F. (1997): *Organizational behavior*. 7th ed. New York. McGraw-Hill, Inc.
- MD (Miljøverndepartementet): *Stortingsmelding nr.39 2000-2001: Friluftsliv -Ein veg til høgare livskvalitet*.
- Nedrelid, T. (1993): *Ut på tur på nordmenns vis*. Oslo: Cappelen fakta
- Priest, S. og Gass, M. (2005): *Effective Leadership in Adventure Programming* Human Kintetics 2.utg.
- Schutz, W. (1989): *FIRO a three dimensional theory of interpersonal behavior*. Mill Valley
- Sortland, N.M. (1991): Konflikthåndtering. Praktisk økonomi og ledelse, temahefte om forhandlinger, 77-80. Oslo: Bedriftsøkonomisk forlag.
- Sortland, N. og Einarsen, S. (2000): Mellommenneskelige konflikter: årsaker og kommunikasjonsmønstre. I Einarsen, S. og Skogstad, A. (2000): *Det gode arbeidsmiljø*. Bergen: Fagbokforlaget
- Stoltenberg Ringerike, G. (2006): *Skiforeningens årbok*, Oslo
- Tannenbaum, R. & Schmidt, W.H. (1973): *How to choose a leadership pattern*. I: Harvard Business Review, 51(3), 162-175, 178-180.
- Taylor, C. (1971): *Interpretation and the Sciences of Man*. Review of Metaphysics 25 I: Gry Paulgaard (2006)
- Thomas, K.W. (1976): Conflict and conflict management. I Dunette, M.D. (ed.), *Handbook for industrial and organizational psychology*, Rand McNally, Chicago.
- Tordson, B. (2006): *Persepektiv på friluftslivets pædagogik* CVU Sønderjylland University College Danmark
- Tordsson, B. (2003): *Å svare på naturens åpne tiltale. En undersøkelse av menings-dimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen*. Dr.scient. avhandling. Institutt for samfunnsfag. Norges Idrettshøgskole, Oslo.
- Tuckman, B.W. og Jensen, M.A. (1977): Stages of small group development revisited. *Group and Organization Studies* 2(4):419-427.
- Tveiten, S. (1998): *Veiledning – mer enn ord*. Bergen: Fagbokforlaget
- Ydegaard, T. (2005): Fremtidens vejlederbegrep. I: Andkjær, S. (red.): *Friluftsliv under forandring – en antologi om fremtidens friluftsliv*. Forlaget Bavnepanke, Danmark
- Van de Vliert, E. (1998): Conflict and conflict management. I P.H.D. Drenth, H. Theierry og C.J. de Wolff (eds.), *Handbook of Organizational Psychology: Personnel Psychology*. East Sussex: Psychology Press Ltd.
- Vereide, V. (2008): *"Mykje borte-lite heime" –mannlege friluftslivsvegleiarar møter nye farsideal*. Master i idrettsvitenskap Høgskolen i Sogn og Fjordane
- Watzlawick, P. m.fl. (1967): *Pragmatics of human communication*. New York: W.W. Norton & Company
- Williams, K.D. (2007): *Ostracism*. Department of Psychological Sciences, Purdue University, West Lafayette, Rev. Psychol. 58:425-452. www.arjournals.annualreviews.org
- Zahl-Begnum, O.H. (1991): *Sosiale konflikter i arbeidslivet*. Bergen: Sigma Forlag AS

Fri ferdsel? – om friluftslivets rett og galt

Frode Flemsæter, Norsk senter for bygdeforskning

Artikkelen som blir presentert i foredraget er skrevet av Frode Flemsæter (Norsk senter for bygdeforskning), Gunhild Setten (NTNU) og Katrina M Brown (James Hutton Institute).

Det presiseres at dette er skrevet som et muntlig foredrag, og at denne skriftlige versjonen er noe forkortet i forhold til det opprinnelige foredraget holdt på konferansen.

Vi observerer stadig reportasjer i media om konflikter mellom folk som på ulike måter beveger seg rundt i naturen – i skiløypa, i marka, på den bynære turstien eller til fjells. Konflikten som beskrives dreier seg ofte om hva som skal være akseptable aktiviteter akkurat der. Hva som er greit.

Sammen med Gunhild Setten på NTNU og Katrina Brown på James Hutton Institute i Skottland, har jeg publisert en vitenskapelig artikkel, nettopp om dette, om hva som er greit og ugreit i friluftslivet.

I denne artikkelen diskuterer vi endringsprosesser og påfølgende spenninger innenfor det norske friluftslivet, med et særlig fokus på møter mellom det etablerte friluftslivet og såkalt nye former for friluftsliv. Vi ser på oppfatninger av det den britiske geografen Tim Cresswell omtaler som «in place» eller «out of place», som har blitt en klassisk referanse innenfor geografifaget. Altså hva og hvem som blir oppfattet å høre hjemme eller ikke, på bestemte plasser, til bestemte tider. Da dukker også selvsagt spørsmålet om hvem det er som skal bestemme dette opp. Hvem er det som bestemmer hva «vi» synes hører hjemme i friluftslivet – i marka, på fjellet, på stien, i fjellveggen? For som den amerikanske geografen Don Mitchell uttrykker det med metaforer fra litteraturen, *We all do read the landscape, but we are not all equal in the process of «authoring» it – nor in controlling its meanings.* Don Mitchell er altså opptatt av hvordan bestemte landskap inkluderer eller ekskluderer bestemte grupper. Han har sett mest på ulike bylandskap, og hvordan bestemte sosiale grupper blir ekskludert fra byrom – ikke gjennom loven eller formelle reguleringer, men gjennom at de med den sosiale og kulturelle makta definerer, mer eller mindre bevisst, enkelte aktiviteter, væremåter eller sosiale grupper som «out of place». Fra norske byer kjenner vi igjen dette i debatter rundt hvor tiggere og narkomane kan få oppholde seg, men også om ungdommer med skateboard kan leke seg hvor de vil eller om de må holde seg der noen sier de hører heime. I artikkelen vår tar vi disse tankene og teoriene med over til det norske friluftslivet.

Det er jo flere grupper som er med å kontrollere friluftslivet og som har makt til å definere meningsinnhold (*authoring the landscape*) – forvaltere, interesseorganisasjoner og forskere for eksempel. Ikke minst kan disse gruppene være med å påvirke hvem andre som kan være medforfattere når friluftslivets normer og regler skal skrives.

I artikkelen ser vi konkret på hvordan slike møter mellom ulike aktiviteter, ulike grupper, på ulike steder, blir vurdert av representanter for offentlig friluftslivsforvaltning.

Utgangspunktet for forskningsprosjektet som artikkelen er et resultat av, var akkurat dette synet på hva som er greit og ugreit, ikke bare i friluftslivet, men i landskapet generelt. Altså landskapets moral – moralske landskap. Og mer spesifikt ville vi se på oppfatninger av rett og galt når det gjelder det å ferdes gjennom landskapet. Det er nemlig og gjort mye forskning i det siste på mobilitet og hvordan ulike måter å ferdes, og oppfatninger av dem, bidrar til å påvirke, utfordre eller forsterke sosiale relasjoner og kulturelle forståelser. Et tredje begrep vi benytter i artikkelen, og som jeg vil introdusere her er *citizenship*, eller borgerskap. Altså det å ha en form for medlemskap til en bestemt

gruppe eller organisasjon. Jeg skal gå litt nærmere inn på disse begrepene og sammenhengen mellom de.

Hvordan forskjellige landskap blir tillagt mening og verdier handler om hva vi synes er rett eller galt, passende eller upassende, greit og ugreit. Altså om moralske vurderinger. Og disse moralske vurderingene er jo påvirket av konteksten, eller omgivelsene, det her foregår i. Hvor det skjer, når det skjer. Det er det her begrepet moralske landskap prøver å favne. Altså hvordan landskapet og våre moralske vurderinger er i gjensidig påvirkning. Hvordan landskapet fremstår påvirker og blir påvirket av hva vi vurderer som greit og ugreit. Begrepet kan brukes til å analysere hva folk bedømmer er rett eller galt akkurat her og akkurat nå, hvordan et landskap og en moral utvikler seg over tid i takt med hverandre og hvordan det ene fører til det andre. Ligger det en veg i landskapet så er det gjerne naturlig både å bruke vegen, bygge andre veger i tilknytning, og kanskje en hytte i enden av vegen. Begrepet kan også brukes til å se på hvordan et landskap er organisert, styrt og bestemt over, for eksempel en nasjonalpark, og hvordan et landskap kan være med å befeste sosiale relasjoner, og kanskje også sosial ulikhet. Ruth Panelli, som er opptatt av levekår, sosial ulikhet og makt i forskningen sin, sier f.eks. at «*Such research highlights the uneven social-nature experiences available to different groups, and the degrees to which people may be differentiated, disciplined or ignored in contrasting forms of «nature talk» or «nature work».*

Friluftsliv dreier seg på mange vis om å bevege seg gjennom landskapet. Og nettopp det å bevege seg, å være mobil, har fått mye oppmerksomhet i samfunnsforskningen. Hvem beveger seg hvor, på hvilke måter, og ved hvilken hensikt, med hva slags mening tillagt bevegelsen. Det er nettopp denne meningen som tillegges bevegelsen, eller ferdselen, som mange samfunnsforskere har vært opptatt av, og da hvem som kontrollerer denne meningsdannelsen – og selvsagt da konsekvensen av dette for sosiale relasjoner og kulturelle forståelser. Geografen Tim Cresswell har jobbet mye med dette og i sine analyser så bryter han «*the politics of mobility*» som han kaller det, ned i seks element. Til alle disse seks kan det, i følge Cresswell, tillegges mening, og noen har makt eller er i posisjon til å tillegge denne meningen og bestemme hva som er bra, riktig, passende eller naturlig. (1) Hvorfor starter bevegelsen - blir folk tvunget til å bevege seg (flykninger) eller er det frivillig? Hvorfor driver vi friluftsliv – hva er eller bør være den motiverende krafta? (2) I hvilken fart? Altså, hvor fort går det, eller bør det gå. Forretningsmenn i fly og flykninger til fots. Menn kjører bil og kvinner og unger tar buss. Og med slow food og slow TV har vi fått en motbevegelse til at alt som er fort er bra... I hvilket tempo skal friluftslivet gå? (3) Hvilken rytme er greit, og hvordan er ulike bevegelsesmønstre koordinert – i harmoni eller disharmoni – bevegelsesmønstre i rulletrapper og veikryss – kaos eller orden – hvilken orden? Hvordan er rytmen til ulike aktiviteter og brukere av stien eller elva koordinert – symmetri eller asymmetri? (4) Hvilken rute tas? Hvor er det greit å legge ruta, og hvilke hensikter blir tildelt hvilke ruter? Hvor går (og dermed hvem tar) bussen, toget eller bilen? Og hvor legges stien, og er ferdselsrutene i friluftslivet til for å deles? (5) Hvordan oppleves det, og hvordan er ferdselen ment å oppleves? Og hvilke opplevelser teller mest – i friluftslivet, er det stillhet, fart, mestring, ro, å være i ett med kroppen, utsikt, sosialt samvær eller spenning som er best? (6) når og hvordan stopper det – eller kanskje mer relevant, hvilken motstand eller friksjon møter ferdselen? Hva får den til å bremse eller stoppe? Et gjerde, et forbudsskilt, en landegrense, kulturell eller sosial motstand, blikk, tilrop? Eller bestemmer du det bare helt selv?

Ser vi på den språklige opprinnelsen til begrepene *citizenship* og borgerskap er de to ordene ganske like; de som tilhører en borg, by eller et annet bestemt sted. *Citizenship* eller borgerskap høres kanskje litt merkelig ut i denne sammenhengen, og er oftest forbundet med statsborgerskap. Men i internasjonal forskningslitteratur er *citizenship*-begrepet utvidet og tatt i bruk når det gjelder å tilhøre en bestemt kulturell gruppe, også uformelt. På samme måte som med et statsborgerskap gjelder bestemte plikter og rettigheter med et slik medlemskap. Og noen som allerede er i gruppa definerer hvem andre som kan bli med. Men i et slik uformelt medlemskap til en kulturell gruppe er disse pliktene og rettighetene stadig gjenstand for forhandlinger og definisjonskamper. Slik har forskere for eksempel generelt snakket om «*cultural citizenship*», og mer spesifikt om f.eks. «*global*

citizenship», «*environmental citizenship*», «*cycling citizenship*». I denne artikkelen snakker vi om «*outdoor citizenship*», altså om hvilke rettigheter og plikter det innebærer å rett og slett få drive friluftsliv – å få være en del av familien.

I artikkelen bruker vi disse tre teoretiske innfallsvinklene, til å belyse det norske friluftslivet. Og vi finner ut at de som forvalter friluftslivet må forholde seg til en del moralske spenninger når det gjelder hvilke rettigheter og plikter som gjelder, hvilke typer ferdsel som gjelder, og at dette har ulike utslag i ulike landskap.

Forvalter friluftslivet gjør vi jo alle, på hvert vårt vis enten vi driver friluftsliv, forsker på friluftslivet eller har betalt for å tilrettelegge for friluftsliv. Gjennom å se på hvilke rettigheter og plikter som ligger i det å være en «ekte borger av friluftslivet», hvordan ulike elementer av det å bevege seg rundt i naturen blir vurdert og tillagt mening og gjennom å se på hvordan ulike landskap blir påvirket, og påvirker, moralske vurderinger så diskuterer vi friluftslivets moral, og noen utfordringer forvaltningen møter når en skal forholde seg til denne.

Artikkelen demonstrerer at friluftslivet har en eksplisitt og betydelig moralsk dimensjon som alle, enten innenfor eller utenfor «friluftslivsvi'et», på en eller annen måte må forholde seg til.

Vi peker på 3 slike «normativiteter» i det norske friluftslivet.

For det første er ulike moralske oppfatninger knyttet til hvilken kunnskap og hvilke ferdigheter som kreves for å drive friluftsliv. Man skal altså helst kunne litt. Ull innerst, fyre bål, lese kart, smøre ski...og så videre. Og så bør man være i ganske god form, man må jo komme seg tilbake hvis været plutselig skulle bli vanskelig. Kunnskap er altså et nøkkelbegrep når en skal vurdere friluftslivet. Men ulike kunnskap gjelder i ulike landskap. På den ene siden trengs altså den tradisjonelle kunnskapen som nevnt. Men på den andre siden skal det jo også være svært lav terskel for å drive friluftsliv. Friluftsliv for alle. Men her ser det altså ut til å være spenninger som trekker forvaltere av friluftslivet mot to ulike poler.

For det andre finnes til dels sterke meninger om hvordan naturen helst bør oppleves. Aktivitetene skal gjerne helst foregå sakte, slik at man har tid til å oppleve, og det bør skje stille, slik at vi kan oppleve «i ro og fred». Går det for fort, eller blir det for mye lyd, ja da går det gjerne utover den «ekte» friluftslivsopplevelsen. Interessant nok er et begrep som mestring ofte brukt i friluftslivsdebatten – ofte med et noe negativt fortegn når det gjelder litt nye aktiviteter som teknisk terrengsykling og kiting – at dette med mestring bryter med en tradisjon, men når det kommer til mer tradisjonelle aktiviteter som jakt og fiske er opplevelsen av mestring og ferdigheter ofte snakka om i mer positive ordelag. Dette henger selvsagt også sammen med hvilken kunnskap som er verdsatt, og dermed hvilke ferdigheter som er verd å mestres.

For det tredje bør man også gjerne gjøre seg «fortjent» til naturopplevelser gjennom friluftsliv. Man bør gjøre en innsats for å få noe tilbake, og den her innsatsen skal innebære litt slit, og litt svette. (Men kanskje heller ikke for mye, for da blir det jo trening og det går òg utover den «ekte» opplevelsen.) Hvilke hjelpemidler man kan bruke blir også gjerne nøye vurdert. Goretex, GPS og turisthytter med dusj og rødvin er greit, mens motor, elektrifisert eller ikke, og for store støtdempere på sykkel er mer ugreit (kanskje bortsett fra motoren til aggregatet på turisthytta da). Figari med kollegaer sin forskning om gåturer til IKEA er jo etter hvert klassisk, og tar den altomfavnende offentlige friluftslivsdefinisjonen om nærmiljøfriluftslivet på alvor. Men jeg husker godt en tilsvarende konferanse som denne, der en tilhører kommenterte dette arbeidet som interessant nok, men det hadde ingenting med friluftsliv å gjøre.

Det «enkle norske friluftslivet» er altså ikke så enkelt likevel. Det foregår etter ganske så intrikate normative regler, som aldri kan eller vil bli nedskrevet. Og her kommer kanskje hovedpoenget mitt i dag: Å komme utenfra og inn i friluftslivskulturen er ikke nødvendigvis så lett. Men så er det jo akkurat det vi vil. Alle politiske mål som friluftslivsforvaltningen styres etter understreker jo at jobb

nummer én er å få folk ut i naturen og i fri luft - det skal være lav terskel, og innvandrere, ungdommer og funksjonshemmede blir alltid trukket fram som spesielt viktige grupper å satse på. Men hvor enkelt er det for disse gruppene og bryte seg gjennom denne veggen av uskrevne regler om hvordan det «enkle norske friluftslivet» skal være? Når det kommer til stykket, hvor fri er egentlig ferdselen i det norske friluftslivet?

Vi ser at de som forvalter friluftslivet blir dratt mellom på den ene siden en omfavnende forståelse av friluftsliv og på den andre siden en temmelig streng oppfattelse av hva som egentlig skal til for å drive et «ekte» friluftsliv. Hvilken side man lander på har konsekvenser. For eksempel for hvordan Marka blir forvaltet, hvilke organisasjoner som blir støttet, hvilke organisasjoner eller grupper som søker om støtte, og hvordan vernebestemmelser blir utformet. Den kan ha konsekvenser i Østmarka. På Dovrefjell. På Lista. I byen. Overalt.

Naturbruken vår er full av verdivurderinger av aktiviteter, opplevelser, folk og areal. Moralske oppfatninger om rett og galt, naturlig og unaturlig, passende og upassende, slår inn på en rekke områder i friluftslivet. Tiltak vi gjør basert på vurderingene legger premisser for videre tiltak. Kanaliserer du stiene i ett område blir det naturlig å gjøre det i et annet. Bygger du ei turisthytte kommer det gjerne ei til, med en sti i mellom.

Moralske vurderinger i friluftslivet, enten de blir gjort av forvaltere, utøvere, politikere eller organisasjoner, kan både fremme og hemme fysisk aktivitet, og både inkludere og ekskludere brukere av naturen. Kanskje det her er aspekter vi kan ha i mente når normene i framtidas friluftsliv videre skal defineres og redefineres.

For i friluftslivets moralske landskapet er det lett å gå seg vill langs kjente stier.

Ulykker i friluftsliv på videregående skole. Hva kan forskningen lære oss?

Lena Dahl, doktorgradsstipendiat HiSF/NiH

Aktualitet for forskningsprosjektet

Vi har i dag ingen oversikt over hva som skjer av ulykker i tilknytting til friluftslivsundervisning generelt (Klima og Miljødepartementet, 2013). Ulykker kan resultere i alvorlig fysisk skade på person eller utstyr, stans i læringsprosesser og psykisk skade, og i verste fall være fatale (Bird & Germain, 1996). Ulykker er dyrt og koster samfunnet betydelige summer (Veisten, Nossun, & Akhtar, 2009). Forskning relatert til ulykker innen friluftsliv har lenge vært i fokus internasjonalt (Brookes, 2011; Salmon, Goode, Lenné, Finch, & Cassell, 2014; Salmon, Williamson, Mitsopoulos-Rubens, Rudin-Brown, & Lenné, 2009), men i et nordisk perspektiv er det blitt gjort lite forskning, særlig i tilknytting til organisert friluftsliv og friluftslivsundervisning. Horgen (2013) og Andkjær og Arvidsen (2012) har forsket på ulykkeshendelser og fatale ulykker innen friluftsliv i Norge og Danmark, men begge med lite fokus på friluftsliv innen den organiserte sfære. I tillegg mangler felles nasjonale databaser for friluftslivsulykker i nordiske land generelt, noe som gjør det vanskelig å få en oversikt over hva som skjer, både hva angår skadehendelser og fatale ulykker. I et skadeforebyggende lys er det vanskelig å gjøre tiltak mot at ulykker skjer hvis vi ikke har kunnskap om hva som skjer og hva som er bakgrunnen for at ulykker skjer. Dag Nastad (2000) har tidligere gjort en masterstudie av friluftslivsulykker i tilknytting til idrettsfag på videregående skole, hvor konklusjonen peker på at frekvensen av ulykker og redningsaksjoner synes høy. I tillegg konkluderes det med at lærerne synes å mangle ferdigheter i å håndtere vinterfriluftsliv. Nettopp kompetansemålene knyttet til friluftsliv på aktivitetslære peker på at det bør gjennomføres overnattingsturer under ulike årstider (UDIR, 2014), og dette kan utfordre lærernes kompetanser.

På bakgrunn av Nastads (2000) studie og på grunnlag av generelt manglende forskning på temaet over har jeg valgt å fokusere mitt doktorgradsprosjekt mot friluftslivsundervisningen knyttet til aktivitetslære på idrettsfag på videregående skole. Denne studie er en av fire delstudier med fokus på ulykker og undervisning- og sikkerhetskulturer blant lærere på videregående skole. Følgende presenteres en oversikt over antall og karakter av de ulykkene som har skjedd de siste tre årene (2010-2013). Teksten vil i tillegg diskutere statistiske funn relatert til sammenhengen mellom utdanning og ulykker.

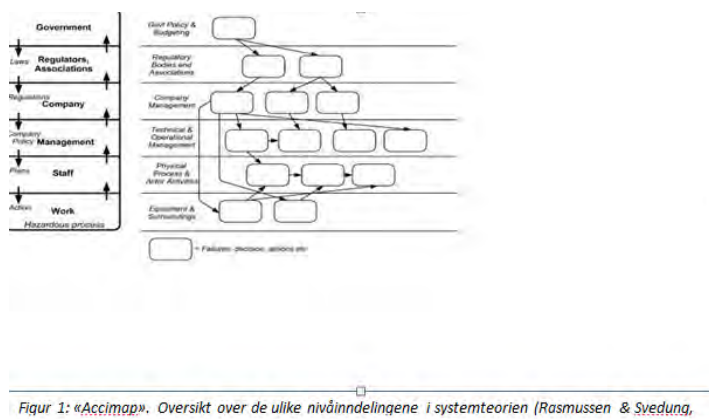
Forskningsbakgrunn og lærdom

Hva kan vi lære av tidligere forskning? I et norsk perspektiv har Horgen (2013) gjort register- og dokumentanalyse av fatale ulykker innen aktivitetene bre, klatring, topptur på ski, seiling, surfing, kajakk og kano i Norge i perioden 2000 til 2012. Han peker på at det ikke ser ut til å være noen felles kausale forhold til hvorfor det skjer fatale ulykker, men peker på at menn over 50 år alene på tur synes å være mest utsatt. I snitt skjer ca. 10 fatale ulykker årlig, med 11 hendelser innen organisert aktivitet fordelt på 12 år. I alt kan vi konkludere med at det synes å skje få fatale ulykker i Norge generelt, og at det i perioden mellom 2000 og 2012 ikke synes å ha skjedd fatale ulykker innen skolevirksomhet og friluftsliv (Horgen, 2013).

I studien til Brookes (2011) blir 146 fatale ulykker analysert: Et hovedfunn er at friluftslivsulykker ofte skjer når læreren har oppmerksomheten mot andre steder enn hos elevene sine. Et eksempel kan være etter en kanotur hvor læreren har oppmerksomheten sin mot det å laste kanoer opp på en henger. Elevene står i vannkanten og «småkjeder» seg og finner på noe sprell, kanskje i nærheten av et stup eller kraftig vannføring. Plutselig skjer ulykken uten at læreren er i nærheten til å gripe inn

umiddelbart eller med mulighet for å motvirke at ulykker skjer. Et annet funn Brookes (2011) peker på er at omgivelsene og været ofte har større betydning enn selve aktiviteten. Et eksempel er læreren som har full fokus på klatreaktiviteten som foregår, taubrems og annet utstyr skal være korrekt montert og all oppmerksomhet rettes mot den som klatrer. Ulykkene skjer ofte i randsonen av kjerneaktiviteten som f.eks. det bratte stupet som ikke er for langt unna klatreaktiviteten, og som læreren ikke retter sin oppmerksomhet mot. Eller ulykker skjer når været blir dårligere, noe som læreren ikke har forberedt seg på, siden fokus har vært rettet mot selve aktiviteten. Elevene blir kalde, glir på vått fjell, skader seg, og ulykken eskalerer. Et siste funn som Brookes (2011) peker på er at gutter mellom 12 og 17 år er særlig utsatte for ulykkeshendelser, særlig i forbindelse med bratte stup eller kraftig vannføring, og at disse må følges ekstra nøye i forbindelse med organiserte opplegg. Han peker på at denne gruppen oppsøker utfordringer i særlig grad, uten å ha den kognitive utviklingen på plass hva gjelder det å kunne vurdere konsekvenser av egne handlinger. Derfor skjer det mange ulykker i denne aldersgruppen av gutter.

Andre som har gjort betydelig forskning rundt organiserte friluftslivsulykker er Paul M. Salmon med flere (Salmon, Cornelissen, & Trotter, 2012; Salmon et al., 2014; Salmon et al., 2009; Salmon, Williamson, Lenné, Mitsopoulos-Rubens, & Rudin-Brown, 2010). Gjennom å studere nyere forskning på sikkerhet og ulykker fra andre samfunnsområder, knyttes en del bredere perspektiver til friluftsliv og ulykkeshendelser enn det som har vært gjort tidligere. Forskerne peker på at fatale og ikke fatale ulykker skjer på bakgrunn av beslutninger i hele systemet ved multiple faktorer, og ikke kun på bakgrunn av en enkelt persons beslutning eller handling. Gjennom det systembaserte analyseverktøyet «Accimap» (Rasmussen & Svedung, 2000), som blir brukt til å analysere ulykker innen ulike samfunnsområder internasjonalt (Cassano-Piche, Vicente, & Jamieson, 2009; Rasmussen & Svedung, 2000; Trotter, Salmon, & Lenné, 2014), konkluderes det at av 1014 ulykkeshendelser fordelt på 99 aktiviteter finnes i snitt fire medvirkende årsaker fordelt på hele systemet av organisasjonen: Både hos myndigheter (1%), i fagplaner hos skole og foreldre (2%), gjennom planlegging og budsjett (8%), ved skoleledelser (12%), hos instruktører, lærere og elever (91%) og hos utstyr, omgivelser og vær (75%).

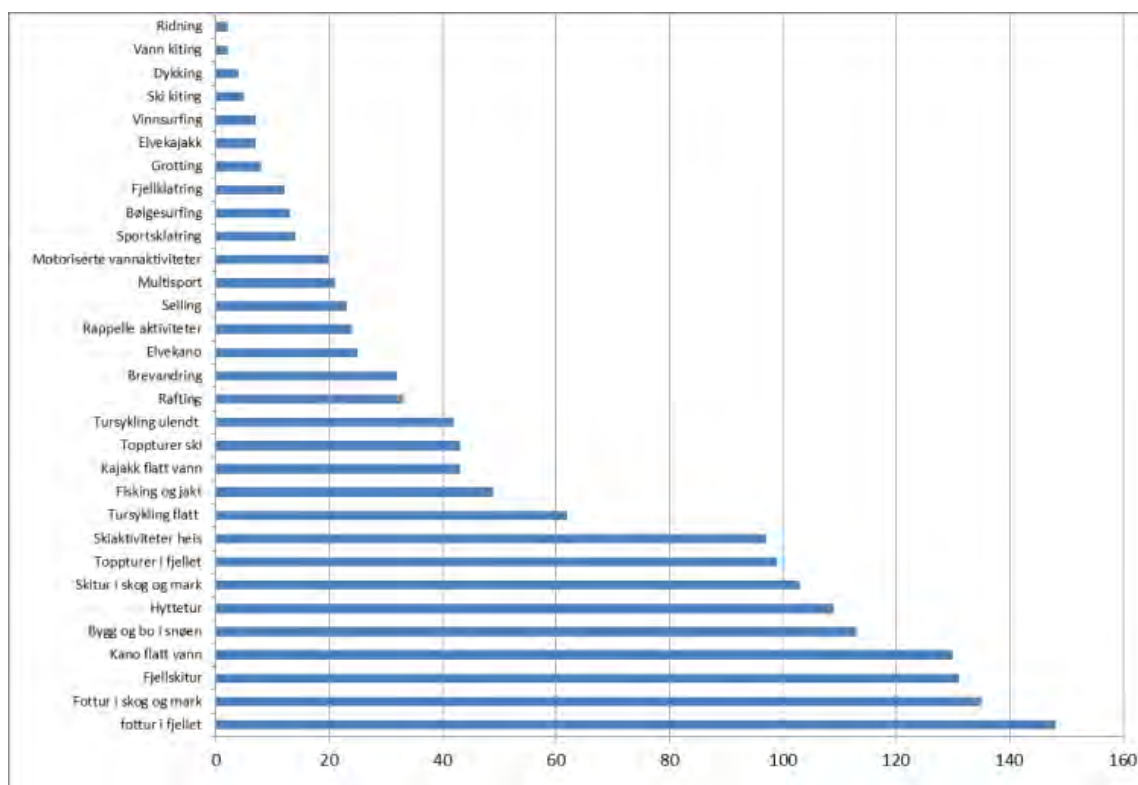
Hovedgrunnen til at ulykker skjedde fant de i en dårlig vertikal integrering og kommunikasjon samt manglende feedback-systemer mellom de ulike nivåene i systemet. «Vanskelig terreng», «deltakernes usikre handlinger» og «dårlige vurderinger av instruktøren» var de medvirkende årsakene som kom til syne flest ganger. Det konkluderes i tillegg at systemverktøyet «Accimap» er et glimrende verktøy til en mer helhetlig analyse av ulykker innen friluftsliv, idet det kan synliggjøre kompleksiteten av ulykkeshendelser generelt, samt synliggjøre de mange medvirkende årsaker som ulykker innen friluftsliv synes å ha.

Resultater av studien og diskusjon

Denne første delen av doktorgradsstudiet er en av fire delstudier med fokus på ulykker og undervisnings- samt sikkerhetskulturer blant lærere på videregående skole. Følgende presenteres en oversikt over antall og karakter av de ulykkene som har skjedd de siste tre årene (2010-2013). Teksten vil i tillegg diskutere statistiske funn relatert til sammenhengen mellom utdanning og ulykker.

I 2013 ble alle videregående skoler med idrettsfag invitert til å svare på en Questback undersøkelse. Så mange som 174 lærere av i alt 512 mulige lærere deltok i besvarelsen. De svarte på 25 spørsmål knyttet til de siste tre årene, det vil si i perioden mellom 2010 og 2013. Av 174 besvarelser kunne 155 besvarelser brukes til videre analyse (svarprosent = 30 %). De 155 besvarelsene representerte lærere fra i alt 78 skoler (73 %) av 105 mulige, fordelt på i alt 18 fylker.

Figur 2 viser hvilke aktivitetsformer som undervises innen friluftsliv på videregående skole av de ulike lærerne. Resultatet viser at de mer tradisjonelle aktivitetsformene som vandringsfriluftslivet, vinterfriluftsliv og høyfjellsfriluftslivet står sterkt som undervisningsform hos flest lærere. Nyere former for aktiviteter og aktivitetsformer som krever spesialisert utstyr ser ut som at de undervises av en mindre del av lærerne. Dette stemmer overens med Odden (2008) sine funn som peker på at de tradisjonelle friluftslivsformene står sterkt i den norske turkulturen. Å vite noe om hvilke aktivitetsformer som faktisk blir undervist er viktig i et skadeforebyggende perspektiv. Hvis noen aktivitetsformer synes mer utsatt for ulykker enn andre (se figur 5), kan en her gjøre en ekstra innsats med det skadeforebyggende arbeid.

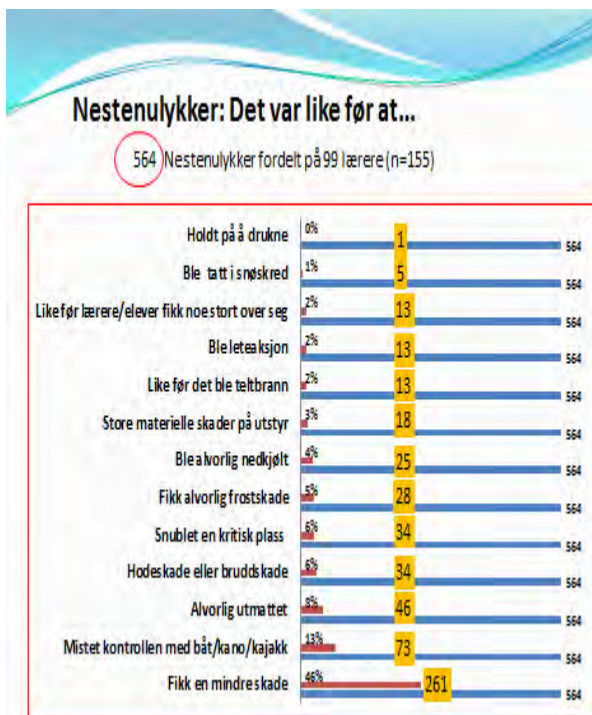

Figur 2: «hva type friluftslivsundervisning som undervises av lærere (n=155)

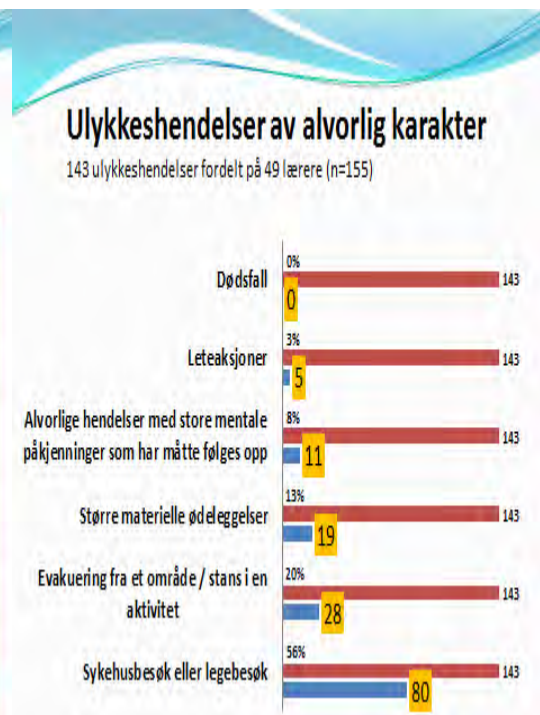
Med dette som bakgrunnsteppe kan en her se på hva type høypotensielle nestenulykker (forstått som en mindre ulykke eller hendelse som har potensiale i seg til at «noe går veldig galt», men hvor det ikke skjer en alvorlig ulykke likevel) og alvorlige ulykker som skjer på videregående skole i

friluftslivsundervisningen. For at ikke lærerne skulle bli forvirret av likheten mellom disse to kategoriene ble spørsmålene i Questback utformet veldig forskjellig. Høypotensielle nestenulykker (heretter kalt nestenulykker) ble kategorisert mer detaljert, og ble beskrevet som «at det var nesten at det skjedde en mer alvorlig ulykke, men at det kun skjedde en nestenulykke». Alvorlige ulykker ble derimot kategorisert i større kategorier, med mindre fokus på detalj, og med en beskrivelse av å være en ulykke av alvorlig art med betydelig skade på kropp, mental helse, utstyr og undervisningsprosess. Som figur 3 (antall nestenulykker) og figur 4 (antall ulykker) viser, har det skjedd 564 nestenulykker og 143 ulykkeshendelser av alvorlig karakter de siste tre årene. I forhold til litteratur knyttet til forskning på forholdet mellom nestenulykker og ulykkeshendelser stemmer dette forhold bra. Det vil alltid være flere høypotensielle nestenulykker enn ulykkeshendelser. Derfor blir det viktig å lære av de høypotensielle nestenulykkene slik at en kan forsøke å forebygge at alvorlige ulykkeshendelser skjer (Bird & Germain, 1996; Wright & van der Schaaf, 2004).

Hvis vi ser på figur 3 (antall nestenulykker) kan en se at de mest dominerende hendelsene ved de høypotensielle nestenulykkene er «mindre skade» samt «hodeskade eller bruddskade». Figur 4 (alvorlige ulykker) viser i tilsvarende at det mest dominerende alvorlige hendelsen var «sykehusbesøk eller legebesøk». I tillegg er nestenulykker knyttet til nedkjøling, frostskaide og utmattelse episoder som har skjedd relativt ofte.

Figur 3: Nestenulykker, antall hendelser (n=155)

Figur 4: Ulykker av alvorlig karakter, antall hendelser (n=155)

Hendelsene «evakuering fra et område» og «stans i en aktivitet» samt «større materielle ødeleggelser» (figur 4) er alle alvorlige hendelser som er skjedd relativt ofte i løpet av de siste tre årene, mens «leteaksjoner» (figur 4) ikke opptrer så ofte. Det skal her nevnes at det ikke er registrert noen dødsfall i tilknytning til friluftslivsundervisningen de siste tre årene, verken i denne undersøkelse eller i Horgens oversikt over fatale friluftslivsulykker de siste 10 årene (Horgen 2013). Av svarfordelingen i figur 3 og 4 kan det dermed se ut som at fysisk skade er den hendelsen som inntreffer oftest i forbindelse med friluftslivsundervisningen.

Hvis en ser på figur 5 (ulykkeshendelse og nestenulykker fordelt på aktivitetsformer), kan det se ut som at alvorlige ulykker og nestenulykker opptrer mest i skianlegg, på vinterfjellet, underveis på

fjellturen og rundt aktiviteter knyttet til skog og mark. Det skal her sies at tallene er usikre grunnet mange lærere valgte ikke å svare på dette spørsmålet. Men tallene kan gi en indikator på hvor de fleste alvorlige ulykkene eller nestenulykkene skjer. Det kan se ut som at utøvelse av vinterfriluftsliv og aktiviteter tilknyttet skianlegg er særlige utsatte aktivitetsformer, men at turer i fjellet eller i skog og mark også er utsatte aktivitetsformer.

Figur 5: ulykkeshendelser; fordeling på aktivitet (n=155)

Figur 5: Statistiske funn knyttet til utdanning (n=155)

Med flest aktivitetsformer knyttet til undervisning i friluftsliv i skog og mark, i fjellet og i vinterfriluftslivet (figur 2) er det kanskje ikke rart at det også er her ulykkene og høypotensielle nestenulykker skjer. Men sett i relasjon til funnene i figur 5 i tillegg til Nastads (2000) funn knyttet til lærere som uttrykket et ønske om mer kompetanse i å kunne håndtere vinterfriluftsliv med unge mennesker, kan funnene indikere at vinterfriluftsliv er et vanskelig felt å undervise i, og et felt som er særlig utsatt for at ulykker kan skje.

Hvis en ser det statistiske funnet i figur 6 ser variablene «60 studiepoeng eller mer i friluftsliv» og «ulykker» ut til å ha en statistisk signifikant sammenheng, med mindre sjanse for ulykker i friluftslivsundervisningen hvis læreren har «60 studiepoeng eller mer i friluftsliv». Dette er et interessant funn som peker på at friluftslivsutdanning har noe å si for om det oppstår ulykker eller ikke i forbindelse med undervisning av friluftsliv på videregående skole. Men hvis en sammenligner dette resultatet med et annet svar fra undersøkelsen, nemlig svar på spørsmålet: «Hva tenker lærerne er *grunnen* til at ulykkeshendelser skjer» er det ikke helt samsvar. På dette spørsmålet er svarene fokusert mot at det er elevenes fysiske og psykiske forutsetninger og elevenes ukontrollerbare adferd samt ren uflaks som er grunnen til at ulykker i friluftslivsundervisningen skjer. Dette er et interessant paradoks som kan belyse noe av den kompleksiteten av medvirkende faktorer som er knyttet til hver enkelt ulykkeshendelse (Salmon et al., 2014).

De seneste folkehelseundersøkelser og undersøkelser av friluftsliv hos ungdom tyder på at barns fysiske og psykiske kapasitet innen friluftsliv ikke er den samme som tidligere (Tordsson & Vale, 2013; Sandberg, 2012). Undersøkelsene viser at barn og unge i dag bruker mer tid på stillesittende aktiviteter, og når de først er aktive deltar flesteparten i organiserte aktiviteter, gjerne innen idrett. Dermed blir noe av den tidsbruken som før ble brukt til ikke-organiserte aktiviteter som eksempelvis friluftsliv nedprioritert i dagens samfunn. Dette kan kanskje medføre at en større del av ungdom i dag har vanskeligheter med å mestre de friluftslivsaktivitetene som lærerne underviser, noe som kanskje

kommer til uttrykk når lærerne peker på at elevenes psykiske og fysiske forutsetninger er en medvirkende faktor til at ulykkeshendelser skjer.

Samtidig indikerer statistiske funn fra dette doktorgradsstudiet at de lærerne som har 60 studiepoeng eller mer i friluftsliv har mindre sjanse for ulykker. Dermed blir det sentralt å se på hva som kjennetegner denne gruppen lærere. Kanskje det er den pedagogiske sikkerhetsnormen «tur etter evne», «grupper etter evne», «ferd etter evne» og «område etter evne» (Horgen, 2010) som blir undervist på norske friluftslivsstudier, som har satt tydelige spor hos lærere landet over. Med verktøyet «tur etter evne» har disse lærerne fått mye erfaring i å planlegge turer som tar høyde for skoleklassers helhetlige ferdighetsnivå. Denne sikkerhetsnormen blir ikke med samme tyngde erfart når en lærerstudent tar faglærer og bachelorutdanninger med fokus på idrett og kroppsøving, og uten større tyngde av studiepoeng innen friluftsliv. Her er friluftslivsstudiene ofte en meget liten del av hele utdanningsforløpet. Når figur 2 viser at 125 lærere underviser i «fjellskitur» og 117 lærere underviser i «bygg og bo i snøen» kan det tyde på at vinterfriluftsliv er en populær aktivitet å undervise i. Men basert på funnene knyttet til utdanning og ulykker (figur 6) kan en da spørre seg om alle lærere har den rette utdannelsesmessige erfaringen til å ta med seg elevene sine på overnattingsturer vinterstid på en sikker måte (figur 5), siden det her ser ut til at mange av ulykkene skjer? Brookes (2011) og Salmon et al., (2014) peker på at det er særlig omgivelsene og været som fremprovoserer situasjoner som kan føre til ulykker. En kan derfor i tillegg spørre seg om friluftslivsundervisning i skolesammenhenger kanskje bør søke seg mot det enkle nærfriluftslivet i mer ukomplisert terreng, og at lærerne bør forsøke å unngå friluftslivsundervisning i de periodene med de tøffeste og kaldeste værtypene.

Avsluttende bemerkninger

Dette er en mindre undersøkelse med en noe begrenset svarprosent (30 %). Derfor er det vanskelig å trekke noen sterke slutninger. Resultatene fra denne undersøkelsen viser at ulykkeshendelser i friluftslivsundervisningen på aktivitetslære synes å ha flere medvirkende årsaker. Det kan tyde på at ulykker har en sammenheng med lærernes friluftslivsutdanning, samtidig som at lærerne peker på at medvirkende årsakene både kan handle om elevens adferd, elevenes dårlige fysiske eller mentale form, eller en ren og skjær uflaks i selve situasjonen. Undersøkelsen støtter opp en systemanalytisk forståelse av ulykker innen friluftsliv (Salmon et al., 2014; Salmon et al., 2010). Den gir en forståelsesramme for at friluftslivsulykker i skole og ellers ikke kun handler en aktørs enkelt handling. Ulykker i friluftsliv handler også om hvordan friluftsliv, ulykker og sikkerhet kommuniseres vertikalt i systemet; blant ungdom, undervisere, ledelse, foreldre, økonomi, lovverk og skolevirksomheten som helhet. Gjennom å ha en større forståelse for at friluftslivsulykker oppstår i spennet mellom kommunikasjon og samhandling mellom de forskjellige nivåene i en (skole)organisasjon, gir det rom for å forstå friluftslivsulykkeshendelser som komplekse, uten enkle forklaringer. Gjennom å anerkjenne denne kompleksiteten, og dermed ikke fokusere på «enkeltpersoner i fronten» også i en skolekontekst, kan dette perspektiv medvirke til at kommunikasjonen rundt friluftsliv, ulykker og undervisning kan bli enda mer åpen og dermed mer skadeforebyggende enn den er i dag.

Litteratur

- Andkjær, S., & Arvidsen, J. (2012). Tryk i naturen. DK: Odense:
<http://static.sdu.dk/mediafiles//3/5/A/%7B35A72E17-6541-4EC3-8060-7970CD3BECD6%7DTRYGlilleWeb.pdf>: Syddansk Universitet.
- Bird, F. E., & Germain, G. L. (1996). *Practical Loss Control Leadership*. USA: Georgia: Det Norske Veritas.
- Brookes, A. (2011). Research Update 2010: Outdoor Education Fatalities in Australia. *Australian Journal of Outdoor education*, 15(1).
- Cassano-Piche, A. L., Vicente, K. J., & Jamieson, G. A. (2009). A test of Rasmussen's risk management framework in the food safety domain: BSE in the UK. *Theoretical Issues in Ergonomics Science*, 10(4), 283-304. doi: 10.1080/14639220802059232

- Horgen, A. (2010). *Friluftslivsveiledning vinterstid*. Kristiansand: Høgskoleforlaget.
- Horgen, A. (2013). Friluftsliv og ulykker, årsaksforhold og juridiske konsekvenser. *Utmark*: http://www.utmark.org/utgivelser/pub/2013-1/Horgen_Utmark_1_2013.html, 1. 2013.
- Klima og Miljødepartementet. (2013). *Nasjonal strategi for et aktivt friluftsliv*. Oslo nedlastet 15.10.2014 <http://www.regjeringen.no/pages/38438580/T-1535.pdf>
- Rasmussen, J., og Svedung, Inge. (2000). *Proactive Risk Management in a Dynamic Society*. (ISBN: 91-7253-084-7). Karlstad, Sweden: Sjuhäradsbygdens Tryckeri, Borås.
- Salmon, P. M., Cornelissen, M., & Trotter, M. J. (2012). Systems-based accident analysis methods: A comparison of Accimap, HFACS, and STAMP. *Safety Science*, 50(4), 1158-1170. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ssci.2011.11.009>
- Salmon, P. M., Goode, N., Lenné, M. G., Finch, C. F., & Cassell, E. (2014). Injury causation in the great outdoors: A systems analysis of led outdoor activity injury incidents. *Accident Analysis & Prevention*, 63(0), 111-120. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.aap.2013.10.019>
- Salmon, P. M., Williamson, A., Mitsopoulos-Rubens, E., Rudin-Brown, C., & Lenné, M. (2009).
- Salmon, P. M., Williamson, A., Lenné, M., Mitsopoulos-Rubens, E., & Rudin-Brown, C. (2010). Systems-based accident analysis in the led outdoor activity domain: application and evaluation of a risk management framework. *Ergonomics*, 53(8), 927-939. doi: 10.1080/00140139.2010.489966
- Sandberg, M. (2012). *"De är inte ute så mycket". Den bostedsnära naturkontaktens betydelse och utrymme i storstadsbarns vardagsliv*. (PhD), Göteborgs Universitet,, Göteborg.
- Tordsson, B., & Vale, L. S. R. (2013). Barn, unge og natur - en studie og drøftelse av faglitteratur. *HiT rapport nr. 1*. Høgskolen i Telemark. Fakultet for allmennvitenskapelige fag, institutt for idrett og friluftsliv.: Høgskolen i Telemark.
- Trotter, M. J., Salmon, P. M., & Lenné, M. G. (2014). Impromaps: Applying Rasmussen's Risk Management Framework to improvisation incidents. *Safety Science*, 64(0), 60-70. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ssci.2013.11.021>
- UDIR. (2014). <http://www.udir.no/kl06/KRO1-03/Kompetansemaal/?arst=98844765&kmsn=583858936>. Retrieved 24.11.2014, 2014
- Veisten, K., Nossun, Å., & Akhtar, J. (2009). Total costs of injury from accidents in the home and during education, sports and leisure activities: estimates for Norway with assessment of uncertainty. *The European Journal of Health Economics*, 10(3), 337-346. doi: 10.1007/s10198-009-0149-2
- Wright, L., & van der Schaaf, T. (2004). Accident versus near miss causation: a critical review of the literature, an empirical test in the UK railway domain, and their implications for other sectors. *Journal of Hazardous Materials*, 111(1-3), 105-110. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jhazmat.2004.02.049>

Naturmøtet – naturens betydning i et livsløp

Annette Bischoff, Høgskolen i Telemark

Jeg har i mange år vært opptatt av «hva naturen gjør med oss» og hvordan jeg som veileder, lærer, pedagog eller hjelper kan bidra til å utløse de potensialene som ligger i naturmøtet. Dette førte til at jeg i mange år jobbet med en doktorgrad om stier og naturopplevelse, med fokus på hvordan tilretteleggingen av turstier skaper premisser for hvordan vi opplever og forstår natur. I den forbindelse gikk jeg på tur med mange ulike personer og hadde lange samtaler om naturens betydning både på turene og etter turene. I disse samtalene kom frem mye som ikke handlet om stier, men som handlet om hvilken relasjon til naturen vi har. Hvordan relasjon til naturen skapes. Hvilken betydning barndom, sosialisering og utdanning har for vårt forhold til natur og sist men ikke minst hvordan relasjonen mellom mennesket og naturen skapes, den prosess hvor naturen «går i kroppen» på oss; kroppsliggjøring og meningsdannelse i møtet med naturen.

Jeg har i mitt arbeid gått mer og mer bort fra å snakke om «friluftsliv», fordi det vesentligste i naturmøtet synes å handle om den relasjon til natur som oppstår der og da i møtet med den naturen vi ferdes i, den aktiviteten vi holder på med. Gjennom friluftslivet uttrykkes en relasjon til natur som forandrer seg alt etter hva vi gjør. Gjennom snowboard uttrykker jeg en form for relasjon til natur og gjennom bærplukking så uttrykker jeg en annen. Så friluftslivet handler for meg om «hva det er vi gjør» i møtet med naturen, og hva det uttrykker i forhold til naturen, til kulturen, til meg selv og til kroppen, min identitet og til de andre.

Så det er ikke for å oppløse friluftslivsbegrepet, men for å fange andre nyanser i naturmøtet enn det som kan beskrives gjennom en aktivitet alene. Det jeg ser mine samtalepartnere målbærer er en relasjon til naturen som rekker langt videre enn friluftslivets og som har en bakgrunn som ikke er forankret i en friluftslivsaktivitet, men som er forankret i et nærmiljø, ett sted de kommer fra og en natur de er vokst opp i og mange beskriver den sanselige prosessen mellom kroppen og naturen (omgivelsene) i ulike naturmøter.

Begrepet natur og menneskets møte med naturen trenger en avklaring før jeg fortsetter. Jeg bygger mitt arbeid på Merleau-Ponty's forståelse av naturen: Natur er det som vi mennesker ser og gjenkjenner som det som skaper grunnlaget for menneskelig liv og menneskelig kultur. Naturen i oss har en relasjon til naturen utenfor oss, og naturen utenfor oss åpenbares for oss gjennom den natur vi er (Merleau-Ponty 2003, s.206 (min oversettelse)). Hos Merleau-Ponty åpenbarer naturen seg som den rå materien, den ikke forarbeidede væren, som er kjernen i oss og som vi har våre røtter i og som er forutsetningen for vår væren.

Menneskets møte med naturen bygger på en forståelse av kroppen som biokulturell. Hvilket betyr at kroppens utvikling må ses som avhengig av så vel biologiske som kulturelle prosesser. Denne forståelsen av kroppen er en vesentlig og grunnleggende forutsetning for å kunne gripe samspillet og den prosessen i den enkelte som møtet naturen er. Naturmøtet kan forstås som en dialog, og en erfaringsprosess mellom menneske og natur.

Dialogen med naturen er den gjensidige, vekslende strøm av sanser, inn og ut.

Vi, mennesker, er kroppslig til stede i verden. Det er gjennom kroppen at verden tas inn, gjennom sansene forbindes kroppen med omverdenen. Sansene er kroppens åpning mot verden. I en uopphørlig strøm av sansning forbindes det indre med det ytre vi hører, vi ser, vi kjenner, vi smaker, vi lukter. Vi er alltid i en sammenheng, «vi kan ikke løsrive oss fra verden» som den danske filosof

Løgstrup uttrykker det. Bevisst og ubevisst forholder vi oss til omgivelsene, tar naturen inn, opplever den og forstår den i lyset av alle våre tidligere opplevelser som ligger lagret i kroppen. Merleau-Ponty beskriver vår kroppslige forankring i verden som at «vi er innfelt i verden» eller vi bebor verden.

Gjennom kroppens bevegelse i rommet, i naturen eller hvor vi nå befinner oss, er vi hele tiden i nye situasjoner som påvirker kroppen. Naturen gjør et inntrykk på oss gjennom sansene, vi tar naturen inn og forholder oss til den. Enten om vi er tause betraktere av en fin utsikt eller vi gjennom kroppens bevegelse tar naturen inn. Når vi klatrer i treet skapes en relasjon til treet og treet omgivelser som gir oss ett annet inntrykk av treet enn når vi tegner det, eller ser på det. Bevegelse er sentralt i dialogen, naturens bevegelse på oss og vår bevegelse i og av naturen. Vi beveges når vi ser på flammene i bålet, bølgene som ruller oppover svaberget og så videre. I naturmøtet aktualiseres både fysiske og mentale prosesser og kroppen husker. Opplevelser og erfaringer vi hver især har gjort gjennom livet lagres i kroppen og er grunnlaget i vår relasjon til naturen.

Våre opplevelser er alltid subjektive og personlige, naturen oppleves inne fra, fra vårt eget ståsted. Vi kan ikke oppleve for hverandre, men samtidig er vi en viktig del av hverandres opplevelser. I fellesskap skaper vi det samfunn, den kultur og de fysiske omgivelser som danner rammene om våre opplevelser. «Møtet» med naturen kan beskrives på den ene siden gjennom den jeg er som person, det personlige og individuelle, blandet sammen med det jeg bærer med meg av barndomsopplevelser, familie, kultur, utdanning tidligere erfaring og så videre. På den andre siden beskrives møtet med naturen gjennom «det som kommer meg i møte» - Landskap, kulturspor, aktivitet, fysisk tilrettelegging, været; stien og friluftslivskulturen, naturen. Det er i skjæringspunktet eller møtet mellom mennesket og naturen at relasjonen til naturen skapes. Til fots på stien skapes en relasjon, på sykkel en annen, i bil en tredje.. eller hva med foran fjernsynet? Hvilken relasjon til naturen skapes her?

Den livslange erfaringen, vår relasjonen til naturen har betydning for de opplevelsene vi får i møtet med naturen til enhver tid. Gjennom våre sanser tar vi inn den naturen vi befinner oss i og relaterer den bevisst og ubevisst til vår tidligere erfaring. Vi knytter våre egne liv og felles erfaringer til situasjonene vi er i.

Ofte sier vi at naturopplevelsen er subjektiv, det er den, men vi må samtidig se det spinn av tråder som er mellom det subjektive, det sosiale, det kulturelle og omgivelsene. Jeg har vært opptatt av å få grep om dels den subjektive opplevelsen, men samtidig å tydeliggjøre det fellese. Det har betydning hvor vi kommer fra, den natur vi er vokst opp i, den familie vi er vokst opp i, den utdanning vi har tatt, det yrke vi har valgt. Alle har de på hver sin måte betydning for den relasjon til natur som vi i voksen alder har.

Ut fra mitt materiale ser det ut til å være fire tilganger til naturen og omgivelsene som har betydning for våre opplevelser:

- En fysisk kroppslig tilgang
- En konkret kunnskaps- og forståelsesbasert tilgang
- En estetisk tilgang
- En følelsesmessig, poetisk, søkende, meditativ, åndelig tilgang

Den kroppslig – fysiske tilgangen er karakterisert ved at fokus er rettet mot det fysiske; å gå langt til fots eller på ski, svette og slite. Det er det anstrengende, gode slitet som gir åpningen for de gode opplevelsene og tilfredsstillelsen ved å være ute. Aktiviteter og handleformer som er fysiske, krever utholdenhet, koordinasjonsevne og liknende. (For eksempel klatring, padling, seiling, skikjøring).

Den konkrete, kunnskapsbaserte tilgangen er karakterisert gjennom en genuin undring og interesse for hvordan naturen henger sammen eller hvordan landskapet har vært brukt til ulike tider. Fokus er i

høg grad på å oppdage og forstå hva en ser – landskapstyper, kulturspor, planter, dyr, fugler, bergarter og så videre.

Den estetiske tilgangen er karakterisert gjennom fokus på former, farger, strukturer, lys og linjer og rytmer i landskapet. En legger for eksempel merke til blomstenes farger og samspillet med omgivelsene, eller formene på svabergene og hvordan de spiller sammen med havet i en bevegelse som drager. Naturen er en fortelling, og gjennom de estetiske dimensjonene skapes relasjonen og opplevelsen får dybde.

Den følelsesbaserte tilgangen var felles for alle, og her var det naturligvis variasjon i hvordan dette kom til uttrykk hos hver enkelt. Noen formulerte det som en relasjon til og opplevelse av de åndelige dimensjonene i møtet med naturen, å være en del av en helhet og en kraft som er større enn meg. En meditativ, transcendent opplevelse – en sier til meg: «her under melkeveien, får jeg en slik «universfølelse» hvor alt henger sammen», en annen strekker armene opp over hodet og sier – når jeg står på toppen av Hardangervidda tenker jeg: er det dette som er Gud? Andre uttrykte det som en meditativ erfaring med vekt på den tilstanden de selv var i og i relasjon til omgivelsene, også dette går på opplevelsen av å ta inn naturen, stemningene – være åpen og bli en del av. En beskriver den meditative «mikroflow» hun opplever når hun går den samme stien igjen og igjen – fordypelse, nærvær og rytme skaper en relasjon til naturen som gjør inntrykk – naturen setter sitt avtrykk i kroppen. De følelsesmessige beskrivelsene har fokus på stemninger, å bli beveget og berørt av naturens lys, lyder, rytmer og landskaper. Den følelsesmessige tilgangen synes i tillegg å ha en tilknytning til barndommens landskap.

Det ble veldig tydelig gjennom samtalene at mine samtalepartnere beskrev deres relasjon til naturen gjennom disse fire tilganger. De var alle tydelige på at en tilgang var mere dominerende i enn de andre, men flere ga uttrykk for at flere av tilgangene var en del av deres relasjon til naturen.

Samtalene jeg har hatt har åpnet for perspektiver som har bidratt til at jeg har fått en dypere forståelse av samtalepartnernes naturopplevelse. Mitt materiale har åpnet for perspektiver på hvordan vi kan forstå naturopplevelsen som en kroppslig og personlig prosess. Gjennom den kroppslige og følelsesmessige relasjon som skapes i møtet med naturen forbindes mennesket med naturen og naturens tillegges verdier som har betydning for våre liv. Tidligere erfaringer med natur (i barndom og oppvekst) skaper den klangbunn for opplevelser og relasjoner til naturen som vi opplever som meningsbærende, og som velges som fundament i tilgangen til natur / den tilgang vi trekkes til. Og dette er sentralt for den mening vi opplever, når det er kongruens mellom personlige mål, verdier og livsstil.

Vi taler om naturopplevelsen som om «vi alle» vet hva vi mener – men tenker vi etter så er det kanskje ikke så lett og si hva det er mer presist. Gjennom samtalene tydeliggjøres naturopplevelsen som vist over som en følelsesmessig, mental og åndelig opplevelse. Natur opplevelsen er inne i oss som et resultat av de relasjonelle prosesser i møtet med naturen. Naturopplevelsen tydeliggjøres av flere som en opplevelse av «selvet». Gjennom dialogen med naturen speiles sider i oss som hjelper oss til å se hvem vi er. Og naturopplevelsen beskrives også som opplevelser av slektskap til natur, opplevelsene av frihet, balanse, flyt. Etter vert som refleksjonene rundt bordet tok form ble det også tydelig at naturopplevelsen kan være både ekstraordinær og helt hverdagslig. Fra det særlige møte med et dyr, en fugl, noe sjeldent i naturen, til møtet med en blåveis i vår skogen med solen som blidt sender sine stråler inn igjennom skogen.

Barndommens eller oppvekstens erfaringer med natur skaper en klangbunn i den enkelte som synes å være avgjørende for våre opplevelser og relasjon til naturen. Barndommens naturrelasjon forsterkes for mine samtalepartnere gjennom deres valg av utdanning og yrke som nok er med til å rette fokus, men slik jeg tolker samtalene er det ikke utdanningen og yrke i voksen alder som skaper de betydningsbærende elementene i møtet med naturen.

I mitt materiale ser det ut som at barndommens landskap og barndommens opplevelser i natur skaper resonans. Nesten automatisk gikk samtalene i retning av barndommen og fortellinger om søndagsturene:

«Altså foreldrene mine de var veldig glade i naturen så detter her er jo noe som har gått i arv. Fra slekt til slekt hos oss altså. For på faren min sin sider så var det jordbruk på ei lita øy og de brukte nok naturen på en annen måte. De var jo på sjøen men det var jo for å fiske. Men foreldra mine de var jo veldig glade i naturen begge to og det var jo søndagsturer i Lillomarka. Hver søndag både vinter og sommer. Så om vinteren for eksempel så var det på med skia og vi var ikke store vi før vi måtte kilometervis med strekning på ski, men det var jo så greit med Lillomarka for der var det jo små kafeer og sånt og da var det jo kviklunsj og solo og det var jo gulerota. Det gikk så fint og jeg har tenkt på det nå som voksen også dette her med barn og natur og veien blir til mens du går. Foreldra mine var ikke helt der de, men vi tok ikke skade av det jeg tror de fant en gylden balansegang altså og så gikk vi jo smått om sen oppover i marka og da hadde vi glede av å få sjokoladen og det der og så når vi skulle hjem igjen så var det bare nedoverbakkene og da var jo det så lystbetont. På sommeren så gikk vi jo turer opp der så var det et sånn hamneområde der med hester og forskjellig og mye fine blomster og bare rusla rundt der og hadde med oss nistemat og satt der å åt og koste oss. Foreldrene mine, de var glade når vi var ute i skogen, da var de alltid i godt humør og vi var sammen. Jeg tror det er noe med det at jeg har fått så gode assosiasjoner til de greiene. Ellers holdt de ofte på hvert med sitt i hverdagen.»

Dette var bare et eksempel på en sekvens fra en av samtalene, men innholdet går igjen hos alle; oppvekstens søndagsturer har skapt et grunnlag for en relasjon til naturen som dels er preget av den naturen en ferdes i, de turene en gikk og i høy grad av de stemningene som er skapt i fellesskapet. Samtlige forteller i løpet av samtalene om foreldrene som alltid var glade når de var på tur, de fleste forteller om fellesturer med familien, onkler, tanter og søskenbarn. Stemningene, fellesskapet, handlingsformene har vært viktige for den sosialisering til det tur og friluftsliv som de hver især har kroppsliggjort og bærer med seg som en viktig klangbunn.

Barndommens landskap synes ikke bare å prege vår relasjon til natur i voksen alder, men også å være en ressurs i livet som vi kan vende tilbake til når livet butter imot. I arbeidet med mennesker med stress og utbrenthet for mange år siden jobbet jeg med idrett, friluftsliv og mental trening i kombinasjon. I arbeidet med mental trening hadde vi i en av øvelsene fokus på å skape et mentalt rom hvor den enkelt kunne få fred. Dette skulle være et sted en i tankene kunne flytte seg til når presset ble for stort og da mentalt trekke på de kvaliteter stedet gav og skape en indre ro. Hver enkelt valgte selv hvor dette fredelige stedet skulle være og her viste det seg at de aller fleste hadde valgt et av barndommens steder; et sted i skogen, ved hytta, ved havet. Jeg mener dette forteller flere ting for det første peker det jo på at en henter opp steder fra en tid hvor der ikke fantes stress i ens liv og så henter en opp steder som har en stor følelsesmessig betydning for en. Det er barndommen, det er tryggheten, det er roen, det velkjente som hentes frem mentalt. Mentale og fysiske landskaper som skaper balanse.

Samlet gir dette perspektiver på hvordan vi kan forstå hva naturopplevelse kan være, hvordan relasjon skapes og hvordan relasjonen preger den enkelte gjennom livet. Videre peker dette på både muligheter og begrensninger for den pedagogiske og fysiske tilrettelegging for menneskers møte med naturen. Og ikke minst mener jeg det peker på noen perspektiver på hvordan vi kan forstå helsebegrepet i en friluftslivskontekst. Helse som frihet, glede, balanse etc.

Samlet leder dette frem til perspektiver som er av betydning for det naturmøtet vi tilrettelegger for både i naturforvaltningen og den tilrettelagte, pedagogiske formidling og bruk av friluftsliv; Tidlig pregning, Nærnaturen, Hverdagen, Sosialisering.

Hvilket potensiale har fysisk aktivitet i naturen som helsefremmende faktor i Norge?

En studie om fysisk aktivitetsprofil og motivasjonsfaktorer for fysisk aktivitet blant et utvalg aktive og inaktive nordmenn.

Giovanna Calogiuri, Førsteamanuensis Institutt for Tannpleie og Folkehelse, Høgskolen i Hedmark

Bakgrunn

Friluftsliv har dype røtter i norsk kultur, og en stor del av den norske befolkningen driver med friluftaktiviteter i løpet av året [1]. Derimot, sett i et folkehelseperspektiv er det *ukentlig* andel fysisk aktivitet (FA) som har en sentral betydning. Ifølge anbefalinger fra Helsedirektoratet, bør voksne og eldre være fysisk aktive med minimum 150 minutter moderat intensitet per uke eller minimum 75 minutter med høy intensitet per uke. Anbefalingen kan også oppfylles med kombinasjon av moderat og høy intensitet [2].

Naturområder kan være en nyttig FA arena, for eksempel det kan gi mulighet til å gå eller løpe i behagelige omgivelser. FA eller trening i naturen kan skille seg ut i forhold til tradisjonelt friluftsliv ved at selve naturopplevelsen kan være et sekundært mål og det kan enkelt gjennomføres i nær- og urbanområder (f.eks. i en park). Derimot, på bakgrunn av Norges rike «friluftskultur» og det faktum at befolkningen har generelt god tilgjengelighet til nærnaturområder, vil FA i naturen kunne bidra til å øke befolkningens fysiske aktivitetsvaner og dermed bidra til å bedre den generelle helsen i befolkningen. Tidligere studier har vist at naturen som arena for fysisk aktivitet (FA) kan gi flere helsegevinster sammenliknet med FA innendørs [3, 4], og det formodes at dette kan føre til større motivasjon til å delta i FA [5, 6].

Til dags dato finnes lite studier om hvilke motivasjonsfaktorer som støtter FA eller trening i naturen. Gjennom en integrativ litteraturstudie om motivasjonsprosesser knyttet til hvordan nærnaturområder påvirker folks livsstil [5] ble det antydnet at naturområder kan øke menneskers motivasjon til å engasjere seg i FA, som igjen kan resultere i en rekke positive psykologiske og fysiologiske effekter. Individuelle og miljømessige barrierer, som f.eks. tilgjengelighet og kvalitet på naturområder kan bidra til å påvirke denne prosessen. I tillegg kan sosial støtte avgjøre om en person bruker naturområder som aktivitetsarena.

Metoder

I en nasjonal spørreundersøkelse finansiert av Norsk Friluftsliv blant 2186 voksne nordmenn (alder ≥ 18 år) [6], ble fysiske aktivitetsvaner og bakenforliggende motivasjonsfaktorer for FA undersøkt. Dette datasettet ble brukt i tre ulike studier for å undersøke disse hovedproblemstillinger:

1. Er FA eller trening i naturen en viktig kilde til ukentlig FA sammenliknet med andre typer FA blant voksne nordmenn?
2. Hvilke er de motivasjonsfaktorene som støtter FA eller trening i naturen blant voksne nordmenn, i sammenligning med andre typer fysisk aktivitet?
3. Kan tilgjengelighet til naturområder føre til økt FA? Og hvordan kan individuelle og sosiale faktorer slik som ens følelser om naturen og sosialt nettverk påvirke at man bruker tilgjengelige naturområder for FA?

Målinger som ble brukt i denne studien inkluderer

- Demografisk og sosioøkonomisk informasjon (kjønn, alder, inntekt, utdanning, sentralitet, osv)
- Antall tid i løpet en gjennomsnittsuke som deltakere brukte i ulike former som moderat- eller høy-intensitet FA i sin egen fritid (dvs. tur eller trening i naturområder, organiserte idrettsaktiviteter, FA i treningsstudio og transport aktiviteter)
- Hvilke former for FA kunne deltakerne tenke seg å gjøre mer av i fremtiden.

- Ulike indikatorer av tilgjengelighet av naturområder (dvs, avstand til nærmeste naturområde og opplevd tilgjengelighet til FA-støttende naturområder)
- Ulike grunner og motivasjonsfaktorer til å delta i FA (f.eks. «Fordi det er gøy» eller «Forebygge helseplager»)
- Tro som gjelder ens følelser for naturen og sosiale aspekter i forhold til naturopplevelser (f.eks. «Jeg liker stillheten i naturen» og «Jeg kjenner mange som benytter naturen til aktiviteter»).

Deskriptiv statistikk ble brukt til å undersøke antall deltakere i hele utvalget og i ulike FA-grupper som driver med FA i naturen eller andre typer FA minst en time eller 150 minutter per uke.

Faktoranalyse ble brukt til å identifisere relevante motivasjonsfaktorer for FA, og grupper med ulike aktivitetsnivåer ble sammenliknet. Logistisk regresjon ble brukt til å estimere ulike motivasjonsfaktorer i sammenheng med å drive med FA i naturen eller andre type FA minst en time per uke.

Videre, ble hierarkisk logistisk regresjon brukt til å forutsi deltakelse i FA minst 150 minutter i uken i sammenheng med tilgjengelighet av naturområder, følelser mot naturen og til å ha et sosialt nettverk som driver med FA i naturen. Alle regresjons modeller ble korrigert for deltakernes demografiske informasjon.

Resultater

Resultatene fra studien viste at FA i naturen var den mest populære type av FA blant voksne nordmenn sammenliknet med andre type FA slik å delta i organiserte idrettsaktiviteter, å trene i helsestudio og engasjere seg i aktiv transport. Cirka 51% av deltakerne engasjerte seg i FA i naturen minst en time per uke, med 21% som engasjerte seg i FA i naturen i 150 minutter per uke eller mer. På den andre siden, bare 24% engasjerte seg i FA i treningsstudio i minst en time per uke (10% engasjerte seg i FA i treningsstudio i 150 minutter per uke eller mer). FA i naturen var den mest populære aktivitetsformen blant deltakerne med lavest aktivitetsnivå, dvs. 32% av disse bedrev FA i naturen minst en time per uke, mens bare 17% bedrev FA i treningsstudio. Videre rapporterte 63% i denne «lav-aktivitets»-gruppen at de kunne tenke seg å øke mengden FA i naturen i fremtiden, mens bare 13% kunne tenke seg å øke mengden FA i treningsstudio.

Å drive med FA i naturen minst en time per uke var forutsagt av høy score på motivasjonsfaktorene «mestring og glede» og «komfort og bekvemmelighet». På den andre siden, å drive med FA i treningsstudio var assosiert med motivasjonsfaktorene «fitness» og «helse». I tillegg, det var en negativ sammenheng mellom «komfort og bekvemmelighet» for deltakelse i idrettsaktiviteter og trening i studio. Høy score på svarkategorien «forventede sosiale ytelser» var ikke assosiert med FA i naturen, mens den var en signifikant prediktor for å drive med organiserte idrettsaktiviteter.

Deltakerne i undersøkelsen hadde generelt kort avstand til nærmest naturområde fra sitt hjemsted (77% innen 500 meter) og opplevde tilgjengelighet til FA-støttende naturområder (55% rapporterte meget bra tilgjengelighet). Avstand til nærmeste naturområde var ikke assosiert med FA i det hele tatt. På den andre siden, opplevd tilgjengelighet til FA-støttende naturområder var en signifikant prediktor for både FA i naturen og deltakelse i generell FA i minst 150 minutter i uken. Derimot, svarkategoriene «Følelser mot naturen» og «Sosialt nettverk» medierte sammenhengen mellom FA og opplevd tilgjengelighet til naturområder. Dette antyder at tilgjengelige naturområder kan øke menneskers følelser mot naturen og opplevd sosialt nettverk for å drive med FA i naturen, som igjen vil øke sannsynligheten for å bruke tilgjengelige naturområder for FA og møte minimum anbefalt FA.

Diskusjoner og konklusjon

Ifølge disse resultatene, kan naturområder ha et stort potensial når det gjelder å fremme god helse i Norge, blant annet fordi det er en populær arena for FA særlig blant folk med lavt aktivitetsnivå. Derimot, det var noen begrensinger i denne studien som må tas i betraktning. Den viktigste var at antallet av de med lav sosioøkonomisk status og lavt FA-nivå var underrepresentert i utvalget.

Den motivasjonsprofilen av mennesker som driver med FA i naturen på en ukentlig basis skiller seg fra motivasjonsprofilen til de som driver med andre former av FA, slik som idrett eller trening i studio. Spesielt, de som driver med FA i naturen legger mer vekt på indre-regulerte grunner til å delta i FA, slik som å få spenning og glede, samt komfort og bekvemmelighetsfaktorer for eksempel at aktiviteter er gratis og at man kan være aktiv i sitt eget tempo. Tidligere studier har funnet at ulike motivasjoner støtter ulike former

FA. «Fitness» og «Helse» var viktige grunner til at man deltar i FA ved trening i studio, mens indre-regulerte grunner «spenning» og «glede» forutsa regelmessig FA i en større grad [8, 9]. De som driver med FA i naturen synes å ha den type motivasjon som kunne føre til å opprettholde regelmessig FA. Videre, tidsmessige og økonomiske barrierer til FA er viktige faktorer som hindrer deltakelse i FA, men ved å bruke naturområder for FA vil dette kunne bidra til å redusere disse barrierer.

Miljøfaktorer synes også å spille en viktig rolle. Resultatene antyder at nærhet til *ethvert* naturområde ikke kunne være nok til at man vil delta i økt FA, mens det er viktig at naturområdet er opplevd som tilgjengelig og FA-støttende. Videre, erfaring i naturområder kan lede til økte positive følelser mot naturen og ett økt sosialt nettverk som driver med aktiviteter i naturen, som igjen vil påvirke i hvilken grad man bruker de tilgjengelige naturområdene for FA man har. Disse resultater er i tråd med den integrative litteraturstudiet om motivasjonsprosesser knyttet til hvordan nærnaturområder påvirker folks livsstil [5].

Informasjons- og motivasjonskampanjer som satser på å øke befolkningens aktivitetsnivå bør fokusere på de positive opplevelsene man kan få ved å trene i naturområder og på fakta som at å være aktiv i naturen er gratis og gir muligheten til å trene i sitt eget tempo uten press fra andre. Tiltak som satser på å øke befolkningens aktivitetsnivå bør fokusere på sosiale aspekter, f.eks. ved å gi mulighet til å være ute i naturen sammen med andre og på den måten bidra til å forsterke den enkeltes sosiale nettverk som kunne stimulere til deltakelse i FA ute i naturen.

Takk til

Takk til Siri Meland og alle andre ansatte ved Norsk Friluftsliv som har bidratt til å gjennomføre denne undersøkelsen og sørget for dataen til studien. Takk til Geir Aamodt for bistand med den statistiske analysen og Grete Patil, Gaute Ringstad Holde for deres innsikt. Også takk til Svein Barene og Lars Christian Sørli for hjelp i skrivingprosessen.

Referanser

1. Statistisk Sentralbyrå, Idrett og friluftsliv, levekårsundersøkelsen, 2014. ledige på <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/fritid/hvert-3-aar/2014-12-18>
2. Helsedirektoratet, Anbefalinger om kosthold, ernæring og fysisk aktivitet, 2014. IS-2170. Ledige på <https://helsedirektoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/806/Anbefalinger-om-kosthold-ernering-og-fysisk-aktivitet-IS-2170.pdf>
3. Thompson, C. W., Roe, J., Aspinall, P., Mitchell, R., Clow, A., & Miller, D. (2012). More green space is linked to less stress in deprived communities: Evidence from salivary cortisol patterns. *Landscape and Urban Planning*, 105(3), 221-229.
4. Bowler, D. E., Buyung-Ali, L. M., Knight, T. M., & Pullin, A. S. (2010). A systematic review of evidence for the added benefits to health of exposure to natural environments. *Bmc Public Health*, 10(456), 1471-2458.
5. Calogiuri, Giovanna, & Chroni, Stilian. (2014). The impact of the natural environment on the promotion of active living: An integrative systematic review. *BMC public health*, 14(1), 873.
6. Gladwell, V. F., Brown, D. K., Wood, C., Sandercock, G. R., & Barton, J. L. (2013). The great outdoors: how a green exercise environment can benefit all. *Extrem Physiol Med*, 2(1), 3. doi: 10.1186/2046-7648-2-3
7. Dalen, Erik, & Lillebø, Karen (2012). Motivasjonsfaktorer fysisk aktivitet 2012. Oslo: Ipsos MMI. Ledige på <http://www.frifo.no/file=2038>
8. Kilpatrick, M., Hebert, E., & Bartholomew, J. (2005). College students' motivation for physical activity: differentiating men's and women's motives for sport participation and exercise. *J Am Coll Health*, 54(2), 87-94.
9. Aaltonen, S., Rottensteiner, M., Kaprio, J., & Kujala, U. M. (2013). Motives for physical activity among active and inactive persons in their mid-30s. *Scand J Med Sci Sports*. doi: 10.1111/sms.12040

Kampen om bynære friluftsområder – hva betyr økt fokus på folkehelse og tilgjengelighet i planleggingen?

Knut Bjørn Stokke, Institutt for landskapsplanlegging ved NMBU

Innlegget er basert på det avsluttede forskningsprosjektet «Conditions for sustainable management of urban recreational landscapes. May governance and accessibility be valuable tools?» (forkortet Goverec). Prosjektet ble formelt avsluttet i 2012, og ble finansiert av MILJØ2015/NFR. Innlegget konsentrerer seg om følgende problemstillinger.

- Hvordan fungerer den kommunale planleggingen etter PBL for å ivareta bynære friluftslivsområder?
- Hva betyr deltakelse og mobilisering fra lokalsamfunnet i planleggingen av slike områder?
- Hvordan har endringer i forståelsen av tilgjengelighet til friluftsområder påvirket kommunal planlegging og byutvikling i spørsmålet om utbygging og vern?
- På hvilken måte kan Den europeiske landskapskonvensjonen gjøres relevant i forhold til planleggingen av bynære friluftslivslandskap?

Empirien er hovedsakelig hentet fra en casestudie i Moss kommune, men også studier fra Asker kommuner i Norge og Kungsbacka og Helsingborg kommuner i Sverige er også trukket fram. Kommunene ble valgt ut på bakgrunn av at det er kommuner som opplever befolkningspress og press på sine arealer, samt at de har uttrykt mål om bærekraftig utvikling i sine overordnede planer.

Figur 1 Analysemodell for forskningsprosjektet Goverec

Pilene i modellen i figur 1 viser de underliggende hypotesene som ligger til grunn for prosjektet. Hvis vi begynner nederst til høyre i modellen hadde vi en underliggende antakelse om at god tilgjengelighet bidrar til økt bruk av de bynære friluftsområdene (nederst til venstre i modellen). Videre hadde vi en antakelse om at hyppig bruk fører til bred mobilisering fra lokalsamfunnet (øverst til venstre) hvis

utbygging eller andre tiltak oppfattes å forringe friluftslivskvalitetene. Deltakelse og mobilisering kan igjen tenkes å påvirke planleggingen og selve planene av de aktuelle arealene (øverst til høyre i modellen). Til slutt var hypotesen at planene vil danne premisser for hvor god tilgjengeligheten til de bynære friluftsområdene er.

Hvordan fungerer den kommunale planleggingen for å ivareta bynære friluftsområder?

Goverec-prosjektet bekrefter tidligere studier basert på Friluftsliv i endring 2004-2008, og casestudier i Kristiansand og Bodø, at planleggingen fungerer godt for bymarker, men mindre bra for bynær kystsoner (Stokke et al. 2008, Skår et al. 2008). En viktig forklaring på denne forskjellen er engasjement og aktive forsvarere i det sivile samfunn. Mens bymarkene har klare og tydeligere forsvarere, er dette mer sjeldent for kystsonen. Resultatet er at bymarkene er blitt bevart som sammenhengende friluftslivslandskap, men kystsonen over tid er blitt bygget ned bit for bit. Mens bymarkene oppfattes som et kollektivt gode, uavhengig av hvem som formelt eier områdene, oppfattes kystsonen som mer privat, og hvor grunneier- og utbyggerinteressene i større grad dominerer. Dette så vi også i studien av Moss, hvor Mossemarka har en sentral stilling i folks bevissthet som en kollektiv eiendom og det sitter langt inne i å foreta seg noe som kan forringe friluftsopplevelsene. Om et område bevares eller ikke for allment friluftsliv er altså ikke bare avhengig av det formelle lovverket som regulerer arealene, i og med at 100-metersbeltet i strandsonen formelt har hatt et byggeforbud i flere tiår, noe bymarkene har manglet (Stokke og Falleth 2010). Oslomarka har imidlertid nå fått et formelt vern gjennom Markaloven.

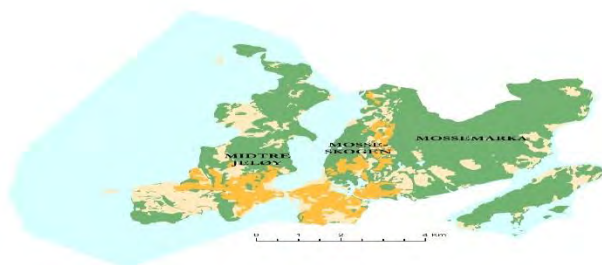
Hva betyr deltakelse og mobilisering fra lokalsamfunnet?

Undersøkelsene i Goverec bekrefter viktigheten av deltakelse og mobilisering fra lokalsamfunnet for å bevare bynære friluftsområder utsatt for utbyggingspress. Særlig studien i Moss har vist betydningen av lokal mobilisering, hvor vi har anvendt teoretiske perspektiver knyttet til mobiliseringskapasitet, relasjonelle ressurser og kunnskapsressurser for å forstå hvorfor engasjement fra lokalsamfunnet kan bety en forskjell (Stokke og Falleth 2010).

I denne artikkelen spurte vi i hvilken grad deltakelse og mobilisering fra lokalsamfunnet betyr noe for bevaring av friluftsområder. I Moss har vi hatt et særlig fokus på tre utvalgte friluftsområder; Midtre Jeløy, Mosseskogen og Mossemarka, og mye av dokumentgjennomgangen og intervjuene er knyttet opp mot disse områdene (se figur 2). For Moss er det tillegg gjennomført en elektronisk sosial nettverksanalyse (SNA) for å få fram hvilke aktører som oppfattes, som viktigst i planlegging og forvaltning av friluftsområder, samt kontaktmønsteret mellom ulike aktørgrupper (Hofstad og Stokke, 2010).

I Moss satte vi et særlig fokus på Mosseskogen, da vi har hatt en bred lokal mobilisering mot utbygging. Dette området ble tidligere kalt Molebekk. Molebekk er imidlertid et mye mindre område i det som kalles Mosseskogen. Molebekk omfatter en tidligere isdam (Molebekktjernet) og Gamle kongevei som i dag er en skogsti. Mosseskogen er et inneklemt grøntområde mellom bebyggelsen og E6 som rommer både viktige kulturminner, skog og kystnatur. Deler av området er flere ganger foreslått bygget ut, men lokale velforeninger har arbeidet mot utbygginger. Særlig Mosseskogen Vel har arbeidet med å utvikle dette området med en egen og sterk identitet. Dette arbeidet er knyttet til å etablere kunnskap gjennom dokumentasjon av natur- og kulturverdier, øke bruk av området gjennom aktiviteter rettet mot skoler, barn og familier, lobby mot politikere gjennom arrangementer, aksjoner og avisinnlegg. Man har også vært bevisst på å etablere navnet Mosseskogen og ikke bruke Molebekk for å skape en identitet for hele området gjennom alle sine aktiviteter. Velforeningen har også vært dyktige med å utarbeide dokumentasjon på natur- og kulturverdiene gjennom egne krefter med kompetanse, eller som

betalte konsulentoppdrag. Dette arbeidet har lyktes. Et forslag om utbygging i området i sist rullering av kommunens arealplan ble trukket tilbake som en direkte følge av dette arbeidet (Stokke og Falleth 2010).

Figur 2 Utvalgte friluftsområder i Moss kommune, Midtre Jeløy, Mosseskogen og Mossemarka

Gjennom undersøkelsen fikk vi bekreftet vårt utgangspunkt om at mobiliseringsevne er viktig for bevaring av friluftsområder. Lokal mobilisering kan styrke verneargumentene og hindre utbygginger. Denne undersøkelsen tyder på at spesielt relasjonelle ressurser i form av sterke lokale nettverk er viktig. I undersøkelsen ser vi at kunnskapsressurser gjennom evnen til å dokumentere verdiene i områdene også er viktig, men vi ser også at områder med relativt svak dokumentasjon kan stå sterkt dersom organisasjonene er sterke. For Mosseskogen var oppbygging av et felles kunnskapsgrunnlag en viktig ressurs som skaper nye argumenter, diskusjoner og forståelser. Det strategiske arbeidet med å kartlegge natur- og kulturverdiene i området, arrangere seminarer og vandringer er blitt lagt merke til både av kommuneadministrasjon og lokalpolitikere.

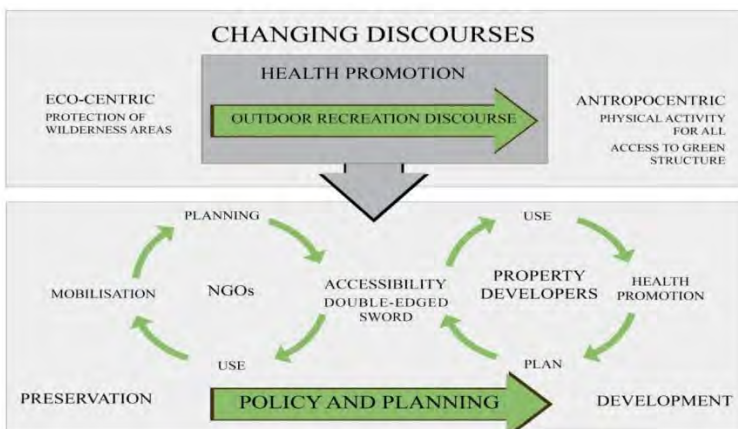
Relasjonelle ressurser er viktig for mobilisering, og mobilisering spiller en viktig rolle for bevaring av bynære friluftsområder. Et nettverks- og mobiliseringsperspektiv gir et nødvendig supplement til den tradisjonelle og hierarkiske planforståelsen, hvor medvirkning fra lokalbefolkningen er begrenset til medvirkning i planprosessen. I tråd med litteratur om kollektiv handling og institusjonell kapasitet, ligger kapasiteten i den lokale mobiliseringen i de relasjonelle ressursene, dvs. evnen til å samle aktørene i et lokalsamfunn mot et felles mål (Cars et al., 2002). I den forbindelse er det viktig med noen ildsjeler som kan binde nettverket sammen, og som samtidig har kontakter (broer) mot andre innflytelsesrike personer (Rydin & Falleth, 2006). Slike personer er spesielt lokalpolitikere som vedtar kommunens arealplaner. Aktører fra lokalsamfunnet blir dermed deltakende og ansvarlige planleggingssubjekter, og ikke bare planleggingsobjekter – eller ofre for kommunale planbeslutninger om vern eller utbygging.

Undersøkelsen bekrefter tidligere funn om at lokalbefolkningens gjennomslag avhenger av et bredere engasjement enn kun å delta i formelle planprosessen (Falleth et al., 2008; Falleth og Hanssen, 2009). Studien viser at nettverksdannelse og lobbyisme er viktige kanaler for innflytelse i utviklingsprosesser. Vi vil hevde at det er behov for en forståelse av at de formelle planprosessene er en del av større utviklingsprosesser, og at påvirkning og deltakelse er viktig utover de formelle planfasene. Det er imidlertid viktig å sikre formelle rettigheter til innsyn, deltakelse og åpenhet i planlovgivningen slik at utviklingsprosesser er offentlige og tilgjengelige. Undersøkelsen viser også at påvirkningskanalene er flere enn de tradisjonelle medvirkningsarenaene etter PBL. Det å inkludere og utvikle engasjement

innebærer dermed også å utvikle metoder og samhandlingsmåter i tillegg til de vi har i de formelle planfasene. Det kan derfor hevdes at planlegging som påvirkningsarena og formelle deltakerrettigheter er utdatert i forhold til hvordan utviklingsprosesser faktisk foregår (Stokke og Falleth 2010). Også nettverkets evne til systematisk oppbygging av kunnskap er viktig, noe Cars et al. (2002) betegner som kunnskapsressurser. Gjennomslagskraften til nettverket ser ut til å være spesielt sterk fordi man kunne spille både på friluftsliv, naturvern/biologisk mangfold og kulturminner som et felles argument for bevaring. Denne undersøkelsen viser også noe mer. Den viser at stedsidentitet er viktig for å utløse lokal mobilisering. Dette kan bety at de områder hvor det er utviklet en sterk identitet gjennom aktiv bruk av lokalbefolkningen står sterkere enn områder som er i mindre bruk, og at dette kan være viktigere enn formell planstatus og faktiske natur- og kulturverdier. Identiteten er altså vel så avhengig av lokalbefolkningens bruk og aktiviteter i friluftsområdet, som de faktiske kvalitetene på stedet (jfr. Relph, 1976). I Mosseskogen ser vi at å utvikle en felles identitet om området som et viktig nærfriluftslivsområde, kombinert med å dokumentere viktig natur- og kulturminneverdier har bidratt til bred oppslutning, som til slutt medførte at utbyggingsplane ble stoppet (Stokke og Falleth 2010).

Betydningen av endringene av endret forståelse av tilgjengelighet

I artikkelen av Hofstad et al. (2014) legges det vekt på hvordan satsingen på folkehelse har gitt tilgjengelighet en ny dimensjon i byplanlegging og byutvikling, hvor utbyggere og andre argumenterer for å bygge i eller i nærheten av friluftsområder for bedre tilgjengeligheten til friluftsområdene. Lokale organisasjoner peker på sin side på viktigheten av å ta vare på sammenhengende friluftslivsarealer. Dette er illustrert i figur 3:

Figur 3 Endringer i oppfattelsene av tilgjengelighet – et tveegget sverd i kampen om å bevare bynære friluftsområder

I artikkelen beskriver vi på hvordan kommunene som planmyndighet balanserer mellom disse hensynene.

Betydningen av Den europeiske landskapskonvensjonen

Norge ratifiserte Den Europeiske Landskapskonvensjonen i 2004, og denne bidrar til å revitalisere landskapsbegrepet og gjør det mer tilgjengelig og demokratisk. I konvensjonen blir et landskap definert som et område slik folk oppfatter, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer. Ved Institutt for landskapsplanlegging settes det mye fokus på å operasjonalisere landskapskonvensjonen knyttet til kommunal planlegging, bl.a. gjennom metodeutvikling knyttet til en deltakende form for landskapsanalyse kalt landskapsressursanalyse (Clemetsen og Stokke 2014).

Her har også masterstudenter på instituttet bidratt, bl.a. Aaraas (2010), som studerte mobiliseringen for å bevare Mosseskogen fra utbygging. Hun konkluderer med at det verken er biologisk mangfold eller kulturminner som er årsaken for folks engasjement og mobilisering, selv om det er dette som formelt er brukt som argument og kunnskap i den aktuelle planprosessen. Derimot er det folks relasjon til Mosseskogen som hverdagslandskap og hverdagsfriluftsområde som ligger bak.

Studien til Aaraas dreide seg om hva «sense of place»; opplevelsen av sted, betyr for lokalbefolkningens engasjement for å bevare Mosseskogen. Det er også viktig å ta til etterretning at Norge har, gjennom ratifisering av Landskapskonvensjonen, forpliktet seg til å inkludere folks opplevelser og oppfattelse av landskap inn i planleggingen. Ved å definere landskap som et område slik folk *oppfatter* det, har Landskapskonvensjonen markert et skifte i hvordan man definerer landskapet. Menneskets oppfatning av landskap blir nå vektlagt i begrepet og er et supplement til de mer fysisk orienterte definisjonene.

«Sense of place» som begrep for å beskrive folks opplevelse og oppfattelse av landskap bør integreres sterkere inn i norsk planlegging, noe utviklingen av landskapsressursanalyse er et svar på. Denne integreringen kan være med på å styrke deltakelsesprosesser med å få frem et dypere lag av verdier i landskap. Denne metoden vil også kunne være med på å føre verdivurderingene mellom eksperter og lokalbefolkning nærmere hverandre.

Referanser

- Cars, G. et al. (eds.) (2002) *Urban governance, institutional capacity and social milieux*. Aldershot: Ashgate.
- Falleth, E.I., G.S. Hanssen og I.-L. Saglie (2008) *Medvirkning i byplanlegging i Norge*. NIBR-rapport 2008:37.
- Falleth, E.I. og G. S. Hanssen (2009) Deltakelse og innflytelse i byplanlegging – en undersøkelse av reguleringsplanprosesser. *Kart og plan* 1/2009.
- Hofstad, H., Tveit, M.S., Falleth, E., Stokke, K.B. (akseptert): 'Between development and protection, different discourses in urban planning, *Landscape Research*.
- Hofstad, H. og K.B. Stokke (2010) Sosial nettverksanalyse (SNA) knyttet til en studie av planlegging og forvaltning av bynære friluftsområder. Upublisert PhD-paper, Universitetet for miljø- og biovitenskap.
- Relph, E. (1976) *Place and placelessness*. Pion Limited.
- Rydin, Y. & E. Falleth (2004) *Networks and institutions in natural resource management*. Edvard Elgar
- Skår, Margrete et al. (2008): Hvem tar ansvar for friluftslivet i kommunal planlegging og forvaltning? I *Utmark* 2/2008.
- Stokke, Knut Bjørn et al. (2008): Hvorfor fortsetter nedbyggingen av bynær strandsone? I *Utmark* 2/2008.
- Stokke, Knut Bjørn og Eva Irene Falleth (2010): Bevaring av bynære friluftsområder – hva betyr deltakelse og mobilisering fra lokalsamfunnet? I *Kart og Plan* 4-2010
- Aaraas, J. (2010): Kampen om Mosseskogen. «Sense of place» som drivkraft for mobilisering for bevaring av bynære friluftsområder. Masteroppgave ved Institutt for landskapsplanlegging, NMBU.

Å gå i nærmiljøet i Moss – hvem, når og hvorfor ikke?

Om NFR-prosjektet NÆRTUR, og noen foreløpige resultater

Kine H. Thorén (NMBU), Line C. Wold, Odd Inge Vistad, Margrete Skår, Vegard Gundersen, Kim M. Bærum (alle NINA), Helena Nordh (NMBU), Terje Skjeggedal (NTNU).

Disposisjon

- Faglig bakgrunn for NFR-prosjektet NÆRTUR
- Noen foreløpige resultater fra «Å gå i nærmiljøet i Moss»: Hvor ofte går respondentene, hva slags «gange» og når? Hvem går? Hvor går de? Tiltak og hindre
- Hva kan vi lære fra Mosse-studien?

Prosjektet NÆRTUR “Public health through walks in neighbouring green areas” (2013-2016) er finansiert gjennom Folkehelseprogrammet i Norges Forskningsråd, og er ledet av NINA Lillehammer, i samarbeid med NMBU og NTNU. Prosjektleder er Odd Inge Vistad.

Bakgrunn

Kroppen er til for å brukes

Anbefalingene fra helsemyndighetene (<https://helsedirektoratet.no/folkehelse/fysisk-aktivitet/anbefalinger-fysisk-aktivitet>) er som følger: «Barn og unge bør utøve minimum 60 minutter fysisk aktivitet hver dag, intensiteten bør være både moderat og høy. Minimumsanbefalingen for voksne og eldre er minst 150 minutter moderat fysisk aktivitet eller 75 minutter med høy intensitet i uken»

Så helst bør en bli andpusten eller mer – i hvert fall innimellom, men all aktivitet er bedre enn å bare sitte stille. Å reise seg opp fra stolen med jevne mellomrom er en forsiktig, men god start... En må huske at disse offisielle rådene ikke viser veien til god form – i idrettslig forstand – men mer veien til å holde kroppen i godt gjenge. Derfor er det heller ikke trening og idrett som nødvendigvis er den eneste gode veien, men at folk driver med det de syns er lystbetont og som innebærer å bruke kroppen. Det kan være hus- og hagearbeid, det å gå eller sykle, svømme eller danse, gå i treningsstudio, eller drive idrettslige aktiviteter. Og noen når godt over anbefalt minimumsdose med kroppsbruk gjennom sitt daglige arbeid.

I vårt prosjekt studerer vi nærturaktivitet – og særlig det å gå. Vi ser f.eks. på om sosiale, demografiske, økonomiske eller geografiske faktorer kan hjelpe oss å forstå hvem som går eller ikke. Vi skal ikke prøve å påvise gunstige effekter for folkehelsen av å gå; det er grundig dokumentert av andre! Dessuten er det godt dokumentert at å oppleve naturmiljø er viktig for manges trivsel og velvære og altså for psyken. Sammen er dette to viktige sider ved folkehelsen. Flere undersøkelser tyder dessuten på at å gå mer tur er noe «alle» kunne tenke seg, altså at turgåing som fritidsaktivitet skiller lite mellom ulike sosiale klasser. For god helse er nemlig skeivfordelt i samfunnet; øvre sosiale sjikt er mer fysisk aktive og i bedre form. Breivik & Rafoss (2012) er ganske tydelige på at det gir liten ny helsegevinst for voksne nordmenn å bygge flere tradisjonelle idrettsanlegg; det engasjerer få av de som trenger å bli mer aktive.

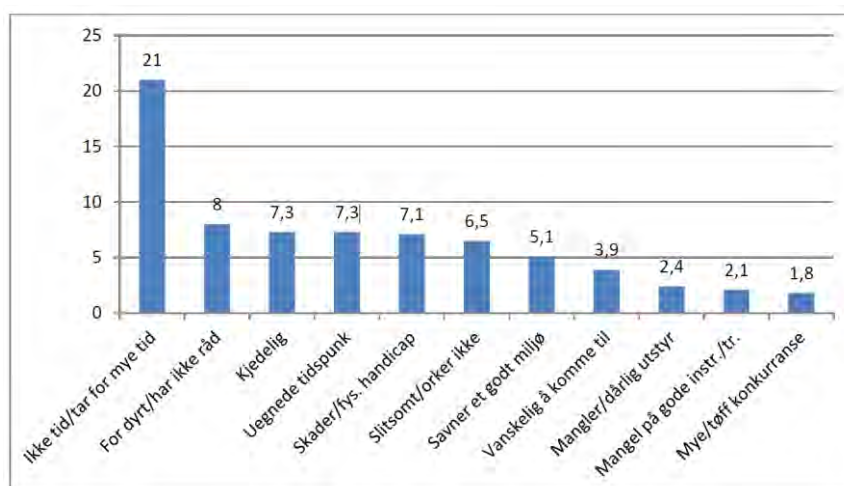
Dette er vårt utgangspunkt: Folk flest er for lite aktive. Fotturen appellerer til alle. Sannsynligvis er det å gå mer i dagliglivet noe av det «letteste» å få folk flest med på! Hva kan så «samfunnet» gjøre for å få folk til å gå mer?

Vi skal studere hvordan ulike kommuner arbeider med å folk til å gå mer i nærmiljøet, og spesielt har vi valgt ut Moss for undersøkelser også blant innbyggerne: Hvor aktive er mossingene? Hvem er aktive og ikke? Hva mener de er gode tiltak for å få folk til å gå mer? Opplever de spesielle hindre?

Hva hindrer folk i å være fysisk aktive?

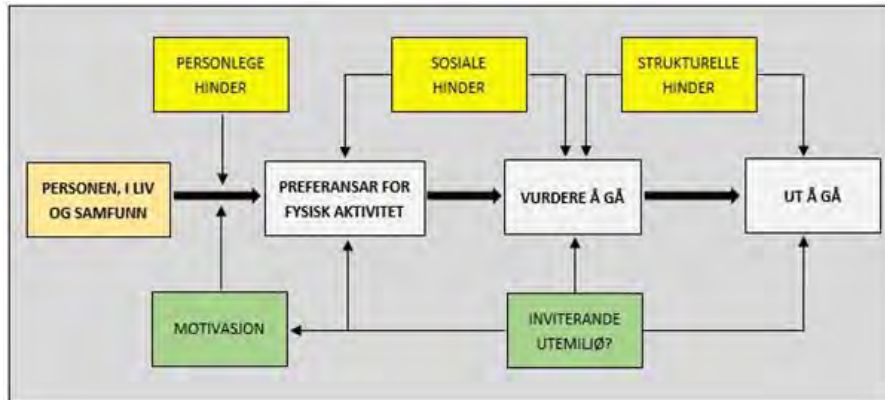
Dette har vist seg å være vanskelig å studere, og det er også vanskelig å omsette hinder-funn til nyttig kunnskap som så skal gi ny og bedret forvaltningspraksis i samfunnet slik at folk blir mer aktive og får bedre helse.

Gjennom Norsk Monitor har en siden 1999 kartlagt hvor viktige 11 ulike hindre (figur 1) er for å drive «trening/mosjon». Det er ganske få som oppgir at noen av disse 11 er grunner av «særlig stor betydning». I den siste rapporterte undersøkelsen (fra 2011) var det som vanlig barrieren «**har ikke tid/tar for mye tid**» som skiller seg ut ved at 21 % her svarte «særlig stor betydning» (figur 1, fra Breivik & Rafoss, 2012). Disse 11 barrierene kan sorteres i tre kategorier: Personlig situasjon (deriblant nevnte 'ikke tid'), Organisering/trening, og Utstyr/anlegg. Den viktigste hinder-kategorien er Personlig situasjon, uansett sosial klasse og er ført opp av om lag 1/3 av alle spurte. Breivik & Rafoss (2012) deler respondentene inn i fire sosiale klasser ved å kombinere ulike nivå av egen og foreldres utdanning og egen/husholdningens inntekt. De to siste hinderkategoriene – som gjelder organisering og tilrettelegging for idrett/trening – slår mest ut som hinder for de laveste sosiale klassene.

Figur 1. Hvor stor betydning har følgende grunner for at du ikke driver trening/mosjon, eller for at du driver mindre trening/mosjon enn du gjerne ville? Prosentandeler i befolkningen som angir 'meget stor betydning'. (Tall fra Norsk Monitor 2011, presentert i Breivik & Rafoss, 2012).

I en gjennomgang av internasjonal litteratur har vi presentert faktorer som hindrer/stimulerer turgåing, særlig i nærmiljøet (Vistad et al. 2014). Her har vi sortert mellom personlige, sosiale og strukturelle hindre (se figur 2).

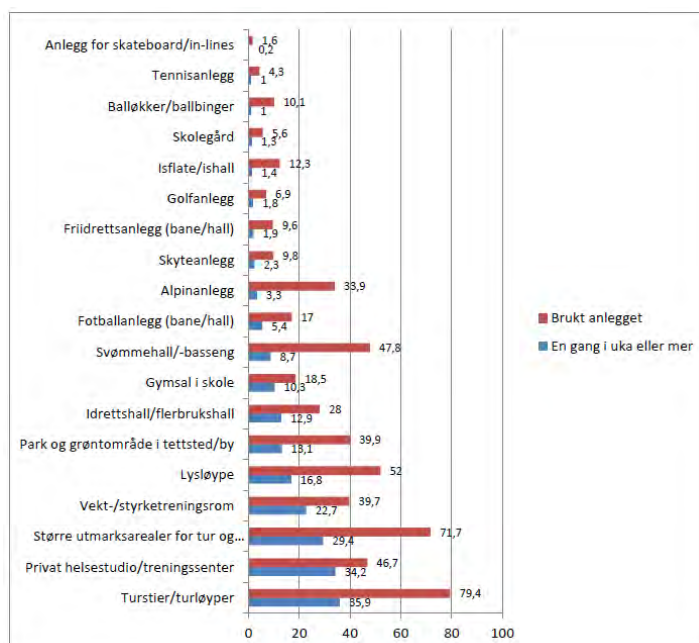

Figur 2. Modell for analyse av hinder/stimuli for fysisk aktivitet/det å gå i nærmiljøet, basert på en internasjonal litteraturgjennomgang (fra Vistad et al. 2014).

Hvorfor nærtur?

Det å gå i nærmiljøet og i nærnaturen er en aktivitet som veldig mange nordmenn driver med (Dervo et al 2014). Åttifem prosent av befolkningen over 16 år var ifølge SSB sin Levekårsundersøkelse 2014 på minst en kort spasertur i løpet av året, og 80 prosent på kort fottur i skog eller fjell. I følge Norsk monitor oppgir litt mer enn 50 % av den voksne befolkningen at de går ukentlig i skog og mark. Her er det en forskjell på yngre og eldre voksne. De yngre voksne bruker i større grad flerbrukshaller og fotballanlegg, mens de eldre voksne bruker friluftspregede anlegg. Generelt er kvinner i flertall når det gjelder regelmessig bruk av friluftspregede anlegg og treningssentre (se Stortingsmelding 26 (2011 – 2012) «Den norske idrettsmodellen»).

Men vi ser det samme mønsteret som nevnt før, at de med høyere utdanning har størst sannsynlighet for å være aktive, også i friluftaktiviteter – både i form av kortere, men ikke minst de lengre turene til fots og på ski i skog eller på fjellet. Men altså: enkel turgåing – særlig i nærmiljøet – ser ut til å være «noe for alle». Rapporten til Breivik og Rafoss (2012) viser oss også at den «anleggstypen» som flest bruker er Turstier/turløyper, se figur 3.

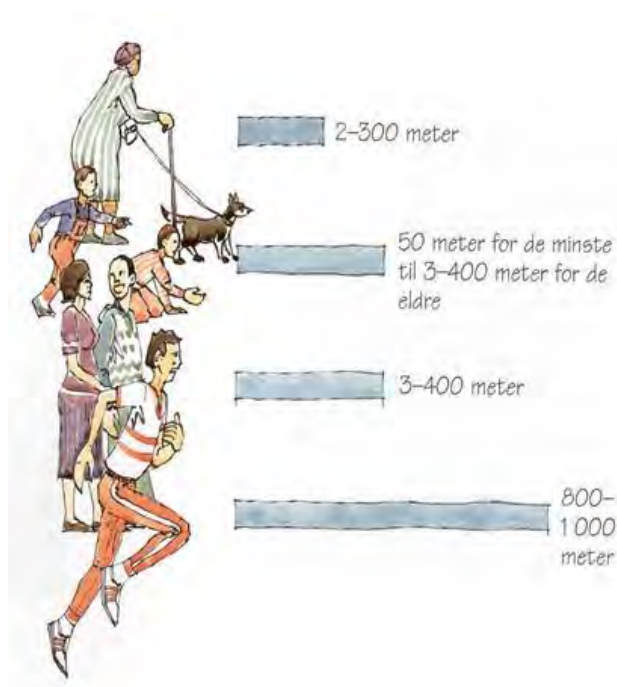
Figur 3. Hvilke idrettsanlegg (inkludert turstier/-løyper) brukte du i 2011? Prosent andel av de over 15 år. Fra Breivik & Rafoss 2012. (s. 72).

Så altså: Turgåing og hverdagsfriluftsliv ser ut til å ha et potensial for bedret folkehelse – ikke minst fordi det favner sosialt bredt. Det er dessuten et lavterskeltilbud, og i vid forstand: Det er nært, det er gratis, og alltid åpent. Og som anlegg er stien/turløypa billig for den som skal legge til rette og stimulere til bruk. Men det krever god og samordnet planlegging å få til gå-vennlige nærmiljøer.

Hjemmet som utgangspunkt. Nærmiljøet som arena

Nærhet er en viktig forutsetning for bruk, men særlig viktig for noen: de eldste og de yngste. I følge Grahn (1991) faller mer enn 50 % av brukerne fra hvis de må gå mer enn 10 minutter (dette gjaldt avstand til grøntområder). Det er også viktig å ha i mente at det handler om nærhet til aktivitetsarenaer i nærmiljøet med boligen som utgangspunkt, som vist i figuren til høyre under. I prosjektet vårt stiller vi spørsmål om den fysiske nærhet, sammenlignet med den opplevde nærhet. I figuren under (til venstre) ser en at avstanden en klarer å gå på 5 minutter er avhengig av f.eks. alder.

Fra DN Håndbok 6, 1994 (Planlegging av grønnsstruktur): Fra DN håndbok 23, 2003 (Grønn by):

Hovedproblemstilling og forskningsspørsmål i NÆRTUR

Hovedmål:

1. Få fram ny kunnskap om sosiale og geografiske faktorer som påvirker bruk/ikke-bruk av nærområder til hverdagsturer.
2. Hva er effektive tiltak for å bedre turmulighetene i nærmiljøet, i et folkehelseperspektiv?

Studier i Moss (spørreundersøkelse, dybdeintervjuer, tellinger, kombinert med plan- og kartinformasjon):

1. Hva karakteriserer de som går og de som ikke går i nærmiljøet?
2. Hva er viktige hindre for å bruke nærmiljøet og hvilke faktorer er viktige for å øke bruken?
3. Hva er viktige landskaps- og miljøpreferanser, hva er opplevd som viktige tiltak for å stimulere gåing, og hvor viktig er nærhet og tilgjengelighet til grønne områder?

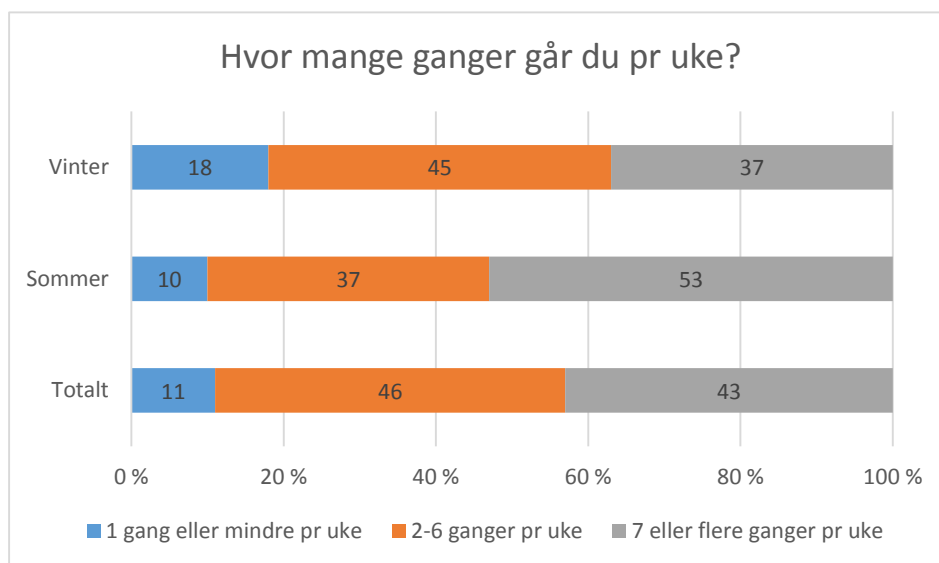
Studier i 5 fylker og 15 kommuner, og kommunale dybdestudier i Moss, Ringeby og Trondheim

4. Hvilken betydning og kvalitet har kommunal planlegging og spesielt kommunale planer for idrett - og fysisk aktivitet, for bruk og tilrettelegging av (grønne) nærområder for turgåing?

Noen foreløpige resultater fra hovedcaset, Moss

Vi har gjennomført en spørreskjema-undersøkelse til 780 responder i ulike deler av Moss, i samarbeid med Norstat. Åtti intervjuer er gjennomført ved husbesøk av studenter fra NMBU og 700 er gjennomført som telefonintervju (med samme skjema). Respondentene er tilfeldig utvalgt innenfor et strategisk utvalg av ulike postnummer-soner i «fastlands-Moss».

Hvor ofte går respondentene, og er det årstidsvariasjoner?

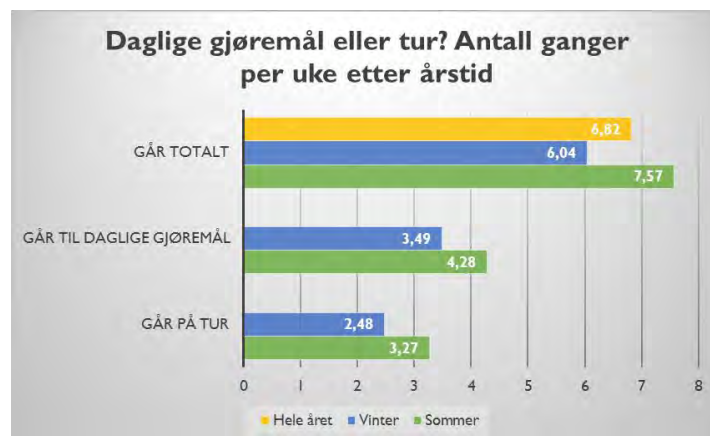

Figur 4. Hvor mange ganger går respondentene i Moss pr uke, til ulike tider av året?

Figur 4 viser HVOR OFTE respondentene går, fordelt på kategoriene: Én gang eller mindre i uken, 2 til 6 ganger, 7 eller flere ganger i uken. Figuren sier altså ikke noe om hvor mye tid de bruker til gåing totalt pr uke, men viser at de fleste går en god del, særlig i sommerhalvåret. Da oppgir 53 % at de går 7 ganger eller oftere pr. uke. I den andre enden av skalaen ser vi at det er 10 % som sier at de ikke går.

Gjøremål eller tur?

Vi retter oss ikke bare mot fritid og tur-gåing, men også mot det å gå i forbindelse med ulike gjøremål. Og det er dette siste som viser seg å være viktigst i omfang (figur nedenfor).

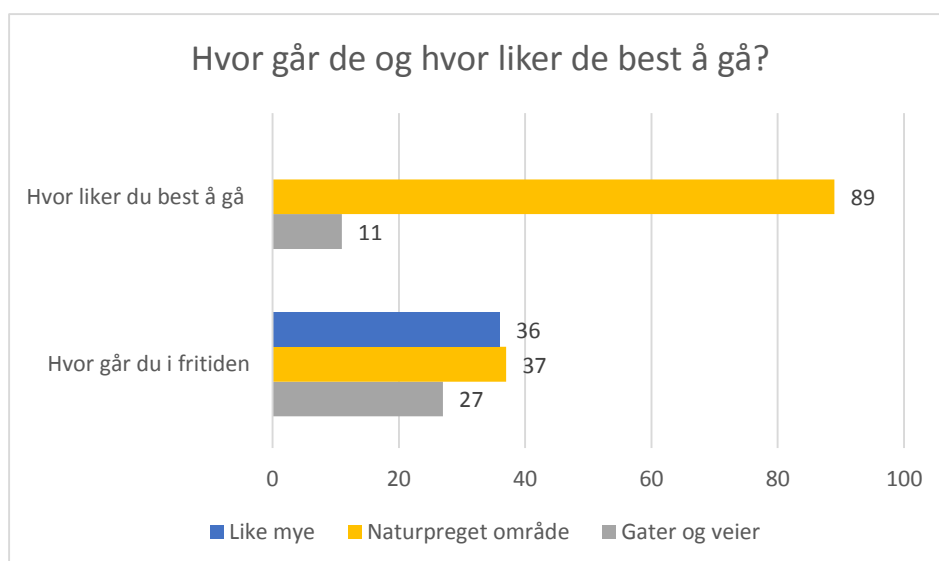

Figur 5. Fordelingen av nytteturer og fritidsturer, til ulike tider av året blant respondenten i Moss.

Figur 5 viser hvor viktig det er å gå til daglige gjøremål, og slike «nytteturer» er mest vanlig i sommerhalvåret. På samme måte er også turgåing hyppigst om sommeren.

Helst i naturen

Blant de som faktisk går, fordeler denne seg ganske likt mellom gåing langs veier og gater i byen og gåing i mer naturpregete områder. Men når vi spør om hvor de liker best å gå, så er det nærmer 9 av 10 som svarer naturpregete områder.

Figur 6. Hvor går respondentene i Moss, og hvor ville de helst ha gått?

Hvem er det som går ofte i Moss?

Vi har ønsket å undersøke hva som karakteriserer de som går i nærmiljøet i Moss, gjennom å se om hyppighet av gåing varierer med f.eks. sosial, økonomisk og demografisk status hos de som blir spurt.

Gjennom bivariate analyser har vi testet hyppighet i gåing (se de tre kategoriene i figur 4) i forhold til en og en av variablene i tabell 1. Her er det bare fire forhold som påvirker hyppighet i gåing; de som (variabel 9) har hund, (v12) trener, (v13) er lite stillesittende og (v16) sier de har god helse, går mer enn de som ikke har hund, ikke trener, er stillesittende, og sier de ikke har god helse.

Siden respondentene er representert i alle de forskjellige variablene valgte vi også å analysere hyppighet av gåing i **en samlet modell**, det vil si en multivariat analyse. Her tester vi alle variablene i tabell 1 **samtidig** for å se hva som samlet sett varierer med antall gåturer i uka. I denne multivariate analysen er det bare én variabel som slår ut i forhold til hyppighet i gåing: Det å ha hund eller ikke. **De som har hund er de som er går oftest**, mens de andre variablene ikke viser sterkt nok gjennomslag til å påvirke turhyppigheten. I alt er det 17 % av respondentene som har hund, og disse drar godt opp gjennomsnittlig antall turer til fots – både sommer og vinter; i snitt tar de rundt ti turer i uka.

Vi ser altså ikke noen tydelige sosial-økonomiske forskjeller mellom de som går ofte eller sjelden fra eget hjem, i vårt materiale fra Moss. Dette gjelder både gåing til gjøremål, og gåing i fritiden.

Tabell 1. Variablene i Mosseundersøkelsen 2014 som ble testet for samvariasjon med antall gåturer i uka, i den multivariate analysen.

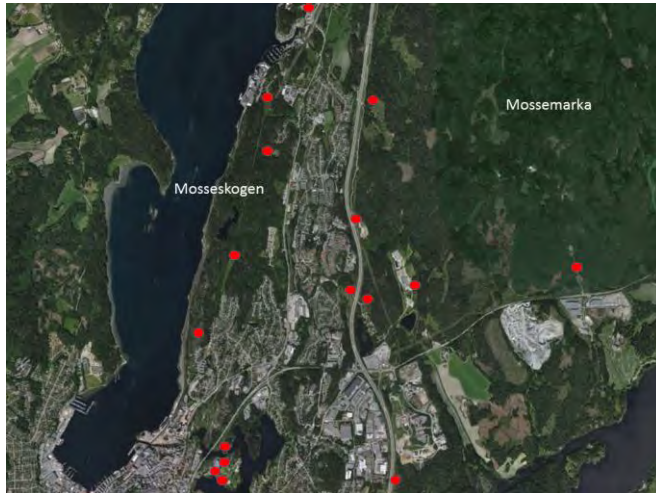
VARIABELNAVN
1. Alder
2. Kjønn
3. Inntekt
4. Utdanning
5. Om respondenten helt, delvis eller ikke har vokst opp i Norge
6. Hvilket land respondenten kommer fra
7. Hvor lenge respondenten har bodd i Moss
8. Om respondenten har barn eller ikke
9. Om respondenten har hund
10. Hva slags boligtype respondenten bor i
11. Hvor mye tid i løpet av en vanlig uke respondenten blir svett/andpusten
12. Om respondenten driver med noen form for trenings- eller mosjonsaktivitet
13. Hvor mye tid i løpet av en normal dag respondenten slapper av på sofaen, ser på TV, sitter med PC/nettbrett, leser, eller lignende
14. Om respondenten jobber heltid eller deltid
15. Hvor fysisk aktiv respondenten er i jobben
16. Hvordan respondentene vurderer sin egen helsetilstand

Et eksempel fra automatiske tellinger

De tellerne vi bruker er tilpasset bruk langs relativt smale veger, stier eller råk, siden folk bør gå etter hverandre for at alle skal bli «talt». Det er vanskelig å plassere slike tellere i gatesystemet inni byen. Tellerne er derfor plassert mot inngangen til naturpregete områder, og fanger opp ferdselen mot Mosseskogen, Mossemarka, og i 2015 også rundt Nesparken. I alt er det 16 tellepunkt, 10 av dem i tilknytning til Kambo-området nord i byen (se kart i figur 7), og dekker de viktigste innfallsportene mot Mosseskogen og Mossemarka. Tellerne gir oss informasjon om antall personer som går, hvilken retning de går og når på døgnet de går. Registreringene kan derfor kobles sammen med andre data som f.eks. værdata. De kan også gi oss informasjon om hvilke områder som blir hyppigst brukt.

Tallene gir viktige bidrag for å forstå bruken av de omkringliggende grøntområdene i Moss, og hvordan bruken varierer geografisk og over tid. Lokaltetene varierer stort med hensyn på blant annet type bruk (hverdagsbruk, ettermiddagstur, helgetur osv.), intensitet (antall passeringer) og sesong (vinter vs sommer). De mest brukte lokalitetene har brukstall som er skyhøye i forhold til andre mindre brukte lokaliteter, og i mange sammenhenger henger disse tallene sammen med type bruker. For eksempel har Kyststien ved Kulpe en blandet ferdsel av mange typer brukere som for eksempel fottur, badegjester, folk som skal på jobb eller har andre ærend, folk som trener, osv. Det

ser ut til å være så mange som 50 000 forbipasserende i denne lokaliteten. I motsetning har lokaliteten Røysås bare noen tusen passeringer i løpet av året, av folk som går seg en tur.

Figur 7. Plassering av automatiske teller i Moss, fra sommeren 2014.

To viktige og vanskelige tema: Hva hindrer folk og hva ser de som gode tiltak?

Hovedfunnet er at det er **få som gir uttrykk for at de i særlig grad opplever hindre** (på skalaen: 1=stemmer ikke, 2=stemmer litt, 3= stemmer veldig godt),

I gjennomsnitt er de tre viktigste hindrene (fra en liste på totalt 14 framlagte hindre):

1. Jeg hadde gått mer om jeg hadde hatt noen å gå sammen med
2. Mørke gjør det skummelt å gå
3. Jeg liker ikke å gå om vinteren

Og gjennomsnittverdien (for hele utvalget) er så lav som 1,6 for alle disse tre hindrene (dvs. midt mellom 'stemmer litt' og 'stemmer ikke').

Det er f.eks. interessant at 'Jeg har ikke tid til å gå', ligger langt nede på lista for disse respondentene (og med snitt 1,3). Dette er vanligvis det ene hinderet som blir markert av mange (se Breivik & Rafoss 2012, og Vistad et al. 2014).

Det er langt **flere som etterlyser bedre tiltak** (på skalaen: 1=ikke viktig, 2= litt viktig, og 3= svært viktig), enn som gir uttrykk for opplevde hinder.

Her er de tre viktigste opplevde tiltakene (av totalt 13 foreslåtte tiltak i skjemaet):

1. Rene, pene og ordentlige omgivelser (skårverdi 2,6)
2. Brøyting av stier/turveier vinterstid (verdi 2,6)
3. Strøing vinterstid (verdi 2,5).

Disse tre ligger altså mellom 'litt viktig' og 'svært viktig', som et gjennomsnitt for hele utvalget.

Det umiddelbart opplagte og konsistente ved disse funnene om hinder/tiltak fra Moss, er: Vinteren er en utfordring for det å gå. Vi så også dette i funnene om hvor ofte folk går: Det er i mindre grad en vinteraktivitet.

Og så ser vi en markering av at det sosiale er viktig ('... noen å gå sammen med'), og at '... fine omgivelser' er viktig.

Er det noe å lære?

Dette er en studie fra Moss, og ikke en nasjonal undersøkelse. En skal derfor være forsiktig med å tolke ut generelle eller allmenngyldige mønstre. Men noen mønstre er sannsynligvis gyldige i en bredere forstand, og noen funn er helt opplagte generelt gyldige. F.eks. er det nok et allment fenomen at folk faktisk går fra hjemmet og i nærmiljøet; og ikke bare på fritiden, men også for å få gjort ulike ærender. Det er også sannsynlig at et flertall i landet ønsker å kunne gå mer og særlig i naturpregete omgivelser. Det som imidlertid andre undersøkelser viser (Vaage 2008) er at nordmenn jevntover går færre nytteturer i dagliglivet i dag, sammenlignet med før, fordi bilen i stor grad har overtatt transporten også på de små nytteturene.

Et annet funn, som bør prøves ut i andre områder, er at hyppigheten av gåturer i nærmiljøet ser ut til å skille lite mellom ulike «klasser». Det er en ganske «flat profil» på det å gå; det er noe for alle. Om det faktisk er slik, så er det helt i tråd med våre hypoteser for prosjektet: Det å stimulere til gåing i nærmiljøet kan være med å øke den fysiske aktiviteten for alle!

Vi får også bekreftet (se Breivik og Rafoss 2012) at det er vanskelig å få et godt inntrykk av viktige 'hindre for turgåing' gjennom slike spørreundersøkelser. Det er få som gir uttrykk for hva de opplever som særlig hindrende, og vi får heller ikke bekreftet det hinderet som vanligvis dominerer i slike undersøkelser (se også Vistad et al. 2014), nemlig 'har ikke tid'. Vi ser imidlertid at det er et konsistent mønster i materialet: Folk går mindre om vinteren, og i den grad folk føler seg hindra så er det mye knytta til at de ikke liker å gå i mørke, eller å gå om vinteren. Og etterspørsel av tiltak dreier seg også i stor grad om vinterforhold: bedre brøyting og strøing. Vi skal gå videre med temaene hinder og tiltak i en dybdestudie (kvalitative intervjuer) i Moss sommeren 2015.

Litteratur

- Breivik, G. & Rafoss, T. 2012. Fysisk aktivitet; omfang, tilrettelegging og sosial ulikhet - en oppdatering og revisjon. Norges Idrettshøgskole & Høgskolen i Finnmark 96 s.
- Direktoratet for naturforvaltning 1994. Planlegging av grønnstruktur. DN-håndbok 6.
- Direktoratet for naturforvaltning 2003. Grønn by. DN-håndbok 23.
- Grahn (1991). "Planera för bättre hälsa! – om sambandet mellan grönområden och hälsa". I: Kullinger, B. & Strömberg, U-B. 1991. Planera för en bärkraftig utveckling" Byggeforskningsrådet. Stockholm
- Kulturdepartementet 2011. «Den norske idrettsmodellen». St. meld. Nr 26 (2011 – 2012)
- Vaage, O. F. 2008. Tidsbruk i Europa. Myten om spreke nordmenn står for fall. Samfunnsspeilet 2. Statistisk Sentralbyrå.
- Vistad et al. 2014. Berre ein liten tur...!? Kunnskapsstatus om indre og ytre hindringar for kvardagsturen. *Tidsskriftet Utmark*: 1&2&S (www.utmark.org)

Verdiforskyvning i friluftslivet i lys av økologisk økonomi

Are Ingulfsvann, Universitetet i Nordland

Økologisk økonomi

Jeg vil begynne med å fortelle hva økologisk økonomi er, faget hadde sin spede begynnelse på 70-tallet, som en reaksjon på hvordan den standardiserte (neoklassiske) samfunnsøkonomien behandlet naturen og hvordan vekst ble fremsatt som noe som kunne fortsette til evig tid, fordi miljøproblemene ville bli løst av ny teknologi og prissystemet. Dette førte til reaksjoner, fordi noen mente at det ikke gikk. Økologisk økonomi er dermed et alternativ til konvensjonell økonomi.

Prinsippene i økologisk økonomi er at vi må finne ut hvor mye vi kan bruke, dvs. skalere økonomien ut fra naturens bærekraft, gitt en viss sikkerhetsmargin. Måten velferd distribueres på må ta utgangspunkt i rettferdighet og deretter kan vi finne ut hvor ressursene kan brukes (allokeres). Neoklassisk økonomi er hovedsakelig innrettet på allokering, og lar prisene og betalingsevne bestemme de to andre – de tas for gitt. Dog bør det være åpenbart at bæreevnen i naturen ikke lar seg bestemme av prissystemet.

Studie av økonomi, natur og kultur

Foredraget tar utgangspunkt i Ph.D. avhandlingen min. Basert på en figur i boka «Økonomi, natur og kultur» (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004) som brukes for å vise og hevde at økonomiens verdisoner har gjennom 1900 – tallet fortrenget natur- og kulturs verdisoner ved at de idealene og verdiene som lå i den neoklassiske økonomien ble overført til andre deler av samfunnet hvor de egentlig ikke hadde noe å gjøre. Dermed ble kulturelle aktiviteter et annet fokus enn det det hadde hatt, fordi det økonomiske aspektet gjennom nytte og kostnadsanalyse, forbruk, økonomiske tankemåter, instrumentell verdi framfor egenverdi ble overført og implementert i aktivitetene.

Dette kan man også finne påstander om andre steder. Eksempelvis trekker Lars Monsen (1998) opp problemstillingen i første utgaven av «Villmarksboka», etter en gjennomgang av forskjeller på livsverdier i villmarka og sivilisasjon kommenterer han at: «Den største trusselen mot det gode liv i villmarka er en stadig sterkere påvirkning fra livsverdiene som gjelder i sivilisasjonen». Livsverdiene som gjelder i sivilisasjonen faller inn under det vi kan kalle konsumkultur, og vi kan finne budskapsmessige like påstander hos Fridtjof Nansen, Petter W. Zapffe, Nils Faarlund og Arne Næss.

Man kan finne antydninger til at det er noe i dette, spesielt i forhold til forbruksøkninger. Eksempelvis økte importen av sportsutstyr til Norge fra under 5000 tonn i 1990 til over 25000 tonn i 2007. Dvs en femdobling på 16 år. Likeledes ser vi at driftsinntektene til Bergans, Norrøna og Helsport i perioden 2003 til 2010 så ser vi en 3 – dobling. Med bakgrunn i dette valgte jeg å undersøke om det kunne være noe i den verdiforskyvningen Ingebrigtsen og Jakobsen hevder i friluftslivet – ut fra følgende **problemstilling**:

Påvirker økonomisk verdisektor friluftslivet gjennom en forskyvning av natur og kulturs verdisektorer? Hvis ja, hvordan endrer dette friluftslivet? Hvordan kan økonomisk sektor utformes for å samspille med de andre sektorene?

Verdiforskyvning i denne sammenheng tar utgangspunkt i begrepet «focal practice» fra filosofen Albert Borgman, som har jobbet mye med menneskets forhold til teknologi. Borgmann (2000) hevder at konsum blir endret fra å være et middel for å oppnå andre mål; til å bli et mål i seg selv. En slik utvikling hevder han vil separere handlinger fra dets egentlige kontekst, og ut fra dette bruker han begrepet *focal* om gjenstander, handlinger og steder som har en egenverdi, og aktiviteter

som er sentrert rundt disse for «*focal practice*». "*Focal practice*" handler om at ting henger sammen, man kan ikke separere ut deler av en tradisjon eller aktivitet uten at det får konsekvenser. Borgmann (2000) eksemplifiserer problematikken med at et konsumprodukt ofte vil bli fremstilt som en erstatning for noe ekte, og gjennom at aktiviteten blir frikoblet fra sin egentlige kontekst blir den tilstoppet eller ødelagt.

For å omsette dette til praksis er det nødvendig å lage en modell og definere hvordan dette kan forstås i praksis, samtidig som det ikke blir et statisk verdsett. Således er det nødvendig å skille mellom det vi kan kalle forskyvning i bevissthet – at man ikke lenger er enig eller følger de verdiene som tradisjonelt er forbundet med aktiviteten. Og forskyvning i praksis, hvor man vil hevde de samme verdiene som ligger innenfor tradisjonen, men gjør noe annet.

Forskyvning innenfor en aktivitet, som friluftsliv, kan dermed defineres som: "En prosess der de opprinnelige målsetninger og verdier knyttet opp mot focal practice, blir erstattet av målsetninger og verdier gjennom press utenfra som svekker det opprinnelige i focal practice." Man må da forsøke å identifisere en kjerne og målsetting i aktiviteten som aktiviteten utøves opp mot, men man har et sett verdier som ivaretar det man hevder at man søker mot.

Avhandlingen er basert på et kvalitativt arbeid, og består av 13 gruppeintervjuer og 10 individuelle intervjuer. En svakhet er at de fleste var folk på lengre turer og ikke folk som kun gikk korte turer. Dette er noe man kunne sett på, uten at jeg tror resultatet hadde blitt så annerledes av den grunn. Focal practice ble forsøkt identifisert ved å lese gjennom teori for å finne de tradisjonelle verdiene i friluftslivet. Utøverne ble spurt om sine mål og verdier med å drive med friluftsliv, det siste ble sett opp mot den praksisen de utøvde og hva de fokuserte på når de utøvde friluftsliv.

Det tradisjonelle friluftslivet er sentrert rundt to faktorer, natur og menneske. Naturen er sentral, nærmere bestemt en fri natur. Denne har verdi i seg selv, og skal ikke reduseres til en til en innsatsfaktor verken for tilrettelegging eller produksjon. Naturverdet i friluftsliv impliserer at man ikke skal overvinne naturen, men innta en samhandlingsrelasjon der mennesket tilpasser sine gjøremål etter naturen og ikke omvendt. Menneskeverdet kan sees på som friluftslivets arv fra romantikken ved at friluftslivet skal, for å si det med Faarlunds (2009 pm) uttrykk, levendegjøre menneskeverdet. Vi får da en kjerne om å livskvalitet basert på naturverd og menneskeverd. Dvs. aktiviteter som utøves i naturen med det som hensikt ville falle innenfor. Dette støttes opp av følgende ivaretaende verdier – som har følgende forskyvende faktorer:

Ivaretaende verdi	Forskyvende faktor
Egenverdi	Markedsverdi / instrumentell verdi
Tilpassende	Bekjempende
Vurderende	Regelstyrt
Egeninnsats	Mekanisk / maskinelt
Enkelt	Avansert
Funksjon	Mote
Nøysomt	Høyt forbruk
Ro	Stress
Stillhet	Bråk
Samhandling	Konkurranse

Figur 1. Ivaretaende verdier og forskyvende faktorer.

Egenverdi; det fremgår tydelig at friluftsliv skal drives på en slik måte at man ivaretar egenverdien til både naturen og medmennesker, vurderinger rundt verdi kan følgelig ikke handle om å sette en pris på, en forskyvende faktor her vil være en instrumentell / markedsverdi tenking.

Tilpassende som ivaretaende verdi vil ha bekjempende som forskyvende verdi. Det vil si at i stedet for å tilpasse seg til naturen, forsøker eller ønsker man å tilpasse naturen til seg. I forlengelsen av tilpassning kan man også trekke inn egeninnsats som verdi – man skal ta seg fram for egne krefter og uten mekaniske innretninger, den forskyvende faktoren kan da beskrives som mekanisk / maskinelt.

Vurdering man har ikke et regelsett, men må, basert på kjennskap og erfaring foreta de valg som gjør at en tilpasser seg / er leug. Eksempelvis vil man bo i snøhule, under åpen himmel eller i telt. Man trenger en varmekilde for å lage mat, og i i vintersesongen for å varme seg. Hva man bør gjøre er ikke regelstyrt, men må baseres på kunnskap og vurdering av hvilke verdier man ønsker å følge.

Hva som er en forskyvende faktor i forhold til vurdering er vanskeligere å definere. Hvis man ikke vurderer noe, kan man se det som å enten gjennomføre en handling uten å tenke, eller man kan følge et på forhånd definert sett med regler, som forventes å løse enhver situasjon uten ytterligere vurderinger. Jeg velger derfor å betegne det motsatte av vurdering som regelstyrt.

Utstyr, som bekledning, telt, sko, ryggsekker, ski, og annet, skal i liten grad bære preg av teknokulturell virksomhet. Enkelt er en ivaretaende verdi og den forskyvende verdien er avansert. Et viktig poeng er derfor at utstyr bedømmes ut fra funksjon. Funksjon er følgelig en ivaretaende verdi, mens mote blir den forskyvende verdien fordi mote sjelden vil kunne sies å ha noe med funksjon å gjøre. Nøysomt forbruk er også en ivaretaende verdi, den forskyvende faktoren vil være et høyt forbruk.

Hvis man ser på konkret utførelse av aktiviteten er ro og stillhet fremhevet, en forskyvende faktor her vil være stress og bråk. Likeledes er samhandling i gruppe et ideal, konkurranse hører ikke hjemme i friluftslivet og kan følgelig sees på som en forskyvende faktor.

Følger man modellen vil da være innenfor når aktiviteten følger de ivaretaende verdiene, og utenfor om man fokuserer for mye på de forskyvende faktorene.

Respondentene i undersøkelsen har verdier som i stor grad samsvarer med det tradisjonelle verdisettet. Vi kan f.eks. se på følgende tabell:

Tabell 1. Ivaretaende verdier, uklare verdier og forskyvende faktorer

Ivaretaende	Uklare	Forskyvende
Ikke stresse (1); enkelt uten tilrettelegging (1); inkluderende (2, 4); ivareta oss selv (2); egeninnsats (3); sjelefred (4); kunnskap (5,6, 8, SE); redusert utstyrmengden med 50 % (6); nysgjerrighet (6); føle seg liten (7); oppleve naturen (7); holde seg unna stier (8); følge en naturlig døgnrytme (G1); følge naturens rytme (G1, G4); selvdisiplin (G2); enkelthet (G2); tilstedeværelse (G2); aldri vinne over naturen (G2), sammen med naturen (G2); bevissthet rundt forbruk (SE);	Frihet (G2); mestring (G2, G4, SE); å kunne mestre å bruke det naturen har (8); flukt fra hverdagslivet (G4); selvstendighet (SE)	Uformell prestisje (5); være best (SE)

Tabellen viser at de fleste verdiene som er oppgitt stemmer overens med de tradisjonelle verdiene. Verdiene er således ikke forskjøvet i bevissthet. I praksis blir det annerledes, og det er mye som tyder på at man ikke er helt på linje med det man sier. Om vi ser på hvordan de omtaler praksis ser vi et helt annet verdsett.

Tabell 2. Omtalelser av verdier og faktorer i praksis

Ivaretaende	Uklare Konkretiserte prod. karakteristika	Utsagn som må vurderes	Forskyvende
Tar heller den gamle slitte nikkersen (1), et par ski overalt (2), holdbart (1), vare så lenge som mulig (2), bevisst bruk av garderoben (2), mål å slite det ut (3), bedre mestringsfølelse av å klare seg med lite (G1),	Hjelpemiddel (1), vekt (3), sikkerhet (4), sikkerhet (5), vanntetthet (6), ventilasjon (6), pusteevne (6), behagelig (6), komfortabelt (8), komfort (G1, G4, SE), flere muligheter (8), erfaring (8), behagelig (G2, G3), lettere (G2), sørge for at dyret faller (G2), lettere (G3), hjelpe til å overleve (G3), enklere (G4), sikrere (G4), muliggjøre (G4).	får mer respekt av å kjøre på gamle ski (G3), dyrt utstyr kan holde livet ut (G4), bedre opplevelse (G3), utvide mulighetsområdet (SE), anerkjent merke (7), ikke glitre (8), merke = kvalitetssikring (G1), cred å være dritgod uten nytt utstyr (G1), du vil ikke bli en sånn flasher (3), interessert i friluftsliv = interessert i utstyr (5 og 8),	Man skal synes (5), mote kan være viktig (5), anerkjent merke (7*), skaper behov for seg selv (G1), mer enn man trenger (G1), man er litt varmere i NF dunjakken (G1), merke = kvalitetssikring (G1), ny teknologi fører til akterutseiling (G1), person med rett klesdrakt oppfattes som god (G1), utstyr relatert til image (G2), hevde seg overfor andre (G2), dyrt utstyr for å vise andre at man er god (G3), gruppepress (G3), folk man ser opp til har betydning for valg av produkt (G3), mister opplevelse ved å vite at noe er bedre (G3), press på å ha det beste (G4), en viss konkurranse (G4), framstår som mer kompetent med dyrt utstyr (G4), henge med andre (SE), utseende (SE)

Det er litt interessant at disse utsagnene kom like etter at man hadde vært gjennom en rekke verdier burde tilsi en helt annet fokus under utøvelse.

For å utdype litt om hvordan kategoriseringen er gjort kan vi se på noen lengre utdrag. Her er et eksempel på det jeg kaller et ivaretaende utsagn:

” Og jeg har litt sånn bevisst politikk, bruker grå ullgensere på jobb, og når de er for utslitte til å bruke på jobb, bruker jeg de på tur, og det fungerer veldig bra. For når det går hull på armene kan jeg ikke bruke de på jobb, men jeg kan fint bruke de på tur. Så jeg har en hel haug med sånne tynne grå ullgensere, så det å ha et bevisst forhold til hvordan man bruker hele garderoben sin, der tror jeg vi kan spare natur og miljø mye, om vi er litt oppegående der. Og jeg mener vi blir putta på så masse unyttige ting, folk i butikken sier dette må du ha og det må være på rette nivå og det må være den og den kvaliteten, og det er bare tull. Vis meg den goretex jakka som varer i tyve år, ikke sant, nå har jeg anorakken min, og den har jeg brukt masse, i over 20 år.” (Individuell respondent 2)

Og et eksempel på det jeg har kalt et forskyvende utsagn:

«Jeg tenker at, som jeg tenker rundt nytt utstyr, kan du ofte kjøpe deg litt kompetanse i forhold til gruppa. (...) Hvis du har ei veldig dyr bukse så kan jo det sende ut et signal om at du driver veldig mye med ski, er lik du er god til å stå på ski.» (Respondent 24)

Utstyret er i det siste tilfellet ikke tydelig rettet mot å fungere, men at det skal sende et signal til omgivelsene, man skal bli sett og bli vurdert som god av andre. En interessant motfaktor er at flere av de som hørte til blant de som sa de ville bli sett og at man ble god ved å kjøpe utstyr også sa det at de de virkelig så opp til var de som klarte å bruke tradisjonell utrustning og kjørte like bra på ski med det som de med langt nyere utrustning. De valgt likevel ikke å prøve det selv.

Vi har her trolig med ei veksling å gjøre mellom hvilke verdisett man lever etter. Her tenker jeg vi kan forøke å forklare det med en modell som tar utgangspunkt i at friluftslivet foregår i naturen, og er stort sett fri for ekstern påvirkning når man er der. (I hvert fall med tanke på at dette ble samlet inn før smarttelefonen ble allemannseie.) Det som derimot ikke skjer i naturen er det vi kan kalle forberedelser og evaluering. Det foregår som oftest i det vi kan kalle sivilisasjon. I sivilisasjonen er det langt mer påvirkning fra konsumkultur, det er mer reklame, vi får høre at vi kan gjøre det bedre om vi kjøper noe annet. Og da er jo spørsmålet – er man mest påvirket av den kulturen man lever i til daglig, eller i den man deltar i nå og da. Ganske mye tyder på at dagliglivets kultur kommer tydeligere inn i friluftslivet ved at konsumet blir viktigere og viktigere.

Dermed kan det se ut som friluftslivet går fra naturopplevelse til utføring og prestering innen spesifikke aktiviteter. Enkelte aktiviteter blir i større grad forbundet med å ha mye penger. Og det virker som tankegangen deles i to – man ønsker egentlig å leve enkelt, men fordi store deler av friluftslivet skjer i sivilisasjon så blir man preget av de verdier som rår der, og gjør noe annet enn det man egentlig sikter mot.

Utøverne ble også spurt om hva de selv trodde om utviklingen de selv beskrev. Her er svarene noe delte. Det blir sagt at færre kan delta om kostnadene presses opp. Man må ha mer for å bli fornøyd. Det det imidlertid er uenighet om er om man mister noe, eller om man får nye muligheter. Noen hevder at nytt utstyr før til en masse nye muligheter, mens andre hevder at man mister noe fordi man blir veldig avhengig av hva man kunne kjøpe. Et eksempel der er en som snakket om ny ski, at han måtte ha nye ski fordi han kom til et punkt hvor han ikke opplevde at han kunne kjøre brattere eller mestre mer med de ski han hadde. Da måtte han ut og kjøpe et par nye ski for å komme videre i sin mestringsstige. Dette innebærer at han har overlatt definisjonen av hva han kan mestre til de produsentene som lager skiene. Kontrollen blir gitt noen andre, og i stedet for å øve mer og mer eller tilpasse seg til det man har, så er det hva man kan kjøpe som blir fasit på hva du kan mestre. Denne utviklingen fører til at forbruket blir høyere.

Konklusjonen

- Økonomisk sektor bidrar til å forskyve sentrale verdier i friluftslivet.
- Friluftslivet blir delvis og for en del grupper omdannet fra å bestå av verdier som i liten grad er materielle til å bli en ordinær forbrukskultur.
- Dette skjer gjennom å framstille konsum som løsningsmetodikk og det skaper en konkurranse om å ha mest eller nyest utstyr og kunne prestere "best".
- Denne forskyvningen er hovedsakelig rettet mot kulturens verdisektor, i forhold til naturs verdisektor er det liten endring i hvordan man forholder seg og tenker rundt natur.
- Forskyvningen innebærer at friluftslivet blir mindre rettet mot naturopplevelse og kunnskap om naturen, til fordel for utøverens opplevelse av å bli sett av andre.

Implikasjoner

På utøver nivå må man søke mot en holdningsendring og aktivt søke informasjon om og mot en helhet i det man driver med. Dette kan føre til større bevissthet rundt forbruk og at man deretter stiller større krav til holdbarhet på utstyr, og mindre krav til spesialisering og mote. Bedriftene må følge opp dette og søke mot en reduksjon av miljøkonsekvenser av produksjon – innenfor dette ikke legge opp til overforbruk.

Videre forskning

Videre forskning kan ta utgangspunkt i grupper med forskjellig til forbruk og se på hva de forskjellige gruppene får ut av friluftslivet. Man kan undersøke om nøyshet i friluftslivet har noen konsekvens for en persons forbruk på andre områder, dvs. om gode holdninger i friluftslivet fører til en samfunnsendring. Samt undersøke om nye forretningskonsept fungerer. Vi ser spesielt i Sverige at det er flere produsenter som gjør nye vri på hvordan man når forbruker og hvordan man produserer. De som har gått lengst er Plusminusnoll, som kun produserer på forhåndsordre, med begrunnelse om å redusere overforbruk og impulsjøp. Dessuten har de tydelige miljøkrav og unngår endringer som kun er basert på mote.

Referanser

- Borgman, Albert (2000): "The moral complexion of consumption". *The Journal of Consumer Research*, Vol. 26, No. 4. (Mar., 2000)
- Faarlund, Nils (2009): Pers. Med, intervju med undertegnede. transkribert
- Ingebrigtsen, Stig og Jakobsen, Ove (2004): *Økonomi, natur og kultur*. Oslo, Abstrakt forlag
- Ingulfsvann, Are Severin (2013): *Verdiforskyvning i friluftslivet i lys av økologisk økonomi*. PhD Series No. 38 Handelshøgskolen i Bodø, Universitetet i Nordland.
- Monsen, Lars (1998): *Villmarksboka*. Oslo: Gyldendal

Naturbaserte reiselivsbedrifter – aktiviteter, omfang og målsettinger

Resultater fra en landsdekkende undersøkelse

Stian Stensland (NMBU), Knut Fossgard (NMBU), Johannes Apon (NMBU), Sjur Baardsen (NMBU), Peter Fredman (ETOURL, Mittuniversitetet Sverige), Ida Grubben (NMBU), Jan Vidar Haukeland (TØI) og Anne Marte Røren (NMBU)

Takksigelser

Artikkelen inngår i «Forskningsprosjektet Naturbasert reiseliv. Bedrifter, kompetanse og rekruttering» som er finansiert av Skogtiltaksfondet og Innovasjon Norges Utviklingsprogram Grønt reiseliv. Forskningspartnere i prosjektet har vært Institutt for naturforvaltning ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU), Transportøkonomisk institutt (TØI), og ETOURL/Mittuniversitetet i Sverige (MiUN). Stian Stensland ved NMBU har vært prosjektleder. Fra brukersiden har Din Tur, HANEN, Norges Bondelag, Norges skogeierforbund og NORSKOG vært involvert i prosjektet. Håkon Roald, Egil Liberg og Bente Sørensen takkes for bidrag til bedriftsregisteret. En tilsvarende undersøkelse har blitt utført parallelt ved Mittuniversitetet i Sverige.

Bakgrunnsmateriale

Studien bygger på følgende rapport, og vi henviser dit om man ønsker detaljer om arbeidet: Stensland, S., Fossgard, K., Apon, J.C., Baardsen, S., Fredman, P., Grubben, I., Haukeland, J.V. & Røren, A. M. E. 2014. Naturbaserte reiselivsbedrifter i Norge. Frekvens- og metoderapport. - INA fagrapport 25. 108 s. Tilgjengelig på: <http://www.umb.no/statisk/ina/publikasjoner/fagrapport/if25.pdf>.

Sammendrag

Naturbasert reiseliv vokser raskt på verdensbasis, men kunnskapen om spesielt tilbydersida er mangelfull - så også i Norge. Rapporten er en del av «Forskningsprosjektet Naturbasert reiseliv. Bedrifter, kompetanse og rekruttering» der hovedmålsettingen er å frambringe ny kunnskap og statistikk om naturbaserte reiselivsbedrifter i Norge. Formålet med denne rapporten er å dokumentere metoden vi har brukt for å identifisere naturbaserte reiselivsbedrifter og utsendelse av spørreundersøkelsen. Videre gir vi en oversikt over svarfordeling og hovedresultater fra enkeltspørsmålene i spørreundersøkelsen. For øvrige resultater og analyser vises publikasjonsoversikten i kommende sluttrapport. Vi definerte naturbaserte reiselivsbedrifter som «kommersielle foretak som mot betaling tilbyr aktiviteter eller opplevelser i naturen». Første steg i prosessen var å lage en database/liste over naturbaserte reiselivsbedrifter registrert i Norge. Dette ble gjort ved kontakt mot og hjelp av turistinformasjonskontorer, supplert og kvalitetssikret ved søk på internettsider. En spørreundersøkelse sendt per e-post våren 2013 ga 684 svar av et gyldig utvalg på 1785. En svarprosent på 38,3. En ikke-svarundersøkelse ga grunn til å tro at reel svarprosent ligger rundt 50 % fordi det nok blant ikke-svarerne ligger en del nedlagte bedrifter og bedrifter som ikke samsvarer med vår definisjon.

I vår studie har vi anslått antallet naturbaserte reiselivsbedrifter (NBRB) som er bedriftsregistrert i Norge til mellom 2000 og 3000 bedrifter. Disse bedriftene er gjennomgående små, oftest med 1-3 årsverk

innen naturbasert reiseliv, og har gjennomsnittlig omsetning fra NBR på ca. 1 million kroner. Beløpet utgjør ca. halvparten av deres totalomsetning fra samtlige næringsaktiviteter. Over halvparten av bedriftene definerer seg til å være i en oppstarts- eller vekstfase. Bedriftene uttrykker generelt sett at omsetning og lønnsomhet har økt siste 3 år. Likeledes er de optimister og tror på økt lønnsomhet for kommende 3 årsperiode. Utbudet av aktiviteter er stort og variert. Fiske er det vanligste produktet og tilbys i en eller form av 64 % av alle bedrifter. Også vandring (inkl. fotturer/toppturer) er særdeles (62 %) vanlig. Der nest følger i synkende rekkefølge sykling, jakt, andre aktiviteter på ferskvann (kano, kajakk, robåt etc.), båtsightseeing (/fjordcruiser/havrafting), overnatting knyttet direkte til naturopplevelsen, naturfoto, fuglekikking, turridding med hest, og andre aktiviteter i/på saltvann (eks. kajakk, seiling, kano).

Bedriftene prioriterte samtlige livsstils- og bærekraftmotiver høyt og som klart viktigere enn inntektsmålsettinger i sitt arbeid med naturbasert reiseliv. Personlige egenskaper var ansett som de viktigste suksessfaktorene. «Erfaring» ble ansett som avgjørende og viktigste faktor for å nå virksomhetens målsettinger. De mest avgjørende hindringene eller flaskehalsene for bedriftene ble ansett å være forhold som lå utenfor bedriften, slik som «eksterne restriksjoner» i form av lovverk, reguleringer, myndighetsutøvelse og andre grunneiere. Viktigste kompetanseområder for å nå bedriftsmålsettingene var «økonomi, markedsføring, salg» og «produktutvikling, kreativitet». Mer turismeorientert kompetanse som «guiding, formidling», «språk», og «naturforvaltning, naturkunnskap» skåret også relativt høyt. Halvparten av bedriftene er ikke med i noen bransje-/nettverksorganisasjon, noe som trolig gjenspeiler at de er små, men også at mange bedrifter nok føler at de står på siden av det tradisjonelle reiselivet.

En betydelig andel av bedriftene (20-38 %) som deltok i undersøkelsen har aktivitet i nasjonalparkområder. To av tre nasjonalparkbedrifter brukte også nasjonalparkstatusen i egen markedsføring. I gjennomsnitt mener bedriftene at forvaltningen i for liten grad legger til rette for at reiselivsutvikling kan skje i og omkring nasjonalparkene.

Etter det vi kjenner til er denne studien den mest omfattende kartleggingen av tilbyderne i det naturbaserte reiselivet (NBR) i Norge. Naturbasert reiseliv favner videre enn det hva som ofte kalles tradisjonelt reiseliv i og med at berøringsflatene er så tydelig og mange, mot eksempelvis eiendomsforhold, allemannsrett, annen utmarksbruk, arealplanlegging, landbruk, naturforvaltning og friluftsliv. Disse sammenhengene gjør at NBR byr på mange utfordringer både fra et næringsutviklingsperspektiv men også sett fra naturforvaltningen. Den nye kunnskapen og økte forståelsen som undersøkelsen har gitt mener vi kan bidra til bærekraftig utvikling og innovasjon i det naturbaserte reiselivet i Norge. Spesielt bør man merke seg at det er mange relativt nyetablerte bedrifter, de har gjerne næringsinntekt utover reiselivet, stor framtidstro, til dels store sesongvariasjoner og få årsverk per bedrift. Reiselivsstrategien har et mål om helårs arbeidsplasser. Der er ikke det naturbaserte reiselivet per i dag. Videre undersøkelser bør se nærmere på om bedriftene selv ønsker helårsdrift eller om dagens drift er en optimal situasjon.

Innledning

Etterspørselen etter naturbasert reiseliv har gradvis økt i Europa og den øvrige verden (Fredman & Tyrväinen, 2010). I følge Mehmetoglu (2007) vokser naturbasert reiseliv 10-30 % raskere enn reiselivet generelt. Fredman, Wall-Reinus og Lundberg (2009) viser til tall fra World Tourism Organization, som sier at 10-20 % av alle internasjonale reiser er naturrelaterte. Satsing på naturopplevelser har vært sentralt i Norges to siste reiselivsstrategier (Nærings- og Handelsdepartementet, 2012; Nærings- og Handelsdepartementet, 2007).

De siste 15-20 årene er det kommet ny kunnskap og forskning om naturbasert reiseliv, men kunnskapen er fortsatt mangelfull og fragmentert. Etterspørselssiden er relativt godt dekket, mens kunnskap om tilbudssiden – dvs. bedriftene – er begrenset (Fredman & Tyrväinen, 2010). Bedriftene er ofte små, sesongbaserte og naturbasert reiseliv utgjør bare en del av bedriftens totale aktivitet. Av den grunn fanges de ikke opp i offisiell norsk reiselivsstatistikk. Man har også manglet en samlende definisjon av begrepet naturbasert reiseliv. Dette har gjort det vanskelig å måle omfanget av næringa (Fredman et al., 2009). Fredman et al. (2009) har forsøkt å samle trådene og har sett på likhetstrekk ved de forskjellige definisjonene, og de er: (i) besøkende i et naturområde, (ii) at det forventes en form for opplevelse av naturen, og (iii) at denne opplevelsen og besøket ofte skjer ved utøvelse av en spesifikk aktivitet. Vi baserer derfor vår definisjon på Fredman et al. (2009, s. 25) og Lundberg og Fredman (2012): *“Naturbasert reiseliv omfatter menneskers aktiviteter når de besøker naturområder utenfor sine vanlige omgivelser. Den naturbaserte reiselivsnæringen er et samlebegrep som omfatter summen av bedrifter og organisasjoner med virksomhet som primært er rettet mot mennesker som besøker naturområder utenfor sine vanlige omgivelser”*

Målsettinger med forskningsprosjektet

Forskningsprosjektet «Naturbasert reiseliv. Bedrifter, kompetanse og rekruttering» som denne presentasjonen og spørreundersøkelsen er den del av har følgende hovedmålsetting: Frambringe ny kunnskap for bærekraftig utvikling og innovasjon i det naturbaserte reiselivet i Norge.

Delmålsettinger

1. Frambringe statistikk om tilbudet av naturbasert reiseliv i Norge, inkludert lønnsomhet, aktivitetstilbud, sysselsetting og miljøsertifisering.
2. Undersøke naturbaserte reiselivsbedrifters avhengighet av tilgang til naturressurser, målsettinger med driften, samarbeid med det øvrige reiselivet, suksessfaktorer og flaskehalser.
3. Kartlegge bedriftenes kompetanse- og rekrutteringsbehov; herunder markedsforståelse, tilgang til ekstern kompetanse og rekruttering i et framtidsperspektiv.

Denne artikkelen presenterer noen av resultatene fra prosjektet. For alle resultater viser vi til Stensland et al. (2014).

Metode

Operasjonalisering og avgrensning av begrepet naturbasert reiseliv

I vårt arbeid med tilbudssida- dvs. bedriftene - gjorde vi en operasjonalisering og avgrensning av begrepet naturbasert reiseliv også i tråd med Tangeland og Aas (2011). Deres definisjon av naturbaserte turismeaktivitetsprodukt er der «fokus er på aktiviteter som finner sted i et naturområde og hvor turismeaktivitetene er direkte eller indirekte avhengig av – eller forsterket av – naturmiljøet, og hvor turistene betaler en tredjepart for å delta i en gitt aktivitet». I vår studie definerte vi *naturbaserte reiselivsbedrifter* som «kommersielle foretak som mot betaling tilbyr aktiviteter eller opplevelser i naturen». Videre ble det avgrenset ved å ekskludere foretak som bare tilbyr transport eller overnatting, kun utleie/salg av fiske-/jakkkort, gårdsbesøk, samt anleggsbaserte foretak (eks. alpint, golf, badeanlegg). Vi inkluderte bedriftene om transport eller overnatting kunne ses på som en naturaktivitet i seg selv (eks. ishotell, villmarkscamp, sykkelprodukt, utleie av båt, kano etc.). Rene turoperatører ble

også ekskludert ettersom det primært var produsentene at «varen» som var målet for undersøkelsen. Videre ble det som en tommelfingerregel for selve kartleggingen av bedriftene sagt at dersom tvil så skulle bedriften inkluderes.

Etablering av en landsdekkende database over naturbaserte reiselivsbedrifter

Det finnes ikke noe landsdekkende register over naturbaserte reiselivsbedrifter. Erfaringer fra en metodeutprøving for å kartlegge naturbaserte reiselivsbedrifter i Sverige - dokumentert av Fredman og Margaryan (2014) - viste til at å bruke det offisielle svenske bedriftsregisteret (tilsvarende Brønnøysundregisteret i Norge) var veldig lite treffsikkert for å finne naturbaserte reiselivsbedrifter. Dette fordi slike bedrifter er registrert under mange forskjellige bransjer/koder. I den svenske studien ble bedriftene hovedsakelig samlet inn ved kontakt med turistinformasjonskontorer, destinasjonsselskaper og deres nettsider. Det ble derfor bestemt å bruke samme hovedmetode og definisjon av naturbaserte reiselivsbedrifter som i den svenske studien. Dette også for å kunne sammenligne resultater landene imellom. En del utenlandske firma opererer også i Norge. Vi har utelatt utenlandske firma og ikke gjort noe forsøk på å få med disse i vår kartlegging, da vi anså det som svært vanskelig å kunne få en noenlunde representativ oversikt der.

Spørreundersøkelsen

En database/liste over naturbaserte reiselivsbedrifter registrert i Norge ble laget ved å kontakte turistinformasjonskontorer, og deretter supplert og kvalitetssikret ved søk på internettsider. Det ga oss en bruttoliste med kontakinformasjon til 2030 bedrifter, som var utgangspunktet for en spørreundersøkelse sendt per epost våren 2013. Undersøkelsen ga 684 svar av et gyldig utvalg på 1785. En svarprosent på 38,3. En ikke-svarundersøkelse ga grunn til å tro at reel svarprosent ligger rundt 50 % fordi det nok blant ikke-svarerne ligger en del nedlagte bedrifter og bedrifter som ikke samsvarer med vår definisjon. Se for øvrig Stensland et al. (2014) for detaljer.

Resultater

Bedriftskarakteristika

I vår studie har vi anslått antallet naturbaserte reiselivsbedrifter (NBRB) som er bedriftsregistrert i Norge til mellom 2000 og 3000 bedrifter. Disse bedriftene er gjennomgående små, oftest med 1-3 årsverk innen naturbasert reiseliv, og har gjennomsnittlig omsetning fra NBR på ca. 1 million kroner. Beløpet utgjør ca. halvparten av deres totalomsetning fra samtlige næringsaktiviteter. Over halvparten av bedriftene definerer seg til å være i en oppstarts- eller vekstfase. Bedriftene uttrykker generelt sett at omsetning og lønnsomhet har økt siste 3 år. Likeledes er de optimister og tror på økt lønnsomhet for kommende 3 årsperiode. Halvparten av bedriften deltar i offisielle nettverk av noe slag (medlem i organisasjon, destinasjonsselskap næringsforum etc.).

Aktiviteter

I vår studie var det 684 bedrifter som svarte på spørreundersøkelsen som gjaldt «kommersielle foretak som mot betaling tilbyr aktiviteter eller opplevelser i naturen» (jf. metodekapitlet over). Naturbasert reiseliv inkluderer mange typer aktiviteter og de første spørsmålene hadde dette som tema. Tabell 1 viser at det er flere typer næringsaktiviteter som har betydning for bedriftens omsetning, og at variasjonen mellom bedriften er stor. Overnatting, betalte guidede og selvguidede aktiviteter, og servering/lokalmatproduksjon framstår som de viktigste for omsetningen. Mindre viktig er turoperatørvirksomhet, transport arrangementer /festivaler i naturen, informasjonsformidling, tradisjonelt jord-, skogbruk og fiske, samt salg av friluftsutstyr. Oversikten forteller at selv om det er reiselivets

kjerneprodukter (overnatting, servering, transport, aktivitet) som er viktigst for bedriftene så er næringen svært variert, og bedriftene driver et mangesysleri som også inkluderer næringsaktiviteter utenfor reiseliv.

Tabell 1: Hva slag betydning har følgende næringsaktiviteter for virksomhetens totalomsetning? (svarfordeling i % av totalt antall svar, summeres til 100 %, n=684)

	Ingen								
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	Svært stor (7)	Vet ikke	Gj. snitt
Overnatting	16	6	6	8	6	10	46	1	5,0
Betalte guidede aktiviteter	20	16	9	8	6	10	29	1	4,1
Selvguidede aktiviteter	20	16	11	10	8	8	27	1	4,0
Servering/ lokalmatproduksjon	28	12	10	11	8	11	21	2	3,7
Turoperatorvirksomhet	34	15	11	10	6	7	14	3	3,2
Transport	36	17	8	8	8	7	15	1	3,2
Arrangementer/festivaler i natur	34	14	12	10	10	8	12	1	3,2
Informasjonsformidling	33	16	12	11	7	7	12	2	3,1
Jord-/skogbruk	48	11	9	9	6	5	9	3	2,7
Fiskeri/næringsfiske	54	10	7	7	4	5	10	2	2,5
Salg friluftsutstyr	68	12	7	6	2	2	2	2	1,7

Merknad: I tillegg var det mulig å fylle inn «annen viktig næringsaktivitet», se Appendix 2. Appendix finnes i Stensland et al. (2014).

Det er et utall naturaktiviteter som tilbys og vi har i vår spørsmålstilling gruppert dem tematisk med et eget spørsmål for jakt- og fiskeopplevelser (tabell 2), og et spørsmål for øvrige naturaktiviteter (tabell 3). Med naturaktiviteter menes hva som virksomheten organiserer på andres eller egne vegne og som selges til egne kunder.

Ettersom det er flere delprodukter som kan inngå i et jakt – eller fisketurismeprodukt har vi foretatt en inndeling i henholdsvis utleie/kortsalg av jakt/fiskeretten, utleie av båt/utstyr, guiding og overnatting. 64 % av bedriftene tilbyr ett eller flere produkter innen fiske. Tilsvarende tall for jakt er 33 %. 67 % av bedriftene tilbyr et eller flere produkter innen *enten* fiske eller jakt. Tabell 2 viser at 40 % tilbyr minst ett av delproduktene i innlandsfiske, mens tallene for sjøfiske er 36 %. Av jaktformene er småviltjakt mest vanlig og tilbys i noen form av hver fjerde tilbyder. Overnatting er det produktet som hyppigst er koblet til jegere og fiskere.

Tabell 2: Spesielt om jakt og fiske. Tilbyr din virksomhet noen av følgende (del)produkter tilknyttet jakt- eller fiskeopplevelser? (Andel bedrifter som tilbyr ulike produkter innenfor jakt og fiske, samt antall produkter som tilbys innenfor hver aktivitet, begge i prosent av n=684)

	Delprodukter				Minst antall delprodukter per aktivitet			
	Kortsalg/utleie	Utleie av båt/utstyr	Guiding	Overnatting	1 pr.	2 pr.	3 pr.	Alle 4 pr.
Fiske etter laks, sjørørret, sjørøye	12	15	14	21	27	19	12	5
Innlandsfiske	20	19	16	29	40	25	14	5
Sjøfiske	5	28	15	27	36	26	12	1
Småviltjakt	14	4	8	21	27	14	5	1
Storviltjakt	7	1	5	12	15	6	3	1
Jakt i sjøen (fugl, sel)	1	4	3	6	8	4	2	0

Tilbudet av øvrige aktiviteter er stort og variert (tabell 3). Aktivitetene tilbys i ulike former og vi har derfor spurt hvorvidt bedriftene tilbyr henholdsvis betalte guidede aktiviteter, utleie av utstyr, eller tilrettelegger for aktiviteten. Betalte guidede aktiviteter er når en person er med gjestene på aktiviteten. Utleie av utstyr kan f.eks. være båter, sykler, fotoskjul og annet utstyr mot betaling. Med tilrettelegging menes det å tilby informasjon og opplegg for selvguiding, m.m. Kunden kan betale direkte for tilrettelegging eller det kan være gratis/innbakt i totalpakka. Det kan være glidende overganger mellom de tre kategoriene.

Vi ser fra tabell 3 at vandring (inkl. fotturer/toppturer) er det vanligste produktet og tilbys i en eller form av 62 % av alle bedrifter. 44 % av bedriftene tilrettelegger for vandring, 7 % leier ut slikt utstyr, mens 34 % guider vandreturer. Derneft følger sykling (35 %), andre aktiviteter på ferskvann (kano, kajakk, robåt etc. med 32 %), båtsightseeing/fjordcruiser/havrafting (30 %), overnatting knyttet direkte til naturopplevelsen (28 %) slik som villmarkscamp etc., naturfoto (23%), fuglekikking (23%), turridning med hest (22%), og andre aktiviteter i/på saltvann med 20 % (f.eks. kajakk, seiling, kano). For øvrige aktiviteter se tabell 3.

Tabell 3: Hvilke aktiviteter innen naturbasert reiseliv tilbyr din virksomhet? (Andel bedrifter som tilbyr ulike produkter innenfor ulike aktiviteter innen naturbasert reiseliv samt antall produkter som tilbys innenfor hver aktivitet, begge i prosent av n=684)

	Produkt			Antall produkter per aktivitet		
	Guidet	Utleie av utstyr	Tilrettelegging	1 pr./akt	2 pr./akt	3 pr./akt
Vandring/fotturer/toppturer (ikke klatring)	34	7	44	62	18	4
Sykling	8	16	23	35	10	2
Turridning med hest	14	3	11	22	5	2
Langrenn	7	3	15	19	4	2
Trugeturer	10	6	8	18	5	2
Ski- og snowboard (toppturer, løssnøkjøring/frikjøring)	10	3	9	17	4	1
Ekspedisjonsturer	13	4	10	18	5	2
Båtsightseeing, fjordcruiser, havrafting	21	7	14	30	9	3
Snøskuterturer	6	2	5	10	2	1
Luftbaserte aktiviteter (f.eks. fallskjerm, paragliding, hanggliding)	1	0	2	2	0	0
Actionsport/White water i/på ferskvann (f.eks. rafting, elvekajakk, surfing, kiting)	6	1	4	9	2	0
Andre aktiviteter i/på ferskvann (f.eks. kano, kajakk, robåt)	14	18	16	32	13	5
Actionsport i/på saltvann (f.eks. kiting, surfing)	2	1	3	4	1	1
Andre aktiviteter i/på saltvann (f.eks. kajakk, seiling, kano)	12	11	11	20	9	5
Aktiviteter under vann (f.eks. dykking og snorkling)	5	3	10	13	4	1
Klatring, isklating, tinderangling	11	3	8	17	4	2
Brevandring	8	1	5	11	2	1
Hundekjøring	11	2	8	15	5	1
Kiting (snø og/eller vann)	2	0	3	5	1	0
Fuglekikking	12	4	16	23	6	2
Viltsafari på land (f.eks. elgsafari)	8	1	9	15	3	1
Viltsafari på vann (f.eks. hvalsafari)	6	1	4	8	2	1
Naturfotografering (f.eks. landskap, dyr, planter, nordlys)	12	2	16	23	6	1
Naturstudier (f.eks. kurs eller formidling om planter, dyr, geologi, etc.)	9	1	7	14	3	1
Overnatting knyttet direkte til naturopplevelsen (f.eks. tretopphytter, villmarkscamp, igloer, etc.)	20	9	14	28	10	5

Merknad: I tillegg var det mulig å fylle inn «andre naturbaserte aktiviteter og opplevelser», se Appendix 2. Spørsmålsforklaring for produkttype, se Appendix 5. Appendix finnes i Stensland et al. (2014).

Bedriftens målsettinger

Bedriftene prioriterte samtlige livsstils- og bærekraftmotiv høyt og som klart viktigere enn inntektsmålsettinger i sitt arbeid med naturbasert reiseliv (tabell 4). Svært høyt prioritert var å «gi kundene en god naturopplevelse» og «formidle holdninger om naturverdier til kundene». Også det å ha en interessant jobb, utnytte lokale naturressurser og bidra til bærekraftig reiselivsutvikling var viktig for mange. Klart minst viktig av de opplistede målsettingene var det å ha størst mulig inntekt.

Tabell 4. Hvor høyt eller lavt prioriterer virksomheten følgende målsettinger i sitt arbeid med naturbasert reiseliv? (Svarfordeling i prosent)

	Svært lavt					Svært høyt			
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	Vet ikke	Gj. snitt
Gi kundene en god naturopplevelse	0	0	1	4	8	21	66	1	6,5
Formidle holdninger om naturverdier til kundene	1	1	3	10	13	22	48	2	6,0
Interessant jobb	1	1	2	9	14	28	43	1	5,9
Utnytte lokale naturressurser til næring	2	3	3	9	12	22	48	1	5,9
Bidra til bærekraftig reiselivsutvikling	1	2	4	7	14	24	46	2	5,9
Sosial kontakt med kunder	1	2	4	10	16	29	38	1	5,8
Kunne arbeide ute i naturen	1	3	5	11	13	23	41	2	5,7
Kunne bo der vi bor idag	5	4	5	11	9	19	44	2	5,6
Selvstendighet	2	2	5	14	18	25	31	3	5,5
Sikker og stabil inntekt	2	5	6	13	17	21	33	2	5,4
Størst mulig inntekt	5	8	14	19	21	15	15	2	4,5

Merknad: «Andre mål» som respondentene selv listet opp er gjengitt i Appendix 2. Appendix finnes i Stensland et al. (2014).

Kompetansebehov

En rekke kompetanseområder ble ansett som mer eller mindre viktige for å nå bedriftsmålsettingene nevnt i tabell 4 (se tabell 5). Viktigst og med høy skår var generelle kompetansebehov for bedrifter som «økonomi, markedsføring, salg» og «produktutvikling, kreativitet». Mer turismeorientert kompetanse som «guiding, formidling», «språk», og «naturforvaltning, naturkunnskap» skåret også relativt høyt.

Tabell 5: For å nå virksomhetens mål innen naturbasert reiseliv, hvilken betydning har det å ha tilgang på ekstern eller egen kompetanse på følgende områder? Ekstern kompetanse kan være noe man betaler for eller får gratis gjennom eksempelvis Innovasjon Norge, kommune/fylke/stat, reiselivsnettverk/andre bedrifter, turoperatører, destinasjonsselskaper, næringsorganisasjoner, konsulentselskaper, forskningsmiljøer etc. Bruk eventuelt "annet"-feltet under til å spesifisere/kommentere (svarfordeling i prosent).

	Ingen betyd.					Svært viktig			
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	Vet ikke	Gj. snitt
Økonomi, markedsføring, salg	3	3	7	14	16	20	35	2	5,4
Produktutvikling, kreativitet	5	4	7	12	17	21	32	2	5,3
Guiding, formidling	6	5	6	13	16	18	35	2	5,2
Språk (utover norsk)	6	6	8	14	14	20	30	2	5,1
Naturforvaltning, naturkunnskap	6	7	8	15	17	20	24	3	4,9
Servering, overnatting, transport	8	9	8	13	19	15	26	2	4,8
Ledelse, organisering	8	8	9	16	16	18	23	2	4,7
Klima, bærekraft	13	13	13	18	14	12	13	4	4,0
Samfunn, politikk, kultur	15	12	14	20	13	10	11	5	3,8
Jus, arealplanlegging	21	18	14	18	12	6	6	6	3,2

Merknad: Annen kompetanse som respondentene selv listet opp er gjengitt i Appendix 2. Appendix finnes i Stensland et al. (2014).

Svært mange av bedriftene mente de hadde behov for mer kompetanse på de kompetanseområdene som de anså som viktigst for å nå målsettingene sine (tabell 6). Et fellestrekk for de mest etterspurte kompetansebehovene er at de er veldig orienterte mot den daglige driften av bedriftene. Hele 61 % av bedriftene mente at de trengte mer kompetanse på «økonomi, markedsføring og salg», mens nesten halvparten etterlyste mer kompetanse på «produktutvikling og kreativitet».

Tabell 6: Har virksomheten behov for mer kompetanse på noen av følgende områder i sitt arbeid med naturbasert reiseliv? Det er mulig å sette flere kryss. (Svarfordeling i prosent)

	%
Økonomi, markedsføring, salg	61
Produktutvikling, kreativitet	46
Språk (utover norsk)	31
Guiding, formidling	27
Ledelse, organisering	24
Naturforvaltning, naturkunnskap	21
Servering, overnatting, transport	17
Jus, arealplanlegging	11
Klima, bærekraft	8
Samfunn, politikk, kultur	5
(N)	605

Suksessfaktorer

Personlige egenskaper var ansett som de viktigste suksessfaktorene. «Erfaring» ble ansett som avgjørende og viktigste faktor for å nå virksomhetens målsettinger (tabell 7). Den nært beslektede «lederskap» ble sett på som om lag like viktig, og var rangert på samme nivå som «livsstil», «fri tilkomst» og fri ferdsel i naturområder, «lokal tilknytning», og tilgang til naturressurser. Mer bedriftsøkonomiske faktorer som «nettverk», «finansieringssituasjon» og «ekstern støtte» var ikke fullt så viktige som de andre faktorene.

Tabell 7: I hvilken grad har følgende faktorer betydning for å nå virksomhetens mål innen naturbasert reiseliv? (Svarfordeling i prosent)

	Ingen betyd. (1)	(2)	(3)	(4)	Avgjør ende (5)	Vet ikke	Gj. snitt
Erfaring (personalets utdanning/ kompetanse/tidligere erfaring)	2	4	10	28	54	2	4,3
Lederskap (engasjement, kompetanse)	4	6	14	26	47	3	4,1
Livsstil (interesse for friluftsliv, familiens engasjement)	3	5	16	30	43	3	4,1
Fri tilkomst og fri ferdsel i naturområder (allmannsretten, strandsoneloven)	6	7	11	22	52	2	4,1
Lokal tilknytning (lokal forankring, tilgang til anlegg)	3	5	13	30	46	3	4,1
Naturressurser (tilgang/enerett til naturressurser)	7	6	13	24	46	5	4,0
Nettverk (sertifisering, samarbeid, bransjeforeninger)	4	9	20	34	30	3	3,8
Finansieringssituasjon (muligheter for å gjøre større investeringer)	8	10	19	28	32	3	3,7
Ekstern støtte (økonomiske subsidier, forbilder/inspiratorer)	13	15	21	26	22	3	3,3

Merknad: Andre faktorer respondentene selv listet opp er gjengitt i Appendix 2. Appendix finnes i Stensland et al. (2014).

Flaskehalsler

De mest avgjørende hindringene eller flaskehalsene for bedriftene ble ansett å være forhold som lå utenfor bedriften, slik som «eksterne restriksjoner» i form av lovverk, reguleringer, myndighetsutøvelse og andre grunneiere (tabell 8). Forhold som angikk eget personale ble ansett som det minste problemet. Ellers mente mellom 25 % og 40 % at de resterende faktorene var avgjørende flaskehalsler. Disse var i synkende rekkefølge «kapital og kunnskap», «fri tilkomst og fri ferdsel i naturområder», «manglende destinasjonsmarkedsføring», «manglende tilgang til naturressurser», og «lokalisering».

Tabell 8: I hvilken grad kan følgende faktorer virke inn som hindringer for å nå virksomhetens mål innenfor naturbasert reiseliv? (Svarfordeling i prosent)

	Ingen betyd.				Avgjør-ende	Vet ikke	Sum	Gj. snitt
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)			
Eksterne restriksjoner (lover, reguleringer, myndighetsutøvelse, grunneiere)	5	8	13	19	50	4	100	4,1
Kapital og kunnskap (dårlig lønnsomhet, mangel på kapital, kunnskapsmangel)	5	12	18	26	36	3	100	3,8
Fri tilkomst og fri ferdsel i naturområder (Allemannsretten, strandsoneloven)	12	11	15	20	40	3	100	3,7
Manglende destinasjonsmarkedsføring	8	11	22	26	27	5	100	3,6
Manglende tilgang til naturressurser	13	11	16	21	35	5	100	3,6
Lokalisering (manglende infrastruktur, geografisk plassering)	12	12	20	24	26	5	100	3,4
Personale (rekruttering, utdanning, kompetanse)	11	16	24	26	19	4	100	3,3

Merknad: Andre faktorer respondentene selv listet opp er gjengitt i Appendix 2. Appendix finnes i Stensland et al. (2014).

Nasjonalparker og verneområder

Av de ulike verneområdene var det nesten halvparten av bedriftene som brukte landskapsvernområder eller naturreservat i noe eller større grad (tabell 11). Nasjonalparker og randsoner (innen 5 km fra en nasjonalpark) var det færre som brukte, men likevel så mange som om lag 38 % (tabell 9). Disse «nasjonalparkbedriftene» (NP-bedrifter) var i stor grad knyttet til enkeltparker ettersom 56 % opererte i /ved kun én park (tabell 10).

Tabell 9: I hvilken grad foregår virksomhetens naturbaserte reiselivsaktiviteter inne i eller i randsonen (inntil 5 km) til en nasjonalpark eller annet verneområde? (Svarfordeling i prosent, n=684)

	Ikke i det hele tatt						I svært stor grad	Vet ikke	Gj. snitt
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)		
I et landskapsvernområde	52	5	6	6	7	5	12	7	2,7
I et naturreservat/annet verneområde	54	7	6	6	5	4	10	6	2,5
I randsonen (inntil 5 km) til en nasjonalpark	64	4	5	4	4	4	11	5	2,3
I nasjonalpark	68	7	5	3	3	3	7	4	2,0

Tabell 10: Velg antall nasjonalparker som din virksomhet opererer i eller i randsonen til. (Svarfordeling i prosent).

Antall	%
0	41
1	33
2	17
3	6
4	2
5	0
Mer enn 5	2
Sum	100
(N)	427

Jotunheimen var det parkområdet (nasjonalparken + randsonen) som flest (12 %) bedrifter oppga å bruke mest (tabell 11). Selv om mange bedrifter hadde parker som de brukte oftere enn Jotunheimen, så er det ytterligere 23 % som sier de bruker Jotunheimen nest eller tredje mest. Totalt oppgir dermed 35 % av NP-bedriftene at de bruker parkområdet Jotunheimen¹.

Videre ser vi at de parkområdene som følger etter i bruksandel er de kjente parkene i Sør-Norge, som Rondane, Hardangervidda, Dovrefjell-Sunndalsfjella, Jostedalsbreen, Reinheimen, og Dovre.

Tabell 11. I hvilke nasjonalparker (inkludert randsonen) opererer din virksomhet mest? (Prosent av de bedrifter som opererer i eller i randsonen til en nasjonalpark (NP, jf. tabell 9).

	Mest brukte NP	Nest mest brukte NP	Tredje mest brukte NP	Bruks-andel
Jotunheimen	12	14	9	35
Hardangervidda	10	7	2	19
Dovrefjell-Sunndalsfjella	5	3	9	17
Børgefjell	5	3	2	10
Femundsmarka	5	3	0	8
Blåfjella-Skjækerfjella	5	3	0	8
Jostedalsbreen	4	4	9	17
Skarvan og Roltdalen	4	1	2	7
Folgefonna	4	1	0	5
Rondane	3	8	11	22
Forollhogna	3	2	4	9
Saltofjellet – Svartisen	3	1	4	8
Stabbursdalen	3	1	0	4
Lomsdal-Visten	3	2	0	5
Reisa	3	0	4	7

¹ Det er 4 % av NP-bedriftene som bruker mer enn 3 parkområder (tabell 12) så brukstallene kan være marginalt større enn de som er oppgitt. Vi har ikke spurt om navn på park utover 3. mest brukte park.

Dovre	2	7	4	13
Hallingskarvet	2	6	2	10
Seiland	2	0	0	2
Øvre Dividal	2	2	0	4
Øvre Pasvik	2	2	0	4
Langsua	2	1	0	3
Møysalen	2	0	0	2
Breheimen	1	4	2	7
Lierne	1	4	2	7
Sjunkhatten	1	2	0	3
Nordenskiöld Land	1	1	0	2
Ytre Hvaler	1	0	0	1
Reinheimen	1	3	11	15
Varangerhalvøya	1	3	2	6
Nordvest-Spitsbergen	1	2	4	7
Rohkunborri	1	2	2	5
Ånderdalen	1	1	0	2
Gutulua	0	4	4	8
Øvre Anárjohka	0	1	2	3
Rago	0	0	2	2
Sassen-Bünsow Land	0	0	0	0
Junkerdal	0	2	0	2
Fulufjellet	0	1	2	3
Nordre Isfjorden	0	1	2	3
Sør-Spitsbergen	0	1	2	3
Forlandet	0	1	0	1
Indre Wijdefjorden	0	0	0	0
Sum	100	100	100	
(N)	230	114	47	

31 % av NP-bedriftene utelot å bruke området status i markedsføring av virksomheten, mens 69% brukte den (tabell 12). For 14 % av bedriftene ble nasjonalparkstatusen bruk i svært stor grad. Drøye 90 % av bedriftene mente at nasjonalparkstatusen var positiv eller nøytral for deres egen naturbaserte reiselivsvirksomhet (tabell 13). 22 % så svært positivt på dette, mens noen få bedrifter (2 %) mente nasjonalparkstatusen var svært negativ for deres drift.

Tabell 12: I hvilken grad brukes områdets status som nasjonalpark (NP) i markedsføringen av virksomheten? (Svarfordeling i prosent, n=235)

	Brukes ikke						I svært stor grad	Vet ikke	Gj. snitt
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)		
Bruk av områdets status som NP i markedsføring av virksomheten	31	12	11	11	8	11	14	2	3,4

Tabell 13: Hva slags betydning har nasjonalparkstatusen for at virksomheten skal kunne drive med naturbasert reiseliv? (Svarfordeling i prosent, n=251)

	Svært negativ		Nøytral		Svært positiv		Vet ikke	Gj. snitt
	(-3)	(-2)	(-1)	(0)	(1)	(2)	(3)	
Betydning av nasjonalparkstatus	2	2	1	38	15	16	22	5,1

Annen areal- og naturbruks påvirkning

For om lag halvparten til 75 % av bedriftene hadde de opplistede areal- og naturbrukstypene enten ingen betydning, det angikk dem ikke eller de viste ikke påvirkningen av slik bruk for bedriftens drift innen naturbasert reiseliv (tabell 14). For øvrige bedrifter var i gjennomsnitt kraftmaster mest negativt ansett, fulgt av vannkraftutbygging, vindmøller og gruvedrift. Hytteområder og skogshogst var ansett som å ha ingen påvirkning, men her var det mange bedrifter som enten var mot eller for. Skogsbilveier og reindrift var ansett å være positivt.

Tabell 14: Hvordan påvirker følgende areal- og naturbruk din virksomhets drift innen naturbasert reiseliv? (Svarfordeling i prosent)

	Svært negativt		Verken eller		Svært positivt		Angår ikke min bedrift	Vet ikke	Gj. snitt
	(-3)	(-2)	(-1)	(0)	(1)	(2)	(3)		
Skogsbilveier	2	2	3	39	9	11	19	12	5,9
Reindrift	4	3	4	47	6	7	7	17	6,2
Skogsbrukets hogst	4	4	7	49	4	6	3	16	6,0
Hytteområder	5	6	10	43	6	8	6	11	6,0
Gruvedrift, steinbrudd	9	4	5	49	2	1	1	21	-0,5
Vindmøller	13	4	4	49	1	1	1	19	-0,6
Vannkraftutbygging	15	6	7	44	2	2	2	16	-0,7
Kraftmaster	15	8	10	46	1	0	0	15	-0,8

Miljøsertifisering

Åtte prosent av bedriftene var enten miljøsertifisert eller var i ferd med å bli det (tabell 15). På spørsmål om hva slags påvirkning bedriftene trodde en eventuell eller eksisterende miljøsertifisering av deres naturbaserte reiselivsvirksomhet ville medføre, var det godt omdømme som ble sett på som mest positivt (tabell 16). Miljøsertifisering ble også ansett som positivt for å «nå en annen type kunder», «motivasjon og engasjement hos de ansatte», og «å øke kundemassen». Økt lønnsomhet var også en konsekvens av miljøsertifisering, men dette var den faktoren som ble skåret lavest, og halvparten av bedriftene mente av miljøsertifisering ikke ville ha noen påvirkning på lønnsomheten. Svært få (2-6 %) mente at miljøsertifisering bidro negativt til nevnte faktorer. Merk også at 12-19 % ikke visste hva slags påvirkning en sertifisering ville gi.

Tabell 15: Er virksomheten miljøsertifisert? For eksempel gjennom Norsk Økoturisme, Miljøfyrtårn, ISO14001, Blått Flagg. (Svarfordeling i prosent)

	%
Sertifisering pågår/er sertifisert	8
Nei	89
Vet ikke	3
Sum	100
(N)	683

Tabell 16:) Hva slags påvirkning tror du en eventuell eller eksisterende miljøsertifisering av deres naturbaserte reiselivsvirksomhet vil ha, når det gjelder å bidra til: (Svarfordeling i prosent).

	Svært negativ (-3)	(-2)	(-1)	Nøytral (0)	(1)	(2)	Svært positiv (3)	Vet ikke	Gj. snitt
Godt omdømme ("goodwill")	1	1	0	19	24	26	17	12	1,4
Å nå en annen type kunder	2	1	1	31	22	19	8	16	0,9
Motivasjon og engasjement hos de ansatte	2	2	1	39	19	13	8	17	0,7
Å øke kundemassen	2	1	1	43	18	10	6	19	0,6
Økt lønnsomhet	2	1	3	47	17	7	4	19	0,4

Kundegrupper og sesong

Norske kunder stod for nesten 2/3 av bedriftenes omsetning innen naturbasert reiseliv, og de tilreisende norske (mer enn 100 km reisevei) var viktigst. Hvor mye de tre ulike geografiske segmentene (norske lokale, norske med reisevei mer enn 100 km, utenlandske) utgjorde varierte mye mellom bedriftene. Eksempelvis hadde 21 % av bedriftene minst 80 % av omsetningen fra utenlandske kunder. Av utenlandske turister var Tyskland inne på topp 2 hos 64 % av bedriftene. Derest fulgte Sverige (29 %) og Nederland (28 %).

Perioden mai-august var den klart viktigste omsetningsperioden for virksomhetene, og 58 % anga at denne perioden hadde svært stor betydning for dem. Vinteren og høstmånedene betydde betydelig mindre i snitt, og for 1 av 3 bedrifter betød januar-april ingenting, noe som indikerer at de holdt stengt da. Over halvparten av bedriftene oppgir at de har for liten etterspørsel vinter og høst, mens for sommeren gjaldt dette om lag en tredel. Noen få bedrifter (4-11 %) oppga for stor etterspørsel i enkelte perioder.

Konklusjon og oppsummering

Etter det vi kjenner til er denne studien den mest omfattende kartleggingen av tilbyderne i det naturbaserte reiselivet (NBR) i Norge. Den nye kunnskapen og økte forståelsen som undersøkelsen har gitt mener vi kan bidra til bærekraftig utvikling og innovasjon i det naturbaserte reiselivet i Norge. Globalt sett er naturbaserte reiseliv et raskt voksende segment, men kunnskapen om tilbudssida har ikke vært like god som på etterspørselssida (Fredman & Tyrväinen, 2010). Som vist i denne studien byr forskning på naturbaserte reiselivsbedrifter på metodiske utfordringer og vi har derfor prøvd å være så systematiske som mulig og samarbeidet med en svensk studie på metodebiten (se metodekapitlet). Selv om det var de britiske lakselorder og tindebestigere som startet den moderne turismen i Norge midt på 1800-tallet, er naturbasert reiseliv nytt på mange måter og vokser i forhold til tradisjonelle

primærnæringer som jord-, skogbruk og fiske med de konsekvenser det får for utforming av Distrikts-Norge. Naturbasert reiseliv favner videre enn det hva som ofte kalles tradisjonelt reiseliv i og med at berøringsflatene er så tydelig og mange, mot eksempelvis eiendomsforhold, allemannsrett, annen utmarksbruk, arealplanlegging, landbruk, naturforvaltning og friluftsliv. Data fra dette prosjektet gir grunnlag for å se nærmere på mange av disse temaene. Vårt søsterprosjekt i Sverige har gjort en tilsvarende undersøkelse noe som gir et internasjonalt sammenligningsgrunnlag.

I vår studie har vi anslått at antallet naturbaserte reiselivsbedrifter som er bedriftsregistrert i Norge er mellom 2000 og 3000 bedrifter. Disse bedriftene er gjennomgående små, oftest med 1-3 årsverk innen naturbasert reiseliv, og har gjennomsnittlig omsetning fra NBR på ca. 1 million kroner. Beløpet utgjør ca. halvparten av deres totalomsetning fra samtlige næringsaktiviteter. Over halvparten av bedriftene definerer seg til å være i en oppstarts- eller vekstfase. I det svenske studiet (Fredman & Margaryan, 2014) var det flere bedrifter i en moden/stabil fase, og omsetningen av naturbasert reiselivsaktiviteter var nesten dobbelt så høy som i Norge. Til tross for mulige skjevheter i vårt svarutvalg kan svarene fra Sverige muligens gi noen indikasjoner på hvilken vei næringen kan gå i Norge. Selv om det er en utfordring å få gode økonomiske tall i slike undersøkelser, ettersom bedriftene ikke nødvendigvis har egne regnskap for hver enkelt næringsaktivitet, så uttrykker bedriftene at generelt sett har omsetning og lønnsomhet gått opp siste 3 år. Likeledes er de optimister og tror på økt lønnsomhet for kommende 3 årsperiode. Utbudet av aktiviteter er stort og variert. Fiske er det vanligste produktet og tilbys i en eller form av 64 % av alle bedrifter. Også vandring (inkl. fotturer/toppturer) er særdeles (62 %) vanlig. Dernest følger i synkende rekkefølge sykling, jakt, andre aktiviteter på ferskvann (kano, kajakk, robåt etc.), båtsightseeing/fjordcruiser/havrafting), overnatting knyttet direkte til naturopplevelsen, naturfoto, fuglekikking, turridning med hest, og andre aktiviteter i/på saltvann (eks. kajakk, seiling, kano).

Bedriftene prioriterte samtlige livsstils- og bærekraftmotiver høyt og som klart viktigere enn inntektsmålsettinger i sitt arbeid med naturbasert reiseliv. Det var imidlertid kun 8 % av bedriftene som var miljøsertifisert eller i ferd med å bli det. Personlige egenskaper var ansett som de viktigste suksessfaktorene. «Erfaring» ble ansett som avgjørende og viktigste faktor for å nå virksomhetens målsettinger. De mest avgjørende hindringene eller flaskehalsene for bedriftene ble ansett å være forhold som lå utenfor bedriften, slik som «eksterne restriksjoner» i form av lovverk, reguleringer, myndighetsutøvelse og andre grunneiere. Viktigste kompetanseområder for å nå bedriftsmålsettingene var «økonomi, markedsføring, salg» og «produktutvikling, kreativitet». Mer turismeorientert kompetanse som «guiding, formidling», «språk», og «naturforvaltning, naturkunnskap» skåret også relativt høyt. Svært mange av bedriftene mente de hadde behov for mer kompetanse på disse kompetanseområdene. Halvparten av bedriftene er ikke med i noen bransje-/nettverksorganisasjon, noe som trolig gjenspeiler at de er små, men også at mange bedrifter nok føler at de står utenfor det tradisjonelle reiselivet. Muligens ser mange med forankring i landbruk og grunneierskap på seg selv som jakt- og fisketilbydere, og ikke «turistverter». At så mange som 2 av 3 bedrifter tilbyr fiske eller jaktprodukter vitner også om at både ressurshøsting, tilgang til fiske/jakt og tilhørende eierskap til jakt/fiskerettigheter er viktig for det naturbaserte reiselivet i Norge.

En betydelig andel av bedriftene (20-38 %) som deltok i undersøkelsen har aktivitet i Norges og Svalbards 44 nasjonalparkområder. I Sverige var tallet 16 % (Fredman & Margaryan, 2014) og årsaken til disse forskjellene bør undersøkes nærmere. Drøye 90 % av disse nasjonalparkbedriftene mente at nasjonalparkstatusen var positiv eller nøytral for deres egen naturbaserte reiselivsvirksomhet, og så mange som 2 av 3 brukte også dette i egen markedsføring i større eller mindre grad. I gjennomsnitt mener bedriftene at forvaltningen i for liten grad legger til rette for at reiselivsutvikling kan skje i og

omkring nasjonalparker der bedriftene opererer. Bedriftenes oppfatninger er interessante og har følger for deres drift og investeringslyst. Fra politisk og forvaltningsmessig hold er ønsket mer turisme i nasjonalparksområdene, og forvaltningens syn på de samme spørsmål som bedriftene stilles ville vært nyttig i en næringsutviklingskontekst.

Andelen nyetablerte NBR-bedrifter er relativt høy, bedriftene i undersøkelsen har gjerne næringsinntekt utover reiselivet, stor framtidstro, til dels store sesongvariasjoner og få årsverk per bedrift. Reiselivsstrategien har et mål om helårs arbeidsplasser. Der er ikke det naturbaserte reiselivet per i dag. Videre undersøkelser bør se nærmere på om bedriftene selv ønsker helårsdrift eller om dagens drift er en optimal situasjon.

Tilbydersida i det naturbaserte reiselivet er dynamisk og mange av bedriftene har startet opp de siste 10 år. Samtidig er det bedrifter som legger ned, disse bør man prøve å få mer kunnskap om. Et slikt bedriftsregister som vi har utarbeidet er derfor ikke endelig og i beste fall oppdatert i undersøkelsesøyeblikket. Registeret må derfor oppdateres ved nye undersøkelser.

Referanser

- Fredman, P., & Margaryan, L. (2014). *The supply of nature-based tourism in Sweden. A national inventory of service providers. Report 2014:1*. Östersund, Sweden: ETOUR. Tilgjengelig fra <http://www.miun.se/Global/Forskning/Center%20och%20institut/ETOUR/ETOUR,%20rapport,%202014%201.pdf>
- Fredman, P., & Tyrväinen, L. (2010). Frontiers in Nature-Based Tourism. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 10(3), 177-189. doi: 10.1080/15022250.2010.502365
- Fredman, P., Wall-Reinius, S., & Lundberg, C. (2009). Turism i natur: Definitioner, omfatning, statistikk (Etour, Trans.) (pp. 122). Östersund: Mid Sweden University, Department of Social Science. Tilgjengelig fra <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:282000/FULLTEXT01.pdf>
- Lundberg, C., & Fredman, P. (2012). Success factors and constraints among nature-based tourism entrepreneurs. *Current Issues in Tourism*, 15(7), 649-671. doi: 10.1080/13683500.2011.630458
- Mehmetoglu, M. (2007). *Naturbasert turisme*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Nærings- og Handelsdepartementet. (2012). Destinasjon Norge - Nasjonal strategi for reiselivsnæringen. Tilgjengelig fra http://www.regjeringen.no/upload/NHD/Vedlegg/Rapporter_2012/reiselivsstrategien_april2012.pdf
- Nærings- og Handelsdepartementet. (2007). *Regjeringen reiselivsstrategi. Verdifulle opplevelser. Nasjonal strategi for reiselivsnæringen*. Tilgjengelig fra http://www.regjeringen.no/upload/NHD/Vedlegg/strategier2007/nhd_reiselivsstrategi%20-%20endelig%20utgave.pdf.
- Tangeland, T., & Aas, Ø. (2011). Household composition and the importance of experience attributes of nature based tourism activity products – A Norwegian case study of outdoor recreationists. *Tourism Management*, 32(4), 822-832. doi: 10.1016/j.tourman.2010.07.005

Presentasjon av foredraget: "Turistars oppfatningar av mikrokraftverk ved turisthytter"

Therese Kallekleiv og Øystein Aas, NMBU, NINA

Innleiing

Mitt namn er Therese, har studert fornybar energi og naturbasert reiseliv på NMBU på Ås, noko som resulterte i ei masteroppgåve som var levert førre vår. No jobbar eg for Stavanger Turistforening. Det arbeidet som skal presenterast her i dag, er resultatet av masteroppgåva som eg skreiv i fjor vår. Oppgåva bar namnet "Oppfatningar og forventningar blant turistar til mikrovasskraftverk som energiforsyning på turisthytter".

Målet med studiet

Formålet med dette studiet var først og fremst å sjå på korleis turistar på norske turisthytter forstår og oppfattar kraftbehov og alternativ for energiforsyning. Dette kan sjåast frå to forskjellige vinklar; den første, korleis opplevingane deira påverkast som vandrarar i eit område, og den andre er korleis dei påverkast av sjølve besøket på hytta gjennom dei tilbod som hytta byr på.

Sjølve målet med studiet enda opp med å bli tredelt. Det første delmålet var å identifisere dei oppfatningane av miljøpåverknadane og andre oppfatningar dei, turistane, har når det gjeldt kraftforsyning generelt, men spesifikt retta mot energi på turisthytter.

(For sistnemnde er det då oppfatningane dei har av mikrovasskraftverket, spesifikt samanlikna med dagens energiforsyningssystem; dieselaggregat.)

Den andre delen av målet var å identifisere dei forventningane som turistane har når det gjeld turistproduktet i form av hytta og dei tilbod den og dens vertskap kan by på. Dette med eit større fokus på komfortnivå, spesielt mot korleis dette påverkast av kraftkjelde.

Den tredje delen ønska å belyse om turistane trur forventningane deira eller komfortnivået på turisthyttene kan endrast eller påverkast i nokon grad som følgje av eit potensielt nytt kraftverk, og eventuelt kva meir spesifikke endringar dei ser for seg.

Relevans

Dette er eit relevant tema å sjå på fordi det ligg mange hytter i den norske naturen, og både energiforsyning og handtering av søppel er store utfordringar for dei. Det å kunne drifte berekraftig blir meir og meir viktig i eit stadig meir miljøbevisst samfunn, og som ein del av det ønskjer DNT å fase ut dieselaggregata på dei betjente hyttene, og erstatte det med meir fornybar energi. Så langt er det tre hytter innanfor DNT Oslo og Omegn sin region som planlegg utbygging av mikrovasskraftverk, og i den samanheng er det interessant å sjå på kva deira besøkande tenkjer om ei slik utbygging.

Ein annan faktor som gjer det interessant å sjå på dette temaet, er at det finst veldig lite forskning på temaet om turistars oppfatning og kunnskapar om påverknadar frå før av. Det næraste eg fann mitt tema var noko arbeid gjennomført av Gordon Dalton, som såg på haldningane blant turistar på og blant sjølve hotella når det gjaldt energieffektiviseringstiltak og fornybar energi.

Hans arbeid vart ein vesentleg del av mitt litteraturgrunnlag, men på grunn av det begrensa utvalet av direkte litteratur valte eg å sjå på litteratur som kunne bidra til å forstå folks oppfatningar kring energiforsyningsaspektet, i første rekke litteratur som gjekk på folks generelle syn og oppfatning på energi og energiutbygging, der nest litteratur som har sett på folks preferansar for naturopplevingar, natur og tilrettelegging.

Litteraturen fortel oss at folk er stort sett ute etter urørt natur, men dei fleste tåler ein god del tilrettelegging. Ein kan skilje mellom to hovudbrukargrupper når det gjeld krav til naturen og ønskje om komfort; puristar og urbanistar. Ein purist ønskjer urørt natur utan fasilitetar og tilrettelegging (dermed låg komfort), medan ein urbanist stiller lågare krav til urørtheten i naturen (sjølv om naturopplevingane er like mykje verdt), men krev gjerne høgare komfort og tilrettelegging på sine turar. Når det gjeld syn på energi kan ein gjennom litteraturen spore ei brei tilslutning til fornybar energi, spesielt på globalt nivå, men ofte meir konflikhtar på lokalt nivå. Småskala produksjon haustar og mange positive haldningar. Ofte vert dei positive meiningane grunna i eit miljøperspektiv.

Beskrivelse av casene

Dei casene som vart nytta i masterstudiet mitt var tre ulike hytter eigd og drifta av DNT. Det som er felles for desse tre hyttene er at dei er lokalisert i nærleiken eller i verna område i norsk fjellnatur, dei er betjente, og det er planlagt å bygge ut mikrovasskraftverk på dei.

Første hytta er Krækkja, som ligg på Hardangervidda i Hol kommune. Hytta ligg innanfor eit landskapsvernområde like ved nasjonalparken Hardangervidda. Dei hadde på det tidspunktet eg skreiv masteroppgåva mi fått godkjent sin utbyggingssøknad. Planlagt effekt var på dette tidspunkt i fjor på 45 kW.

Den andre hytta i studiet er lungsdalshytta. Denne hytta ligg og i Hol kommune, men i Skarvheimen like ved Fødalen landskapsvernområde. Søknaden deira om mikrovasskraftverket er framleis inne for godkjenning. Planlagt effekt er på 62 kW.

Den siste hytta er Skogadalsbøen, som ligg i Jotunheimen i Luster kommune, innanfor Utladalen landskapsvernområde. Dei hadde på tilsvarande tid i fjor ikkje levert inn søknaden for deira planlagde kraftverk. Planlagt effekt er på 80 kW.

Metode

I mitt masteroppgåvearbeid nytte eg metoden kvalitativt intervju. Den kvalitative metoden eignar seg godt når ein ønskjer ei grundig og djupare forståing av eit fenomen og tema, og kan fortelje noko om spesielle kjenneteikn og eigenskapar ved emnet som vert studert. Eg valte det kvalitative intervjuet fordi formålet mitt var å kartlegge dei oppfatningane turistane hadde når det gjaldt kraftforsyning, ei vinkling som gjorde den kvalitative metoden nyttig. Det at det var gjort lite forskning på temaet gjorde og den kvalitative metoden meir aktuell enn den kvantitative. I forkant av feltarbeidet utarbeida eg ein intervjuguide som omhandla tema som blant anna kraft og energi, friluftsliv, miljø, forventningar til natur og til hyttene. Totalt vart det intervjuet 30 informantar, her av 15 kvinner og 15 menn.

Oppsummering frå intervjuane

Den innleiande delen av intervjuet kartla kva informantane hadde av oppfatningar og kunnskap til energiutbygging generelt i naturen. Dei hadde mange meiningar, gjerne både positive og negative, og var generelt positive til fornybar energi. Folk påpeikte at dei ikkje likte å treffe på store, menneskeskapte element i naturen, men at dei anerkjente nødvendigheita av kraftutbygging. Om samfunnet skulle kunne oppretthalde den komforten og standarden det har i dag, for me menneske kjem ikkje til å endre oss, så er det i det minste viktig at den energien som forbrukast er rein, miljøvenleg og berekraftig.

Det neste steget var å samle inn folks oppfatningar om dagens straumforsyning, og den potensielle framtidige energiforsyninga. Folk var gjennomgåande negative til diesellaggregatet, og det var ingen som hadde noko positivt å seie om det. Det bråka, det lukta, og det forureinar.

Når det gjaldt mikrovasskraftverket, var oppfatningane meir positive. Det er fornybar energi, og eit småskala anlegg, noko som telte veldig positivt for dei fleste. Det einaste negative dei kunne sjå for seg var anleggsperioden, men få rekna dette som ein faktor som talte mot utbygging, fordi dei meinte dei positive goda var mykje større enn dei små såra som kunne kom som følgje av utbygginga. Folk framheva dei miljømessige positive sidene, og trakk fram at sidan det var lite så ville det ikkje skade verken naturopplevingane eller verke avskrekkande. Ei heller rekna folk med det kom til å ha nokon økologiske effektar, sjølv om dette var eit tema få var spesielt mykje innom eller kunne mykje om. Turistane rekna med at dei sjølv ikkje kom til å reagere på eit eventuelt kraftverk, men at dei som dei kalla "ihuga friluftsfolk" kanskje kunne kome til å reagere noko på utbygginga.

Dei siste delane av studiet gjekk på forventningane som turistane hadde til hyttene, og korleis dei såg for seg at dei sjølv og turistproduktet (som i hytta og den omkringliggande naturen) kunne bli påverka av ei eventuell utbygging. Folk hadde forventningar om ein viss standard på hyttene når det gjaldt komfort og tilbod, og var dei på ei betjent hytte var dusj, skikkelig og varm mat og greitt med elektrisitet forventa. I etterkant av ei eventuell utbygging såg folk ikkje for seg at så mykje med dette ville endre seg, med unntak av meir stabil straumføring, ein enklare kvardag for vertskapet, forhåpentligvis leselys på romma, og blant dei mest optimistiske; gratis dusj og innedo. Ingen såg på det som mindre attraktivt for opplevinga si skuld å kome tilbake til hytta i etterkant av utbygginga, nokre såg på det som meir attraktivt (nokon på grunn av miljøaspektet, andre på grunn av ein moglegheit for høgare komfort).

Resultat

Det største dilemmaet som kjem fram av resultata er at det er så mange som ønskjer seg urørt natur, men samtidig relativt bra komfort (sjølv om fleire riktig nok påpeikte at det ikkje var eit must med dette på alle hyttene dei overnatta på). Dette er eit paradoks fordi desse tinga ikkje alltid heng saman, du kan ikkje så ofte få begge deler "godt nok". Fleire av informantane sa at dei ikkje syns "vanleg" tilrettelegging som godt stinettverk med tillaga bruer og klopper var teikn på berørt natur, og at dei derfor oppfatta natur med dette som innhald som urørt. Dei innser dog at ikkje alle har dei same formeiningane som dei sjølv, og at andre har andre krav til naturen. Puristar, eller som nokon av informantane kalla det; "ihuga friluftsfolk", ønskjer gjerne ikkje denne forma for tilrettelegging ein gong. Dette kan gje eit nytt dilemma, då det er viktig å ivareta ulike naturbrukarar sine preferansar, slik at alle kan få nyte naturen på eigne premiss.

Men å gje lettare tilgang til fleire til fjellet og ut i naturen kan gje andre problem. Noko som nokon av informantane var inne på, men som er betre dekkja av teorien, er det som kallast den "trojanske hest" effekten. Dette begrepet seier at småskala og berekraftig turisme som opnar opp for tilgang til fleire, kan bli "for" populært og utvikle seg til å bli storskala turisme med store påverknadar for naturen. Kanskje er betjente hytter allereie ein del av denne utviklinga, kanskje kan mikrovasskraftverka bidra endå meir. Men det er slett ikkje sikkert at ei hytte driven på vasskraft i staden for dieselaggregat gjer hytta meir lukseriøs, og dermed er ikkje utbygging av eit slikt kraftverk eintydig med meir komfort.

Oppsummering

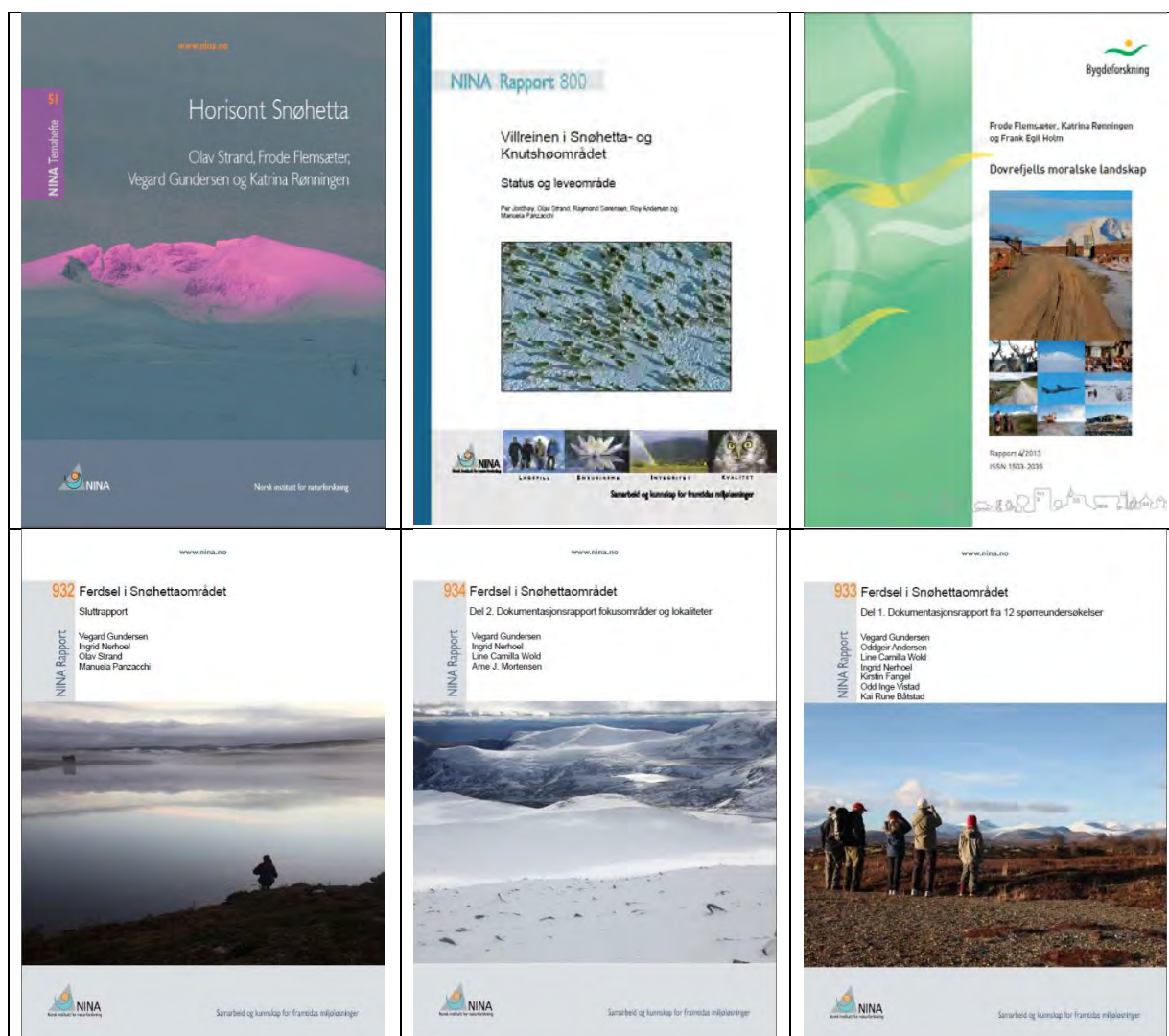
Studiet mitt fokuserte på dei oppfatningane turistane hadde når det gjaldt energiutbygging, spesifikt småskala utbygging i dei fjellområda feltarbeidet tok plass. Ein kan sjå brei tilslutning til fornybar energi, og ei positiv haldning til mikrovasskraftverka. Turistane, dei ønskjer urørt natur på sin veg i naturen, men samtidig ønskjer dei tilrettelegging og fasilitetstilgang. Effektane dei la mest vekt på var visuelle, men for mikrovasskraftverka rekna få med dei ville merke noko, sett vekk frå anleggsperioden. Dei såg for seg få effektar på turistproduktet, men var det noko så var det i positiv forstand, kor dei kunne sjå for seg smått aukande fasilitetar, hovudsakleg i form av meir lys og kanskje andre små fasilitetar.

Horisont Snøhetta

Vegard Gundersen (NINA), Olav Strand (NINA) og Frode Flemsæter (Norsk Senter for Bygdeforskning)

Innledning

Foredraget handler om en presentasjon av prosjektet «Horisont Snøhetta» som omhandler villrein, ferdsel og lokalsamfunn i Dovrefjellområdet. Artikkelen er en utvidelse av foredraget i retning av en bredere presentasjon av hele forskningsprosjektet. I alt 6 rapporter utgjør sluttrapporteringen i prosjektet, men det er temaheftet «Horisont Snøhetta» som syr alle delene sammen (Figur 1).

Figur 1. Viser hovedrapporten «Horisont Snøhetta» (Strand m.fl. 2013) med tilhørende dokumentasjonsrapporter på villrein (Jordhøy m.fl. 2012), ferdsel (Gundersen m.fl. 2013 a, b, c) og samfunn (Flemsæter m.fl. 2013).

Horisont Snøhetta er ikke en vanlig tittel på et forskningsarbeid, men så er heller ikke prosjektets innhold vanlig. Hvor ofte gjennomføres det et fire år langt og tverrfaglig forskningsprosjekt på en 14 km lang grusveg? Og hvorfor denne tverrfagligheten når diskusjonen rundt både Snøheim og Snøheimvegen har dreid seg om turisthytta, vegen og villrein?

Svaret er kort og godt at det er vi, du, og alle de andre som til sammen bestemmer verdien av villrein og fjellet. Reinen har aldri større verdi enn det samfunnet sier den skal ha. Bevaring av natur og bærekraftig bruk handler derfor i stor grad om samfunnet vårt, hva vi prioriterer, verdier vi har, verdier vi har hatt, og viktigst av alt, verdier vi kommer til å ha.

Presset på utmarksressursene og villrein fjellet er stort. Såkalte vinn-vinn situasjoner er et nytt mantra og næringsutvikling i tilknytning til nasjonalparkene er blitt et uttalt mål. Vi vil så mye med fjellet, det skal være tilgjengelig, vi skal tjene penger på det, det skal være omgitt av livskraftige bygder, det skal brukes og oppleves, det skal være stille og uberørt og vi skal ta vare på planter og dyr. Alt på en gang og alt i alle fjell. I dette perspektivet var det bra at vi fikk vedtaket om Snøheim og det var bra vi fikk diskusjonene om Snøheimvegen.

Vi har et behov for at de motstridende målsetningene for fjellet konkretiseres til konfliktene med en 14 km lang grusveg og ei turisthytte. Utfordringen ligger i å bruke erfaringene dette har gitt oss til noe som blir varig og bra, for både folk og dyr. Eller som en ungdomsskoleelev i Dovre uttrykte det: “Vi må finne en genial løsning på hvordan vi kan få det til for begge deler. Både turister og ville dyr”.

Det hele fjellet

Hva er egentlig et fjell? Hva legger vi i dette landskapet, hvilke forventninger har vi til fjellet og hva er rett og galt, i fjellet? For biologen og villreinentusiasten Olav er fjellet et sted hvor det lever reinsdyr, reinsdyr som trenger beiter, reinsdyr som er redde for folk. For friluftslivsforsker Vegard er fjellet også et sted der det lever reinsdyr, men det er også et fjell med opplevelser og verdier og det er ett fjell med ferdsel og brukere som har ulike behov og verdier- et fjell som må oppleves for at det skal ha verdi. For samfunns- og bygdeforsker Frode er fjellet også et sted med reinsdyr, brukere og opplevelser, men det er også et fjell med en historie som innebærer at skiftende verdier har preget landskapet. Et landskap som er omgitt av bygder og samfunn som verdsetter, bruker og forvalter fjellet. Tilsammen ser vi et mangfoldig og storartet fjell, et fjell med mange verdier og ulike målsetninger som skal finne sin plass i forvaltningen og som tilsammen utgjør det hele fjellet.

På Snøhetta har vi forsøkt å tilnærme oss hele fjellet og vi har brukt dette begrepet som en tverrfaglig ramme for prosjektet og som grunnlag for de rådene vi har gitt.

Vi vil så mye med fjellet

Fjellet er et landskap som endres. Vårt syn på fjellet og bruken av fjellet endres også og det er en gjensidighet mellom våre verdier, vår bruk av fjellet og hvordan fjellet endres. Det er også en sammenheng mellom hvordan vi bruker fjellet i dag og de verdiene vi kommer til å se i fjellet i framtida.

I dette store bildet er det lagt en del grunnleggende føringer som har betydning for bruken og bevaringen av fjellet. Norge har for eksempel påtatt seg et særlig ansvar for bevaring av villreinen og villreinens leveområder gjennom flere internasjonale avtaler og konvensjoner. Bevaringen av villrein ligger derfor som et sterkt og førende premiss på Dovrefjell. Hensynet til villrein er da også et av hovedformålene med verneområdene på Dovre. På samme tid har vi andre vedtak som også legger føringer for det samme landskapet. Et slikt eksempel er fjellteksten som åpner for større næringsmessig utnyttelse av fjellet og verneområdene. Det er også en rekke lover og forskrifter som er viktige i denne sammenheng; viltloven, plan og bygningsloven, og naturmangfoldloven. I tillegg til nasjonalt lov- og planverk har Norge også under tegnet «Konvensjonen om vern av ville europeiske planter og dyr og deres naturlige leveområder» (Bernkonvensjonen) i 1979 og Konvensjonen om biologisk mangfold (Convention on Biological Diversity, CBD) som ble vedtatt på FN-konferansen om miljø og utvikling i Rio de Janeiro i juni 1992.

Over et tidsrom på 40 år eller mer har forvaltningsmålene endret seg med nye utfordringer, trender i samfunnet og kunnskapen om villrein. Villreinforvaltningen har gått fra å være jaktorientert og motivert av å redusere overbeskatning til gradvis å ta inn over seg mer kompliserte og sammensatte forvaltningsmål. Forvaltningen er således et eksempel på at en har prøvd å inkludere samfunnet for øvrig i bevaringsarbeidet både gjennom demokratiseringsprosesser, ved større deltakelse, og ved å utvide verdiforståelsen til å omfatte kulturelle og økonomiske verdier ut over verdiene som er knyttet til jakt eller kjøttproduksjon.

Samfunnet vårt er også i endring og bygdene endres. I Norge som i andre deler av Europa gjelder dette kanskje i særlig grad landbruket. Omstruktureringen av landbruket har ført til færre og større driftsenheter. Økt mobilitet og velstand i den urbane delen av befolkningen har bidratt til at landbrukslandskapet i større grad har blitt et opplevelseslandskap, noe vi også ser uttrykt ved at primærnæringene ser seg om etter andre inntektskilder gjennom å utvide grunnlaget for næringsaktiviteten. Endringene i landbruket, et utvida landbruksbegrep og ønsker om større grad av næringsutvikling i utmark og i tilknytning til verneområdene, stiller nye krav til presisjon og fleksibilitet i arealforvaltningen.

Utfordringene på Dovrefjell, og i mange andre fjellområder er hvordan vi skal få alle disse målsetningene til å møtes, hvilken kunnskap trenger vi og hvilke verktøy, samarbeidsformer og arenaer for samarbeid trenger forvaltningen for å løse disse oppgavene?

Hvem sin kunnskap?

I løpet av de seinere åra har forvaltning og planlegging gått fra å være hierarkisk til å bli mer nettverksorientert og brukermedvirkning og lokalkunnskap har fått større innpass i forvaltnings- og beslutningsprosesser.

Villreinforvaltningen er et godt eksempel på hvordan ulike kunnskapsformer og data er brukt i beslutningsgrunnlaget for forvaltningen. Bestandsforvaltningen er det fagfeltet vi har lengst erfaring og som også er av de beste eksemplene på hvordan forskningsbasert kunnskap har blitt integrert i forvaltningsplanene. Villreinrådets årbok og årsmøter i de ulike villreinområdene har vært viktige arenaer for formidlingen av denne kunnskapen. Medlemmer av villreinutvalgene, og til en viss grad også villreinnemdene, har vært delaktige i datainnsamling både i forskningsprosjekter og i overvåkningsprogrammet. Aktiv formidling og deltagelse har ført til at kunnskap har blitt implementert i forvaltningsplaner, og kanskje viktigst av alt, planene er basert på blanding av formell kunnskap og brukernes lokalkunnskap. Ulike former for kunnskap har vært avgjørende for å treffe beslutninger som både er godt forankret i generell kunnskap om villreinens levevis og det spesielle ved det enkelte villreinområde.

Driftsplanene har tydelig definerte mål både når det gjelder bestandenes størrelse og sammensetning. Dyrenes kondisjon og kvaliteten på beitene er også viktige mål i driftsplanene, men er noe mindre presist definert. Overvåkningsprogrammet har framskaffet data som er brukt for å etterprøve måloppnåelsen. Bestandsforvaltningen har således, og til en viss grad vært et eksempel på det vi i dag kaller et adaptivt forvaltningssystem hvor også lokal kunnskap er integrert og brukt.

Når det gjelder arealene og arealforvaltningen har vi diskutert i hvilken grad fokusområder for forvaltningen kan bidra til en mer fleksibel og målstyrt forvaltning. Blandingen av formell og personlig eller lokalkunnskap har vært viktig også når det gjelder utviklingen av konseptet med fokusområder og utformingen av FoU-prosjektet i Snøhetta.

Ved oppstarten av Snøhetta-prosjektet gjennomførte vi et dialogseminar for å utvikle relevans og problemstillinger for FoU-prosjektet. Gjennom dialogseminaret fikk vi en grundig diskusjon rundt kunnskapsbehov og mulig handlingsrom for den framtidige forvaltningen. Forut for dialogseminaret hadde villreinnemda for Snøhetta utviklet sitt eget forslag til forskningsprosjekt som pekte på flere

tema og geografiske områder hvor en trengte mer kunnskap og dokumentasjon på villreinens arealbruk. Oppstarten og utformingen av FoU-prosjektet er derfor et eksempel på at både formell, lokal og personlig kunnskap ble brukt i utformingen av prosjektet og for å finne fram til fokusområdene.

FoU-prosjektet i Snøhetta har bestått av tre separate delprosjekt. Prosjektets kjerne og hovedtema har vært samspillet mellom villrein, villreinens arealbruk og menneskelig ferdsel i og bruk av de samme områdene. Prosjektet har vært tverrfaglig og bygger på naturvitenskap og kvalitativ og kvantitativ samfunnsforskning. Som et resultat av forskningsarbeidet har det skjedd en formalisering av denne kunnskapen og vi har fått ny kunnskap. Både av generell karakter og spesifikk kunnskap om de utpekte fokusområdene. Resultatene har blitt presentert for styringsgruppa gjennom hele prosjektet og vi har laget en rapport som i stor grad bygger på tverrfaglige tema der vi har forsøkt å belyse problematikken på tvers av resultatene fra de tre delprosjektene.

Prosjektet har gitt mer presis og tverrfaglig kunnskap som er relevant for den framtidige forvaltningen. For at resultatene skal bli brukt er det viktig at de ulike aktørene nå blir gitt roller og en møteplass hvor resultatene kan brukes og kunnskapen videreutvikles med bakgrunn i målsetninger og overvåkning av måloppnåelse.

Bruken av fjellet

Friluftslivet er i stadig endring, og utviklingen går i retning av at folk ønsker større grad av tilrettelegging og service. Gjerne i form av organiserte turer, tilrettelegging og muligheter for overnatting og service på kveldstid. Utviklingen går også mer i retning av at turene blir kortere og mer knyttet til eksisterende infrastruktur. Som det tydeligste symbolet for dette regimet finner vi den nyåpna Snøheimhytta, som flaggskip for DNT og som har hatt 5000-5500 overnattinger hver sommer siden 2012. Endringene i friluftslivet og bruken av utmarka må også ses i forhold til de økonomiske og strukturelle endringene som finner sted i primærnæringene og som sammen med økt mobilitet har medført at landbruks- og matproduksjonslandskapet i økende grad har blitt et opplevelses og rekreasjonslandskap for en urban befolkning.

Foto 1. DNT hytta Snøheim åpnet i 2012. Det har vært solgt i underkant av 20 000 bussbilletter (enkeltvei) og det har vært 5000-5500 overnattinger hver sommersesong siden den åpnet (Foto: Vegard Gundersen).

Endringene i friluftslivet og ønsket om mer tilrettelegging og et opplevelsesbasert reiseliv kan ha positive effekter på villrein og åpner for styring av bruk og ferdsel til områder som på den ene siden er lite skadelige for villrein og som på den andre siden gir lokalt næringsliv bedre og direkte kontakt med potensielle brukere og kunder. Problemet på Hjerkinnplataet er at en har anlagt en ny, stor og attraktiv turisthytte i et sårbart område.

Vi har gjennomført en mer eller mindre total kartlegging av ferdselen i Rondane og Snøhetta. Disse undersøkelsene viser at det er stor forskjeller på ferdsel og bruk av disse områdene. Enkelte områder

brukes svært mye. Andre områder har et uforstyrret preg og brukes lite. I Snøhettaområdet er det særlig i de østlige delene av området og med utgangspunkt i innfallsportene ved Kongsvold og Hjerkinntået at ferdselen er stor. Vi har anbefalt at forvaltningen etablerer en framtidig strategi på to ulike skalanivåer. Først et mer overordnet og regionalt nivå med aktiv tilrettelegging i utvalgte områder mens en planmessig skjermer andre områder. Stropsljødalen og områdene i tilknytning til Snøheimvegen har mye ferdsel og vi forventer at presset på dette området vil øke i framtida. Spørsmålet som må besvares er hvordan en best skal møte denne utfordringen og hvilke valg en kan ta for å bevare Hjerkinntået som et funksjonelt område for villrein. Føringene som er lagt med å gjenåpne Snøheim, horisonten av Snøhetta, tilgangen til området med E6 og jernbane og en framtidig økning i ferdselen gjør at en i dette området må tilrettelegge slik at forvaltningen er rustet for å møte disse utfordringene. Vi mener derfor at det er nødvendig å tilrettelegge og styre ferdselen her og at det må gjøres på en god måte, med målsetninger om å unngå negative effekter av ferdsel og samtidig sørge for at brukerne av områdene er fornøyd og at de får gode opplevelser.

Andre områder har lite ferdsel og et langt mer uforstyrret preg. Dette er kvaliteter som en også ønsker å bevare, og en bør unngå å etablere ny bruk eller ny infrastruktur i slike områder. Et godt eksempel på dette er forslag om å bygge en ny turisthytte innerst i Åmotsdalen. Dette er ikke forenelig med anbefalingene vi har gitt om en overordnet strategi som skjermer de mest uforstyrrede områdene. I tillegg til dette overordnete nivået anbefaler vi at forvaltningen definerer et mer lokalt nivå hvor en retter blikket mot såkalte fokusområder.

Framtida- det er nå

Det evige og uforanderlige fjellet, villmarka uten mennesker er en usann myte. Fjellet er prega av en mer enn 9000 år lang brukshistorie. I den siste 100 års perioden har fjellet endra seg mye som følge av utbygging og menneskelig aktivitet. På Dovre har vi delt inn de siste 100 åra i ulike epoker og vi har vist hvordan utbygging av samferdsel, vannkraft og moderniseringen av samfunnet sammen med etableringen av skytefeltet har endret landskapet og påvirket villreinstammen her. Det er ingen tvil om at disse inngrepene har påvirket villreinstammene sterkt. E6, jernbane og Aursjømagasinet som kom med Aursjøbyggingen har medført en kraftig fragmentering av området. På samme vis medførte skytefeltet at det ble etablert veger og annen infrastruktur på Hjerkinntået. Aktiviteten i Skytefeltet påvirket også dyrelivet. Vi har ingen god dokumentasjon på hvordan øvingsaktiviteten i området påvirket reinstammen, men det er rimelig å anta at perioder med mye aktivitet bidro til at dyra unngikk området og at effektene på reinsdyra var avhengig av type og mengde aktivitet. Men reinsdyra har i større eller mindre grad brukt området gjennom hele perioden med militær aktivitet.

Dovrefjell har en vekslende historie hvor ulike verdier har stått i fokus for bruk og utvikling. Det er et tankevekkende poeng at det engang var riktig og hensiktsmessig å legge et stort militært øvingsfelt ved foten av Snøhetta. Valget den gang sto mellom Finse og Snøhetta. Det er nærmest utenkelig å etablere et skytefelt på noen av disse stedene i dag, men i en nær fortid var det riktig, og denne delen av Dovrefjells historie er et godt eksempel på at verdsettingen av fjellet og oppfatningene av rett og galt endres raskt.

Normann Heitkøtter advarte for 25 år siden om at ferdselen i Rondane Nasjonalpark kom til å medføre en oppdeling av villreinstammen i Rondane. GPS- merkeprosjektet i Rondane har vist at han fikk rett i det, dessverre. Vi har brukt Rondane og barrieren ved Rondvassbu som en referanse for Snøheimvegen og Snøheim. Villreinstammen i Snøhetta har gode høst og vinterbeiter på Hjerkinntået. For å nå disse beitene må dyra krysse Stropsljødalen og Snøheimvegen. Gjennom store deler av sommersesongen er ferdselen i Stropsljødalen så stor at reinen begynner å få problemer med å krysse dette dalføret. Hovedutfordringen med Snøheim er derfor ferdselen fra Hjerkinntået, E6, jernbane og Kongsvold og hvordan den framtidige ferdselsøkning påvirker reinens bruk av de viktige beiteområdene på Hjerkinntået. Faren er at utviklingen her blir som i Rondane og at reinen mister trekkvegene inn på Hjerkinntået, og at rotasjonstrekket rundt Snøhetta opphører.

Valgene som nå skal tas og gjenåpningen av Snøheim legger store premissene for framtida. Derfor er framtida nå, og derfor må løsningene som velges være fremtidsretta og robuste. Med robuste mener vi at de ikke forvitres ved stadige utfordringer fra særinteresser. Derfor mener vi også at valgene som nå skal tas omhandler mer enn det fysiske landskapet, og at samarbeidsformer, deltagelse i beslutninger og legitimitet i forvaltningen må inngå som selvstendige målsetninger når en skal avveie bruk og bevaring.

Adaptivt og så er alt vel?

Målstyrt eller adaptiv forvaltning er et mantra av vår tid. Adaptiv forvaltning er en målstyrt prosess som fordrer at forvaltningspraksis kan endres dersom en ikke når målene som er satt for forvaltningen. Adaptiv forvaltning krever derfor presist definerte mål - målbare mål, overvåkning som dokumenterer måloppnåelsen og kanskje viktigst av alt, tiltakene må være reverserbare.

Vi og andre har anbefalt at en adaptiv forvaltningsmodell legges til grunn på Dovrefjell. Samtidig finner vi god grunn til å anbefale at en reflekterer kritisk rundt bruken av begrepet adaptiv forvaltning. Det er minst tre gode grunner til det. Først og kanskje lettest å forstå, er kostnadene med et etablert anlegg. Er det mye penger involvert så er det også vanskeligere å fjerne noe som i ettertid viser seg å være uheldig. Derrest, og mer subtilt, er folks holdninger og vaner som også er svært viktige. Dersom mange oppfatter et tiltak som positivt og hensiktsmessig så er det også vanskeligere å endre på. Bussregimet som har blitt prøvd på Snøheimvegen i 2012, 2013 og 2014 er et slikt eksempel, populært blant mange og vanskelig å endre dersom det først er etablert. Sist, og kanskje mest krevende er kontinuitet og kunnskapsnivå hos beslutningstakere. En bør reflektere kritisk over mulighetene for å utøve et adaptivt forvaltningssystem med politisk valgte beslutningstakere som kan ha kortvarig kontinuitet i forhold til de vedvarende og langsiktige prosessene som ofte vil være nødvendige i adaptive forvaltningsregimer.

Foto 2. Snøheimvegen som går fra E6 Hjerkin og inn til turisthytta Snøheim er 14 km lang, og det ble satt inn skyttelbuss i 2012 for å frakte turistene forbi en viktig trekk-korridor for villrein (Foto: Vegard Gundersen).

Bussregimet på Snøheimvegen må derfor institusjonaliseres på en slik måte at både **hensikten** og **premissene** for ordningen beholdes og forblir robuste. I dette tilfellet er hensikten å redusere barriereeffektene av ferdseilen inn til Snøheim, premissene er blant annet at reinen fortsatt skal ha tilgang til de viktige beiteområdene på Hjerkinplatået. En bør reflektere kritisk over dette i utformingen av ordningen med buss og hvordan regimet skal driftes.

For at adaptiv forvaltning skal virke etter intensjonene og ikke bli et skalkeskjul for politisk gjennomslag må premissene for denne typen forvaltningsmodeller være helt tydelige fra starten av. De **skal** og **må** være reversible. Er ikke dette kriteriet til stede slik at det er en akseptert og robust forståelse av at de skal og må være reversible så kan en heller ikke påberope seg at man jobber etter en adaptiv forvaltningsmodell.

Villreinen, og villreinens muligheter til å benytte beiteressursene på Hjerkinplatået må stå i sentrum for alle beslutninger som skal tas i dette området. Innenfor rammene av adaptiv forvaltning så betyr dette at ordningen med å bruke buss på Snøheimvegen og en eventuell beslutning om å beholde vegen og at vedtaket om å gjenoppbygge Snøheim må revurderes dersom villreinen ikke bruker området som følge av forstyrrelsene som genereres.

Legitimitet i forvaltningen

Resultatene fra prosjektet tyder på at vernet i liten grad er til fysisk hinder for ønsket aktivitet. Det ser imidlertid ut til at det er lokale aktører sin eierskapsfølelse og opplevelse av kontroll som blir utfordret av enkeltavgjørelser som oppfattes som lite troverdige, konsistente og forutsigbare og at dette gjør at planlegging av næringsaktiviteter oppleves som vanskelig. Vi anbefaler derfor at det legges betydelig innsats i å oppnå større legitimitet i forvaltningen gjennom en bedre samordning og samstemthet mellom lokale, regionale og nasjonale myndigheter.

For å øke forvaltningens legitimitet og lage grunnlaget for det vi har kalt en robust vinn – vinn situasjon er det viktig at det er en indre logikk i målsetninger, institusjoner og beslutninger som de fleste aktører forstår og aksepterer – i alle fall alle aktører som stiller seg bak forutsetningen om at en kan og vil oppnå en vinn – vinn situasjon mellom bruk og vern av fjellet.

Forvaltningen bør også se på hvordan man i større grad enn i dag kan oppnå en kunnskapsbasert likebehandling av ulike aktører. Utgangspunktet for arealforvaltningen, som også er slått fast i Naturmangfoldloven, er at den skal være kunnskapsbasert. Å reflektere kritisk over hva prinsippet om kunnskapsbasert forvaltning faktisk innebærer, og å se dette i sammenheng med prinsippet om likebehandling, tror vi er avgjørende dersom en skal forvente å oppnå legitimitet til forvaltningen og en robust vinn–vinn-situasjon.

Foto 3. Prosjektet «Horisont Snøhetta» har hatt stor fokus på lokalsamfunnet, hvordan de forvalter og verdsetter fjellet, og ikke minst hvordan fjellet kan bidra til lokal næringsutvikling (Foto: Vegard Gundersen).

Konkret vil dette si at man bør unngå, og eventuelt vurdere å fjerne, reguleringer som legger opp til forskjellsbehandling av folk, organisasjoner eller aktiviteter. DNT sin rolle er helt sentral gjennom den generelle unntaksbestemmelsen i vernebestemmelsene om at blant annet «turistforeninger» kan drive organisert ferdsel uten særskilt tillatelse, gjennom eget punkt i vernebestemmelsene om Snøheim turisthytte og gjennom den faktiske åpningen av Snøheim og trafikken dette fører med seg på vegen og i fjellet. I dag har det som regnes som «tradisjonelt og enkelt friluftsliv» forrang framfor andre friluftslivsaktiviteter. Det bør ikke være slik at det stilles mindre krav til kunnskap når det gjelder tradisjonell turvirksomhet enn andre aktiviteter, for da vil det være makten over begrepene som er styrende, og ikke hvilken effekt aktiviteten har på villreinens leveområder. Lite tyder på at såkalt tradisjonelle aktiviteter generelt er mindre forstyrrende enn såkalt moderne, spesielt med tanke på barriereeffektene fotturister skaper langs populære ferdselsårer.

Tradisjoner er en viktig del av kulturen, og vil spille en rolle når målsetningene fastsettes, men når aktiviteter skal vurderes opp mot vern bør i første rekke kunnskap legges til grunn.

Veg eller ikke veg, hva er riktigst?

Utgangspunktet for forskningsprosjektet var tre ulike scenarier for Snøheimvegen;

- 1) Snøheimvegen fjernes og renatureres
- 2) Snøheimvegen fjernes ikke, men det legges betydelige begrensninger på bruk
- 3) Snøheimvegen holdes åpen for fri ferdsel

Alt tyder på at Snøheim og Snøhetta også i fremtiden kommer til å bli viktige destinasjoner med store besøkstall. En riktig strategi vil derfor være å tilrettelegge for dette, noe som innebærer klare og definerte rammer som setter forståtte og aksepterte grenser for de involverte aktørenes handlingsrom. Dette er en forutsetning for et robust landskap som ivaretar både de økologiske og de sosiokulturelle elementene. Brukerundersøkelser og ferdselsregistreringer sommeren 2012, 2013 og 2014 indikerer at de besøkende til Snøheim stort sett hadde to mål for øye: enten et besøk på den nye hytta eller alternativt også en tur til toppen på Snøhetta. Så langt viser ferdselsregistreringene og overnattingstall at åpningen av Snøheim hadde liten effekt på ferdselen lenger inn i området og over til Reinheim, men vi har registrert en fordobling av ferdselen inn Svånådalen i perioden. Potensialet for at dette kan komme til å endre seg er imidlertid betydelig, og hvordan ferdselen blir i disse områdene bør derfor inngå i et framtidig forsknings- og overvåkningsopplegg knyttet til scenariene for Snøheimvegen.

Av tre mulige scenarier har vi vurdert det som best å beholde vegen, men at det samtidig innføres strenge begrensninger på bruk og at det opprettes et driftsregime som innebærer bruk av buss helt inn til Snøheim. Både det vi vurderer som det beste og det vi vurderer som det verste av de tre scenariene innebærer å beholde vegen. Dersom det vi anser som det beste alternativet velges, vil det så lenge vegen ligger der, alltid være en mulighet for å endre regimet og åpne for fri ferdsel. Det vil si at vi forutsetter en prosess som sikrer at alle relevante aktører både er involvert og stiller seg bak et eventuelt bussregime. Hvordan en på best mulig måte kan sikre seg mot slike «omkamper» må det være opp til aktørene i samarbeid å komme fram til, men vi mener det er helt avgjørende, og en betingelse for forskningsgruppa sin konklusjon, at et eventuelt bussregime institusjonaliseres på en måte som forplikter alle aktører i et langsiktig perspektiv.

I de pågående og kommende planprosessene, det være seg regionale planer, kommuneplaner eller verne- og forvaltningsplaner, bør dette inngå som et viktig tema å drøfte, avgjøre og nedfelle i formelle, forpliktende og langsiktige føringer eller bestemmelser. De ulike planene må samkjøres og være i overensstemmelse når det gjelder framtidig bruk av Snøheimvegen.

Vi mener at det også er viktig at en relativt raskt avklarer dette, og at aktørene som skal jobbe med disse problemene i løpet av kort tid gis mandat og arena for å jobbe videre med problemstillingene. Hittil har forskningsprosjektet og arbeidet i prosjektets styringsgruppe ivaretatt dette. Dersom det går for lang tid mellom prosjektavslutning og oppstart av arbeidet med å videreutvikle arbeidet og et eventuelt bussregime, risikerer en at det startes mange og politiserte interessekamper, noe som vi har påpekt som svært uheldig i forhold til å oppnå det vi omtaler som en robust vinn-vinn-situasjon.

Var Snøheimvegen poenget?

Vi vil så mye med fjellet, og fjellet er ikke så stort som vi engang trodde og 14 kilometer med grusveg er ikke hovedpoenget med “Horisont Snøhetta”. “Horisont Snøhetta” kan være horisonten til mange fjell og mange andre landskap. Hovedpoenget er at vi må prøve å se en helhet i landskapene og betrakte fjellandskapet som et helt fjell, et fjell som har ei fortid og som skal ha ei framtid, og framtida for fjellet den legges nå. Derfor er samarbeidsformene, kunnskapsgrunnlaget og aktørenes

evne og vilje til å ta ansvar og sette grenser for egen aktivitet og handlingsrom det egentlige poenget med "Horisont Snøhetta". Skal vi nå målene om bærekraftig bruk av hele fjellet så må vi utvikle felles kunnskapsplattform og vi må ha møteplasser for dialog mellom samtlige fjellaktører slik at målsetningene settes i sentrum for samtlige valg.

Referanser

- Strand, O., Flemsæter, F., Gundersen, V. & Rønningen, K. 2013. Horisont Snøhetta. - NINA Temahefte 51. 99 s.
- Jordhøy, P., Strand, O., Sørensen, R., Andersen, R. & Panzacchi, M. 2012. Villreinen i Snøhetta- og Knutshømrådet. Status og leveområde. - NINA Rapport 800. 102 pp + vedlegg.
- Flemsæter, F. Rønningen, K. & Holm, F. E. 2013. Dovrefjells moralske landskap. Report4/13. Norsk Senter for Bygdeforskning.
- Gundersen, V., Andersen, O., Wold, L. C., Nerhoel, I., Fangel, K., Vistad, O. I. & K. R. Båttstad. 2013. Ferdsel i Snøhettaområdet – Del 1. Dokumentasjonsrapport fra 12 spørreundersøkelser - NINA Rapport 933. 101 s.
- Gundersen, V., Nerhoel, I., Wold, L. C. & A. J. Mortensen. 2013. Ferdsel i Snøhettaområdet – Del 2. Fokusområder og lokaliteter- NINA Rapport 934. 133 s.
- Gundersen, V., Nerhoel, I., Strand, O. & M. Panzacchi. 2013. Ferdsel i Snøhettaområdet – Sluttrapport. NINA Rapport 932. 70 s.

Bruk og vern i fjellområdene - fra retorikk til praksis?

Kjell Overvåg, Østlandsforskning

Innledning

Det har vært mye snakk om «bruk og vern» de siste ti-årene, både på nasjonalt nivå og også ute i kommunene og hos lokale grunneiere og næringsaktører i fjellområdene – som er de områdene vi har jobbet mest med de siste årene.

Mitt innlegg baserer seg i hovedsak på et forskningsprosjekt vi har hatt de siste tre årene, med tittelen «*Fjellområder i Norge som attraktive bygdesamfunn eller urbane rekreasjonsområder: utfordringer til en fjellpolitikk*», som var finansiert av DEMOSREG-programmet til Norges forskningsråd.

Jeg vil forsøke å være ganske konkret og handlingsrettet i dette innlegget, i form av å fokusere på hva vi mener bør gjøres, noen grep som er viktige å ta, for å utvikle en «bruk og vern»-politikk eller satsing i praksis.

Utgangspunktet mitt er at det vi kan kalle «bruk og vern-politikk» i Norge fram til nå har handlet om gode intensjoner, men at intensjonene i liten grad har blitt implementert i praktisk politikk. Og det er den praktiske politikken som i første rekke avgjør hva som skjer og ikke skjer av konkret utvikling og tiltak.

Disposisjonen for mitt innlegg er som følger:

- Først vil jeg si mer om «bruk og vern-politikken» og den manglende oppfølgingen det har vært av den i praktisk politikk
- Deretter vil jeg legge fram fire punkter jeg mener det er viktig å arbeide med for å oppfylle de politiske ambisjonene på dette temaet: 1) utarbeide en mer solid tverrsektoriell nasjonal politikk (et overordnet politisk dokument), 2) gjennomgå bestemmelser og reguleringer (og husk: ikke kun i verneområder – like mye LNFR områder, deriblant randsoner), 3) mer integrert forvaltning og 4) en mer kunnskapsbasert satsing/politikk.

Det er store punkter, og jeg rekker kun å si litt om hvert av dem her i dag.

Bruk og vern politikken

Det sentrale overordnede dokumentet når det gjelder bruk og vern i Norge er den etter hvert mye omtalte «Fjellteksten» som kom i 2003 (St.prp. nr. 65 (2002-2003)). Den kom faktisk som den del av en budsjettproposisjon om tilleggsbevilgninger til statsbudsjettet, og bakgrunnen var en henstilling fra Stortinget om å komme tilbake med en sak om «*bærekraftig bruk av utmark og fjellområdene i Norge*» - «*med særlig vekt på økt turistmessig bruk av disse områdene*». Det sies blant annet at de «*de unike natur- og kulturressursene i den norske fjellheimen representerer et stort potensial for fortsatt sysselsetting og bosetting i fjellbygdene*». Fjellteksten vektlegger imidlertid også at naturen er sårbar og må vernes – og at det kan være motsetninger mellom bruk og vern. Fjellteksten skisserer også noen tiltak, blant annet oppheving av forbudet mot kommersiell turisme i tre nasjonalparker, at forvaltningsplaner for verneområdene skal fornyes, og økt lokalpolitisk innflytelse i verneprosesser. Noe av dette har blitt fulgt opp, blant annet med etablering av nasjonalparkstyrene med lokale og regionale politikere i styret. Det ble også laget en handlingsplan av en arbeidsgruppe nedsatt og ledet av Miljøverndepartementet, som blant annet foreslo å etablere et eget verdiskapingsprogram for naturarven og å styrke forvaltningen av verneområdene.

Av andre nasjonale politiske dokument kan det nevnes at den siste Stortingsmeldinga om distrikts- og regionalpolitikken (St.meld.nr. 25 (2008-2009)) har et eget kapittel om «politikk for fjellområda», der fjellområdenes muligheter for å utnytte fjellområdene for næringsutvikling og aktivitet generelt blir fremhevet. Som en oppfølging av denne er det blant annet etablert en virkemiddelordning for «verdiskaping og næringsutvikling i fjellområdene».

Som en oppfølging av denne overordnede politikken har det blitt satt i gang flere prosjekter og programmer, blant annet etablering av «Nasjonalparkkommuner og – landsbyer», programmet «Naturarven som verdiskaper», etablering av Regionalparker mv..

Tiltak for å implementere politiske ambisjoner om bruk og vern (fra retorikk til praksis)

Det har altså skjedd en del på dette området. Men er det nok, eller det riktige, hvis en ønsker å oppfylle intensjonene om å bedre bruke de unike natur- og kulturressursene i den norske fjellheimen som grunnlag for sysselsetting og bosetting i fjellbygdene? Nei, vi mener at det må gjøres vesentlig mer. Vi må tørre å tenke større og ta mer grunnleggende grep. Nå er det for mye «gode intensjoner» og prosjekter og tiltak, som har mange positive sider og som skaffer verdifulle erfaringer, men som er ganske begrenset i omfang og betydning. Våre erfaringer fra fjellkommunene viser at det er store utfordringer i det å drive lokal utvikling basert på «bruk og vern», og at det blant annet kreves endringer i mer grunnleggende rammeverk (bestemmelser og institusjoner), og mer kunnskap for å få fremgang på dette området.

Vi er ikke de eneste som fremmer slike synspunkter. Gunn Elin Fedreheim har i en nylig avlagt doktoravhandling vist hvordan Fjellteksten i liten grad har blitt fulgt opp i praktisk politikk (endringer i regler/institusjoner), og ikke har ført til endringer for turistbedrifter. (Fedreheim 2013).

Hva vil så være viktig å gjøre? Jeg vil her legge fram 4 punkter – som alle henger tett sammen:

Utarbeide en mer solid tverrsektoriell nasjonal politikk (overordnet politisk dokument).

Fjellteksten kom som nevnt i et avsnitt i en budsjettproposisjon om tilleggsbevilgninger til statsbudsjettet, og som en del av kapitlet til Miljøverndepartementet. Selv om den har blitt mye omtalt og «omfavnet», særlig av regionale og lokale aktører/myndigheter, er det behov for et politisk dokument med høyere status, og som etablerer overordnede og tverrsektorielle politiske målsettinger for «bruk og vern», og som drøfter nødvendige endringer i de helt grunnleggende rammebetingelsene for «bruk og vern» i Norge. Nå skal alt gjøres innenfor «eksisterende lover og bestemmelser» (også den siste utredningen om forenkling av utmarksforvaltningen) - og det er ikke tilstrekkelig for å fremme det potensialet som kan ligge i «bruk og vern». Dette leder meg over på det neste punktet.

Gjennomgå bestemmelser og reguleringer

Det er nødvendig å gjennomgå de lover, bestemmelser og reguleringer som legger rammebetingelser og styrer hvilke avgjørelser som blir tatt når det gjelder hva som blir tillatt/ikke tillatt, og hvordan – på hvilken måte tiltak gjennomføres. Dette gjelder lovgrunnlaget (NMF og Plan og bygningsloven), vernebestemmelser, kommunale arealplaner mv.. Disse bestemmelsene har stor betydning for den praktiske politikken - hva som faktisk kan gjøres når det gjelder bruk og vern. Vi må stille spørsmålet om hvilke endringer bør gjøres for å legge bedre til rette, og løfte fram, bruk og vern – gjennom økt turistmessig bruk av fjellområdene? For eksempel er mange av vernebestemmelsene for nasjonalparker laget over samme «mal», og har i liten grad tatt inn i seg de politiske ambisjonene i Fjellteksten. Jeg tror det kan være behov for en gjennomgang og revisjon av bestemmelser og reguleringer, både for å tilpasse reguleringene til ambisjonene om bruk og vern (hvis det skal være et overordnet politisk mål) og for at det trolig kan være fornuftig med mer ulike bestemmelser for ulike regioner i Norge. Noen steder bør det ligge godt til rette for økt bruk, mens i andre områder bør det i

mindre grad tilrettelegges for økt bruk. En slik gjennomgang av vernebestemmelsene gjøres for eksempel nå av Naturvårdsverket for svenske nasjonalparker.

En mer integrert forvaltning

Vi har i Norge i dag et to-delt forvaltningssystem for fjellområder: ett for verna områder der staten ved Miljødepartementet (Miljødirektoratet/FM) er ansvarlig myndighet og ett for øvrige fjellområder der kommunene er ansvarlige. Politikkområdene miljø og regional utvikling må også sies å være to ganske sterkt sektorisererte politikkområder i Norge, med sine egne mål og institusjoner som de arbeider sterkt for å oppnå, men som ikke alltid drar i samme retning på lokalt nivå. Dette opplever kommuner, som jo i motsetning til sektormyndighetene har et bredt ansvar for både utvikling og vern. Et eksempel på den relativt sterke sektoriseringen er oppgavene til de relativt nyetablerte nasjonalparkstyrene. Noen av styrene ønsket å engasjere seg lokalt utviklingsarbeid i tilknytning til verneområdene, men fikk beskjed fra Miljøverndepartementet om at det kun kan skje på «frivillig basis», og ikke kan belastes budsjettene til verneområdestyrene (Miljøverndepartementet 2011). De skal kun arbeide med verneområdene, og der skal det jo som kjent skje svært lite.

Våre erfaringer er at dagens forvaltning i Norge er for mye preget av «skyttergraver» og forhandlinger, der hver myndighet fremmer sine interesser og enten sier kun «ja eller nei» til tiltak/forslag. Vi bør komme over i en situasjon der forvaltningen i større grad arbeider med å se vern og utvikling i sammenheng, og med «hvordan» vernet og utviklingen skal forvaltes og gjennomføres. Det er et vesentlig poeng i denne sammenhengen at de institusjonene som har ansvar for spørsmål knyttet til bruk og vern har ansvar for begge delene, og ikke kun enten utvikling eller vern. Dette synet på at forvaltningen må bli mer integrert, både når det gjelder arealbruk og mellom sektorene miljø og regional utvikling, er det relativt bred oppslutning om i forskningen på bærekraftig utvikling.

Hvordan dette kan gjøres i praksis er et utfordrende spørsmål. To ytterpunkter, som kan illustrere noen muligheter, kan være:

- 1) De skotske nasjonalparkene, hvor nasjonalparkene både omfatter verna og bebygde områder (tettsteder mv.) nasjonalparkstyrene har myndighet over alle plan-/arealsaker som berører både vern og utvikling.
- 2) Å overføre områdevernet fra Naturmangfoldloven til Plan- og bygningsloven. Da vil kommunestyre få et helhetlig ansvar både for verna og andre fjellområder, de har jo som nevnt et helhetlig ansvar både for vern og utvikling. I artikler som vi har skrevet argumenterer vi for hvordan et slikt grep kan gi en mer integrert forvaltning og styrke arbeidet med bruk og vern (Skjeggedal og Overvåg 2014; Skjeggedal, Overvåg og Riseth 2015)

Mer kunnskapsbasert og løsningsorientert utvikling og forvaltning

Dette dreier seg om to forhold. Det ene går på å bruke mer av eksisterende kunnskap, og å bygge opp kunnskap om, forholdet mellom vern og ulike menneskelige aktiviteter. Hvilken påvirkning på naturen har ulike former for aktiviteter, og ikke minst, hvordan kan vi legge opp og utføre aktiviteter, og vår forvaltning av verneverdier, slik at de i minst mulig grad har negative konsekvenser for vern og utvikling. Hvordan kan vi utvikle gode og attraktive aktiviteter og lokalsamfunn? Dette henger sammen med det jeg sa om betydningen av en mer integrert forvaltning, hvor en i mye større grad arbeider med spørsmålet om «hvordan» - enn ja/nei.

Det andre forholdet går på kunnskap om reiseliv som en utviklingsnæring. Ut fra generelle trender og antagelser slås det fast at det er et stort potensial for sysselsetting og bosetting gjennom bruk og vern. Men hvor stort? Hvilken type arbeidsplasser? I hvilke områder? Bruk og vern fremstilles ofte som en «vinn-vinn» situasjon både for vern og utvikling. Dette kan være riktig i noen tilfeller – for noen verneområder og for noen former for turisme, men det vil naturligvis ofte også være motsetninger. Poenget er uansett at våre erfaringer fra fjellkommuner er at det legges svært stor

vekt og et stort håp i at reiseliv skal skape vekst og utvikling, blant annet ut fra de generelle omtalene om hvor stort potensialet er. Det planlegges og iverksettes mange prosjekter innen reiseliv, men i mange tilfeller med skuffende resultater. En av grunnene er at helt grunnleggende kunnskaper om marked, økonomi, geografi brukes i alt for liten grad for satsingen på reiseliv – altså på «bruksiden» av bruk og vern. Det er for eksempel ikke nok med generell kunnskap om nasjonale og internasjonale trender i reiselivet, selv om det er en økning i visse former for turisme, betyr ikke det at det vil «dryppe» litt på alle – det er heller slik at trafikken/besøket i økende grad blir konsentrert. Resultater av slike analyser legger blant annet grunnlaget for at en kan skille mellom de steder som kan ha grunnlag for å utvikle reiselivet så mye at det kan være en «utviklingsnæring», og de steder hvor reiselivet kun kan være på et relativt beskjedent nivå og mer som et supplement til andre næringer (Overvåg og Ericsson 2015).

Referanser

- Fedreheim, G.E. 2013. *Value creation on Norway's green gold. An analysis of policy formulation and implementation in the field of nature conservation*. Thesis (PhD). Bodø: Universitetet i Nordland.
- Miljøverndepartementet. 2011. *Oppgavene til nasjonalparkstyret for Dovrefjell-Sunndalsfjella nasjonalpark og videreføring av Dovrefjellrådet*. Brev til Dovrefjellrådet 23. juni 2011.
- Overvåg, K., Skjeggedal, T. & Sandström, C. (2015). Management of mountain areas in Norway and the persistence of local-national conflict. *Journal of Environmental Planning and Management*, published online 30 July 2015. DOI:10.1080/09640568.2015.1062747
- Overvåg, K. & Ericsson, B. (2015-kommende) Naturbasert reiseliv i fjellkommuner – forventninger og muligheter. I Skjeggedal, T. & Overvåg, K. (red.), *Fjellbygd eller feriefjell?* Bergen: Fagbokforlaget.
- Skjeggedal, T. og Overvåg, K. 2014. Fjellkommuner i Norge: bygdesamfunn eller verneområder? *Tidsskriftet Utmark*, nr. 1/2 2014. [www.utmark.org]
- Skjeggedal, T., Overvåg, K. og Riseth, J.Å. (2015) Land-Use Planning in Norwegian Mountain Areas: Local Development or Nature Protection? *European Planning Studies*, published online 28 May 2015. DOI:10.1080/09654313.2015.1048187
- St.prp. nr. 65 (2002-2003). *Tilleggsbevilgninger og omprioriteringer i statsbudsjettet medregnet folketrygden 2003*. Oslo: Finansdepartementet.
- St.meld. nr. 25, (2008-2009) *Lokal vekstkraft og framtidstru. Om distrikts- og regionalpolitikken*. Kommunal- og regionaldepartementet.

Friluftsliv på Riddu Riđđu festivalen - samisk, norsk og internasjonalt uteliv

Bente Ovedie Skogvang, Høgskolen i Hedmark

Abstrakt

Riddu Riđđu arrangeres hvert år i Manndalen/ Olmaivahkki i Kåfjord kommune/Gaivuotna sohkan i Nord-Troms. Ulike kulturuttrykk fra den samiske befolkningen og andre urfolk og minoriteter fra hele verden presenteres på denne festivalen, der en folkegruppe er i hovedfokus hvert år. Gjennom feltarbeid på festivalen i perioden 2009-2014 har jeg studert hvordan bevegelsesaktiviteter som friluftsliv bidrar i identitetsbygging og kulturforståelse. Riddu Riđđu vektlegger friluftsliv som en viktig aktivitet for barn og unge, og festivalens aktiviteter kan skape grobunn og være tilrettelegger for en identitetsutvikling som ivaretar utendørsliv. Alle bevegelsesaktivitetene foregår utendørs og har gått fra å være "tradisjonelt samiske" med inspirasjoner fra et årlig gjestefolk, til fleksibelt å åpne opp for interessante nyskapinge og "cross-overs". Bourdieu's begreper habitus og kapital er brukt som teoretisk utgangspunkt.

Introduksjon

Dette foredraget setter søkelys på friluftsliv og utendørsaktiviteter på urfolksfestivalen Riddu Riđđu. Jeg har studert friluftsliv og bevegelsesaktiviteter blant barn og unge i tilknytning til festivalen i perioden 2009-2014, og har publisert noe av denne forskningen i boka «*Festival – mellom rølp, kultur og næring*» (Skogvang, 2013). Festivalledelsen vektlegger friluftsliv som en viktig aktivitet for barn og unge. De fastslår også at festivalens aktiviteter kan skape grobunn og være tilrettelegger for en identitetsutvikling som ivaretar utendørsliv. Festivalprogrammet er omfattende, og min studie har fokus på Mánáidfestivála/Barnefestivalen (3-13 år) og ungdomsfestivalen (13-18 år).

Følgende **problemstillinger** er undersøkt:

- Hvilke former for bevegelsesaktiviteter, lek og spill er inkludert i festivalen, og hvordan mener de involverte at disse aktivitetene er med på «å ta tilbake den sjøsamiske kulturen»?
- Hvordan kan festivalen være med på å skape kulturforståelse på tvers av minoriteter og urfolk blant annet gjennom friluftsliv og bevegelsesaktivitet ute?

Foredraget er strukturert på følgende måte

Først vil jeg si litt om selve festivalen og festivaldeltakerne som består av mange ulike folkeslag fra hele verden inkl. samer, nordmenn, kvener etc. Deretter tar jeg kort for meg teoretisk forankring og metode, før jeg presenterer noen resultater fra prosjektet. Så drøftes resultatene, før jeg oppsummerer og konkluderer.

Om samisk uteliv og Riddu Riđđu-festivalen

Hva som er **samisk kultur** og **samisk uteliv/friluftsliv** er i endring på samme måte som samfunnet for øvrig er i endring. Friluftsliv har, som kjent, røtter i to tradisjoner; 1) den urbane med utspring i byfolkets overskuddsliv i naturen og 2) den rurale tradisjonen med røtter i landsbygdas attåttnæring som fiske, høsting og sankning fra bygdefolks hverdagsliv (Breivik, 1978). Et tredje perspektiv inkluderte samer og kulturelle brytninger i et kjønnsperspektiv i friluftslivsforskningen der bl.a. arbeid i natur (reindrift, jordbruk og fiske) er med (Pedersen, 1999: 19). Samenes levemåte fra gammelt av var et naturliv nært forbundet med deres arbeid, for eksempel reingjeting, høsting, veiding, jakt og fiske for matauk (Goksøyr, 1994; Solbakk, 2006). Motoriseringen både i friluftsliv og i arbeid og

transport generelt har også preget samenes livsstil, og både reindrifta (Dahl, 1996; Solbakk, 2006), fiske og fiskerbondens levemåter har endret seg mye (Eythórsson, 2003).

Riddu Ridđu er en musikk- og kulturfestival som arrangeres årlig i Manndalen/ Olmaivahkki i Kåfjord kommune/Gaivuotna sohkan i Nord-Troms. «Riddu Ridđu» betyr «*en liten storm langs kysten*» eller «*bølger i bevegelse*». Ulike kulturuttrykk fra den samiske befolkningen og andre urfolk og minoriteter fra hele verden presenteres på denne festivalen, der en folkegruppe er i hovedfokus hvert år, kalt «Årets nordlige folk». Målsettingen for de sjøsamiske ungdommene som startet Riddu Ridđu festivalen i 1991 var blant annet «*å ta tilbake sin egen sjøsamiske kultur*».

En region med kulturell kompleksitet

Samene er et urfolk med eget språk, kultur og historie i fire land; Finland, Norge, Russland og Sverige, eller i *Såpmi* som er samenes egen beskrivelse av landområdene der samer bor (Solbakk, 2006).

Nord-Troms og Finnmark har ofte vært betegnet som regionen for «*tre stammers møte*» (Bjørklund, 1978, 1985; Guttormsen 1993; Hovland, 1999), der samer, kvener og nordmenn i lang tid har levd i et multietnisk fellesskap eller et såkalt flerkulturelt samfunn. Kulturer er komplekse og stadig i endring ifølge Østberg (2009: 23-24). Området der festivalen arrangeres kan sies å ha «kulturell kompleksitet» (Eriksen, 2002, 2006). Regionen er spennende med dens lange tradisjoner med kulturell kontakt og innflytelse på tvers både nasjonalt og internasjonalt (Liljegren, 1999; Vangen, 2007). Thuen (2003) viser at i denne regionen er det ganske vanlig at noen medlemmer av en familie regnes som samiske, mens andre ikke gjør det.

Hvem som er same avgrenses av Nordisk samekonvensjon (Finland, Norge og Sverige) til de som:

- har samisk som hjemmespråk eller
- har minst en forelder eller besteforelder som har eller har hatt samisk som hjemmespråk; eller
- har rett til å drive samisk reindrift i Norge eller Sverige; eller
- oppfyller kravene for å ha stemmerett til sametingsvalget i Finland, Norge eller Sverige; eller
- er barn av en person nevnt under punkt 1, 2 eller 3. (Skogvang, 2009: 24)

Det finnes ingen eksakt oversikt over det totale antallet samer, og det er estimert med et antall på mellom totalt 80 000 og 100 000, med cirka 50-65 000 i Norge (Funderud Skogvang, 2009), og Solbakk (2006) opererer med at det er ca. 20 000 i Sverige, ca. 7500 i Finland og ca. 2000 i Russland.

Estimatene over den samiske befolkningen varierer ut i fra genetisk opprinnelse, morsmål og personlig opplevelse av samiskhet (Broderstad, 2008). Skogvang (2009: 23) slår fast at: «*På grunn av assimileringspresset har heller ikke samene selv alltid ønsket å tilkjenne sin etniske identitet.*» I Kåfjord kommune har det bodd kvener siden 1800-tallet, da kvenene emigrerte fra Finland til Nord-Norge på grunn av fattigdom (Guttormsen, 1993). De har sitt eget språk, gammelfinsk eller kvensk, men de er ikke regnet som urfolk slik samene er. De har imidlertid også gått gjennom sterk språklig og kulturell assimilasjon på samme måten som samene, og mange har mistet sitt morsmål. Det er estimert at mellom 10 000 og 15 000 personer fortsatt regner seg som kvener (Olsen, 2010).

Olsens (2010) studie av kystsamer og andre etniske grupper i Alta, beskriver Finnmark som en «*cultural borderzone*» på grunn av tilstedeværelsen av så mange ulike, kulturelle grupper. Manndalen og Kåfjord har likhetstrekk med hans beskrivelse av Finnmark der ulike etniske grupper møtes, og der langvarige, ned-dyssede konflikter kommer opp til overflaten. Noen eksempler er at samiske skiltnavn blir skutt på og ødelagt (Bjørklund, m.fl., 2000), og generell fremmedfrykt og rasistiske holdninger blir løftet til overflaten i debatter om offentlig flaggdager, offisielle språk i kommuner og at samisk identitet er kontroversiell og dermed kanskje ikke entydig (Pedersen og Nyseth, 2011; Somby, 2011).

Metode

For å studere dette har jeg gjort deltakende observasjon og feltarbeid under festivalen i perioden 2009-2014. I 2009 og 2010 gjorde jeg et pilotprosjekt der jeg registrerte alle former for fysisk aktivitet i tilknytning til festivalen (Skogvang, 2011), og i 2011- 2014 har jeg videreført dette gjennom flere observasjoner, samtaler og intervjuer med deltakere, ledelse, frivillige og bygdefolk. Jeg har vært deltakende observatør gjennom å være en del av Bargi (staben) på Barnefestivalen. Min deltakelse besto i å være i en stab på 6-8 personer inkl. barnefestivalleder og 8-12 frivillige. Dette har gitt nærkontakt med feltet som har gitt god informasjon og tilgang til festivalen. Feltarbeidet besto også i dokumentanalyse av årsrapporter og festivalprogrammer, observasjoner, samtaler og intervjuer med ledelse, stab, frivillige, foreldre, barn, unge og bygdefolk. Som bakteppe for studien kan nevnes at jeg selv er kystsamer fra Olmaivahkki, snakker og forstår noe samisk og har jevnlig deltatt på Riddu Riđđu siden starten. Dette har forenklet tilgangen til forskningsfeltet, og defineres av Wadel (2014) som *feltarbeid i egen kultur*. Å ha bakgrunn som «en innenfra» med nærhet til feltet gir spesifikk «*feltkunnskap*» men skaper samtidig en fare for det Paulsgaard (1997) kaller «*kulturblindhet*». Dette krever en veksling mellom nærhet, ettertanke og kritisk refleksjon i analyse og betydnings-produksjon (Thagaard, 2006).

Teori

Pierre Bourdieu's begreper habitus og kapital; f.eks. symbolsk kapital er brukt som teoretisk utgangspunkt, der kroppen studeres som sosialt og kulturelt fenomen; den sosio-kulturelle kropp. I tillegg benyttes Eduardo Archetti's «hybride identiteter», der hybrider er modeller av endring og tradisjon, av kontinuitet og kreativitet. Bourdieu (1990, 1991) beskriver hvordan kroppen er et sosialt og kulturelt fenomen og hvordan idretten er et uttrykk for den «sosiokulturelle kropp». Kropper er preget av opplevelser og påvirkninger fra samfunnet utenfor og av normer og verdier som gjelder i den eller de gruppene vi tilhører. Shilling (2003:20) slår fast at vi både «har» kropper og «er» kropper, at kropper formes med omgivelsene samt at: «Vår opplevelse av livet er uunngåelig styrt gjennom våre kropper.» Et individs **habitus** er «kroppsliggjorte, sosiale strukturer» der aktørene selv i sin daglige praksis er subjekter som konstruerer den sosiale verden (Bourdieu 1995: 219). Habitus kan ikke forklare atferd uten å ta hensyn til konteksten, da mennesker stadig må forholde seg til nye kontekster, medfører dette varige endringer i habitus (Bourdieu og Wacquant, 1995).

Symbolsk kapital er det som av sosiale grupper gjenkjennes som verdifullt og som tilkjennes verdi, der for eksempel etnisk identitet, som sammen med navn og hudfarge er en *percipi*, en væren som oppfattes av andre, og som fungerer som en positiv eller negativ symbolsk kapital. (Bourdieu, 1996: 90). En kobling til Eduardo Archetti (1999) som viser at **hybriditet** i seg selv kan bli en form for kulturell forskjell som utfordrer de dominante kulturelle verdiene og skaper rom for ny identitet, der hybrider er modeller av endring og tradisjon, av kontinuitet og kreativitet (1999:193).

Resultater og drøfting

Allerede på 1600-tallet skrev Schefferus (1674) *LAPPONIA* der tidligere tiders populære bevegelsesaktiviteter og leker i den samiske befolkningen ble grundig beskrevet. Sporløs ferdsel fra urfolk gjør at det ofte er vanskelig å finne spor i naturen etter deres levemåte og aktiviteter (Solbakk, 2006). Det er også gjort svært få studier av bevegelsesaktivitet blant samer (Broderstad, 2008; Pedersen, 2011). Vangens (2007) studie av gamle barneleker i Manndalen viser hvordan barns lekevaner forteller om deres oppvekstmiljø og samfunnet generelt og lekens etniske aspekt. Hun fant et mangfold i barnas leker som: «... vitner om stor kulturell sammensmeltning» (Vangen 2007: 7). Vangen viser at både kvensk, samisk og norsk kulturinnflytelse uttrykkes gjennom barns lek i Manndalen, og at leken preges av kulturell innflytelse både fra regionen, nasjonalt og internasjonalt. Kilbourne (2009) viser at de fleste lekene blant inuittbarn foregår innendørs i små rom. I en sammenligning av bevegelsesaktiviteter blant inuitter og samer og finner han at samiske barns bevegelsesaktivitet i større grad foregår utendørs på store områder, og at aktivitetene ofte er tilknyttet naturen og læring av ferdigheter som trengs i hverdagslivet (Kilbourne, 2011).

Når det gjelder **bevegelsesaktiviteter** fant jeg **et mangfold** fra tradisjonelle leker og spill, yrkeslignende aktivitetsformer til moderne idretter. Et fremtredende funn var at friluftsliv eller utendørsliv var spesielt satt i fokus på Mánáidfestivála (3-13 år) og ungdomsfestivalen (13-18 år).

Opphold ute i naturen har vært sentral i den samiske kulturen, uansett om du er vokst opp langs kysten eller på vidda (Bjørklund, 1985; Solbakk, 2006). Dahle (2007: 23-24) beskriver friluftsliv som en livslang felles prosess som er blitt overlevert fra generasjon til generasjon og som har sine egne ritualer som må læres. Gullestad (1990) slår fast at kontakten med naturen som en del av friluftsliv er en av de viktigste kulturelle aspektene i det norske samfunnet ved at det er noe som hjelper nordmenn å definere hva som er en ekte norsk væremåte eller livsstil. Barn sosialiseres til friluftsliv gjennom familien og formelt gjennom grunnskole og videregående skole som har definerte mål for friluftsliv (Utdanningsdirektoratet, 2006). **Barna på Riddu Riđđu fikk lære seg om opphold ute i naturen, bekledning og ferdsl, hvordan ta hensyn til naturen, ulike båltyper som passer for vinter og sommer, matlaging på bål, smi pølsepinner og annet redskap, hvordan lage leirplass og hvordan sette opp gapahuk og lavvu.**

Disse aktivitetene kan kategoriseres både som tradisjonelle, yrkeslignende. Det å lage gapahuk av presenning, eller bo i telt eller lavvo er også fra moderne tid. Danser og leker fra ulike urfolk ble i hovedsak fremført for barna, men på flere av kulturinnslagene ble også barna aktivisert med bevegelser og språk. Andre aktiviteter med tradisjonelt tilsnitt er lassokasting på reinsdyrgevir, hesjing av høy, klatring i fiskehjell, lafting av hus/båter. Disse kan også plasseres i kategorien; **”Yrkeslignende aktiviteter”**. Lassokasting er en del av reindrifta både før og nå. Kystfiske har vært og er en del av fiskerbondens aktiviteter, mens hesjing og lafting var mer vanlig tidligere en i dag.

”Flerforeldrefamilien” der flere enn kjernefamilien bidrar i barns oppdragelse er vanlig blant samer, og forskere viser til at: «Det er et ideal i den samiske barneoppdragelsen å gjøre barna selvstendige og flinke til å klare seg på egenhånd. Barna blir derfor tidlig «utfordret» av foreldrene og andre omsorgspersoner» (Funderud Skogvang, 2009: 91). Festivalledelsen uttrykker et ønske om å bidra i barns læring og oppdragelse og sier de ønsker «... at barna skal være mye ute», og «vi ønsker å skape et positivt sted å være og lære om samiske tradisjoner i naturen for barna» og slår fast at «...et mål er at Riddu gjør barn og unge til hele mennesker gjennom å bringe en del av urfolksverden til Manndalen.»

Samtidig uttrykker ledelsen «... at barna skal ha **«utvidet» sitt samiske/urfolkshjerte etter å ha vært på barnefestivalen. Barnefestivaldeltakerne er fremtidens politikere, arbeidstakere, festivalgjengere – rett og slett fremtidens samfunnsaktører.**» (Intervju C-2011, i festivalledelsen)

Kroppsliggjorte identiteter som bevegelsesaktivitet kan være med på å omforme sosiale liv (Dyck og Archetti, 2003:2). Kystsamene i Nord-Troms og deres kontakt med naturen og bevegelsesaktiviteter kan ses i lys av dette, der identiteten er skapt og endret i lys av tradisjon og modernitet med innslag av både det lokale, det nasjonale og det globale, der en både er samisk, norsk, kvensk og internasjonal. Samtidig har Riddu Riđđu vært med på å skape en anledning for kystsamer der de kan vise sin samiskhet (Viken, 2011). Olsen (2008) viser til at visse offentlige steder er gjort tilgjengelige for å uttrykke sin samiske identitet.

Når det gjelder **barnas egne opplevelser** viser dette mønsteret i hvordan barna uttrykker seg om festivalen:

«Vi har gjort masse artig i lag.»

«Vi har lært om samer og andre fremmede og rare folk fra hele verden.»

«Vi kunne være ute hele tida og gjøre spennende ting i naturen.»

«Vi fikk lov til å smi pinner og lage ting med kniv.»

«Vi brukte kroppen masse hver dag.»

Slik sett kan en se at barnas uttalelser om egne opplevelser på Riddu i stor grad samsvarer med festivalledelsens mål på områder som å skape et positivt sted for å være å lære. De uttrykker seg positivt om det å være ute og gjøre spennende ting som å tenne bål, lage gapahuk og sette opp lavvo, og de beskriver naturopplevelser hvor de lærer mer om gamle tradisjoner fra regionen og fra fremmede kulturer.

Konklusjon

Festivalen fremstår med en kulturell kompleksitet med aktiviteter som er både tradisjonelle og moderne, regionale, nasjonale & globale aktiviteter fra ulike samiske kulturer (reindrift/kyst) og andre urfolk. Her er foregått det ulike former for friluftsliv og uteliv fra kyst og innland med lavvo, bål, fiske og mås-egg sammen med vepsisk danseater, inuittenes utelivstradisjoner, Sam-folkets dans og tromming og ute-dans. Dette kan skape forståelse på tvers av kulturer og kan gi en fellesskapsfølelse.

Generelt sett har aktivitetene på festivalen gått fra å være "tradisjonelt samiske" med inspirasjoner fra et årlig gjestefolk («Årets nordlige folk»), til fleksibelt å åpne opp for interessante nyskapninger og "cross-overs". Deltakerne fremstår med flere kontekstuelle identiteter som kan skifte fra samisk (eller sjøsamisk) identitet og/eller fra urfolk og norsk til verdensborger og moderne menneske (postmoderne?) og dynamisk identitet. Her fremstår festivalens deltakere med flere kontekstuelle identiteter og det foregår med andre ord ikke bare samisk eller kystsamisk skifte i identitet.

Kåfjordingers identitet er på ulikt vis preget av et mangfoldig tre stammers møte, fornorskingspolitikken, assimileringen, diskrimineringen (Hovland, 1999; Minde, 2005) og etter hvert en revitalisering av egen kultur bl.a. gjennom Riddu Riđđu (Viken, 2011). Mangfoldet tydeliggjøres i dag ved at tidligere "Aja Samisk senter" i Manndalen fikk navnet "Senter for nordlige folk" under åpningen av festivalen i 2011. Senteret ligger der Riddu Riđđu har sin base.

Riddu Riđđu vektlegger friluftsliv som en viktig aktivitet for barn og unge, og festivalens aktiviteter kan skape grobunn og være tilrettelegger for en identitetsutvikling som ivaretar utendørsliv, MEN hvorvidt aktivitetene setter varige spor som f.eks. natur- og miljøvennlig atferd kan min forskning ikke si noe om.

Referanser

- Archetti, E. P. (1999) *Masculinities. Football, Polo and the Tango in Argentina*. Oxford: Berg.
- Breivik, G. (1978) To tradisjoner i norsk friluftsliv, i Breivik, G. & Løvmo, H. (red.) *Friluftsliv fra Fritjof Nansen til våre dager*. Universitetsforlaget, Oslo : 7-16.
- Bjørklund, I. (1978) *Kvæn – same – norsk. En sosialantropologisk analyse av De tre stammers møte*. Magistergradsavhandling, Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Bjørklund, I. (1985) *Fjordfolket i Kvængen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjørklund, I., Brantenberg, T., Eidheim, H., Kalstad, J. A. og Storm, D. (2000). *Sàpmi – becoming a nation*. Samisk etnografisk fagenhet, Tromsø: Tromsø Museum.
- Bourdieu, P. (1990) "Kroppens sosiale persepsjoner. Noen foreløpige bemerkninger", i: *Sosiologi i dag* 1990/3, Noveus forlag, Oslo: 3-11.
- Bourdieu, P. (1991) 'Sport and Social Class', i Mukerji og Schudson, M. (red.) *Rethinking Popular Culture*, Oxford: University of California Press.
- Bourdieu, P. og Wacquant L. J. D. (1995) *Den kritiske ettertanke. Grunnlag for samfunnsanalyse*. Oversatt av Kvalsvik, B. N. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Bourdieu, P. (1995) *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oversatt av Annick Prieur. Oslo: Pax forlag A/S.

- Bourdieu, P. (1996): *"Symbolsk makt. Artikler i utvalg"*. Oversatt til norsk av Annick Prieur. Oslo: Pax forlag A/S.
- Broady, D. (1990): *Sociologi och epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin.* Stockholm: HLS Förlag.
- Broderstad, A. S. (2008) *Iron status and prevalence of hereditary haemochromatosis in a multiethnic population in northern Norway.* ISM skriftserie Nr. 98, Doktoravhandling, Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Dahl, G. (1996). "Nature and the Other: Sources of Perceptual Bias", *Culture, Perceptions, and Environmental Problems*. Stockholm: FRN, rapport 96:7.
- Dahle, B. (2007) "Norwegian Friluftsliv: A Lifelong Communal Process" i, Henderson, B. og Vikander, N. (red.) *Nature First: Outdoor life the Friluftsliv Way* (s. 23-36). Toronto: Natural Heritage Books.
- Dyck, N. og Archetti, E.P. (red.) (2003) *Sport, Dance and Embodied Identities*. Oxford: Berg.
- Eythórsson, E. (2003) The Coastal Sami: a 'pariah caste' of the Norwegian fisheries? A reflection on ethnicity and power in Norwegian resource management, i Jentoft, S., Minde, H. og Nilsen, R. (red.). *Indigenous peoples. Resource management and global rights* (s. 149-162). Delft: Eburon.
- Gaski, H. (1997) (red.) *Sami Culture in a New Era. The Norwegian Sami Experience*. Vaasa, Finland: Davvi Girji OS, Ykkö-Offset Oy.
- Goksøy, M. (1994) Nasjonal identitetsbygging gjennom idrett og friluftsliv. In: *Nytt Norsk Tidsskrift*, Nr. 2/1994 : 182-193.
- Gullestad, M. (1990) *Kultur og hverdagsliv. På sporet av det moderne Norge*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Guttormsen, H. (1993) Tre folk – og et møte... I: *Menneske og miljø i Nord-Troms Årbok 1993*: Nord-Troms Museum.
- Hansen, L. (2007) *Liten storm langs kysten. Samisk identitet mellom lokal og internasjonal arena*. Masteroppgave. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Hauan, M. A. (2003) 'Riddu Ridđu – et sted å lære?' i Hauan, M. A., Niemi, E., Wold, A. H. og Zakariassen, K. (red.) *Karlsøy og verden utenfor. Kulturhistoriske perspektiver på nordnorske steder* (s. 186-207). Tromsø Museums Skrifter, Tromsø: Tromsø Museum.
- Hovland, A. (1999) *Moderne urfolk – lokal og etnisk tilhørighet blant samisk ungdom*. Doktoravhandling, NOVA Rapport 11/1999, Oslo: Universitetet i Oslo.
- Kilbourne, J. (2009). *Running with Zoe: A conversation on the meaning of play, games, and sport. Including a journey to the Canadian arctic*. Bloomington, IN: Author House.
- Kilbourne, J. (2011). 'In Search of the Meaning of Sàmi Games. A Journey to the Arctic of Norway', i *BÀIKI*, Issue #34, Summer 2011.
- Minde, H. (2005) 'Fornorskninga av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger', i *Galdu Câlá. Tidsskrift for urfolksrettigheter*. Nr. 3:1-32.
- Nergård, V. (2005) *Slekt og rituell slektskap i samiske samfunn*. Doktorgrad, Pedagogisk forskningsinstitutt, Oslo: Universitetet i Oslo.
- Niemi, E. (1997) 'Sami History and the Frontier Myth: A Perspective on the Northern Sami Spatial and Rights History', i Gaski, H. (red.) *Sami Culture in a New Era. The Norwegian Sami Experience*. (s. 62-85). Vaasa, Finland: Davvi Girji OS, Ykkö-Offset Oy.
- Olofsson, E. (2004) *In Search of a Fulfilling Identity in a Modern World*. Dissertation in Cultural Anthropology for the degree of Doctor of Philosophy, Uppsala: Universitetsstryckeriet.
- Olsen, K. (2010) *Identities, Ethnicities and Borderzones. Examples from Finnmark, Northern Norway*. Stamsund: Orkana forlag.
- Paulsgaard, G. (1997) 'Feltarbeid i egen kultur – innenfra, utenfra eller begge deler', i Fossåskaret, E., Fuglestad, O. L. og Aase, T. H. (red.) *Metodiske feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. (s. 70-93). Oslo: Universitetsforlaget.
- Pedersen, H. C. (2011) 'Sport, Ethno-Politics and Sami Identity in Northern Norway. The Organizing of the Sami Sports Movement.' *Scandinavian Sport Studies Forum*, Vol 2, 2011: 45-73.

- Pedersen, K. (1999) '*Det har bare vært naturlig.*' *Friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger*, Doktoravhandling. Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Schefferus, J. (1674). *LAPPONIA*. Svensk utgave oversatt fra latin av Henrik Sundin. Nordiska Museet. Stockholm 1956. (Translated to English: *The history of Lapland*. London: Reproduction from British Library.)
- Skogvang, B. O. (2011) 'Play, Games, Sport and Physical Activity for Indigenous People & Beyond at the Riddu Ridđu Festival.' Paper presented at the *World Congress of International Sociology of Sport Association*, 12-15 July 2011, Havana, Cuba.
- Skogvang, B. O. (2013) «Identitet og fellesskap gjennom bevegelsesaktivitet for barn på Riddu Ridđu.» I: Tjora, Aksel (red.) *Festival! Mellom rølp, kultur og næring*, Oslo: Cappelen Damm Akademisk forlag, s. 110-130.
- Thagaard, T. (2006) *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. 2.utgave, 2 opplag, Oslo: Fagbokforlaget.
- Wadel, C. (2014): *Feltarbeid i egen kultur*. Revidert utgave av Carl Cato Wadel og Otto Laurits Fuglestad, Stavanger: Cappelen Damm AS.

Avskyelige snømenn og Land Art i fjæra

Undervisningsformer i grunnskolelærerutdanningen

Mette Gårdvik, Karin Stoll og Wenche Sørmo, Høgskolen i Nesna

Innledning

Høgskolen i Nesna (HiNe) har utviklet en profil på grunnskolelærerutdanningen for klassetrinnene 5-10 (GLU 5 - 10) der målet er å gjøre studentene i stand å bli lærere som kan bruke undervisningsmetoder som bidrar til mer aktive og engasjerte barn, og en bedre folkehelse. Studentene deltar på en rekke obligatoriske profilarbeids-prosjekt i løpet av sin utdanning der de trener på å bruke varierte læringsarenaer. Kjernefagene i lærerutdanningen tas med ut i naturen eller nærmiljøet for en steds- og erfaringsbasert, aktiv og mangfoldig læring. Artikkelen omhandler utvikling og gjennomføring av disse tverrfaglige prosjektene. Erfaringene så langt viser at studentene ser fordelene med å delta i denne type prosjekt som gir motivasjon og mestringsfølelse og skaper gode holdninger og øker studentenes sensitivitet for naturen. I tillegg tilegner studentene seg teoretisk og praktisk kunnskap. De uttrykker glede over å være kreative, engasjerte og fysisk aktive og over å samarbeide med andre. Det viser seg at studentene bruker oppleggene i egne praksisperioder.

Bakgrunn for prosjektene

Skolen skal være en arena for læring, helse og trivsel og skal bidra i elevens helhetlige utvikling, ikke bare faglig, men også fysisk, psykisk og sosialt. Skolen oppleves positivt for de fleste, men et økende antall ungdommer rapporterer om psykiske helseplager (NOVA rapport 10/14). Det rapporteres også om mye frafall i videregående skole der opptil 1 av 3 elever dropper ut (Markussen 2010). Faktorer som påvirker dette frafallet er skoleprestasjoner i grunnskolen (data fra ssb.no). Kartleggingsundersøkelser som PISA og TIMSS viser at norske grunnskoleelever har hatt fremgang de siste årene, men at de fortsatt presterer relativt dårlig (Kjærnsli og Olsen 2013, Grønmo m.fl. 2012).

Det er sammenheng mellom læring og helse: elever med god psykisk helse presenterer bedre (Samdal 2009). Fysisk aktivitet blir sett som det tiltaket som har mest effekt i forhold til folkehelse (Henriksson & Sundberg 2009), og er viktig for å forebygge overvekt og fedme i ung alder, siden overvekt og fedme i ungdomsalder øker risiko for fedme i voksen alder (Magarey, Daniels, Boulton og Cockington, 2003). For barn anbefales det minimum 60 minutter moderat eller høy fysisk aktivitet hver dag (Helsedirektoratet, 2014).

Ungdomsskolemeldingen «Motivasjon, mestring og muligheter» (Stortingsmelding 22, 2010/2011) konkluderte med at opplæringen for ungdomstrinnet måtte fornyes ved å gjøre den mer motiverende og variert, for å gi elevene et større utbytte av skolen og gi dem opplevelsen av at skolen er relevant og givende. Opplæringen skal også ha mer vekt på grunnleggende ferdigheter og varierte arbeidsformer. Berg (2005) sier: «... det å oppleve at en mestrer livets utfordringer ... er den enkeltfaktoren som har størst betydning for menneskets psykiske og fysiske helse» «.... dette gjøres gjennom at mennesker får oppgaver som er tilpasset deres forutsetninger og dette er spesielt viktig i skolen for at elevene skal oppleve mestring og få et positivt selvbylde». Jordet (2010) sier: «Det er ikke skolens innhold som er problemet, men skolens praksisformer.» «Læring må i langt større grad basere seg på et pedagogisk helhetsperspektiv hvor sanselighet, kroppslighet, kreativitet og følelser får sin naturlige plass i samspill med de kognitive funksjonene. Det vil gi den teoretiske kunnskapen et mer solid fundament.»

I følge St.meld.nr.11 (2008-2009), Hattie (2009) og Hernes (2010), er det lærerens personlighet og kompetanse som er den enkeltfaktoren som har størst betydning for elevenes læringsutbytte, men Haug (2004) hevder at lærere føler at de har for lite kompetanse i handlings- og aktivitetspedagogisk

orientert undervisning. «Ein har ikkje sytt for å formidle den nødvendige kompetansen for å drive skulen som det er politisk ønske om, og dette går igjen i alle fag ...». Dette viser at det er behov for en ny type lærer som innehar disse kompetansene.

Med bakgrunn i dette har HiNe fra høsten 2012 etablert en profil i GLU 5-10 (Høgskolen i Nesna, 2011). Målet med utdanningen er å gjøre studentene i stand å bli lærere for framtidens utfordringer, som kan bidra til mer aktive og engasjerte barn, og en bedre folkehelse. Dette gjøres ved at lærerstudentene trenes i å bruke varierte læringsarenaer. Kjernefagene i lærerutdanningen tas med ut i naturen eller nærmiljøet for en steds- og erfaringsbasert, aktiv og mangfoldig læring. Profilen baserer seg på Jordet's utekolepedagogikk som hevder at ved «å bruke ressursene som ligger i skolens fysiske omgivelser, i naturen og i samfunnet, åpnes andre muligheter for å realisere læring, ikke som en abstrakt teori, men som erfaring» (Jordet 2010, s. 217). Vi ønsker i det følgende å belyse hvordan profilen ved HINE bidra inn i dette bildet ved å fokusere på tre av prosjektene og gi en oppsummering av studentenes erfaringer.

Prosjektutvikling og gjennomføring

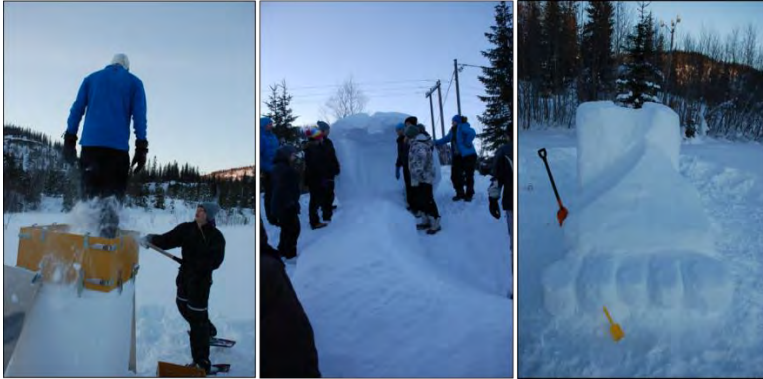
Vi har etablert en tverrfaglig prosjektgruppe som består av en høgskolelærer fra kunst- og håndverkseksjonen og to høgskolelærere fra naturfagseksjonen ved HiNe. Denne gruppen samarbeider med utdanningslederen for GLU 5-10, Polarsirkelen Friluftsråd og andre faglærere ved høgskolen om å utvikle og gjennomføre undervisningsprosjekt som skal støtte HiNe's profil i GLU 5-10. Prosjektene vektlegger kreative arbeidsformer og steds- og erfaringsbasert læring i et tverrfaglig samarbeid, hovedsakelig mellom estetiske fag og naturfag.

Det første studieåret er 3 slike prosjekt spredt utover året; Land art i fjæresonen (september, 3 dager), Snøprosjekt (februar, 2 dager) og Ekspedisjon (Sørsamisk kultur, mai, 4 dager). I løpet av studentenes praksisperiode er en av oppgavene å gjennomføre et tverrfaglig ute-undervisningsprosjekt i skolen som de skal skrive refleksjonsnotat i fra. I løpet av 2. studieår må studentene delta på to prosjekt; Never-land (september, 2.5 dager) og Ekspedisjon (Kystkultur, mai, 4 dager). I det tredje studieåret er deltakelsen valgfri, men vi tilbyr studentene å delta et prosjekt om marin forsøpling der studentene selv har ansvar for undervisning og planlegging av prosjektet for en skoleklasse i grunnskolen (vår). Disse prosjektene spiller en viktig rolle i studentenes utvikling av lærerrolle. I alle prosjekt er **hovedmålene** å:

- utdanne lærere som selv har opplevd mestring i egen utdanning
- utdanne lærere som har erfaring med å jobbe stedsbasert i det utvidete læringsrommet med vektlegging på aktive læringsprosesser i mangfoldige læringsarenaer.
- utdanne lærere som legger opp til praktiske tilnærminger til teorien
- utdanne lærere som kan jobbe tverrfaglig og som kan benytte kreative arbeidsmetoder i alle fag, hvor også utvikling av basisferdigheter er sentralt
- utdanne lærere som er fysisk aktive og kan tilberede sunn mat ute

I denne artikkelen tar vi for oss tre av disse tverrfaglige og stedsbaserte prosjekt:

Prosjekt 1: «Den avskyelige snømann», er hovedoppgaven for studentgruppene å bygge et felles verk av snø og is

Bilde 1. Studentgruppene lærer å bruke «snøbyggesett» og bygger sin versjon av «Den avskyelige snømannen». Mange velger å gi snøskulpturen en funksjon som barn kan leke i.

Bilde 2. Studentene får en introduksjon til materialet snø, dens fysiske og kjemiske kvaliteter og de får lære om utviklingen av snøkrystaller og bakgrunnen for krystallstrukturen. (Gårdvik, Stoll & Sørmo, 2013, s. 158-166).

Prosjekt 2: «Organismer og Land Art», er lagt til kysten og har fokus på Land Art, kunnskap om marine arter og deres tilpasninger

Bilde 3. Studentene må velge ut en organisme (art) i fjæresona, studere den nøye og gjenskape den ved bruk av stedsspesifikke naturmaterialer.

Prosjekt 3: «Never-Land», er inspirert av den nedlagte gården Neverlia

Bilde 4. Studentene bruker en autentisk setting for å lære om bjørka og dens voksesteder (Gårdvik, Stoll & Sørmo, 2014).

Bilde 5. I tillegg lærer de om barkdannelse og kulturell bruk av never (bjørkebark) og de får også gjort egne erfaringer med tradisjonelt håndverk med never som materiale.

Etter prosjektene må studentgruppene dokumentere den kreative prosessen i form av fotografier, muntlig presentasjon og skriftlig dokumentasjon. Den skriftlige dokumentasjonen skal skrives i form av en blogg og her skal studentene skrive om gruppeprosesser, personlige utfordringer, didaktisk tenking og evaluering av prosjektet.

Observasjoner og erfaringer

Vi var tre faglærere tilstede under hele prosjektperioden i alle de tre prosjektene, og vi gikk rundt og samtalte med og observerte de ulike gruppene gjennom hele prosessen, fra idèmyldring til presentasjon av ferdige produkt. Studentene ser fordelene med å delta i denne type prosjekt og uttrykker glede over å være kreative, engasjerte og fysisk aktive og viser glede over samarbeid med andre. Prosjektene skaper gode holdninger og øker studentenes sensitivitet for naturen. Studentene gir uttrykk for at disse prosjektene bidrar til at de får motivasjon og mestringsfølelse og øker deres teoretiske og praktiske kunnskap.

Vi opplever at våre studenter tilegner seg kunnskaper som de trenger for å kunne selv undervise utenfor klasserommets fire vegger ved at de velger å bruke tilsvarende undervisningsopplegg i egne praksisperioder. Dette viser at prosjektene er viktig for utvikling av studentens egen lærerroller og er dermed et viktig ledd i deres dannelsesprosess.

«I løpet av prosjektet innså vi at det finnes uendelige muligheter for læring i alle fag utenfor klasserommet og at det meste kan læres andre steder enn fra tavla hvis man bare lar kreativiteten flyte» (fra studentbloggen).

Dette er i tråd med Ellingsen (2010) som viser at lærerne i stor grad bruker det de har gjort i utdannelsen sin når de kommer ut i skolen.

Referanser

- Berg, N. B. J. (2005). Elev og menneske. Psykisk helse i skolen. Gyldendal Akademisk.
 Ellingsen, I. A. (2010). Fra ønske til handling. Mange naturfaglærere ønsker å drive elevaktiv undervisning. –Hvorfor gjør de det ikke? –Og hvorfor ønsker de å ha en elevaktiv

- naturfagundervisning? Masteroppgave, Høgskolen i Nesna. Hentet 25.03.2014 fra <http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/id/104708/MasterEllingsen.pdf>
- Grønmo, L. S., Onstad, T., Hole, A., Aslaksen, H., & Borge, I. C. (2012). Framgang, men langt fram. Norske elevers prestasjoner i matematikk og naturfag i TIMSS 2011. Oslo: Akademika Forlag.
- Gårdvik, M., Stoll, K., Sørmo, W. (2014). Birch Bark – Sustainable Material in an Autentic Outdoor Classroom. I T. Jokela, G. Coutts, M. (red.), *Relate North. Engagement, Art and Representation.* (s.147-168). Rovaniemi: Lapland University Press.
- Hattie, J. (2009). *Visible learning: A synthesis of over 800 Meta-analyses relating to achievement.* London: Routledge.
- Haug, P. (2004). Resultat frå evalueringa av reform 97. Oslo: Norges forskningsråd.
- Henriksson, J. & Sundberg, C. J. (2009) Generelle effekter av fysisk aktivitet. I R. Bahr (Red). *Aktivitetshåndboken*, Oslo: Helsedirektoratet.
- Hernes, G. (2010). Gull av gråstein. Tiltak for å redusere frafall i videregående opplæring. Fafo-rapport 2010:03.
- Helsedirektoratet, 2014. Anbefalinger om kosthold, ernæring og fysisk aktivitet. Rapport, IS-nummer: 2170. Hentet 25.03. 2015 fra <https://helsedirektoratet.no/publikasjoner/anbefalinger-om-kosthold-ernering-og-fysisk-aktivitet>
- Høgskolen i Nesna (2011). Fagplan Grunnskolelærerutdanning trinn 5-10, 2012-2016. Generell del. Hentet 18.04.2013 fra <http://www.hinesna.no/node/5566>.
- Jordet, A.N. (2010). Klasserommet utenfor - tilpasset opplæring i et utvidet læringsrom. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag AS.
- Kjærnsli, M. & Olsen, R.V. (2013). PISA 2012 - sentrale funn, I: Marit Kjærnsli & Rolf Vegar Olsen (red.), *Fortsatt en vei å gå. Norske elevers kompetanse i matematikk, naturfag og lesing i PISA 2012.* Universitetsforlaget. ISBN 978-82-15-02323-6. Kapittel 1. s. 13 – 42.
- Magarey, A.M., Daniels, L.A., Boulton, T.J. og Cockington R.A. (2003). Predicting obesity in early adulthood from childhood and parental obesity. *International Journal of Obesity and Related Metabolic Disorders*; 27: 505 – 13.
- Markussen, E. (red.) (2010) Frafall i utdanning for 16-20 åringer i Norden. TemaNord 2010:517. København: Nordisk ministerråd.
- NOVA rapporten (2014). Hentet 25.03.2015 fra <http://www.hioa.no/Om-HiOA/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjoner/Rapporter/2014/Ungdata.-Nasjonale-resultater-2013/Ungdata.-Nasjonale-resultater-2013.-NOVA-rapport-10-14>,
- Samdal, O. (2009). Sammenhengen mellom psykisk helse, skolemiljø, skoletrivsel og skoleprestasjoner. HEMIL-rapport, 4/2009. Hentet 25.03.2015 fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/grunnskole/psykisk_helse_og_skole_hemil_rapport0409-samdal.pdf
- Statistisk sentralbyrå (2011): Sju av ti fullfører videregående opplæring. Hentet 25.03.2015 fra <http://www.ssb.no/vis/samfunnsspeilet/utg/201105/04/art-2011-12-05-01.html>
- St.meld. nr. 11 (2008–2009). Læreren, Rollen og utdanningen. Det kongelige utdanningsdepartement. Hentet 01. 12. 2013 fra <http://www.regjeringen.no/pages/2150711/PDFS/STM200820090011000DDDPDFS.pdf>
- St.meld. nr. 22 (2010/2011). Motivasjon – Mestring – Muligheter — Ungdomstrinnet: Det kongelige utdanningsdepartement. Hentet 05. 02. 2013 fra <https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/meld-st-22-2010--2011/id641251/>
- Sørmo, W., Stoll, K., Gårdvik, M. (2013). The Abominable Snowman. Snow-sculpting as an interdisciplinary project in Norwegian teacher education. I T. Jokela, G. Coutts, M. Huhmarniemi & E. Härkönen (red.), *Cool - Applied Visual Arts in the North.* (s.158-166). Rovaniemi: Lapland University Press.
- Bilder: Forfatterne

Effekten av uteskole

«Friluftretta Skole» - Et prosjekt med friluftsliv og uteskole i en ungdomsskoleklasse ved Nesna midt på 90-tallet – Hva nå, 20 år etter?

Pål Vinje, Høgskolen i Nesna

Bakgrunn for arbeidet

Friluftretta skole var et prosjekt som ble initiert i kjølvannet av folkehelseprosjektet «Idrett som motor». Idrett som Motor var et utviklingsprosjekt som ble gjennomført i samarbeid mellom Nordland Fylkeskommune, Nordland Idrettskrets, Kulturdepartementet og 9 prosjektkommuner i Nordland. Prosjektet startet opp i 1992, og ble formelt avsluttet høsten 1995. Hovedmålsettingen med prosjektet var å gi alle innbyggere i kommunene et tilpasset tilbud om fysisk aktivitet ut fra forutsetninger, ønsker og behov. Hensikten var også å prøve ut strategier der idrett og fysisk aktivitet ble benyttet som en motor i lokalt utviklingsarbeid, og som virkemiddel i forebyggende helse- og ungdomsarbeid. Sentrale elementer i prosjektet var også å stimulere til økt tverretattlig samarbeid, og et tettere samspill mellom idretts- og friluftslivorganisasjoner og det offentlige.

Evalueringsrapporten etter dette prosjektet viste at det i Nesna Kommune ikke avstedkom en økning i friluftsliv og uteskole i Nesnaskolene, til tross for at Nesna kommune sin inngang i dette prosjektet var rettet mot en økt satsing på friluftsliv (Hansen, 1996).

Som resultat av dette ble det startet et prosjekt i en ungdomsskoleklasse ved Nesna Skole. Hovedmålet med dette prosjektet den gangen var: «Å vise at uteskole er en glimrende metode for innlæring av de kunnskaper og ferdigheter som står i Mønsterplan for grunnskolen» Som delmål ønsket en å oppnå følgende:

- At timeplanlegging og andre forhold ble tilrettelagt slik at friluftsliv lettere kunne benyttes som metode.
- At foreldre/foresatte ble mer bevisst på at friluftsliv var viktig.
- At elevene skulle få positive opplevelser knyttet til friluftsliv, samt at elevene skulle få kunnskaper med hensyn til natur og miljø.
- At det skulle bli lettere for lærerne å bruke naturen som læringsarena.
- At elevene skulle ha undervisning ute 38 ganger i løpet av skoleåret.
- At resultatet fra prøveprosjektet kunne formidles til andre (Vinje, 1996).

Målet med mitt arbeid har vært å:

- Se etter «spor» fra Friluftretta skole hos de som den gang var deltagende elever.
- Høre hvilke tanker de har om det de var med på den gangen.

Prosjektutvikling og gjennomføring

Klassen den gang bestod av i alt 16 elever. Forespørsel ble sendt til alle disse elevene med spørsmål om de var interessert i å være med i prosjektet, og da i første omgang svare på et spørreskjema for å skaffe grunnlagsdata for senere kvalitative intervjuer. I alt 10 elever sa seg villige til å være med på dette, og det kom inn 8 svarskjema. Spørreskjemaet tok for seg forhold knyttet til:

- Friluftslivsaktivitet og bruk av friluftslivsutstyr
- Deltakelse i friluftslivorganisasjoner
- Årsaker til friluftslivsaktivitet
- Ferdigheter i friluftsliv

- Holdninger til og tanker omkring friluftslivsaktiviteten de selv opplevde på skolen og i særdeleshet knyttet til deltakelsen i «Friluftretta skole»
- En oppsummering av de tre morsomste, de tre mest lærerike og de tre mest negative opplevelsene de husket fra tiden i 8.klasse ved Nesna Skole:

Med bakgrunn i det som særlig kom frem under strekpunkt 3, 5 og 6 utviklet jeg videre en intervjuguide som skulle danne utgangspunkt for gjennomføring av et dybdeintervju/samtale for å avdekke årsaksforhold knyttet til en del av de resultatene som spørreskjemaet avdekket.

Dybdeintervju ble gjennomført med 3 personer som hadde vært med og svart på skjemaet. Dette intervjuet ble gjennomført som et E-postintervju. Jeg vil ikke diskutere metoden inngående i denne artikkelen, men jeg ønsker allikevel å fremheve at internettgenerasjonen som mine respondenter representerer, har årelang trening i å bruke tastaturet og sende skriftlige meldinger over nettet. Det kan også være en fordel at denne formen for intervju gir respondenten tid til å reflektere før han eller hun svarer, i motsetning til intervju ved personlig møte (Ryen A., 2012).

Med tanke på at mine respondenter lever til dels hektiske liv, noen av de med små barn og alle med aktiv deltakelse i ulike aktiviteter anså jeg denne metoden som akseptabel da de selv kunne bestemme når de ville sette seg ned å svare på mine spørsmål og kommentarer. Jeg opererte ikke med frister for tilbakemeldinger, det skulle respondenten avgjøre selv. Det at jeg intervjuet de om forhold som ligger tilbake i tid, anser jeg også som et argument for at denne formen med bedre tid til refleksjoner gjorde metoden anvendbar for formålet.

Resultater

I min presentasjon har jeg valgt å legge vekt på følgende forhold som ble avdekket gjennom spørreundersøkelsen og som videre ble reflektert rundt og behandlet i intervjuene:

- **Deltakelsen i prosjektet har vært med på å styrke forholdet til naturen på heimplassen.**
En av respondentene uttrykte dette må denne måten:
*«Forholdet til heimplassen er sterkt og er noe som jeg vil beskrive som nærnatur eller oppvekst romantisme, mer knyttet opp mot naturen enn menneskene
Jeg er en Helgelandspatriot og har et sterkt forhold til naturen ikke bare rundt heimplassen men også andre deler av Helgeland»*
- **Deltakelsen i prosjektet har medvirket til et aktivt friluftsliv i voksen alder.**
Respondentene understreket dette blant annet ved at de gjennom deltakelsen tidlig lærte seg å like å være ute selv i dårlig vær. En sier videre at *«jeg overfører de erfaringene og verdiene som deltakelsen ga oss til egne barn i dag»* og en av respondentene sier at *«jeg valgte friluftsliv på folkehøgskole fordi jeg ville ha mer»* og at dette sammen med erfaringen fra ungdomsskolen har preget livet videre.
En sier at *«Jeg velger, og trives med, uteaktivitet i mitt yrke i dag»* og at dette er med på å overføre de erfaringene en gjorde selv, til eget arbeid med barn og unge i dag. *«Vi vokste opp på med enkel tilgang til variert natur, og vi fikk redskaper til å bruke den. Det er viktig for at jeg i dag har et aktivt friluftsliv»*
- **Prosjektet styrket både læringsviljen hos enkelte og læringsmiljøet i klassen generelt.**
Dette understrekes blant annet ved følgende utsagn.
Året med Friluftretta skole var *«Det året jeg hadde mest overskudd også til annet skolearbeid»*
De sier at forandringen fra den vanlige skolehverdagen var med på å utsette skoletrøttheten og at flere av de elevene som var mer praktisk anlagte fikk et løft gjennom deltakelsen i prosjektet.
«Mer frisk luft og mer bevegelse gjorde oss mer våkne».

Et annet moment som kommer frem og som nok må vurderes som en betydelig faktor for at opplegget med friluftsrretta skole ble så vellykket som det ble var at elevene følte at det gjorde noe med læreren deres også. Det at han fikk et pusterom og fikk jobbe med noe som han virkelig brant for. Møtet mellom lærer og elev i rommet utenfor skolen ble annerledes og de beskriver at forholdet dem imellom ble langt bedre i løpet av perioden som prosjektet pågikk.

Det at «Vi lærte om naturen mens vi var ute i den» ble ansett som viktig og de følte også at integrering av skolefagene fungerte etter hensikten. Dette støttes også til dels av evalueringen som ble gjort i etterkant av prosjektet. Involverte lærere sier der at deltakelsen har hatt positiv innvirkning på undervisningen i andre fag, men de hadde vanskeligheter med å påpeke hva som konkret hadde virket positivt. Det nærmeste en kommer her er vel at siden prosjektet som helhet virket så positivt som det gjorde på elever og klassemiljø, så kom dette også til uttrykk i andre fag. (Vinje, P., 1996).

- **Prosjektet styrket samholdet og det sosiale miljøet i klassen.**

Dette resultatet fremstår som et av de sterkeste, både basert på svarene i spørreskjemaet og den videre utdypingen i intervjuene. De sier blant annet at:

Alle turene og opplevelsene som uteundervisningen medførte, ga en rekke felles opplevelser og mestringsarenaer. Elevene stod frem på en annen måte enn i klasserommet og de måtte lære seg til både å samarbeide med hverandre og stole på hverandre i nye sammenhenger. Vi ble inkluderte og vi fikk ansvar både for oss selv og de andre. Det gav et «pusterom» fra skolehverdagen der de kom nærmere hverandre og lærte hverandre bedre å kjenne. En sier at *«Et svært dårlig klassemiljø ble endret til det motsatte - mobbeproblematikk og «gjenger» ble borte»*, ja en sier det såpass sterkt at de endringene som skjedde i klassen er en *«årsak til at jeg i dag kan knytte medelever opp mot positive opplevelser og ikke motsatt»* Vi kan finne støtte for dette hos Fiskum, T.A. og Husby, J.A. som sier at det å oppleve gleden av å være på tur, leike sammen med kamerater i et naturlig miljø og det å utforske omgivelsene er verdifullt i seg selv. Det er et viktig bidrag for blant annet den emosjonelle, motoriske og sosiale utviklinga (Fiskum, T.A. og Husby, J.A., 2014). I forbindelse med det tidligere nevnte «Idrett som motor» ble det kjøpt inn en god del utstyr som skolen kunne benytte seg av i undervisningen ute og på de ulike turene de var på. Til tross for dette så hevder en av respondentene at prosjektet *«forsterket til dels også sosiale forskjeller mtp utstyr og klær»*, noe som er et viktig moment å ta med seg i en diskusjon rundt slike prosjekter i fremtiden.

Av andre resultater vil jeg nevne at den av årsakene som nevnes oftest som grunn for å drive med friluftsliv i dag er at de opplever at det er artig. Den eventuelle anerkjennelsen som friluftslivsdeltakelse gir utad vektlegges i svært liten grad. «Alle» sier at friluftsliv er svært viktig for de i dag. De synes friluftsliv er litt tøft og spennende, men det at det gir ro og avkobling vektlegges langt sterkere.

Samtlige understreker helt tydelig at de har et ønske om å drive mer med friluftsliv enn hva de gjør i dag, dette til tross for, eller kanskje på grunn av at de opplyser at de har rike friluftslivsmuligheter der de bor. Og til sist legger de stor vekt på at de har tilstrekkelig ferdigheter for å kunne drive med det friluftslivet som de ønsker. Dette korresponderer godt med utsagnet om at de opplevde at deltakelsen gav de en bank med ferdigheter tilpasset et svært variert friluftsliv.

Avslutningsvis ønsker jeg, gjennom noen bilder fra vakre Helgeland og gjennom sitater fra elevenes egne turdagbøker, å ta dere med i noe av den verden som de opplevde den gangen. Det er lite som kan gi oss like god innsikt som elevenes tanker om sine opplevelser, og hvordan de med egne ord beskriver disse.

«Han viste oss hvordan vi skulle komme oss om bord i kajakken. Vi skulle legge åra ut fra land til kajakken. Så skulle vi legge hånden oppå både åra og randen til kajakken. Så skulle vi sette oss oppå åra, og gli ned i kajakken. Fikk du det med deg???»

(Lamholmen sørvest for øya Tomma i Nesna kommune, foto Magne J. Steiro)

«Vi lærte oss å lage 8-tallsknuter, og å sikre de andre. Tenk hvor mye makt man har hengende rundt midja. Et løft med høyre arm, og man kan spise hjernegrøt til middag. Heldigvis skjedde ikke det.»

«Jeg var ikke helt stor der jeg hang i fjellet etter fingertuppene, og plutselig begynte jeg å skjelve noe helt forferdelig. Det var grusomt, men jeg måtte klare det. Så fikk det så være om hjertet hang fast i halsen».

(«Dyrefeltet», Tomma. Eget foto)

(Sørvassdalen, Lomsdal – Visten nasjonalpark, eget foto)

Ho «Kari» klistra ein tyggis i ræva mi utn at e mærkæ dæ, å da e røyst me i frå sængæ tel hain «Per», så hang soveposen hans fast i bukka mi! Det va dæ klisse! Sømm hævn tråkka e på kjækspakken heinnes å «søla» vann i sængæ te ho – (hirr hirr)»

(På tur mot Oksfjelltuva, eget foto)

«Det kjedeligste vi gjorde i dag var å vente på å få gå ut»

(<https://teamsmia.files.wordpress.com/2014/10/p1010412.jpg>)

«Selve gåinga er ikke så mye å skrive om. Vi alle vet hvordan den foregikk, den ene foten foran den andre osv..»

Referanser

- Fiskum, T.A. og Husby, J.A. (2014). Uteskoledidaktikk - ta fagene med ut. Cappelen Damm Akademisk
- Hansen, J.I. (1996). Idrettspolitik som velferdspolitik. Evaluering av prosjektet Idrett som motor. Nordlandsforskning, Bodø.
- Ryen A. (2012). Det kvalitative intervjuet – fra vitenskapsteori til feltarbeid. Fagbokforlaget.
- Vinje, P. (1996). Friluftsetta Skole – et prosjekt med friluftsetta undervisning i Nesna kommune. Evalueringsrapport. Høgskolen i Nesna. 1996

Actionkamera i forskningen på barn i natur

Et nyttig verktøy, eller forstyrrende teknologi?

Henrik Rosted Neegaard og Asbjørn Magnar Hov, HIOA

Innledning

Innsamling av data til forskning med bruk av video har foregått i mange år (Walsh et al. 2007). Videoteknologien har gått igjennom en rask utvikling og vi har for lengst gått over fra analoge opptak til fulldigitale høyoppløselige opptak (HD). Teknologien er også blitt mer tilgjengelig og billigere. Samtidig som video har blitt brukt i datainnsamling, har ikke strategiene bak hvordan man gjør ulike opptak fulgt like tett med. Fokuserer vi på videobruk i samfunnsfaglig forskning og innen skole og barnehage, viser det seg at bevisste strategier rundt bruken av teknologien ikke har vært godt nok diskutert. Går vi tilbake til slutten av 90-tallet, sier Rasmussen (1997) at «videobeskrivelse ikke fremstår med en veletablert metodedefinisjon» (s.52) og diskuterer dette videre opp mot blant annet kvalitativt intervju. Videre viser det seg at det ved en gjennomgang av 13 doktorgrader fra 1993 – 2002, ble funnet mangelfull dokumentasjon av hvordan video brukes i forskningen (Heikkilä & Sahlström 2003). Video som metode blir mer grundig beskrevet og diskutert i Walsh et al (2007) og Derry et al (2010). Artikkelen «*Conducting Video Research in the learning sciences: Guidance on Selection, Analysis, Technology, and Ethics*» (Derry et al 2010), fokuserer på utvalg, analyse, teknologi og etikk og skisserer viktige momenter for bruken av video i forskningen. Den svarer på en del av manglene som etterlyses på strategier i hvordan video skal brukes i forskning. For å sette teknologiutviklingen i perspektiv, viser det seg at for eksempel kapittelet om teknologi fremstår som noe utdatert bare fem år etter publiseringen av artikkelen. Går vi til norske lærebøker for samfunnsvitenskapelig metode¹ og observasjonsmetoder i barnehageforskning², er video som observasjonsmetode overfladisk omtalt uten at bevisste strategier er diskutert inngående. Ved bruk av video må man tenke igjennom hva som skal observeres og fanges på film. De strategiske valgene man gjør for å få situasjoner på film, vil utelukke andre situasjoner. Vi har i praksis sett at håndholdte kamera har sine begrensninger når det gjelder å komme tett på situasjoner når det gjøres videoopptak av barn i barnehagen. Det må hele tiden gjøres valg og når flere situasjoner oppstår må forskeren velge hva som skal tas opp med kamera (Gustavsson og Pramling 2013). Som nevnt er vi i en rivende teknologiutvikling. Kameraene har blitt bedre og kommer i mange ulike utgaver. Hver dag ser vi bruken av ulike typer action kamera i mange ulike situasjoner som i nyheter, sport, dokumentarer o.l. Vårt fokus har vært å se på om GoPro – actionkamera kan være et nyttig verktøy i datainnsamlingen i forskning på barn i naturen. Vil dette kameraet være et nyttig verktøy eller bare forstyrrende teknologi? Disse kameraene er blitt testet og brukt i forskningen på elever i klasserommet. Det viser seg at elever i klasserommet etter kort tid glemmer at de har disse kameraene på seg og at de ikke er til hinder eller forstyrrer nevneverdig (Remmen 2014). Det var interessant for oss å se om dette ville være tilfelle for barn i barnehagen også.

Studien

Denne studien er gjort i en naturbarnehage på Østlandet og vi vil presentere foreløpige resultater og erfaringer etter at halvparten av besøkene er gjort. Etter at samtykke var innhentet og informasjon gitt på et foreldremøte, startet vi filmingen. Vi har filmet barna på to turer. Rundt 18 barn, tre ansatte og to forskere har vært med på turene. Vi har festet kamera på brystet til barna (to kamera på barn første turen og tre kamera på barn andre turen) og på brystet til en barnehagelærer. Det finnes mange festemuligheter med disse kameraene, blant annet hodemontasje. Vi valgte å feste det

¹ Eks: Johannessen, Tufte og Christoffersen (2011) og Christoffersen & Johannessen (2012)

² Eks: Løkken og Søbstad (2013)

på brystet av to grunner: (i) Barn har et naturlig høyt tyngdepunkt med stort hode i forhold til kroppen. Vekten av et kamera på hodet vil kunne være ubehagelig og dermed virke forstyrrende for barnet. (ii) Brystet på barna beveger seg mindre enn hodet. I tillegg til dette brukte de to forskerne hvert sitt håndholdte kamera for å ha et sammenligningsgrunnlag. For at barna skulle bli vant med kamera på brystet, brukte vi god tid til å fortelle barna om hva vi skulle gjøre. Vi satte kamera på barn som ville ha dette, og lot de ha kamera på i en halvtime før vi startet turen og opptakene. Vi startet kameraene når turen begynte og lot disse filme inntil batteriene gikk ut, til barna ville bytte kamera, eller til det oppstod situasjoner som ikke skulle filmes (konflikter, dobesøk o.l.). På disse to turene fikk vi til sammen 17 timer med opptak, hvorav 11 timer var fra GoPro-kameraene. Vi gjennomgikk opptakene med to forskjellige blikk for å kunne eksemplifisere hvordan dette fungerte i praksis: (i) Plukke ut situasjoner som var spesifikke for GoPro-kameraene og spesifikke for håndholdt kamera, samt situasjoner hvor begge kameraene fanget opp situasjoner. (ii) Se på situasjoner med et spesifikt blikk som forsker. Her valgte vi å se etter situasjoner som omhandlet hva barn er opptatt av i naturen og kommunikasjon barn – barn og barn – barnehagelærer.

Styrker og svakheter ved GoPro-kameraer

I løpet av feltarbeidet og ved gjennomgangen av videoene, fant vi en del styrker og svakheter med GoPro-kameraene:

Styrker:

- Kamera er kompakt, relativt rimelig og tåler mye
- Kommer tett på situasjonene
- Vidvinkel – får med mye
- Filmer mange ulike situasjoner
- Forskeren trenger ikke være tett på for å få situasjoner på film
- Kan kombineres med at forskeren observerer og noterer på avstand
- Fanger opp samtaler og situasjoner som ikke kommer med på håndholdt kamera.
- Gode opptak når både barnehagelærer og barnet har på kamera i en gitt situasjon

Svakheter:

- Lav batterikapasitet
- Noe støy fra klær m.m.
- Konfigurering av kamerahus og kamera krever kunnskap
- Barna må bli vant til å ha dem på
- Fare for at kamera kan inngå i leken
- Noe armer og bein i veien
- En fare for at alt kommer med, etiske utfordringer
- Bytte mellom barn (gruppestørrelse)

Vi vil videre sette fokus på fire viktige momenter som sto seg ut i undersøkelsen: Valg av situasjon, forskeren som forstyrrende element, kamera som forstyrrende element og kameraet som en del av leken.

Valg av situasjon

Flere forskningsartikler med tema barn i natur, som for eksempel Gustavsson og Pramling (2013), nevner problemene med at forskeren må velge situasjoner med håndholdt kamera og står i fare for å miste andre verdifulle opptak. Dette så vi også i denne studien. Mye av grunnen til at dette skjer er at barn ofte løper av sted og forskerne som har håndholdt kamera greier ikke å følge med. Situasjonene som kom med på GoPro-kameraene alene, var ofte fra de barna som var i front av barnegruppen. Ved gjennomgang av opptakene fra GoPro-kameraene fant vi flere situasjoner som ble fanget opp som var viktige ut fra vårt valgte forskningsfokus. Det var korte sekvenser som viste hva barn var opptatt av i naturen, opptak som viste samtaler mellom barn om fenomener i naturen, og samtaler

og oppdagelser i naturen som involverte ett eller flere barn og barnehagelæreren. Noen ganger var det også to kameravinkler, ett på barn og ett på barnehagelærer som ga to viktig, detaljerte vinklinger på det som skjedde i situasjonen i tillegg til samtalen. I tillegg kommer de korte sekvensene hvor barnet oppdager og undersøker noe i så kort tid av forskeren eller barnehagelæreren ikke har mulighet til å registrere eller legge merke til hva barnet gjør eller har sett.

Forskeren som et forstyrrende element

Vi oppdaget ved flere anledninger at forskeren i seg selv var et forstyrrende element når vi filmet med håndholdt kamera. Da vi så situasjoner som vi ønsket å filme og nærmet oss barna med håndholdt kamera, stoppet aktiviteten opp. For at man skal få både gode bilder og god lyd med håndholdt kamera, må man opp i situasjonen. Dette så vi var forstyrrende og barna ble opptatt av at vi filmet, og aktiviteten vi ønsket å filme opphørte. De samme situasjonene kommer godt frem på opptakene fra GoPro-kameraene. Det viser seg at barna glemmer at de har på kameraene når de blir opptatt av ett eller annet i naturen. Derfor får disse kameraene med seg verdifulle situasjoner som ellers ville blitt forstyrret av en forsker med håndholdt kamera.

Kameraet som forstyrrende element

Kameraet kan bli et forstyrrende element i seg selv. Dette så vi både med de håndholdte kameraene og GoPro-kameraene. Vi har tidligere sett at forskeres tilstedeværelse var forstyrrende, men også det håndholdte kameraet ble forstyrrende i noen situasjoner. Det var for det meste de minste barna som var opptatt av kameraet og ville stå foran linsa eller se på skjermen. Dette skjedde ved flere anledninger da det ble filmet aktuelle situasjoner med kommunikasjon mellom barn og barnehagelærer om et naturfenomen.

For GoPro-kameraene viste det seg at barna stort sett glemte kameraene når det hadde gått en tid. De fleste forstyrrelsene på GoPro-kameraene skjedde i forbindelse med skifte av kamera fra ett barn til et annet og hvor barna undersøkte kameraet. Vi kan kalle dette en intensjonelle forstyrrelse hvor barna bevisst retter fokuset på kameraene i en kort stund. Ubevisste forstyrrelser på GoPro-kameraene kan for eksempel være at barna ubevisst tar på kameraet, at bein eller armer kommer foran kamera, eller at elementer kommer for nærme kamera ved for eksempel klatring i trær, steiner o.l. Ut fra den totale mengden opptak er det svært liten andel av slike forstyrrelser, men i noen situasjoner ble opptakene forstyrret av at et bein kom foran kamera. Det viser seg at når barna sitter på knærne eller står oppreist, blir det ingen forstyrrelser på bildet. Sitter barnet på huk, risikerer man at kamera kommer inntil kneet. Er man heldig kommer kamera mellom knærne og man får med seg hva som skjer.

Kameraet som en del av leken

I noen få situasjoner ble kameraet en del av leken. De fleste gangene gjaldt dette i forbindelse med skifte av kamera mellom barn, men ved et par anledninger skjedde dette spontant. Vi så ikke at dette virket forstyrrende på situasjonen, men heller at det var interessant at barna involverte kamera i det de gjorde ute i naturen.

Etiske utfordringer

Ved bruk av video er det alltid mange etiske vurderinger som må gjøres. Generelt skal man sørge for god informasjon til de som deltar i studien med detaljer om hva det skal brukes til, risiko og utbytte av forskningen, at alt er frivillig, og at de kan trekke seg fra undersøkelsen uten problemer (Derry et al 2010; Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste 2014). Videre er det viktig å være ekstra aktpågivende når man jobber med barn. Forskeren skal være klar over at man ved å sette et kamera på brystet til et barn og sende det ut i naturen så får man innblikk i barnets private sfære. Kameraet kan også fange opp ting som vi helst ikke skal ha på film (dobesøk o.l.) og man må være påpasselig med at kamera skrur av i slike situasjoner eller at slike opptak slettes hvis det skulle komme med. Det

er flere spesielle hensyn å ta med forskning på barn. Den etiske siden av dette vil bli grundigere diskutert når prosjektets endelige publikasjon skal skrives.

Barns perspektiv

Ved bruk av GoPro-kameraene får man et tettere innblikk på barns perspektiv. Da tenker vi ikke på barns perspektiv som en forskers fortolkning av perspektivet, men det fysiske visuelle perspektivet som barn har ved at de er små og kameraet er på nede på det fysiske nivået til barna. Dette gir forskeren verdifull innsikt i det barnet gjør og sier, og gir en annen vinkling og er tettere på enn et håndholdt kamera. Remmen (2014) så at elever i skolen fort glemte at de hadde på kamera. Det samme ser vi i vår studie. Barna glemmer det fort og når de er i ulike situasjoner er fokuset på det som skjer i situasjonene og ikke på at de har et kamera på kroppen. Ved videre undersøkelser er det interessant å se på om GoPro-kamera kan erstatte håndholdte kamera i sin helhet. Vi ser for oss at dette kan være mulig i mindre barnegrupper hvor sannsynligheten for å få ting på film er større enn med samme antall kamera på en stor barnegruppe. I den sammenheng kan forskeren frigjøres slik at de kan observere og notere på avstand. En annen interessant innfallsvinkel er å se på om forskeren selv kan være deltakende observatør og selv ha kamera på brystet. På spørsmålet om GoPro-kameraene er et nyttig verktøy eller forstyrrende teknologi, vil det foreløpige svaret være at nytten er større enn ulempene, men at nytten er situasjonsbetinget og at kameraet i noen sammenhenger kan være forstyrrende.

Litteratur

- Christoffersen, L. & Johannessen A. (2012). *Forskningsmetode for lærerutdanningene*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Derry, S.J., Pea, R.D. Barron, B., Engle, R.A., Erickson, F., Goldman, R., Hall, R., Koschmann, T., Lemke, J.L., Sherin, M.G., Sherin, B.L. (2010). Conducting Video Research in the learning sciences: Guidance on Selection, Analysis, Technology, and Ethics. *Journal of the Learning Sciences*. 19. 3-53.
- Gustavsen, L. & Pramling N. (2013). The educational nature of different ways teachers communicate with children about natural phenomena. *International Journal of Early Years Education* 22 (1), 59-72.
- Heikkilä, M. & Sahlström, F. (2003). Om användning av videoinspelning i fältarbete. *Pedagogisk forskning i Sverige*. 8(1-2). 24-41.
- Johannessen, A., Tufte, P. A. og Christoffersen, L. (2011). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (2014). *Personvernombudet for forskning. Krav til samtykke*. [online]. <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/samtykke.html> (17.02.2014)
- Løkken, G. & Søbstad, F. (2013). *Observasjon og intervju i barnehagen*. 4. utgave. Oslo: Universitetsforlaget
- Rasmussen, T. A. (1997). *Video mellem samtale og observasjon*. i Alrø, H. & Dirckinck- Holmfeld L. (1997). *Videoobservation*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Remmen, K. B. (2014). *Reconsidering recommendations for educational fieldwork in earth science: Exploring students' learning activities during preparation, in the field and follow-up work*. PhD-thesis. Faculty of Mathematics and Nature Science. University of Oslo
- Walsh, D.J., Bakir, N., Lee, T.B., Chung, Y., Chung, K. (2007). *Using Digital Video in Field-based research With Children*. i Hatch, J. A. red. (2007) *Early Childhood Qualitative Research*. London: Routledge.

På tur på barns premisser? Friluftsliv som pedagogisk praksis i barnehagen

Gjertrud Stordal, Dronning Maud Minnes Høyskole for barnehagelærerutdanning

I dette foredraget vil jeg løfte fram barnehagen som en arena for utøvelse av friluftsliv med barn. Jeg vil se på kjennetegn ved friluftsliv som pedagogisk praksis i barnehagen, og drøfte noen utfordringer og muligheter som barnehagen står ovenfor i dag i arbeidet med å skape gode opplevelser og erfaringer med natur for små barn. Særlig vil jeg fokusere på lekens betydning og voksenrollen i forhold til den. Foredraget bygger på en studie av barn og natur i en ordinær barnehage med uteliv og kontakt med skog og mark som satsningsområder.

Innledning

I takt med at familiens betydning som arena for utøvelse av barns friluftsliv har gått ned, har utdanningsinstitusjonene fått større ansvar for til å introdusere og opprettholde barns aktive forhold til natur og friluftsliv. I St.meld. nr. 39 (2000-2001), *Friluftsliv. Ein veg til høgare livskvalitet*, vektlegges barnehagenes og skolens rolle i å holde friluftslivstradisjoner i hevd samt å bringe friluftslivet til nye brukere (Miljøverndepartementet, 2000-2001), og skal vi tro Klimaminister Sundtoft på hennes ord i åpningstalen til denne konferansen, vil denne vektleggingen styrkes ytterligere i den kommende stortingsmeldingen. Flere studier og rapporter som omhandler barns forhold til natur og friluftsliv tyder på at denne satsningen så langt har båret frukter. Særlig innen barnehagesektoren har vi sett et økende fokus og oppmerksomhet rettet mot friluftsliv med barn (Fjørtoft og Reiten, 2003; Kind et al., 2014). Barnehagen har hatt et løft når det gjelder å sette temaet på dagorden de siste 15 årene, og mye tyder mye på at en stor del av barns deltagelse i friluftaktiviteter i dag foregår gjennom institusjoner som barnehage, skole og sfo.

Mens utelek har en lang tradisjon i barnehagen (Korsvold, 2005 p. 193), har det å jobbe aktivt med friluftsliv og bruk av nærnatur som pedagogisk arbeidsform en kortere historie. Hilmo et.al. (2008) forteller at de første barnehagene begynte å rapportere om dette på 1990-tallet. Siden den tid har temaet fått stadig større betydning og økt oppmerksomhet, for eksempel gjennom framveksten av natur- og friluftsbarnhager (Borge, Nordhagen & Lie 2003; Lysklett, 2013), og økt oppmerksomhet rettet mot betydningen av utelek, risikolek og naturopplevelser i barnehagen (Sandseter, 2013; Little and Wyver, 2008). Flere av foredragsholderne vi har hørt på denne konferansen antyder at det skjer noe med barns naturkontakt når den går fra å skje innenfor den uformelle arenaen som familien er, til å foregå innenfor institusjonelle rammer. Men hva som skjer, og hvilken betydning det har, vet vi lite om (Fjørtoft og Reiten, 2003; Tordsson og Vale, 2013). Med dette foredraget ønsker jeg å bidra til økt forståelse for friluftslivet og naturens betydning i barnehagen, med særlig vekt på lekens betydning og hvordan barn og voksne i barnehagen sammen utformer naturmøtet, samt hvilke utfordringer man står ovenfor i barnehagen i arbeidet med å tilrettelegge for friluftsliv og aktiv bruk av nærnaturen.

Barnehagen mellom det offentlige og private

På kort tid har barnehagesektoren hatt en enorm vekst. I dag går mer enn 90 % av 1-5 åringene i landet i barnehage, en stor andel av dem med plasser som overstiger 41 timer i uka (SSB, 2014). Med så stor utbredelse sier det seg selv at barnehagen har blitt en betydningsfull arena der små barn tilbringer mye tid og store deler av sitt hverdagsliv. Barnehagen er en viktig møteplass for barn, foreldre og ansatte, og en arena å realisere pedagogiske idealer og samfunnsmessige føringer

omkring de minste borgerne av landet vårt. I de nasjonale føringene for barnehagens virksomhet ligger krav om at barn skal oppleve natur og tilegne seg grunnleggende ferdigheter og holdninger i møte med naturen. I Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver vektlegges det at barn i barnehagen skal få gode erfaringer med friluftsliv og utelek til alle årstider (Kunnskapsdepartementet, 2011). Rammeplanen i seg selv gir ingen garanti for at disse målene oppfylles, spørsmålet er hvordan den enkelte barnehagen og personalet fortolker retningslinjene, og hvordan disse utøves i praksis.

Den svenske barneforskeren Gunilla Halldén (Halldén et al., 2011) beskriver barnehagen som samfunnsinstitusjon som et «intermediate domain», dvs som et sted i skjæringspunktet mellom det offentlige og det private, som blir til i møte mellom de pedagogisk og profesjonelle prosessene på den ene side og de konkrete aktørenes handlinger, forhandlinger og medvirkning i sosialisering på den annen side. På hver enkelt barnehage skjer det en forhandling mellom ulike aktører, som skaper det symbolske rommet der det private og det offentlige møtes (Ibid p.172). Også på tur og i barnehagens friluftsliv foregår slike forhandlinger. Ulike aktører bidrar gjennom sine gjøremål, handlinger og forhandlinger til å utforme barnehagens friluftsliv, og på denne måten kan en undersøke hvordan barna er aktivt med og «skaper» barnehagens friluftsliv gjennom forhandling av aktiviteter og gjøremål. Med dette perspektivet til grunn vil jeg her legge fram noen resultater fra en undersøkelse om barn og natur i barnehagen, men først vil jeg presentere studien som analysene bygger på.

På tur med barn og voksne i barnehagen

Denne studien er en del av prosjektet «How do children experience nature? Meaning-making and outdoor life socialization», finansiert av forskningsrådet og ledet av Margrete Skår ved NINA. Som et av de tre case-studiene i dette prosjektet, setter det fokus på barnehagen som en arena for friluftsliv med barn. Vi har i denne studien valgt å sette fokus og gjøre feltarbeid i en ordinær barnehage med uteliv som satsningsområde. Det er et poeng i seg selv. Selv om natur og friluftsliv i barnehagene har hatt et løft og på mange måter kan regnes som flaggskip på området, er de fortsatt i mindretall og flesteparten av barn i Norge går i ordinære barnehager. Mange ordinære barnehager har natur og friluftsliv som satsningsområde, og det vil være interessant å se på hva friluftsliv innebærer og praktiseres, samt hvilke utfordringer man står ovenfor i utformingen av friluftslivet innenfor en slik barnehageform.

Barnehagen er en del av en større enhet i utkanten av en middels norsk by, med både dyrka mark, ulike turområder og skogsområder i umiddelbar nærhet. Flere av de ansatte har utdanning i tråd med satsningsområdet. Den er organisert i 4 baser med 2 storbarn- og 2 småbarnsbaser. Basene bytter på å ha utedager, de store har to dager i uka hver, mens de 2 småbarn deler på en. På utedagene møter barna opp ute, de tenner bål eller holder seg i aktivitet til de er klare til å gå på tur. På riktig kalde dager har de tilgang på ei varmetue, som de kan varme opp og benytte seg av. De har også uteuker på våren der barnegruppene oppholder seg ute hele uker av gangen.

I barnehagen bruker de selv ofte betegnelsen «på tur» om ulike praksiser knyttet til det å være i naturen. Det er en vid betegnelse, som dekker all bevegelse utenfor barnehagens gjerde - både lange utflukter til nye og ukjente områder med transport inkludert og kortere spontane turer med noen få barn for å plukke blåbær. Jeg deltar hovedsakelig på de planlagte turene der hele avdelinger går sammen til ulike turmål i nærområdet, og ofte i praksis til en egen plass i skogen som barnehagen selv har anlagt. Gjennom en 6-måneders periode deltok jeg på vel 25 turdager, observerte og gjorde ustrukturerte samtaler med deltagerne, samt gjennomførte fokusgruppeintervjuer og barneintervjuer.

Naturen som alternativt pedagogisk rom

En viktig begrunnelse for å gå på tur er knyttet til en generell og grunnleggende forståelse av naturen som et alternativt pedagogisk rom i barnehagen. I barnehagepersonalets fortellinger kommer naturen til uttrykk som *noe annet* og som et alternativ til livet innenfor gjerdet; naturens rike og varierte utforming gjør at den legger andre rammer og tilbyr andre former for aktiviteter enn det innendørsmiljøet og mer ferdigskapte lekeplasser gjør. Mye forskning peker på at naturen virker positivt og gjør noe med barn på en rekke ulike måter (Fjørtoft, 2004; Mårtensson, 2004; Muñoz, 2009). Personalet i barnehagen legger i tråd med dette stor vekt på betydningen naturen har for barna, og særlig for barnas lek:

“Så tror jeg at i skogen, sant ja, der er det så mange alternativer, mens på en lekeplass, så er det så bestemt at kommer du deg ikke opp til det første steget på den klatreveggen, så kommer du deg faktisk ingen plasser. Kommer du deg ikke opp på den her gyngestolen, jaja så (uklart). Men i skogen, så er det noe for alle, noen har nok av og bare undre seg rundt småkrypene, mens noen klatrer høyere og høyere oppi trærne, eller tør å gå enda litt høyere oppi akebakken eller... ja.»(deltager i fokusintervju)

Som denne pedagogiske lederen uttrykker betraktes naturen som et rikt og mangfoldig sted for barns lek i barnehagen, der naturens komplekse og dynamiske oppbygning gjør den til et godt og egnet sted for barnas lek. Naturen tilbyr rike og varierte muligheter for alle barn. Det gjør noe med barnas utvikling og er bra for dem i deres utviklings- og dannelsesprosesser, men det er i følge personalet i barnehagen også viktig fordi det gjør noe med barnas trivsel her og nå, som barnehagebarn. Naturen gjør at barna trives, leken blir mer kreativ, det er mindre konflikter og barna leker sammen på andre måter og i nye konstellasjoner enn det de gjør innenfor barnehagen, forteller personalet. Videre gir personalet uttrykk for at det er viktig å komme seg på tur fordi det gir frirom og man får anledning til kommer seg litt unna barnehagens kjas og mas. Mange av de ansatte uttrykker at de selv slapper bedre av når de kommer ut i naturen, og at de opplever de får anledning til å være sammen og se barna på en annen måte enn når de er innenfor gjerdet. Personalet framholder at det særlig i møte med en barnehagehverdag som er kjennetegnet av store barnegrupper og få voksne, med en økende mengde krav, forstyrrelser og oppgaver og som skal realiseres at dette er særlig viktig. Mens tilværelsen innenfor gjerdet oppleves som stressende og kaotisk, slapper man av og senker skuldene når man går på tur, og kan konsentrere seg om å være sammen, dele opplevelser og se hvert enkelt barn.

Betydningen av å gå på tur og argumentene for dem er komplekse og sammensatte. Som et alternativt pedagogisk rom representerer naturen et sted å realisere barnehagepedagogiske idealer knyttet til fysisk aktivitet og opplevelse gjennom kroppslig erfaring, fellesskap og lek. Denne forståelsen er sentral og ligger til grunn for framveksten av natur- og friluftsbarnhagene i Norge og i Skandinavia forøvrig (Borge, Nordhagen & Lie 2003; Lysklett, 2013). Den samme grunnleggende forståelsene kommer også til syne i den ordinære barnehagens vektlegging av å dra på tur. Lek og opplevelse i natur ses på som en sentral del av barnehagens virksomhet og som en viktig del av det å vokse opp i Norge, men til forskjell fra natur- og friluftsbarnhagene fungerer den mer som et supplement og ses på et som et viktig og nødvendig tilskudd til den ordinære virksomheten.

Leken er barnas domene

Barnehagepersonalet legger stor vekt på de positive kvalitetene og betydningen av å la barna leke fritt i naturen. I tråd med den barnehagepedagogiske tradisjonen, er de ansatte opptatt av at leken er barnas måte å forholde seg til omgivelsene på, og legger vekt på at barnas naturmøte skjer gjennom førstehånds, kroppslige opplevelser, erfaringer og lek i natur. I den pedagogiske diskursen ser de ansatte seg selv som støttespillere og tilretteleggere for barnas lek, samtidig som de overlater til barna selv å utforme selve leken. Leken er barnas naturlige uttrykksform (Lillemyr, 2009).

På tur i naturen leker barna. De leker et vell av ulike leker; fysiske leker, dyreleker, familieleker, rolleleker, fantasileker, helteleker og mange fler. Grensene mellom de ulike lekene er glidende og barna beveger seg kontinuerlige inn og ut av ulike leketemaer og lekkonstellasjoner, i en pågående etablering og forhandling av nye leker og leketemaer. Naturen spiller en rolle i disse forhandlingene, gjennom leken forvandles naturen til arenaer for de lekene som til en hver tid er i gang. En stokk som er bøyd og buet blir til et tog, en trestamme som har falt ned blir til et fly som man reise til Syden med - med kongler og småsteiner som billetter, en stokk over ei grøft blir til en bane som my little pony - prinsessene eller soldatprisessene eller kattepusfamilien eller hva det er barna måtte leke, må forsere for å komme seg hjem til slottet sitt. Eller som her, i en lek som handler om å bekjempe onde krefter:

2 barn (gutter 4,5 og 5 år) har klatret opp i hvert sitt tre og holder på med en lek. De er intenst opptatt og kommuniserer seg i mellom: "Så kommer jeg hit, og da så du meg, og da gjorde jeg sånn". Vi er Ninjaer og treet er "skipet vårt" og et annet tre er Kaptein Shodo som vi må slåss mot, forteller de meg. De bytte på å stå oppe i treet og speide, løpe frem og tilbake på stien ned til den store grana, samler pinner (det er bomber og sverd) og fekter mot treet som er kaptein shodo. Så går de ned til grana og snakker litt sammen, før de på nytt kommer tilbake til skipet for og sloss. Alt mens de snakker sammen om hva som skjer og hva de må gjøre. De holder på lenge, og tar opp leken etter spisinga, denne gangen med utgangspunkt i klatrestativet. (utdrag fra feltnotater)

I lekene tar barna sine egne fortellinger i bruk, ofte inspirert av mer kommersielle figurer og fortellinger, og gir mening til leken og naturen i et sosialt samspill og i relasjonene mellom hverandre. Naturen er noe som skapes og oppleves i lag, og barna blir hverandres premissleverandører når de sammen overskrider naturens meninger og tilfører den en rolle eller betydning i leken. Det barna er opptatt av og engasjer i spilles ut, og naturen inngår som meningsbærende element i leken. Mange forskere og mye litteratur på feltet har med referanse til Gibson (1979) framhevet betydningen av naturens affordance, eller tilbud (Fjørtoft, 2004; Kernan, 2010; Fjørtoft, 2000; Niklasson and Sandberg, 2010; Storli og Hagen, 2010), og ofte er det naturens betydning for barnas individuelle motoriske utvikling som vektlegges. Men et viktig og grunnleggende trekk ved naturlekens verdi, er også den transformasjon eller overskridelse som skjer når barna får rom til å skape sine praksiser og leker i naturen, i trygge omgivelser og i samhandling med andre barn (Änggård, 2009).

Leken er barnas domene. Jeg observerer sjelden ansatte som involverer seg i lek (med noen få unntak), men jeg opplever også sjelden at personalet begrenser eller hemmer barnas lek i naturen. Når de ansatte tar initiativ eller involverer seg med barna, er det som regel for støtte opp om enkeltbarn som faller utenfor leken, opprettholde rutiner eller for å rette barnas oppmerksomme mot et naturfenomen eller noe i naturen. Likevel spiller de ansatte en viktig rolle, både i å tilrettelegge, trygge og hjelpe barna og i å skape det rommet som muliggjør barnas frie og selvstendig lek i naturen. Personalets forståelse av naturens betydning i barnehagen som et alternativt pedagogisk rom er i seg selv en viktig ramme og premiss for denne leken. I naturen forventes barna å definere leken selv, og barnas handlingsrom for selv å bestemme hva og hvordan de vil leke er stort: En fektelek eller krigslek med lekesverd eller pinner inne på barnehagen vil antageligvis ses på som problematisk og bli slått ned på eller bli overvåket tett. I naturen står barna friere i å utforme leken og den samme leken anses som uproblematisk, så lenge barna holder seg innenfor de usynlige gjerdene.

Barnehagens friluftsliv som salderingspost

Både i de ansattes begrunnelser og i praksis viser det seg altså at barnas selvstyrte lek står sentralt i barnehagens friluftsliv. De ansatte blander seg sjelden opp i leken, men vektlegger å være en tilgjengelig og nærværende voksen i forhold til å støtte opp om leken og om naturopplevelsen. I praksis viser deg seg imidlertid at det er en glidende overgang mellom det å være en tilgjengelig og

nærværende voksen, og det å opptre som en mer distansert voksen som kun holder oppsyn med barna.

Personalet forteller om ulike måter de økende arbeidsoppgavene påvirker opplevelsen av turene og samspillet med barna. En assistent på tur nevner særlig personalmangel som en utfordring, og begrensningene som kommer av at det er store barnegrupper fordelt på få voksne. Innsparingstiltak i kommunen har ført til at barnehagen ikke settes inn vikarer ved sykdom blant personalet, og om ikke turene avlyses ved sykdom, kortes de ofte ned i tid eller reduseres i tråd med de ressursene som er tilgjengelig. Denne knappheten på personale oppleves som stressende for de ansatte som drar på tur, og de forteller at det direkte påvirker deres muligheter til å være nærværende og tilstede for barna. De voksne fungerer som «tellere» som overvåker og holder oppsyn med barna, men uten muligheter til å involvere seg eller følge opp barnas initiativ og interesser.

Jeg opplever også ved flere anledninger at utedager kortes ned eller avbrytes pga av gjøremål som personale må utføre. Pauseavvikling, møter, telefoner, private avtaler eller annet arbeid som må gjøres «spiser» av turene, gjør dem mer rutinepreget og reduserer mulighetene for de voksne til å realisere sine idealer om å være tilsted og nærværende for barna på tur. I slike tilfeller får turene preg av å være hektiske og rutinestyrte, og turene ser ut til å foregå mer på barnehagens premisser enn på barnas. Senere tids forskning på barnehage viser til at det i dag foregår en omstrukturering og rasjonalisering av barnehagene som direkte påvirker personalets arbeidsoppgaver og muligheter til å være tilstede for barna (Granrusten og Moen, 2009; Larsen og Slåtten, 2014). I et slikt landskap gir det mening for barnehagen å benytte seg av naturen for kunne realisere de pedagogiske målene om å være tilgjengelig og tilstede for barna, og for å kunne se og støtte opp omkring det enkelte barns interesser og behov. Samtidig kan det se ut til at barnehagens friluftsliv blir en salderingspost for økonomiske og personalmessige innsparinger som direkte påvirker og begrenser mulighetene til å realisere de gode turene med fokus på barna, på samspill og trivsel. Spørsmålet er også om og på hvilken måte disse forholdene påvirker barnas opplevelser av å være på tur i naturen i barnehagen – som gode opplevelser og anledninger for fri lek, trivsel og nærvær barna og de voksne i mellom, eller som naturopplevelser styrt av de voksne og ytre vilkår som barna i liten grad rår over og har mulighet til å påvirke. Her gjenstår mer forskning, men denne lille samtalen med jente (5), på tur inn til barnehagens naturlekeplass, kan gi en pekepinn på hvordan de voksnes tilstedeværelse kan oppleves av barna på tur i naturen sammenlignet med inne på barnehagen:

Jeg og jente (5) går samme mot naturlekeplassen. Hun trekker stokker som skal brukes til ei hytte. Hun går sist i følget, er tydelig misfornøyd og sier: dem voksne må pass på barna. Jeg spør om ikke de voksne pleier å gjøre det. Når hun drar litt på det, spør jeg hvordan de voksne passer på barna når de er inne på barnehagen: Hun svarer: Da trøste dem barna når dem e lei sæ, og hvis nå andre tar nokka fra dem, kan de voksne gi det tilbake. Enn når dokk e på tur da? spør jeg. Da si dem fra når vi ska spise. (utdrag fra feltnotater)

Avslutning

Observasjonene og analyse av datamaterialet viser at barna, de ansatte og naturen i stor grad er premissleverandører for hverandre i utformingen av turene. Mer overordnet kan en si at kjennetegn ved utøvelsen av friluftsliv i barnehagen er at den utformes og blir til i samspill mellom aktørers ulike gjøremål, handlinger og interesser. Til grunn for de pedagogiske begrunnelsene for å dra på tur ligger en barnehagefaglig forståelse av lekens betydning for barns utvikling, danning og trivsel, og naturen ses på som en egnet og god lekeplass for denne leken. Utformingen av turene i barnehagen bygger i stor grad på den nasjonale og skandinaviske tradisjonen med vekt på rekreasjon og det enkle, nøkterne friluftslivet (Tordsson, 2003; Sandell och Sörlin, 2008), samtidig som denne tradisjonen er tilpasset de betingelsene og rammene som barnehagen tilbyr. Man kan løfte fram de mange paradokser og motstridende interesser som ligger i utformingen av barnehagens friluftsliv, men jeg vil avslutningsvis konsentrere meg om et forhold som i ser ut til å få økende betydning.

I de pedagogiske idealene står leken sterkt, og de ansatte fungerer på sitt beste som støttespillere og stilasbyggere i forhold til barnas interesser og opplevelser, samtidig som de skaper retning, fastholder rutiner og balanserer ulike hensyn. Et trekk ved utøvelsen av friluftsliv i barnehagen synes likevel at de pedagogiske idealene om å være i naturen på barns premisser stadig utfordres og er under press. Omorganisering, nedskjæringer og ressursknapphet er noe som direkte påvirker turene og reduserer mulighetene for å skape gode opplevelser og erfaringer med og i natur for barn. Det er tydelig i mitt materiale at det ikke er kompetansen eller viljen hos de ansatte det står på, men at de organisasjonsmessige forutsetningene har stor betydning for mulighetene personalet har til å realisere sine idealer. Å dra på tur er ressurskrevende, og blir lett en salderingspost i møte med nedskjæringer og andre oppgaver som barnehagen skal utføre. Å ha uteliv som satsningsområde kan være en måte å skåne eller beskytte turene i barnehagen på, men selv under slike forhold opplever personalet at de selv blir buffere og går på kompromiss med sine idealer. Det er i lengden slitsomt og tærer på motivasjonen, og det vil i siste instans påvirke barnas opplevelser og meningsdannelse i natur.

En utfordring ligger derfor i å styrke og sikre handlingsrommet for å være i naturen på barns premisser, i møte med økende krav om nytteverdi, målstyring og forventninger om (lærings)utbytte i barnehagen. Det er viktig å rette fokuset mot de organisasjonsmessige betingelsene som skaper rammen for oppholdet i naturen, og for hvordan de ansatte og barna skaper naturmøter og naturopplevelser innenfor disse betingelsene. Det er en tydelig sammenheng mellom barnas trivsel og lek i naturen, og de ressurser de ansatte har tilgang på i arbeidet med å skape gode rammer rundt naturopplevelsene og leken. Med en utvikling der økonomiske nedskjæringer og omstruktureringer går parallelt med økte arbeidsoppgaver og krav til utbytte og måloppnåelse, utfordres muligheten personalet har for å sikre at barnas rett til fri lek i naturlige omgivelser blir ivarettatt på en god måte i barnehagen. Følgelig bør det arbeides videre med å ivareta fokuset på barns selvstendige lek i naturen i møte med økende styring og fokus på læringsmål i barnehagen, samt å utvikle og arbeide videre med å finne arbeidsformer som styrker barns initiativ og lek i natur ytterligere.

Referanser

- Borge, A. I. H., Nordhagen, R., & Lie, K. K. (2003). Children in the environment: Forest day-care centers. *The History of the Family*, 8(4), 605-618. doi: 10.1016/j.hisfam.2003.04.001
- Fjørtoft, I. (2000). *Landscape as playscape: learning effects from playing in a natural environment on motor development in children*. Oslo: Norwegian University of Sport and Physical Education.
- Fjørtoft, I. (2004). Landscape as playscape: the effects of natural environments on children's play and motor development. *Children, Youth and Environments*, 14(2), 23-44.
- Fjørtoft, I., & Reiten, T. (2003). Barn og unges relasjoner til natur og friluftsliv: en kunnskapsoversikt *HiT skrift* (pp. XII, 89 s. : ill.). Porsgrunn: Høgskolen i Telemark.
- Gibson, J. J. (1979). *The ecological approach to visual perception*. Boston: Houghton Mifflin.
- Granrusten, P. T., & Moen, K. H. (2009). Mindre tid til barna? Om pedagogiske lederes tidsbruk etter kommunal omorganisering. In S. Mørreaunet, V. Glaser, O. F. Lillemyr & K. H. Moen (Eds.), *Inspirasjon og kvalitet i praksis - med hjerte for barnehagefeltet* (pp. 123-138). Oslo: Pedagogisk Forum.
- Halldén, G., Änggård, E., Markström, A.-M., & Simonsson, M. (2011). *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*. Stockholm: Carlsson bokförlag.
- Hilmo, I., Bustos, M. M. F., Kaarby, K. M. E., Osnes, H., & Holter, K. (2008). Friluftsliv i barnehagen: på jakt etter mangfold og muligheter *Profesjonsutøvelse og kulturelt mangfold: fra utsikt til innsikt* (pp. s. 279-294). Oslo: Universitetsforl.
- Kernan, M. (2010). Outdoor Affordances in Early Childhood Education and Care settings: Adults' and Children's Perspectives. *Children, Youth and Environments*, 22(1), pp.152-177.
- Kind, B., Skår, M., Køhler, B., Øian, H., Vistad, O. I., Andersen, O., & Gundersen, V. (2014). Friluftsliv i Norge anno 2014 - status og utfordringer (Vol. 1073, pp. 98 s. : ill.). Trondheim: Norsk institutt for naturforskning.

- Korsvold, T. (2005). *For alle barn!: barnehagens framvekst i velferdsstaten*. Oslo: Abstrakt forl.
- Kunnskapsdepartementet. (2011). Rammeplan for innholdet i og oppgåvene til barnehagen (pp. 61 s. : ill.). [Oslo]: Kunnskapsdepartementet.
- Larsen, A. K., & Slåtten, M. V. (2014). Mot en ny pedagogisk lederrolle og lederidentitet? . *Journal of Nordic Early Childhood Education Research*, 7(5), 1-19.
- Lillemyr, O. F. (2009). *Taking play seriously: children and play in early childhood education : an exciting challenge*. Charlotte, N.C.: Information Age Publishing.
- Little, H., & Wyver, S. (2008). Outdoor play - does avoiding the risks reduce the benefits? . *Australian Journal of Early Childhood*, 33(2), pp. 33-40.
- Lysklett, O. B. (2013). *Ute hele uka: natur- og friluftsbarnhagen*. Oslo: Universitetsforl.
- Miljøverndepartementet. (2000-2001). *St.meld. nr. 39 Friluftsliv - en veg til høgare livskvalitet*. Oslo: Miljøverndepartementet.
- Muñoz, S.-A. (2009). Children in the Outdoors - a literature review. Forres: Sustainable Development Research Centre.
- Mårtensson, F. (2004). *Landskapet i leken: en studie av utenomhuslek på førskolegården*. Alnarp: Swedish University of Agricultural Sciences.
- Niklasson, L., & Sandberg, A. (2010). Children and the outdoor environment. *European Early Childhood Education Research Journal*, 18(4), 485-496. doi: 10.1080/1350293X.2010.525945
- Sandell, K., & Sörlin, S. (2008). *Friluftshistoria: från "hårdande friluftslif" till ekoturism och miljöpedagogik : teman i det svenska friluftslivets historia*. Stockholm: Carlsson.
- Sandseter, E. B. H. (2013). Når det kile i magen, må æ bare flir og hyl!: betydningen av barns risikofylte lek. In Ø. Kvello (Ed.), *Barn i utvikling* (pp. S. 178-194). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- SSB. (2014). Barnehager, 2013, endelige tall. Retrieved 24.02., 2015, from <http://www.ssb.no/utdanning/statistikker/barnehager>
- Storli, R., & Hagen, T. L. (2010). Affordances in outdoor environments and children's physically active play in pre-school. *European Early Childhood Education Research Journal*, 18(4), 445-456. doi: 10.1080/1350293X.2010.525923
- Tordsson, B. (2003). *Å svare på naturens åpne tiltale: en undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen*. Oslo: Norges idrettshøgskole, Institutt for samfunnsfag.
- Tordsson, B., & Vale, L. S. R. (2013). Barn, unge og natur: en studie og drøftelse av faglitteratur *HiT Rapport* (pp. 117 s.). Porsgrunn: Høgskolen i Telemark.
- Änggård, E. (2009). Skogen som lekplats - Naturens material och miljöer som resurser i lek. *Nordic Studies in Education*(02), 221-234.

Blikk for det uforutsigbare - svømmebasseng i mosen og dyr med øyne på hvert bein

Friluftsliv i barnehagen

Kari-Anne Jørgensen, *Førsteamanuensis, Høgskolen i Buskerud og Vestfold*

Studien som presenteres i denne artikkelen tar utgangspunkt i doktorgradsavhandlingen: «What is going on out there? What does it mean for children's experiences when the kindergarten is moving their everyday activities into the nature – landscapes and its places? » (Jørgensen, 2014)¹. Forskningsprosjektet, var en del av et NFR finansiert prosjekt: «Barnehagens rom, materialitet og barns meningsskaping», og det av prosjektene som var rettet mot barnehagebarns bruk av naturområder i nærmiljøet.

Friluftslivet for små barn forgår ikke bare på fritiden, men også i barnehagen. Å være ute og vektlegging av den frie, selvforvaltende leken er ansett som et særtrekk ved de skandinaviske barnehagene (Halldén, 2009), et kulturelt fenomen. Leken og uteaktivitetene er knyttet til naturopplevelser i nærmiljøet, naturkjennskap, ferdigheter og erfarings basert kunnskap.

Å forstå mer av hvordan barn erfarer og lærer i natur er viktig fordi bruk av naturområder i nærmiljøene er en pedagogisk praksis som er utbredt i barnehagene. Denne praksisen er formelt forankret i Rammeplanen for barnehagens oppgaver og innhold (Kunnskapsdepartementet, 2006). I denne planen er friluftsliv nevnt eksplisitt i forbindelse med uteliv. Emner som bruk av natur, kjærlighet til natur og det å være ute hver dag gjennom hele året er inne både i generelle føringer og i flere fagområder.

Ved å være ute sammen med barn i to naturavdelinger i en barnehage med barn i alderen fra 1,5 år til det året de fylte 6 regelmessig over en periode på 10 måneder fikk jeg en unik mulighet til å observere, samtale og følge dem i deres aktiviteter. Tid og rom, det å være på de samme stedene sammen med barna, oppleve samme landskap og steder var viktig for både hvordan jeg beskriver og hvordan jeg kom til å forstå barnas erfarings og læringsprosesser. Jeg observerte hvordan barna skapte mening ut fra 'det uforutsigbare', som landskapselement, vegetasjon og løse materialer. De fire hovedtemaene jeg går inn på i denne artikkelen er:

- Barns sanselige og kroppslige erfaringer og de 'ville stedene'
- Leken og en lekende væremåte som elementer av betydning for læring gjennom fiksjon og fakta
- Miljøoppmerksomhet, åpenhet, undring
- Den frie leken og gruppedannelser, en arena for demokratisk dannelse

Alle temaene kan knyttes til friluftsliv som et kulturelt fenomen, der naturopplevelse og sammenhengen mellom natur og kultur er sentralt.

Barnehagens friluftsliv - natur, opplevde landskap og steder

Friluftslivbegrepet omfatter opplevelser i natur (Miljøverndepartementet, 2001). Friluftsliv i barnehagen foregår innenfor en institusjonell ramme i barnehagens nærrområder. Fordi begrepet

¹ Hva skjer der ute? Hva betyr det for barn når barnehagens hverdag flyttes inn i naturlandskaper og naturlandskapet steder?

natur kan tolkes vidt er det behov for en avgrensning. Natur i barnehagenes nærområder er ikke uberørt natur, tvert imot er det gjerne naturområder med en stor grad av kulturpåvirkning. Med begrepet natur-landskaper referer jeg til utmarksområder, som er dominert av naturlig og stedegen flora og fauna som endrer seg med årstidenes variasjoner uten at de systematisk kultiveres av mennesker. Det omfatter turområder, rekreasjonsområder for bading og båtliv i sommersesongen, skogen er for mange en bærskog og soppskog på sensommer og vinter.

Mens den ene gruppen jeg fulgte daglig reiste med båt ut til en ubebodd øy var den andre gruppen i skogen med base noen hundre meter fra barnehagens hovedbygning. På øya fantes det mange kulturhistoriske spor. Der kunne menneskelig aktivitet spores helt tilbake til bronsealderen. Fra nyere tid er det hustuffer og rester etter hagebruk fra bosetting og rester etter anlegg og bygninger fra den tiden øya var eid av forsvaret. Basen til skogsgruppa lå i et skogsområde som var mye brukt som turområde. Denne gruppen hadde også selv etablert enkle anlegg i skogen som en gamme i tre, en enkel utedo, en bål plass med benker og tau til klatring.

Bildene under viser landskap der barnehagegruppen hadde sin hovedbase.

Fig. 1 Inn i skogen

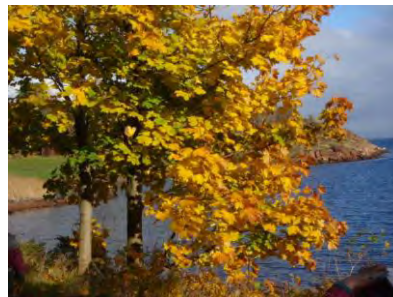

Fig. 2 Øylandskap

Begge bildene viser naturlandskap sett utenfra. Det var når jeg fikk gå med barna inn i disse landskapene at deres steder og deres opplevelser trådte frem.

Et landskap er gjerne en betegnelse på et større område. Områder sett utenfra kan ha særpreg ut fra vegetasjon og topografi så de kalles som skoglandskap, kystlandskap, fjell landskap(Christensen, 2002). Samtidig er ikke landskap bare noe vi ser på fra utenfra perspektiv. Landskap er områder vi lever i og ferdes gjennom dermed blir våre opplevelser av landskap er preget av egne erfaringer og kulturell forståelse. Det er ulike måter å beskrive landskap på. En geometrisk kart, med symboler og nøye oppmålte avstander mellom punkter, mens det opplevde stedet er knyttet til den enkeltes opplevelser(Bollnow, 1971). Dette skillet mellom geometrisk og opplevd sted er viktig i forhold til hvordan vi forstår og beskriver landskaper og steder. Edward Casey, geograf og filosof, skriver inn opplevde landskap og steder som vesentlig i forhold til hvordan vi forstår oss selv og andre ikke bare mennesker, men også andre levende organismer(Casey, 1993, 2007). Det er i det opplevde landskapet og på det opplevde stedet relasjoner dannes.

Det forgår en internasjonal debatt om hvordan barn som en følge av strukturendringer i samfunnet og økt urbanisering mister tilgang til fri lek og grønne områder (Chawla, 2002; Louv, 2009; Maynard, 2007). Ut fra et slikt scenario blir det å undersøke og forstå mer av hvilke erfaringer de barna som får være ute i natur dominerte landskap får, og hvordan de tar dem videre i forhold til sin egen utvikling og læring viktig.

Metodevalg

Barnas kroppslige uttrykk og observasjon av barnekroppen i bevegelse var avgjørende for valg mitt av metode. Teoretisk er studien forankret i Merleau Pontys eksistensielle fenomenologi med kroppen som senter for hvordan vi skaper mening og forstår verden (Merleau-Ponty, 1962). Bevegelse, sanseinntrykk og meningsskaping er flettet i hverandre og forstås som en helhet.

Metodetilnærmingen er etnografisk med en intensjon om å komme tett på, beskrive og forstå. Empirien er basert på deltakende observasjon i felt og består av feltnotater, foto og samtaler med barna. Målet var å få innsikt i barnas erfaringer og meningsskaping. Som forsker ville jeg aldri få tilgang til hva det enkelte barn erfarer og opplever. Imidlertid ble medopplevelsen et viktig grunnlag for mine beskrivelser og mine tolkninger. Jeg så hvordan skiftninger i lys, endringer i underlaget, vind, vann, sjikt og tetthet i vegetasjon gav ulike bevegelsesutfordringer og skapet stemninger som ble tatt videre i leken. Tidligere etnografiske studier av barns lek har vist at dette er metoder som gir tilgang til kunnskap om barns sosial samspill og barns lek kultur (Corsaro, 2003; Singer, Kernan, Corsaro, Swinnen, & Assen, 2011). For å forstå og tolke hvordan barn skaper mening var det en utfordring å skrive frem den sanselige dimensjonen ved barnas erfaringer og meningsskaping. Studien er i så henseende inspirert av etnografen Sarah Pink som gjennom flere studier viser hvordan multi-sensoriske og visuelle beskrivelser er knyttet til menneskers opplevelser av miljø (Pink, 2007, 2009). Beskrivelser som omfatter lukter, synsopplevelser, smaker og lydinntrykk.

Data presenteres som korte fortellinger illustrert med foto. Fortellingene representerer tema som kom frem gjennom narrativ analyse (Corsaro, 2011; Polkinghorne, 1995). Den narrative analysen er basert på foto, feltnotater fra observasjoner og samtaler. Barna var aktive medspillere i forhold til konstruksjon av data, både gjennom det de fortalte og ved at de aktivt tok meg inn i sine aktiviteter. Informasjon om steder og leketema fra barna fungerte som viktige korrektiv i forhold til mine observasjoner og tolkninger. Analysen representerer sentrale tema. Å gjøre feltarbeidet regelmessig over en lenger tidsperiode var viktig av flere grunner. Jeg ble bedre kjent med og kom tettere på barna. Det gav også ett innblikk i hvordan endringer i løpet av en dag, over flere dager og gjennom ulike årstider påvirket barnas erfaringsverden.

I tråd med etiske føringer fra Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) er alle barna er anonymiserte. I tillegg til foreldrenes samtykke om at deres barn kunne delta i studien, var også barna informerte om hvorfor jeg var der og at jeg var spesielt interessert i deres steder og hva de gjorde der. De kunne velge å svare eller ikke når de ble spurt. Barna kunne også si ja eller nei til å bli fotograferte eller til at jeg tok bilder av et av deres steder. Om de var opptatte eller av andre grunner ikke ønsket at foto skulle tas sa de nei. Imidlertid var det mer vanlig at jeg ble invitert inn til deres steder og inn i leken.

Barns sanselige og kroppslige erfaringer og de 'ville stedene'

Varierte naturlandskaper åpner for et mangfold av sanseinntrykk. Selv når vi stopper opp, og kanskje særlig da, var barna utforskende og i bevegelse. Det var interessant å observere hvordan sanseopplevelser var sammenflettet med barnas bruk av landskapet og deres konstruksjon av steder.

Utdrag fra feltobservasjon august:

Vi har nettopp kommet ut til lysningen i skogen der barnehagegruppas leirplass ligger gjennom et hull i steingarden. Ryggsekkene er hengt opp på «garderobetrete», en veltet trestamme med greiner som fungerer som knagger. Selv de minste når opp og kan henge fra seg sin egen sekk. Etterpå beveger barna seg løpende og lekende i små grupper, eller en og en til steder rundt leirplassen. De gir hverandre små tegn som et nikk, et hopp eller en arm som svinger på en gren. De små bevegelsene oppfattes som signal som initierer og driver leken. Innholdet i leketemaene preges av stedene barna er på. I halvmørke under ei skjørtegran er det skapet et rom og der drives det frisørsalong og spionvirksomhet. Ved siden

av grana er det en stor stein. Barna bruker overflaten på sidene til klatre tak og flaten på toppen til å ligge på.

Rommet under skjørtegrana gav skygge og skjul mens den stor kampestein ved siden av grana ble definert inn som 'seng'. Når jeg ble invitert inn i 'salongen' kjente jeg endringene i temperatur og så hvordan skyggen under grana gav et dunkelt lys. Overflaten på steinen var hard og litt ru, men barna fant høyden passende når de skulle drive spionvirksomhet og overflaten passende til at den kunne fungere som sove og hvileplass. Løse materiale ble også brukt inn i leken. Barna kjente på og tok i bruk kvister, steiner og kongler som ble skapt om til hårbørster, spionkamera, våpen og mat.

Når barnegruppen var på vandring ble endringer i landskapet brukt til å finne nye steder i leken.

Utdrag feltobservasjon under en liten ekspedisjonstur i skogen, oktober:

Det lukter regn og fuktig skog og sola har nettopp brutt gjennom skydekke. Per og Ola, to femåringer halvveis løper og halvveis klyver oppover en bratt skrent. Et høyt rop og en glad stemme, det er Ola som melder til barna lenger nede: «Vi fant en villa!» Han legger til: «Den med den fineste utsikten! Vi ser helt til havet». Ola peker og markerer på den måten et lite område rundt en markert knaus dekket av et moseteppes som brer seg bakover platået og det vide utsynet de har den andre veien. Så legger begge seg ned på en mosedekket flate bak «villaen». Per: «Her er det fineste, her er det et svømmebasseng». Barna legger seg på bakken. De kan kjenne det myke moseteppet med hele kroppen, lukte mosen og se opp mot skyene. De leker at de ligger og flyter sammen i 'villaens svømmebasseng'.

Mangfoldet av sanseinntrykk synes å fremme åpenhet for stedenes opplevelsesmuligheter. Ved å være i bevegelse, se, kjenne på og utforske landskapet ble felles lek fortellinger utviklet og nye steder skapt.

Også på øya gjorde jeg lignende observasjoner. Det første landskapet jeg så barna forsvinne inn i når de kom dit var en 'hundremeterskog' der barna var i skjul. Denne skogen kalte jeg 'Gjemmeskogen'. Fra utsiden så 'gjemmeskogen' ut som villnis under et belte av blokkmark. Der inne hadde barna skapt sine egne steder og det fantes et nettverk av stier mellom stedene. Der inne eksisterte en verden skjult for de som var utenfor skogen, med barns egne steder og et nettverk av stier mellom stedene. Jeg fikk tilgang til dette området og ble fulgt gjennom det av barn som var lommekjent der inne. Barna hadde eget 'atelier' med bregner som pensler, en stor stein som var blitt til en 'heis', en einer som fungerte som 'rakett' og et 'sykehus' plassert i en nisje under noen busker. Overflater, underlag, vegetasjons sjikt, lukter, smaker, lyder var viktige for stedenes egenart. Stedene og veiene mellom dem var tilpasset barnas kropp. Det var mulig for barn å bevege seg ved å klatre over, krype inn i og gjennom landskapet. At de kunne bevege seg dels skjult mellom stedene gav en ekstra spenningsdimensjon og en mulighet for å utvikle leken uforstyrret.

Fig.3 Svømmebasseng

Fig. 4 Atelier med pensler

‘Sansenes polyfoni’, sansenes flerstemthet, er et uttrykk brukt av den franske filosofen Bachelard om det mangfold av sanseopplevelser vi får når vi vandrer langs en sti gjennom en skog (Bachelard, 1994). Det er underlaget, den stadig skiftende vegetasjonen, lyset, lukter og lyder som skaper dette mangfoldet. Begrepet ‘sansens polyfoni’ var gjenkjennelig i det mangfoldet som var tilstede i barnas omgivelser. Et sanselig mangfold som påvirket fortellingene, det sosial samspillet og dermed også barnas erfaringer og læring.

Barna var ikke ute i en uendelig villmark der naturen gikk sin gang uten noe spor av kulturpåvirkning. Men de var i landskap som bød på det jeg kaller ‘ville steder’. Steder med preg av det uforutsigbare. Der overflatene, grunnen de gikk på var ujevn og dels dekket av planter i ulike sjikt. Lys og skygge varierte og forandret seg. Det var mulig å forsvinne og å ha oversikt. Disse små ‘ville stedene’ utfordret fantasi og kreativitet og gav opphav til felles historier og leketema.

Skal barn for tilgang til slike ‘ville steder’ vil det å beholde landskap med innslag av villnis, knauser, steiner og trær vil være viktig også i tilrettelagte og urbane områder.

Å erfare og lære - en lekende væremåte som elementer av betydning for økologisk læring gjennom fiksjon og fakta

Ungene viste også en åpenhet og nysgjerrighet i forhold til det miljøet de var i. De var i ett dynamisk samspill med landskap som hadde levende, grønne miljø, ofte med et rikt biologisk mangfold. I den selvforvaltede leken observerte jeg at fiksjonen i fantasileken var ofte var sammenflettet med en økologisk forståelse og kunnskap.

Den selvforvaltede leken er lek som er initiert og drevet av barna selv. Gjennom samspill med hverandre og ved å være i varierte naturmiljø fikk barna rike erfaringer som dannet grunnlag for læring. Først når erfaringer settes i sammenheng med tidligere erfaringer og erkjennelser er det læring (Dewey, 1938). Et eksempel på hvordan barn lærer motoriske ferdigheter er synlig i hvordan barna ved å være i bevegelse i miljø som gav dem utfordringer etter hvert mestret nye bevegelser. Det å finne, ta på og undersøke gav rike erfaringer, førstehånds erfaringer som la grunnlag for læring.

Gjennom å utforske små dyr gav barnas erfaringer dem ny kunnskap. Barna jeg fulgte var ikke mest opptatte av dyr med store, blanke øyne og myk pels. Derimot var de genuint opptatte av dyr de kunne se og ta på, som sjøstjerner, biller, mark og glassmaneter.

Utdrag feltobservasjon juni:

Jim (3) beveger seg langsomt gjennom vannet på grunna. Hvert skritt er så forsiktig og føttene plasseres med presisjon så han unngår glatte stener og skarpe skjell. Blikket er festet ned mot bunnen. Jim stopper, bøyer seg ned. Når han retter seg opp har han en sjøstjerne i hånden. Han snakker til meg mens han teller: «En – to – tre- fire- fem, den har fem øyne. Den har ett øye på hver bein, er det ikke rart? Så snur han sjøstjernen forsiktig og peker mot midten av den. «Her er munnen»

Jim hadde erfaring med hvor sjøstjernene var å finne, og han hadde også kunnskap om deres biologi og levested. Han hadde sett og undersøkt sjøstjerne flere ganger. Han har lært hvordan sjøstjerner ser og spiser. Ved å se hvor forsiktig Jim håndterte denne sjøstjernen og hvordan han etterpå la den i et kar med saltvann viste han også at han visste hva den måtte ha for å overleve. Samtidig som de var opptatte av fakta kunne Jim og de andre barna gi sjøstjernene navn og leke at de var en slags husdyr. Elementer fra fakta og fiksjon utfylte hverandre og var sammenflettet i fortellingene og i leken.

Fig. 5 Sjøstjernestudie

Fig.6 Dyr med øyne på hvert bein

I skogen var jordløperne populære. Disse små vesenene på skogbunnen med metallaktig overside gikk blant barna under navet «Lilla Billy». En av dem fikk til og med en tur hjem med ei av jentene i et selvlaget terrarium. Dette var selvsagt ikke lov, men da hun røpet hemmeligheten dagen etter kom følgende bemerkning fra en kamerat på fem. «Haha, har du hatt den med hjem, vet du hva den spiser eller??» Han svarer selv: «Den spiser skitt.» Gjennom sin forsiktige håndtering av billen viste jenta kunnskap om hva en jordløper trenger for å overleve gjennom et døgn i en eske; gras, jord og luft. Guttens supplerende kommentar viste at han visste hva denne skapningen spiser. Dette er økologisk kunnskap. Barna hadde kjennskap til hvor i økosystemet billen hører til og at den ikke overlever lenge utenfor det systemet den er tilpasset for.

Lekenhet og nysgjerrighet var en drivkraft i barnas utforskning. Denne lekenheten var en felles motiverende faktor for hvordan barna utvidet sin erfaringsverden og tilegnet seg en lokal økologisk forståelse. Læringen foregikk i stor grad i samspill med andre barn og det å ta på undersøke følge etter og skape steder for små medskapninger tilpasset dyrenes behov. For å fremme denne typen læring var det viktig at barna hadde tid og rom for å undersøke og undre seg sammen.

Miljøoppmerksomhet, åpenhet, undring

Barna viste stor oppmerksomhet rettet mot den omverden de var en del av. Det handler om tilstedeværelse i og opplevelser av omgivelsene der og da. Naturlandskapet var ikke bare en kulisser, men noe barna var i aktivt samspill med.

Den kjente biologen og miljøaktivisten, Rachel Carson(1965), så det direkte møte mellom barn og natur som viktig, hun innleder sin bok, «The Sense of Wonder», med følgende, sitat:

“If facts are the seeds that later promote knowledge and wisdom, then the emotions and the impressions of the senses are fertile soil in which the seeds must grow”(Carson & Pratt, 1965, p. 1)

Carson beskriver en utadrettet oppmerksomhet mot naturen som åpner for eksistensielle opplevelser. Opplevelser som omfatter både emosjonelt engasjement og samtidig gir grobunn for nysgjerrighet og læring.

Oppmerksomheten viste seg i hvordan barna brukte steder og stemninger til å skape fortellinger og leketema. Når de ferdes i naturmiljøet fant de elementer av det spennende, det skumle eller det behagelige. Dette var blant annet synlig i barnas hvordan ulike landskapselement ble tillagt ulik mening som steinen som ble en seng eller en hest eller mosen som ble til et svømmebasseng. Krabbenes forsvinning og tilbakekomst knyttet til sesongvariasjoner var et emne som gav grunnlag for refleksjoner, undring over hvorfor de var borte tidlig på våren og glede over å finne dem igjen senere på året. Miljøoppmerksomhet er et begrep som rommer nettopp denne tilstedeværelsen i møter med naturmiljøet der og da.

Miljøoppmerksomheten omfattet også en varhet i forhold til endringer, som når vann frøys til is.

Utdrag feltobservasjon november:

Det er frost i bakken og jeg kommer inn til leirplassen i skogen litt etter barna. Tina (4): « Hei, var det ikke moro med bekken?» Jeg : « Bekken?» Tina: « Ja, sklei du ikke eller? Den er ikke våt lenger.»

Bekken vi hadde plasket de siste ukene var forvandlet til en fantastisk sklie, men jeg hadde ikke sett det. Transformasjon av vann medførte endringer som gav opphav til nye lekemuligheter, som å skli, leke med istapper, stå på ski eller forme i snø. Is og snø ble følt på og smakt på. Istapper var pinneiser og sverd. En is stalaktitt som «vokste» opp inne i en hule ble tatt med ned til bålet. Barna som hadde vært inne i hulen og vært med å skapt fiksjonen om den fortrollede familien konstaterte at forvandlingen var total, isen ble til vann. På den måten ble fiksjonen og endringen i naturen også til et fysisk eksperiment.

Barnas oppmerksomhet viste seg i hvordan de tok stedene i bruk, så muligheter og utforsket fenomener. Dette var et grunnlag for at barnas oppmerksomhet i forhold til naturfenomener og hva stedene bød på av lekemuligheter. Å ha en slik åpenhet i forhold til å utforske og skape steder i skiftende omgivelsene på kan tolkes som at barna følte seg trygge i det naturlandskapet de var en del av. Landskapet bød på foranderlighet og gjentakelser.

Arkitekten Norberg-Schultz hevdet i sin stedsteori at vi vil føle oss hjemme i landskapet vi har vokst opp i (Norberg-Schultz, 1992). Vi finner studier som viser at lek i naturen som barn har gitt en tilhørighet og identitet i forhold til å føle tilhørighet til natur landskap som voksen (Chawla, 1994). Selv om vi blir påvirket av landskap og stedserfaringer som voksen kan vi ikke allikevel ikke si noe sikkert om det å ha gode opplevelser i natur som barn fører til av vi tar vare på naturen som voksne. Modeller som viser hvordan barn som får opplevelser i natur trinnvis utvikler en glede ved å være i natur, kunnskap om natur og til slutt ender opp som miljøbevisste mennesker (Bang, Braute, & Koen, 1989; Loftesnes, 1998) viser voksnes intensjoner ikke forskningsbaserte årsaks sammenhenger. Om disse modellen tolkes som om det er en deterministisk utvikling for hva barns opplevelser av natur fører til kan være uheldige. For det første fordi de ikke tar høyde for individuelle og kulturelle forskjeller, for det andre fordi disse modellene kan ta fokuset vekk fra andre utviklingsmuligheter i forhold til barns lek i natur. Barnas miljøoppmerksomhet, deres åpenhet og tilstedeværelse i naturmiljø kan også åpne for kreativitet, fortellerkompetanse, økologisk forståelse og sosialt samspill. For ansatte i barnehagene er det å ha blick landskapets muligheter og å gi barn tid og rom til å utvikle sin miljøoppmerksomhet.

Den frie leken og gruppedannelser, en arena for demokratisk danning

Barna lekte overalt og leken var tilstede i større eller mindre grad hele tiden. Det var en kontinuerlig utvikling av leketema og gruppedannelser, organisatoriske og sosiale strategier og forhandlinger. Om ett eller to barn introduserte ett tema, kunne dette utvikle seg til en eller flere leker på ulike steder.

Feltnotat juni:

Bakuganes² verden bygges i sand. Leketema ble initiert dagen før av to av de eldste guttene gjennom fortelling og lek. En hel gruppe er nå i gang med å skape en verden som er inspirert av dataspill. Borger, våpenlagre, diker, broer, vollgraver og tunneller blir til i sand. Parallelt med byggingen skapes nye fortellinger om kampen mellom gode og onde krefter. En stor borg med kanoner laget av pinner til vern mot en imaginær figur de kaller 'den onde professoren'. Hender former, river ned og bygger opp. Det utforskes hvor mye vann som må tilføres sanda for å kunne konstruere en trapp. To av de minste barna som holder på med

² Fantasisvesen fra et dataspill

vann og bøtter henter vann til en kanal. Det er etter hvert fire fem grupper og konstellasjoner av barn som har funksjoner i forhold til denne leken.

Bakugaleken foregikk over uker i perioder og alle barna på tvers av alder og kjønn var involverte. Leken tok ulike former i forhold til hvor barna var, den kunne være en jage /fange lek i 'Gjemmeskogen' og bygge lek i sanden. Barna kunne ta pauser og for eksempel fiske krabber eller leke på svaberget ved siden av stranda for så å komme inn igjen med en død krabbe som de lekte var et offer for Bakugaene, eller med en planke som kunne være en båt til ett av bassengene.

Denne måten å leke seg inn og ut av et tema på innebar en organisering, delegering av oppgaver, et samspill om et leketema som hele tiden var under utvikling og i endring. Bakugaleken var spesiell fordi den foregikk så lenge. Den omfattet en rekke leketema som ble flettet samme til ulike fortellinger. Det var organiseringer der grupper som barns definerte seg inn og ut av. Oppgaver og funksjoner i leken ble i stor grad ble tilpasset den enkeltes ferdigheter og interesser gjennom at barna fikk eller tok roller i leken. Det kunne være kamp om materialer eller steder. Overraskende ofte løste barna konflikter ved forhandlinger som førte til endringer i regler eller roller. Noen ganger startet enkeltbarn eller en gruppe barna sin egen lek parallelt med den som var i gang.

Barns lekekultur en egen sosial praksis, der det er barna selv som er de skapende aktørene. Samtidig som de tar inn og gjenskaper elementer fra de voksne og den kulturen de vokser opp i (Corsaro, 2003). For dynamikken i utvikling av lekegrupper og tema for leken var tid til å utvikle leken og rom til å gå ut og inn av hverandres lek viktig. Landskapets steder var rom som ble skapt og som gav muligheter for å delta i fellesskap, gå ut av fellesskap og å skape nye fellesskap. Stedene kunne bli til ved at barna gjemte seg bak en stein, fant seg et hus under ei skjørtegran, en motorsykel på en rognegrein og en motorsykelgarasje i et einerkratt.

At leken var selvforvaltende betød ikke at de voksne var fraværende. De var tilstede, gikk inn i konflikter og støttet barn i å komme inn i leke og å initiere egne leker og leketema.

Å kommunisere, forstå hverandre som deltaker i et lekende fellesskap er knyttet til sosialt samspill og medbestemmelse. Den selvforvaltende leken åpner muligheter for det enkelte barn for å uttrykke seg og til å forhandle frem løsninger og nye veier for lekens fortellinger. Et variert naturpreget miljø åpner for et mangfold av løsninger der de som er involvert kan velge ulike strategier for samhandling eller felles deling av steder, veier og materialer. Både variasjonen i landskapet, vegetasjonen og materialenes åpenhet, i forhold til at de ikke var prefabrikkerte, men måtte tillegges en mening. Barna sto frem som aktører med en agenda inspirert av og sammenflettet med det miljøet de var en del av. Det finnes ikke belegg for å si at alle barn som leker i natur utvikler en demokratisk praksis. Men potensialet i å utvikle denne typen praksis ligger i å kunne samhandle, forhandle, reforhandle og utvikle grupper og sosiale strukturer sammen.

Oppsummering

Barnehagen er en arena av betydning for i hvor stor grad og hvordan barn møter natur frem til skolealder.

Artikkelen gir en oversikt over noen funn fra en studie i norske naturbarnehagegrupper der hensikten var å få en større innsikt i barns erfaringer når de er ute hele dagen i natur -landskap og steder.

Tilgang til de 'ville stedene' preget av variert vegetasjon og topografi i og nær barnehagene gir mulighet for bevegelse og utforskning i naturlandskap som gir et mangfold av sanseopplevelser.

Når barna var inne i skogen eller på steder på øya lekte de overalt og nærmest hele tiden. Barns selv forvaltede lek ute i natur utvikler felles fortellinger på grunnlag av felles erfaringer. Fiksjon og fakta gikk inn som en sammenflettet enhet i barnas lek. De viste økologisk innsikt gjennom sine handlinger i leken.

Barns lekende væremåte viste seg som en undrende og undersøkende tilnærming til omgivelsene. Dette åpnet for rike erfaringer som var grunnlag for barnas læring.

Miljøoppmerksomhet handler om en omverden varhet, det å se omgivelsene og å være tilstede der og da. Den åpenheten barna hadde når de var ute i et vekslende naturlandskap var påtagelig. Miljøoppmerksomheten var grunnleggende for deres kreativitet og evne til å se og bruke og skape steder, og i forhold til hvordan de brukte erfaringer som fundament for nye erkjennelser.

Den frie leken i naturlandskap kan være en arena for demokratisk danning. Det unike er barnet som aktør og forvalter av sin egen agenda i samspill med andre barn. Et natur landskap gir rammer for at leken kan utvikle seg over et større område og at barna selv kan skape steder på eget initiativ.

Denne korte presentasjonen av hoved emner fra min studie i naturgrupper i en barnehage er et innspill i forhold til å beskrive og forstå mer av barns erfaringer og meningsskaping i nærnatur.

Friluftslivet er et kulturelt fenomen, der naturopplevelse er sentralt. Det er som andre kulturelle fenomen også i endring. Kultur utvikles gjennom et felleskap, og for fremtidens friluftsliv vil barns muligheter for naturopplevelser i nærmiljøet stå sentralt. Dette vil også være et friluftsliv som i stor grad finner sted innenfor institusjonelle rammer som i barnehagen. Friluftsliv er ikke noe som bare foregår på fritiden og med tanke på rekreasjon.

Alle barn bør ha tilgang på 'ville steder' og grønne landskap i sine nærmiljø. Dette gjelder også barnehager i byer og tettbygde områder.

Derfor er det behov for videre studier der barns meningsskaping og møter med natur slik at vi kan gi gode rammer for en videre utvikling av friluftslivet i barnehagen. Og det er behov for fortsatt å utdanne barnehagelærere med kunnskap om dette feltet.

Referanser

- Bachelard, G. (1994). *The poetics of space*. Boston: Beacon Press.
- Bang, C., Braute, J. N., & Koen, B. (1989). *Naturleikeplassen: ein stad for leik og læring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bollnow, O. F. (1971). *Mensch und Raum*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Carson, R., & Pratt, C. (1965). *The sense of wonder*. New York: Harper & Row.
- Casey, E. S. (1993). *Getting back into place: toward a renewed understanding of the place-world*. Bloomington, Ind.: Indiana University Press.
- Casey, E. S. (2007). *The world at a glance*. Bloomington: Indiana University Press.
- Chawla, L. (1994). *In the First Country of Places : Nature, Poetry and Childhood Memory*. N.Y.: State Univ. of N.Y. Press.
- Chawla, L. (2002). *Growing up in an urbanising world*. London: Earthscan.
- Christensen, A. L. (2002). *Det norske landskapet: om landskap og landskapsforståelse i kulturhistorisk perspektiv*. Oslo: Pax.
- Corsaro, W. A. (2003). *"We're friends, right?": inside kids' cultures*. Washington, D.C.: Joseph Henry Press.
- Corsaro, W. A. (2011). *The sociology of childhood*. Los Angeles, Calif.: Sage.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. New York: Kappa Delta Pi/Touchstone.
- Halldén, G. (2009). *Naturen som symbol för den goda barndomen*. Stockholm: Carlsson.
- Jørgensen, K.-A. (2014). *What is going on out there?: What does it mean for children's experiences when the kindergarten is moving their everyday activities into the nature - landscapes an its places*. (PhD), Gothenburg, Acta Universitatis Gothoburgensis; Gothenburg.
- Kunnskapsdepartementet. (2006). Rammeplan. Retrieved 29.11.2011, from <http://www.regjeringen.dep>.
- Loftesnes, J. M. (1998). *På naturleikeplassen*. Oslo: Sebu forl.

- Louv, R. (2009). *Last child in the woods: saving our children from nature-deficit disorder*. London: Atlantic Books.
- Maynard, T. (2007). Forest Schools in Great Britain: An Initial Exploration. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 8(4), 320-331.
- Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of perception*. London: Routledge.
- Miljøverndepartementet. (2001). St.mld.39 Friluftsliv ein veg til høgare livskvalitet. In S. m. 2000-2001 (Ed.). <https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/stmeld-nr-39-2000-2001-/id194963/>: Regjeringen.
- Norberg-Schulz, C. (1992). *Mellom jord og himmel: en bok om steder og hus*. Oslo: Pax.
- Pink, S. (2007). *Doing visual ethnography*. London: SAGE.
- Pink, S. (2009). *Doing sensory ethnography*. Los Angeles: Sage.
- Polkinghorne, D. E. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 8(1), 5-23. doi: 10.1080/0951839950080103
- Singer, E., Kernan, M., Corsaro, W. A., Swinnen, R., & Assen, N. v. d. (2011). *Peer relationships in early childhood education and care*. London: Routledge.

Alle bilder: Forfatteren

Lek og aktivitet i fri natur - viktig for folkehelsen, men hvordan få det inn i en travel barnehagehverdag?

Ingvil Grytli, Nordiske høyskolen i folkehelsevitenskap (NHV)

Lek og aktivitet i natur bidrar til læring, utvikling og helse for barnehagebarn, og kan bidra til å utjevne sosiale helseforskjeller. Barnehagen har en rolle i å formidle opplevelser og erfaringer med friluftsliv og tur i natur. Men for at det skal bli en del av barnehagehverdagen, trengs målrettet innsats fra flere aktører.

Det er konklusjonen i en kvalitativ mastergradstudie i folkehelsevitenskap. 21 ansatte i 11 barnehager i Midt-Norge ble intervjuet i fokusgrupper. Informantene kom fra barnehager både med og uten et spesielt friluftsfokus, og både pedagoger og fagarbeidere ble intervjuet.

Bakgrunn

I Norge går 90 % av barn fra 1-5 år i barnehage, og mange av disse er i barnehagen flere av døgnetts våkne timer enn de er sammen med foreldrene (1). Barnehagens innhold og kvalitet vil derfor ha stor betydning for barnas opplevelser og erfaringer i tidlig oppvekst. Dette gjelder også opplevelser og erfaringer med lek og aktivitet i fri natur.

Fysisk inaktivitet og de problemene som følger med er av de største folkehelseutfordringene i verden (2). Helsedirektoratets kampanje, «Dine 30», poengterer den store helsegevinsten som ligger i å være fysisk aktiv (3).

Friluftsliv og tur i natur er den formen for fysisk aktivitet de fleste voksne bedriver, og ønsker å gjøre mer av (4). Friluftsliv oppfattes som et velferdsgode, er viktig for livskvalitet, «det gode liv» og god helse i de nordiske land (5). I en studie der det ble spurt om hva turgåing og friluftsliv innebar, var svarene: stillhet, fred og ro, avstressing, sjelefred, naturopplevelse, familieband, mosjon, sosial stimulering (6).

Studier har konkludert med at barn som blir tatt med på friluftsliv, har større sjanse til å drive friluftsliv som voksen enn de som ikke er blitt tatt med (7,8).

Forfatters erfaringer etter å ha vært i kontakt med flere barnehager i ulike kommuner var at det var stor forskjell på hvordan bruk av fri natur inngikk som en del av barnehagens hverdag, og dermed stor ulikhet i barnehagebarns opplevelser og erfaringer med friluftsliv.

De ansatte i barnehagen er barnehagens viktigste ressurs, og det er de som kjenner barnehagehverdagen best. På den bakgrunn var det derfor interessant å få mer kunnskap om barnehageansattes meninger og opplevelser rundt bruk av natur i barnehagen.

Studiens hensikt – forskningsspørsmål

En ønsket gjennom studien å få vite mer om hvilke holdninger, verdier og meninger ansatte i barnehagen har om aktivitet og lek i fri natur som en del av barnehagens hverdag, hvilken rolle de mener barnehagen bør ha for å legge til rette for lek i fri natur, og hvilke faktorer som stimulerer til, eller eventuelt hindrer slik aktivitet i barnehagen.

Metode

I denne kvalitative studien ble det gjennomført 6 fokusgruppeintervju med 21 ansatte. Det var egne gruppeintervju med pedagoger og med ansatte uten pedagogisk utdanning. Det ble også skilt mellom barnehager med og uten et spesielt friluftslivsfokus. Intervjuene ble tatt opp på opptaksenhet og transkribert. Innholdsanalyse etter Graneheim og Lundman ble brukt til å analysere de transkriberte intervjuene (9).

Resultat og diskusjon

Fri natur en god arena for læring og utvikling for barnehagebarn

Fysisk og psykososial utvikling

Hvordan lek og aktivitet virker inn på barna var et av temaene for fokusgruppene. Gjennom analysen ble kategoriene «fysisk og psykososial utvikling», og «læring» identifisert.

Informantene opplevde at bruk av natur hadde en positiv påvirkning på motorikk, styrke og fysisk form. I tillegg opplevde de flere positive virkninger på det psykososiale miljøet barna imellom, og mellom voksne og barn, med mindre konflikter og mer lek og samarbeid barn i mellom, på tvers av alder, kjønn, etnisitet, språk og ferdigheter. Lek og aktivitet i natur ga gode muligheter for at barna kunne avgjøre selv hva de ønsket å gjøre, og for medbestemmelse. Naturen var også en god arena for mestring og prøving av egne grenser. Gode naturopplevelser og glede over å være i naturen ble også poengtert. En informant sa det slik:

«de opplever så mye, altså det kan være en maur som kryper oppover foten, eller det kan være en edderkopp, eller det kan være at vi kommer og ser at elva er kjempestor en dag, altså sånne naturopplevelser, de griper ungene akkurat som det griper voksne... det er viktig å gi dem det grunnlaget når de er helt små – å få glede seg over naturen»

Bilde 1. Tarzan!

Læring

Barnehagen er en pedagogisk arena, og informantene opplevde naturen som en god arena for læring, ikke bare om naturrelaterte tema, men også fag som matematikk og språk og begrep. De opplevde at naturen bidro til at barna ble nysgjerrige og ville finne ut av ting. Ute i naturen fikk de prøve krefter og evner, gjerne i samarbeid. Flere framhevet at naturen stimulerte til fantasilek, at barna ble mer kreative når de ikke hadde mange lekeapparater å forholde seg til.

En informant uttrykte seg slik:

«hvis vi greier å se det som en arena for læring og utvikling, ikke bare på kropp, men på begrep og på natur og på språk og...hele, alle fagområdene faktisk... det er kjempemye læring ute»

WHO understreker at helsen blir påvirket av de omgivelser og det miljø folk lever i. Helse – og folkehelse - kan derfor ikke ses adskilt fra, men må integreres i andre mål i samfunnet (10). Barnehagen som pedagogisk arena vil være opptatt av læring og læringsmiljø. Barnehagens samfunnsmandat er blant annet å « fremme læring og dannings som grunnlag for allsidig utvikling» (11) Bruk av natur i barnehagen kan se ut til å være nettopp en arena for læring og dannings, og dermed for fysisk og psykososial utvikling og helse.

Barnehagen som formidler av friluftsliv og gode opplevelser

Informantene mente barnehagen hadde en rolle i å formidle friluftsliv til barna som en del av sitt samfunnsoppdrag. Kultur og tradisjon var begreper som ble trukket fram som en begrunnelse for det. Barnehagen kunne også bidra til at barn som ellers ikke fikk opplevelser med å være ute i natur fikk slike opplevelser.

barn som kanskje aldri er ute etter at barnehagen (er slutt)...men da har de i hvert fall vært i barnehagen, de har fått et tilbud, og de har fått muligheter som gjør at de klarer å måle seg med norske barn, eller for å bruke det uttrykket da.. at de blir gitt like muligheter til utvikling

At barnehagens ansatte var viktige rollemodeller for barna innen friluftsliv ble poengtert. Gjennom å formidle det positive ved bruk av natur kunne de også påvirke de foreldrene som ikke var vant til å ta med barna på tur i natur til å begynne med det.

En av de største folkehelseutfordringene i Norge er den store ulikheten det er mellom de som har god helse og de med mindre god helse. Helsetilstand følger en sosial gradient, der de med høyest utdanning og inntekt lever lengre og har bedre helse enn de med kortere utdanning og lavere inntekt. Denne gradienten finner en også i barnepopulasjonen (12).

I sentrale dokument er barnehagen sett på som en viktig aktør for å utjevne sosiale helseforskjeller (13). Bruk av natur ser ut til å være et virkemiddel for dette samfunnsoppdraget.

Bilde 2. Venner.

Faktorer som påvirker hvordan barnehagen bruker fri natur

I stor grad var det de samme forholdene som virket stimulerende og hindrende på bruken av natur i barnehagen. Resultatene ble gruppert i kategoriene interne forhold, eksterne forhold og sentrale føringer.

Interne forhold

Bemanning, muligheter for vikar ved sykdom og tilgang til kjente vikarer var faktorer som hadde betydning. Bemanningen hadde størst betydning for barnehager uten fri natur på egen tomt.

Organisering av barnehagedagen, med tanke på når møter og pauser ble avviklet, men også hvordan de organiserte barnegruppene, hadde også betydning.

Holdningen de ansatte hadde til tur og friluftsliv ble trukket fram som en viktig faktor, både fra gruppene som hadde spesielt fokus på friluftsliv og de som ikke hadde et slikt spesielt fokus. Informantene opplevde at kolleger som var negative til å være i natur kunne være en hindrende faktor, mens det motsatte var tilfelle med kolleger som var positive. For de barnehagene som hadde et spesielt friluftsfokus, opplevdes ikke holdning blant ansatte som noen hindring. De ansatte i disse barnehagene ble forespeilet at friluftsliv var en viktig del av barnehagehverdagen allerede før de ble ansatt, noe som sannsynligvis også har betydning for hvem som søker jobb i disse barnehagene.

Sikkerhet var en faktor som virket inn, spesielt ble trafiksikkerhet oppfattet som et hinder, og særlig for de barnehagene som måtte krysse en trafikkert vei for å komme til et friluftsområde. De barnehagene som hadde fri natur på sitt område, eller lå tett ved et naturområde, opplevde ikke disse hindringene på samme måte. Krav om livredningskurs ved bruk av strandområder og vannkanter ble også nevnt som en mulig hindring i å benytte disse naturområdene. Ellers ble ikke krav til sikkerhet ved bruk av natur nevnt som en hindrende faktor av noen av informantene.

Foreldre kunne være både en stimulerende og begrensende faktor. Spesielt i barnehager med friluftsfokus var ofte forventninger fra foreldre at barnehagen skulle ofte ut på tur, gjerne daglig.

Det motsatte kunne være tilfelle i barnehager uten et slikt fokus, informanter opplevde at enkelte foreldre var skeptiske til at barna skulle være ute i dårlig vær og kulde, og at disse barna kunne mangle passende turklær og fottøy.

Eksterne forhold

Av eksterne forhold, som ikke direkte knyttet seg til barnehagens indre liv, var barnehagens beliggenhet nevnt som en viktig faktor. Fri natur på barnehagens eget område ble oppfattet som en kvalitet i seg selv. Det samme gjaldt lokalisering tett ved et naturområde, uten å måtte krysse en trafikkert vei. Denne oppfatningen gjaldt for ansatte både fra barnehager med et spesielt friluftsfokus og barnehager uten et slikt fokus.

En informant sa det slik:

«Jeg tenker beliggenheten vår jeg da...vi trenger ikke å krysse en eneste vei, så kommer vi oss veldig lett opp i skogen... de vanlige turmålene våre ligger bare rett utenfor barnehagen, pluss at vi har en kjempeflott utelekeplass med elv og store hauger...»

Sentrale føringer

Informantene etterlyste et sterkere fokus fra sentrale myndigheter på muligheten som bruk av fri natur i barnehagen har. Barnehagens betydning og mulighet i det samfunnet den er en del av, med lange dager i barnehagen, begge foreldre i arbeid, mange barn fra andre kulturer og et stillesittende samfunn med inaktivitet som en risikofaktor, ble poengtert. Detaljstyring og regulering av tid brukt til lek og aktivitet i natur var likevel ikke ønsket. Informantene mente barnehagene selv var de beste til å regulere det.

Flere mente tilgang til fri natur både i og utenfor barnehagens område burde vært mer fokusert ved bygging av barnehager, og at det var uheldig og uforståelig at naturområder ble utjevnet og erstattet med lekeplasser med lekeapparat.

«det er i hvert fall viktig å tenke på at .. når en skal bygge nye barnehager, at en setter krav til... at i stedet for å ha tre dissestativ(huskestativ), så dropp det dissestativet og la det treet stå da, eller la den bekken renne gjennom barnehagen...»

Pålegg av mye skolerelatert læring i form av ferdige program som var knyttet til stillesittende aktivitet, ble nevnt som en hindrende faktor, da disse aktivitetene kunne gå på bekostning av lek og aktivitet i natur. Informantene framholdt at det var like mye læring ute i naturen, og ønsket et sterkere fokus fra sentralt hold på naturen som læringsarena, i stedet for å sitte med «kort og plakater».

Hindringer og stimuleringsfaktorer var ikke likt fordelt. Det så ut til at de barnehagene som hadde et spesielt friluftslivsfokus ikke hadde de samme hindringene som ordinære barnehager. Holdninger til bruk av natur, både fra ansatte og foreldre, var ingen hindring, da de på forhånd var innforstått med, og positive til, at dette var en naturlig del av barnehagehverdagen. Lokalisering var heller ingen hindring, da disse barnehagene ofte hadde fri natur på egne områder, eller var plassert nær opptil naturområder. Sykdom og endring i barnehagegruppas alder var faktorer som gjorde at de kanskje måtte legge om planene for hvor de skulle på tur, men alternativet var også gjerne frilftsaktiviteter. Disse barnehagene brukte naturen i stor grad som læringsarena, og la det meste av skolebasert læring til naturområder.

Bilde 3. Gode naturopplevelser fra de er små

For barnehager uten spesielt friluftslivsfokus kunne det se ut til at en «oppnopning» av hindringer lett kunne før til at bruk av fri natur ble prioritert vekk. Hvis barnehagen ikke hadde eget naturområde, og lå slik til at de var avhengig av å gå langt, eller krysse en trafikkert vei, ville sykefravær med bruk av ukjente vikarer kunne være faktoren som gjorde at det ble vanskelig å få komme seg ut i naturen. Hvis holdningene til friluftsliv blant ansatte - og kanskje også enkelte foreldre - i tillegg var negative, kunne «oppnopningen» av hindringer bli så stor at slik aktivitet ikke ble gjennomført.

Slik kan en tenke seg at påvirkningsfaktorene mellom barnehager i en og samme kommune kan være så forskjellig at praksisen med friluftsliv og bruk av natur i hverdagen blir ulik fra barnehage til barnehage, med den konsekvensen at førskolebarn i samme kommune fikk svært ulike erfaringer med brukt av natur til lek og aktivitet i sin barnehagetid.

Konklusjon

Ansatte i barnehager erfarer at lek og aktivitet i natur bidrar til fysisk og psykososial utvikling for barna i barnehagen, samtidig oppleves fri natur som en god læringsarena. På bakgrunn av et samfunn i endring, ses barnehagens rolle som viktig for å formidle friluftsliv og gode naturopplevelser, både på grunn av betydningen det kan ha for en helhetlig utvikling, men også med tanke på at positive opplevelser med friluftsliv som barn har betydning for forhold til friluftsliv som voksen. Å få tid og rom til bruk av natur i en travel barnehagehverdag, avhenger imidlertid av en rekke interne og eksterne forhold, i tillegg til at myndighetenes forventninger til barnehagen som virksomhet også vil kunne virke inn. Disse påvirkningsfaktorene kan medføre en svært ulik praksis barnehager i mellom, når det gjelder lek og aktivitet i natur i hverdagen.

Sett i et folkehelseperspektiv, kan bruk av natur i barnehagen bidra til en helhetlig utvikling og helse, og også bidra til å redusere sosiale helseforskjeller. For at det skal bli en naturlig del av hverdagen i barnehager generelt, vil et systematisk og målrettet arbeid fra flere aktører være nødvendig, både ledelse og andre ansatte i den enkelte barnehage, barnehageeiere og sentrale myndigheter.

Studien antyder at det er behov for en tydeligere holdning fra myndighetenes side, både når det gjelder planlegging og plassering av nye barnehager, og prioritering og bruk av friluftsliv og natur til læring, lek og aktivitet i barnehagen.

Referanser

- Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/utdanning/statistikker/barnehager/aar-endelige> (2013)(nedlastet 11.07.2014)
- World Health Organization (2010). *Global recommendations on physical activity for health*. ISBN 978 92 4 159 997 9
- Helsedirektoratet. <http://helsedirektoratet.no/folkehelse/fysisk-aktivitet/dine30/Sider/default.aspx> (nedlastet 11.07.2014)
- Brevik, G. et al. (2011). Fysisk aktivitet; omfang, tilrettelgging og sosial ulikhet. Rapport, Norges idrettshøgskole, Høgskolen i Telemark, Høgskolen i Finnmark, Universitetet for miljø og biovitenskap og Nasjonalt råd for fysisk aktivitet.
- Miljøverndepartementet og Nordisk ministerråd (2009). Naturopplevelse, friluftsliv og vår psykiske helse. Report No.: TemaNord 2009:545
- Vistad, I.V., Krange, O., og Odden, A. (2010). Friluftsliv og livskvalitet – en syntese av forskningsresultat. Landskap i endring Sluttrapport Forskningsrådet: kapittel 7:69-71
- Janz, K.F., Burns, T.L. og Levy, S.M. (2005). Tracking of activity and sedentary behaviors in childhood: the Iowa Bone Development Study. *Am j Prev Med*, vol 29:pp. 171-178.
- Odden, A. (2008) Hva skjer med norsk friluftsliv? En studie av utviklingstrekk i norsk friluftsliv 1970-2004., Trondheim, NTNU, (Doktoravhandling ved NTNU ; 2008:289)
- Graneheim, U.H., Lundman B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness, *Nurse education today* vol 24, pp-112
- World Health Organization (1986) Ottawa Charter for Health Promotion. First International Conference on Health Promotion, Ottawa, 17-21 November. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, http://www.who.int/hpr/NPH/docs/ottawa_charter_hp.pdf
- Kunnskapsdepartementet (2006), Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/lover_regler/forskrifter/2011/forskrift-om-rammeplan-for-barnehagens-i.html?id=631906
- Dahl, E., Bergsli H. og van der Wel, K.A. (2014). Sosial ulikhet i helse: En norsk kunnskapsoversikt. Sammendragsrapport. Oslo, www.hioa.no
- Helse- og omsorgsdepartementet (2010). St.meld. nr. 20 (2006-2007) Nasjonal strategi for å utjevne sosiale helseforskjeller

Nysgjerrig lek: Utforskende dannelse

Jostein Rønning Sanderud (Høgskulen i Sogn og Fjordane) og Kirsti Pedersen Gurholt (Norges Idrettshøgskole)

Merk: Dette manuskriptet er basert på: Sanderud, J. R., & Gurholt, K. P. (2014). Barns nysgjerrige lek i natur: Utforskende dannelse. Nordic Studies in Education, 34, 3–20.

Abstrakt

Presentasjonen undersøker hvilken tiltrekning og betydning lek i natur kan ha for barn. Den bygger på en fenomenologisk-hermeneutisk analyse av observasjoner gjort under en familieleir i regi av Barnas Turlag og er inspirert av teoretiske begrep som affordances, dwelling, nysgjerrighet og dannelse. Presentasjonen drøfter og tolker barns naturlek som en utforskning av barnas egne kroppslige muligheter og begrensninger. Samtidig tolkes barnas tilnærming i lys av begreper om at barna bebor, erfarer og opplever de naturlige omgivelsene på måter som både er spennende, meningsfylte (selv)dannende igjennom det forfatterne kaller *nysgjerrig lek*. Begrepet *nysgjerrig lek* kan tolkes som en alternativ og kompletterende tilnærming til en diskurs som over tid kan sies å ha dominert tolkninger av barns lek i natur, ofte uttrykt som *risikofyllt lek*.

Barn i selvdannende samspill med natur: Nysgjerrig lek?

Studier av barns ofte ville og viltre kroppslige lek i natur har dels vært konsentrert rundt objektive målinger og en søken etter statistiske sammenhenger mellom naturgrunnlagets kvaliteter og barnas motorisk-fysiologiske utvikling (Fjørtoft, 2000). Dels har studiene tatt utgangspunkt i at barn har en naturlig (medfødt) trang etter å søke etter spenning, risiko og fysisk fare gjennom lek i naturmiljøer (Sandseter, 2010). Ved å nærme seg feltet med en kombinert erfarings- og dannelsesteoretisk og fenomenologisk hermeneutisk tilnærming åpnes det for andre tolkningsmuligheter.

Vi vil argumentere for at barns naturlek først og fremst handler om å utforske seg selv, sin (med)verden og sin egen kropps muligheter i interaksjon med de fysiske og sosiale omgivelser de inngår i. Enda mer spesifikt kan vi si at vår oppmerksomhet er rettet mot å undersøke hva naturkontakten - hva sansningene, erfaringene og opplevelsene av vær, vind og naturelementer betyr for barna.

Teoretisk inspirasjon

I dialog med egen empiri og med en fenomenologisk-hermeneutisk tilnærming søker vi å åpne for alternativ fortolkningsramme som kort kan uttrykkes gjennom begrepet *nysgjerrig lek* (Sanderud & Gurholt, 2014). Tilnærmingen er inspirert av økopsykologien til J. J. Gibson (1979) og begrepet *affordances*, sosialantropologen Tim Ingold (2000) sitt perspektiv på *dwelling*, *nysgjerrighet* som motivasjon for utforskning og en sansnings-, handlings- og erfaringsteoretisk tilnærming (Hodkin, 1976, 1985), uttrykt gjennom begrepet *eventyrlig dannelse* (Gurholt, 2010).

Analysen bygger på en grunnleggende forståelse av at barn utvikler sine ferdigheter og forståelser ved å "lese", respondere, sanse og handle gjennom nysgjerrighet og kroppslig samspill med de fysiske og sosiokulturelle omgivelsene de inngår i. Slik blir de aktive medskapere av egne liv (Ingold, 2000, 2011).

Inviterende omgivelser

Hva foregår mellom et barn og et naturelement før en handling finner sted? J.J. Gibson (1979) introduserer begrepet *affordances* for å beskrive hva det er ved omgivelsene som innbyr til en handling. For at treet skal være fint å klatre i, må det ha passe tjukke greiner i passelig avstand fra hverandre samtidig som barnet identifiserer disse egenskapene. Dette betyr imidlertid ikke at ethvert barn vil forsøke å klatre dersom det ser et tre i nærheten. Barnet må også ha lyst til å bevege seg i treet og nødvendige, grunnleggende, motoriske forutsetninger. Selv om J.J. Gibson (1979) presiserer at begrepet *affordances* verken tilhører omgivelsene eller aktøren, men relasjonen mellom aktør og omgivelser, er han kritisert for å vektlegge egenskaper ved miljøet fremfor egenskaper ved barnet for å forklare og forstå hva som skjer i handlingen (Chemero, 2003; Greeno, 1994).

For å gripe hvilke egenskaper det er ved barnet som bidrar til at en handling finner sted, introduserer Greeno (1994) begrepet *ability*. Med begrepet *ability* ønsker han å gripe egenskaper ved aktøren som gjør handling mulig, uten å garantere at spesielle handlinger faktisk vil skje. Slik vi forstår Greeno, åpner begrepet for at det kan være flere faktorer som inngår i aktørens *ability*: Konteksten barnet er i, så vel som barnets biologiske forutsetninger, dets kulturelle bakgrunn og dannelsen kan spille inn.

Vi forstår *affordances* og *abilites* som relasjonelle begrep. Enhver handling blir dermed forstått som et resultat av samspillet mellom miljøets *affordances* og barnets *ability*. At treet har et sett *affordances* betyr bare at mulighetene for handling er tilstede. Sett slik, representerer naturen et kompleks miljø med utallige *affordances* som inviterer til nysgjerrig utforskning, opplevelser og handling som «komponeres» på utallige måter fordi personers *ability* er høyst subjektive og bygger på individets sosiale-, kroppslige- og kulturelle historie.

Kroppsliggjøring av landskaper

Sosialantropologen Tim Ingold (2000) søker å forstå hvordan mennesker bebor og utvikler sine ferdigheter og kunnskap i et økologisk samspill med omgivelsene de inngår i. Ved å veve perspektiver fra sosialantropologi og økologisk psykologi, inspirert av J.J. Gibson og fra fenomenologi inspirert av Heidegger og Merleau-Ponty, hevder Ingold at det mennesker skaper av både fysiske og imaginære former, dannes i “kjølvannet” av kroppslig, sanselig aktivitet i omgang med omgivelsene.

Dette skjer fordi mennesker er handlende aktører og en del av verden, snarere enn konstruktører i og av den. Man tar ikke med seg tanker og ideer til verden. Tankene og ideene er allerede en del av verden. Dermed kan man bare tenke som man gjør når man lever sammen med, og lever seg inn i den. Med dette utgangspunktet mener Ingold at vi ikke kan forstå menneskers aktiviteter og livsførsel som en gjengivelse av eksisterende mønstre, men som en kontinuerlig forming og omforming av eksisterende tanker og former påvirket av de fysiske så vel som av de sosiale omgivelsene.

Nysgjerrighet

Nysgjerrighet ble frem til slutten av 1600 tallet sett på som noe negativt fordi personer som undersøkte ting på egenhånd kunne true samfunnsstrukturer som for eksempel kirkens hegemoni (Steinsholt, 2014). I løpet av 1900-tallet er nysgjerrighet blitt anerkjent som en positiv egenskap som på lystbetonte og oppmuntrende måter motiverer barn til å oppsøke utforskede steder og nye objekter. Nysgjerrighet er med andre ord sentralt for barns læring og utvikling (E. J. Gibson, 1988; Hodkin, 1976, 1985), og har særdeles positive vilkår og muligheter i friluftslivspedagogiske sammenhenger (Becker, 2008a; Gurholt, 2010).

Igjennom sanselig utforskning av det som ennå er ukjent eller fremstår som komplekst, dynamisk og levende knytter barnet meningsfulle relasjoner til omgivelsene (Tuan, 1977); ved å føle barken på stammen til treet, ved å undersøke hva som er bak steinen skaper barnet gjentatte erfaringer som

gjør det utforskede til noe kjent – det utrygge blir trygt. Nysgjerrigheten blir en drivkraft som «lokker» barnet til å gjøre seg erfaringer om seg selv og ulike objekter og steder.

Feltarbeid i barns naturlek

For å studere og analysere hvordan barn tar naturen i bruk og hva det betyr for dem ble det gjennomført et feltarbeid på en familieleir arrangert av Den Norske Turistforening (DNT) i 2010. Under familieleiren, som varte i en uke, overnattet familiene i telt. I løpet av leiren deltok 60 barn og 48 voksne på familieleiren. Av disse samtykket foreldrene til 47 barn til å delta i studien. Alle informantene bidro til å generere data gjennom forskerens deltakende observasjon. Relativt raskt utviklet forskeren et spesielt forhold til 7 gutter i alderen 6 – 10 år som fikk status som nøkkelinformanter (Sanderud, 2011).

I tillegg til deltakende observasjon ble det benyttet feltsamtaler, auto-photography og photo-elicitation. *Auto-photography* er en metode der barna tar bilder av noe de finner betydningsfylt og som senere blir gjenstand for forskerens analyse. I *photo-elicitation* bruker forskeren barnets bilder som utgangspunkt for en samtale om bildene og barnas erfaringer og opplevelser. Barna ble rekruttert om morgenen ved at de ble spurt om de vil “ta bilder av dagen i dag”. Totalt ti barn, seks gutter og fire jenter, fotograferte til sammen 598 bilder. Photo-elicitation ble (av forskjellige grunner) gjennomført med 3 gutter.

Gjennom denne metodetriangulering ble barnas handlinger, erfaringer og meningsproduksjon knyttet til forskjellige situasjoner og aktiviteter som barna skapte selv eller ble involvert i, fanget inn og analysert. Bildene ga studien verdifull innsikt i hendelsesforløp, samspill mellom barn og omgivelser, situasjoner, erfaringer og kontekster som ellers hadde vært vanskelig tilgjengelig for forskeren.

Ved å rette blikket mot empiri fra feltarbeidet, vil vi her drøfte hvordan en kan forstå barnas lek i natur i lys av det tidligere omtalte teoretiske rammeverket.

Nysgjerrig interaksjon med verden: Empirisk analyse

Klatring med tau

Trond deltok i aktiviteten «klatring med tau». Av Trond sine 128 bilder som han tok under aktiviteten, er omtrent halvparten, eller 68 bilder, tolket til ikke å være direkte assosiert med selve klatringen.

Et av bildene er av hånden hans som plukker bær. Han forteller at han ikke vet hvilken type bær han plukker: “Det er mine hender som plukker... blåbær eller... noe...”. Bildet viser at det er krekling, noe forskeren gjorde ham oppmerksom på, ved å si: “Dette er krekling. De er litt mindre, svarte og smaker litt annerledes”, hvorpå Trond uttrykte enighet: “Ja, det gjorde de faktisk”. Selv om Trond ikke visste sikkert hvilke bær han plukket, smakte han på dem.

Han tok også bilder av andre barn som klatret, og av voksne, i tillegg til portrettbilder av seg selv. På bildene skjærer han grimaser og viser ulike tegn med fingrene foran ansiktet. Bildene viser også andre barn med egne kameraer som tar bilder av Trond. Trond forteller videre at han hadde bildekrig med en voksen. I denne leken var om å gjøre å unngå å bli tatt bilde av med den andre sitt kamera.

Organisert klatring følger formaliserte regler og innebærer mye venting på tur, som kan invitere til passivitet. Mange barn brukte imidlertid «pausen» til å leke uten voksnes innblanding, som å «gå på bærtur» eller utforske elementer og forhold som spontant fanget deres oppmerksomhet. Utforskning av naturens smak og barnas egen smaksans, og relasjonene til andre barn og voksne gjennom aktiviteter som bildekrig, utfordret barnas erfaringer og eksisterende forståelsesrammer ved at barna hele tiden «jaktet på» og undersøkte nye oppdagelser. Dette kunne være både kjente,

lite kjente og ukjente objekter, som for eksempel bær. Når barna på egenhånd slik satte i spill situasjoner de ikke nødvendigvis kjente utfallet av, kan aktivitetene bli oppfattet som både spennende, risikable eller skumle og tiltrekkende, selv om de ikke nødvendigvis innebar fysisk fare. Like fullt kunne aktivitetene være utfordrende, meningsfylte og lærerike. Erfaringene ble satt inn i større sammenhenger der flere sanseinntrykk og erfaringer ble vevet inn i nye helheter.

Sammen med observasjonene ga bildene innblikk i hvordan andre aktiviteter enn den organiserte klatringen var minst like engasjerende og meningsfulle – sett fra barnets perspektiv.

Dersom erfaringene og perspektivene ovenfor sammenliknes med begrepet risikolek og kategorien *lek i høyden*, som ofte knyttes til fysisk fare, ser vi at det ikke nødvendigvis er den fysiske risikoen alene eller spesielt som virker tiltrekkende og aktivitetsskapende. En alternativ tolkning framkommer: For barnet fremstår det å gjøre erfaringer og oppdagelser på egen hånd, som (minst) like meningsfylt og spennende som den organiserte klatringen, som de fleste relativt raskt utforsket og fikk kontroll over, slik den her ble organisert.

Stian klatrer i et tre

Mens Stian ventet på tur til å klatre i stupet, begynte han på eget initiativ å klatre i ei tynn bjørk like ved klatreveggen. Bjørka hadde en diameter på størrelse med en tennisball, med greiner så tynne at de bøyd seg når han klatret i dem. Etter hvert som han nærmet seg toppen, svingte bjørka og la seg sakte over på siden. Stian slapp treet når han var rett over bakken og landet støtt og elegant på beina. Han hadde god kroppsbeherskelse og kontroll over gravitasjonen, bjørkas seighet og fleksibilitet, og sin egen kropp. Stian ble observert å klatre med sikre og kontrollerte bevegelser.

For Stian var ikke treet lenger bare et tre. Han «så» mulighetene i treet og tok det i bruk på sin egen måte. Med sin ferd i treet bidro Stian til å omforme mikro-landskapet for seg selv og de andre som så på. Bjørka ble til et utfordrende klatre- og svaiestativ som gav Stian muligheter til å leke med og utforske kroppens og bjørkas egenskaper, muligheter og respons. Ser vi Stian sin klatrelek i og med bjørka i lys av begrepet om det *eventyrlige*, kan drivkraften og spenningen tolkes å ligge i en nysgjerrighet for det ukjente, og en (ut)prøvende søken etter svar på grunnleggende spørsmål som: Hvem er jeg, og hva kan jeg klare? Hva tåler treet? Hva skjuler omgivelsene rundt meg? Den sitrende følelsen av prøvende usikkerhet, kan være tiltrekkende og et mål eller en drivkraft i seg selv. Barna blir trukket mot det som er ukjent nettopp fordi utfallet er åpent og dermed spennende i seg selv.

Med det den tyske sosiologen Oevermann kaller strukturell optimisme (Becker, 2008a), kan barn som har tillit til egne ferdigheter sies å ha en indre bevissthet eller intuisjon om at «det helst vil gå bra» i det de gir seg i kast med å utforske omgivelsenes muligheter og grensene for egne evner.

Ser vi på klatreveggen og treet som lekekamerater (jf. Steinsholt, 2010) kan klatreveggen oppfattes som mer forutsigbar og kontrollerbar, med et begrenset antall muligheter som kan utforskes. Treet derimot “oppfører” seg mer som en levende eller i hvert fall som en mer dynamisk samspillspartner. Bergveggen kan fort bli en bauta som «lar barna klyve på seg», uten å lee en mine. Dette står i kontrast til bjørka som kanskje kan sies «å ville riste» barnet av seg. Klatreveggen forholder seg i ro og lar barna holde på så lenge de har lyst, krefter og får lov av turlederne. Fjellets former og overflater forblir uforanderlige og tilbyr de samme takene hver gang, selv om alternativer finnes. Det som i første omgang oppfattes som uforutsigbart og ukjent, blir fort utforsket og brakt under kontroll. Som Trond uttrykte det: *“Det ble lett etter hvert, men det var jo vanskelig på starten da, fordi da hadde jeg jo ikke klatret der før.”*

Stian sin kroppslige lek med bjørka gir han, om vi følger Merleau-Ponty, erfaringer ikke bare om det som berøres, om barken på treet eller bevegelsene i stammen. Det gir erfaringer om hans egen kropp, om å balansere og å være i balanse, og om å være forankret i tilværelsen, på måter som kan utfordre og utvide barnets forståelseshorisont, og skape bevissthet om egen eksistens (Abram, 1996;

Merleau-Ponty, 1994). Han erfarer kroppslig bjørkas seighet og styrke; dens former, overflater og svingende fleksibilitet samt gravitasjonskraftens grep i egen kropp. Dette dynamiske, komplekse, bevegelige og til dels uforutsigbare samspillet mellom Stian og bjørka, rommer noe «mer» eller annet enn gjennomtenkte og funksjonelle bevegelsesløsninger som finnes i konstruerte «motorisk-pedagogiske» lekestativ. Uforutsigbarheten og dynamikken som treet tilbyr, gir rom for en allsidig og helhetlig stimulering av sanser som vanskelig lar seg overføre til andre igjennom språk.

Nysgjerrig lek: Hit-og-dit og ett skritt fram

En oppsummering av disse observasjonene kan ta flere retninger og kontrasteres eller utvikles i lys av ulike tolkninger og perspektiv på barns lek i natur. En debatt som særlig har fanget vår interesse, er den forskningsinteressen som nasjonalt og internasjonalt er knyttet til spørsmål om sikkerhet og risiko (Knight, 2009; Sandseter, 2010)

Nysgjerrig lek sikter mot å videreutvikle en alternativ, og bredere teoretisk tilnærming (jf. Sanderud & Gurholt, 2014), med sikte på å utvikle ny kunnskap og nye begreper som kan fange nyanser i barns erfaringer fra lek-i-natur. Begrepet *nysgjerrig lek* åpner for at det kan være mer enn fysisk fare barn opplever som spennende, meningsfylt og altoppslukende. Det er ikke nødvendigvis fysisk fare barnet først og fremst søker når det klatrer i et tre, leker i en bekk eller utforsker om noe er spiselig. Det kan like gjerne være den sitrende uforutsigbarheten knyttet til mestring og opplevelse av situasjoner med ukjent utfall – og hvilken ny kunnskap dette kan bringe.

Gjennomgående for flere av Sanderud (2011) sine observasjoner er at barnas lek ikke først og fremst handler om å utsette seg for fysisk fare, men utfordringer der de kommer i fare for å velte sine forståelser. Slik vi forstår det leder nysgjerrigheten barna stadig inn i situasjoner der utfallet ikke er gitt på forhånd. Også dette kan oppleves som risikabelt ved at små og store kriser oppstår. Leken som ble observert på leiren var ofte preget av en undersøkende undring i et kroppslig, lekende samspill med omgivelsene; av stadige «hit-og-dit» bevegelser i skjæringspunktet mellom det kjente og ukjente. Som en del av denne nysgjerrige og undersøkende leken, kan og vil, situasjoner som innebærer fysisk fare oppstå.

Det kan også være stadig nye muligheter i naturmøtet, for å kunne begi seg inn i det ukjente for å utfordre og utforske seg selv og de omgivelser en inngår i, med den risiko det måtte innebære – dog uten at det nødvendigvis er forbundet med fysisk fare (Becker, 2008b; Gurholt, 2010). Slik kan naturkontakt gjennom lek og annen aktivitet tolkes som måter barna kan gjøre seg kjent med kroppens og livets eksistensbetingelser, muligheter og omgivelser på – på måter som samtidig er (selv)dannende (Sanderud & Gurholt, 2014).

Begrepet *nysgjerrig lek* åpner, slik vi ser det, for en tolkning som framhever at barna først og fremst søker å vinne erfaringer og innsikt i grunnleggende spørsmål som: Hvem er jeg, hva kan jeg (klare), hva er det som omgir meg, og hvilken plass har jeg i tilværelsen og i verden?

Hva så? Praktiske konsekvenser

Tre sentrale stikkord for å stimulere barn til mer nysgjerrig utforsking kan være *invitasjon*, *tillit* og *tid*. Ved å *invitere* til stimulerende (natur)områder, gi *tid* til utforskning og samtidig ha *tillit* til barnas skapende prosesser, fremfor at pedagogen utøver sterk kontroll med hva som skal skje, kan barnets egen nysgjerrighet lede mot utfordringer og utforsking av det barna selv finner interessant. Slik vil barnet aktivt ta del i skapningen av sine egne komplekse og meningsfylte erfaringer, kunnskaper og ferdigheter. Noen barn vil kanskje ta i mot invitasjonen med en gang, mens andre må i større grad stimuleres og støttes – eksempelvis med en oppgave før leken kommer ordentlig i gang. Med invitasjoner som for eksempel «hva ligger under steinen der?» eller «bli med å se hvordan fuglen i kassa har det i dag?» kan barnet ledes inn i til dels selvstendige oppdagelsesreiser. Spørsmål som barna selv kan finne svar på er lette for pedagogen å stille i naturmiljøer og mulighetene er også gode

for at barna selv finner spørsmål og mysterier de vil lete etter svar på dersom de bare får tid og rom til det.

Referanser

- Abram, D. (1996). *The spell of the sensuous: perception and language in a more-than-human world*. New York: A Division of Random House, Inc.
- Becker, P. (2008a). The curiosity of Ulysses and its Consequences – In Search of an Educational Myth of the Adventure. In P. Becker, J. Schirp, & C. Weber (Eds.), *Other ways of learning* (pp. 199–210). Marburg: BSJ.
- Becker, P. (2008b). What happens if...? The unfamiliar is all around us - Always. About the necessity of the element of unfamiliarity in the education process and its relationships to adventure. In P. Becker, J. Schirp, & C. Weber (Eds.), *Other ways of learning* (pp. 155 – 180). Marburg: BSJ: BSJ.
- Chemero, A. (2003). An Outline of a Theory of Affordances. *Ecological Psychology*, 15(2), 181–195. doi:10.1207/S15326969ECO1502_5
- Gibson, E. J. (1988). Exploratory Behavior In The Development Of Perceiving, Acting, And The Acquiring Of Knowledge. *Annual Review of Psychology*, 39, 1–41. doi:10.1146/annurev.psych.39.1.1
- Gibson, J. J. (1979). *The ecological approach to visual Perception*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers.
- Greeno, J. G. (1994). Gibson's affordances. *Psychological Review*, 101(2), 336–342. doi:10.1037//0033-295X.101.2.336
- Gurholt, K. P. (2010). Eventyrlig pedagogikk: friluftsliv som dannelsesferd. In K. Steinsholt & K. P. Gurholt (Eds.), *Aktive liv* (pp. 175 – 203).
- Hodkin, R. A. (1976). *Born Curious. New Perspectives in Educational Theory*. London: John Wiley & Sons.
- Hodkin, R. A. (1985). *Playing and Exploring. Education through the Discovery of Order*. London: Methuen.
- Ingold, T. (2000). *The perception of the environment: Essays in livelihood, dwelling and skill*. London: Routledge.
- Ingold, T. (2011). *Being Alive*. Oxon: Routledge.
- Knight, S. (2009). *Forest Schools and Outdoor Learning in the Early Years*. London: SAGE.
- Merleau-Ponty, M. (1994). *Kroppens fenomenologi*. Oslo: Pax Forlag.
- Sanderud, J. R. (2011). *På leir med Barnas Turlag: Om å være barn på en familieleir i regi av barnas turlag*. Norges Idrettshøgskole.
- Sanderud, J. R., & Gurholt, K. P. (2014). Barns nysgjerrige lek i natur: Utforskende dannelses. *Nordic Studies in Education*, 34, 3–20.
- Sandseter, E. B. H. (2010). *Scaryfunny. A qualitative Study of Risky PLay Among Preschool Children*. Norwegian University of Science and Technology.
- Steinsholt, K. (2010). Vi må miste oss selv for å finne oss selv igjen. In K. Steinsholt & K. P. Gurholt (Eds.), *Aktive liv* (pp. 101–119). Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Steinsholt, K. (2014). *Nysgjerrighetens pedagogikk*. Trondheim: Akademia.
- Tuan, Y.-F. (1977). *Space and Place. The perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Friluftsliv i framtidens skole

Fag og fagovergripende kompetanse i det 21. århundre
Kirsti Pedersen Gurholt, Norges idrettshøgskole

Abstract

Naturkontakt, naturerfaringer og naturopplevelser (ferdsel og opphold i natur), omtalt som *friluftsliv*, *utflukter*, *skolehage*, *leirskole*, *turer*, *idrettsaktiviteter*, *ekskursjoner* og *undervisning i det fri* har vært en del av skolens virksomhet siden begynnelsen av 1900-tallet. Med Mønsterplanen 1974 blir begrepet friluftsliv mer synlig i skolens læreplaner, som navn på et sammensatt læringsområde og en tverrfaglig arbeidsmåte, gjennom fagene Kroppsøving, Naturfag og Orienteringsfag, og det obligatoriske emnet Miljø- og naturvern. Trenden forsterkes med den reviderte mønsterplanen 1987. Med L97 blir friluftsliv en del av skolens overordnede målsetting og fagovergripende virksomhet fra barnehager til høyere utdanning. Flere landsdekkende initiativ har de siste tiårene inspirert og støttet enkeltlæreres og skoler arbeid med å omsette visjonene i praktisk læring, organisert gjennom naturbarnehager, uteskoler, Læring i Friluft, Forum for friluftsliv i skolen og Den naturlige skolesekken.

Et regjeringsoppnevnt utvalg, *Ludvigsenutvalget* oppnevnt 2013, har som formål «å vurdere grunnopplæringens fag opp mot krav til kompetanse i et framtidig samfunns- og arbeidsliv». Høsten 2014 leverte utvalget delinnstillingen *Elevenes læring i fremtidens skole. Et kunnskapsgrunnlag* (NOU 2014:7). I innstillingen finner vi få kunnskapsspor som peker i retning av natur og friluftsliv som viktige kunnskaps-, opplevels- og læringsområder i framtidens skole. Målet med dette innlegget er å identifisere kunnskapsbehov og stimulere til utvikling av forskningsbasert kunnskap om og begrunnelser for hvorfor og på hvilke måter naturerfaringer, naturopplevelser og friluftsliv kan være vesentlig for «å forberede elevene til livet i og etter skolen».

Bakgrunn og tema

Tittelen på foredraget er ambisiøs: *Friluftsliv i framtidens skole*. Det er selvfølgelig umulig å si noe sikkert om framtiden. Intensjonen her er å stimulere til forskning om:

- Hvorfor bør friluftsliv være en del av skolens kompetanseområder, også i framtiden?
- Hva slags kompetanser kan friluftsliv i skolen bidra med?

Konkret utgangspunkt for å reise disse problemstillingene her, er en delinnstilling med tittelen *Elevenes læring i fremtidens skole. Et kunnskapsgrunnlag* (NOU 2014: 7), som ble levert høsten 2014, av et regjeringsoppnevnt utvalg ledet av professor i pedagogikk Sten Ludvigsen, Institutt for pedagogikk ved Universitetet i Oslo. *Ludvigsenutvalgets* mandat er å utvikle et oppdatert kunnskapsgrunnlag for grunnopplæringen i framtidens skole – avgrenset til de neste 30 år. Mer spesifikt er utvalgets formål «å vurdere grunnopplæringens fag opp mot krav til kompetanse i et framtidig samfunns- og arbeidsliv»¹. I en fotnote begrenses mandatet «til alle fag i grunnskolen og fellesfagene i videregående opplæring (norsk, matematikk, naturfag, engelsk, samfunnsfag og kroppsøving)». Kroppsøving, hvor friluftsliv er ett av hovedområdene, er i dag det eneste gjennomgående praktisk estetiske fellesfag i skolen, og skolens tredje største fag.

¹ <http://blogg.regjeringen.no/fremtidensskole/42-2/>

I kunnskapsgrunnlaget for *Elevenes læring i fremtidens skole* bruker Ludvigsenutvalget begrepet friluftsliv 3 ganger. Alle gjenfinnes i kapittel 6 som omtaler «Fag i grunnopplæringen» (s. 84 og s. 90): Første gang brukes begrepet i omtale av begrunnelser for Naturfag i videregående skole, slik faget var utformet i R94-planen:

«... undervisningen i naturfag skulle bidra til at elevene forstår sammenhenger i naturen og samfunnet ... Læreplanen slo fast at skolefaget består av biologi, fysikk og kjemi. I tillegg var friluftsliv og bærekraftig utvikling en del av faget» (NOU 2014: 7, s. 84).

Andre og tredje gang begrepet friluftsliv blir omtalt, er i beskrivelsen av Kroppsøving i gjeldende læreplan, Kunnskapsløftet (K06). Ludvigsenutvalget skriver:

«Dagens kroppsøvingsplan har noe ulike hovedområder på de forskjellige hovedtrinnene. 1.–4. årstrinn: Aktivitet i ulike rørslemiljø. 5.–7. årstrinn: Idrettsaktivitet og Friluftsliv. 8.–10. og Vg1–Vg3: Idrettsaktivitet, Friluftsliv og Trening og livsstil» (NOU 2014: 7, s. 90).

Utover dette omtaler ikke utvalget friluftsliv som begrep eller lærings- og kompetanseområde. Delinnstillingen går ikke nærmere inn i noen av hovedområdene i Kroppsøvingsfaget, og vurderer dermed ikke disse, verken slik de er utformet i dag eller i tidligere læreplaner. Det har fått høringsuttalelser fra kroppsøvingfaglige miljøer til å kritisere utvalget for manglende kunnskap om og forståelse for Kroppsøving som skolefag; langt på vei synes utvalget å sidestille faget kroppsøving med den organiserte idrettens aktiviteter og verdier (Spord Borgen, 2014). Videre kritiseres utvalget for ikke eksplisitt å vurdere hvilke kroppsøvingfaglige kompetanser som vil være viktige i framtidens skole og samfunn, og dermed for å gå baklengs inn i framtida (Leirhaug, 2014). Utvalget bygger ikke på en ikke oppdatert, kunnskapsbasert forståelse av kroppsøvingfaget i skolen (Spord Borgen, 2014).

Hvorfor bør så nettopp friluftsliv, som ikke har status som skolefag, omtales særskilt i denne utredningen? Er ikke det å forvente for mye? Kanskje det! Utfra skolens overordnede formål og nasjonale satsinger som Friluftsliv i skolen og Den naturlige skolesekken, og nasjonale helse- og miljøpolitiske målsettinger (Miljøverndepartementet, 2013), kan en argumentere for at friluftslivsperspektivet har relevans. I følge skolens lovpålagte formål skal skolen «bidra til å utvide kjennskapen til og forståinga av den nasjonale kulturarven» og å lære elevene «å tenkje kritisk og handle etisk og miljøbevisst»², to perspektiv som har stått sentralt i legitimeringen av friluftsliv og naturopplevelser i skolen (KUF, 1996). Dersom utvalget hadde sett nærmere på hovedområdene i Kroppsøving i K06, som grunnlag for å vurdere hvilke kompetanser elever kan og bør utvikle gjennom kroppsøving, hadde utvalgets medlemmer kunnet lese følgende:

«Hovedområdet friluftsliv omfattar kompetanse som trengst for å kunne ferdast i og verdsetje opphald i naturen. Det skal leggjast vekt på lokale friluftstradisjonar, bruk av nærmiljøet og korleis ein kan orientere seg og opphalde seg i naturen til ulike årstider.»³

² Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa (opplæringslova). (Kunnskapsdepartementet, 2015). www.lovdatab.no

³ Kroppsøving har samlet sett 869 timer i løpet av 13 skoleår. I tillegg kommer 78 timer organisert fysisk aktivitet som ikke omfatter pedagogisk virksomhet. http://www.udir.no/Upload/larerplaner/Fastsatte_lareplaner_for_Kunnskapsloeftet/Grunnskole_og_gjennomgaende/Laereplan_i_kroppsoeving_130612.pdf

Mot denne bakgrunn og det engasjement mange som deltar på denne konferansen har vist gjennom mange år for å styrke friluftsliv i skolen, mener jeg det er relevant å løfte fram kunnskap og aktuelle forskningstema som kan bidra til å belyse hvorfor og på hvilke måter naturerfaringer, naturopplevelser og friluftsliv kan ha relevans i skolens kroppsøving og tverrfaglige undervisning og læring i et utvidet klasserom (Jordet, 2007) — for det Ludvigsenutvalget kaller fagovergripende kompetanser i fremtidens skole.

Natur som forståelse og handling i «Elevens læring i fremtidens skole»

Det er ikke umiddelbart tilgjengelig hva slags naturbegrep — naturforståelse og naturkunnskap, Ludvigsenutvalget legger til grunn for sine vurderinger og anbefalinger. Utvalgets billedvalg, for eksempel på forsiden av delinnstillingen (NOU, 2014: 7) og på hjemmesidene (i tiden før foredraget ble holdt), kan være en tilnærming til kunnskap om hva slags naturbegrep og naturkompetanse utvalget mener er viktig å bygge framtidens skole på. Det er sterke visuelle symboler som her er tatt i bruk, blant annet i form av en lyspære som stadig går igjen. Dels synes det å være slik at lyspæra kapsler inn, dels lyser opp utsnitt av en framtidssisjon som gjengis i et gjennomgående blå-grønt fargespekter. Dels er det som om framtidssamfunnet og verden speiler seg i lyspæra. Flere tolkninger kan være mulige. For eksempel kan det være slik at lyspæra skal symbolisere et opplyst, lyst og optimistisk framtidssilde? En framtid innkapslet i moderne teknologier? Ingen alternative energikilder er å se, ei heller alternative økologiske samfunnsmodeller. Mot en dus, konturløs bakgrunn skimter vi imidlertid en storby. Framtida er urban; det er ett gjennomgående perspektiv i utvalgets innstilling.

Figur 1: Forsiden av Ludvigsenutvalgets delinnstilling *Elevenes læring i fremtidens skole*, NOU, 2014: 7.

Mens framtidssamfunnet framstår i duse nyanser og vage/abstrakte former, danner veien inn i framtiden en markert grå kontrast. En asfaltert, to-felts bygdevei skjærer gjennom et irrgrønt, spirende kulturlandskap. Umiddelbart minner landskapet om områder vi finner i lavereliggende bygder på Østlandet. Et friskt kulturlandskap i klar luft, mot en bakgrunn av truende urban smog? Eller kan det være et (kunstig) drømmeparadis? Her er ingen fjell, fjorder eller elver. Ingen mennesker eller barn som leker, går, jogger, sykler eller plukker blomster. Det er ingen som arbeider med eller på jorda. Ingen som beveger seg på måter vi gjenkjenner som kroppsøving, friluftsliv, idrett eller rekreasjon. Her er det ingen som sanser, smaker og lukter. Ingen som beundrer skjønnheten eller livssammenhengene til sommerfuglen under lupen!

Budskapet i slike billedvalg bør nødvendigvis ikke leses *for* bokstavelig, eller trekkes for langt. Men det er grunner til å tro at de er resultat av bevisste valg. Mennesket har gjennomgående en marginal, stilisert og passiv tilstedeværelse i det framtidsbildet som tegnes. «Menneskeringen» på «verdenssymbolets oppside» indikerer muligens et framtidssamfunn der alle inngår i et verdensomspennende fellesskap og i noe som kan tolkes som gjensidighet i ansvar for hverandre og for verden? Symbolet kan minne om FN-symbolet og angir muligens et perspektiv om framtidens barn og unge som verdensborgere.

I undersøkelser av den tekstlige framstillingen, kommer et gjennomgående naturvitenskapelig naturbegrep og kunnskapsperspektiv fram. Digitale søk etter natur- og friluftslivsrelaterte begrep i Ludvigsenutvalgets delinnstilling NOU 2014: 7, viser at begrepet *naturopplevelse* ikke finnes i vokabularet. Det gjør heller ikke begrepene *naturkompetanse*, *naturerfaring* og *naturkunnskap*. Begrepet natur gir 100 treff; de fleste av disse finnes i avsnittet om «Naturfagene», og inngår i ulike sammenstillinger: *naturfag* brukes 65 ganger, *naturvitenskap* 12, *naturfaglig* 7, *naturlig* 8 og det engelske *nature* 10.

Begrepet *bærekraftig* forekommer femten ganger, mens *miljø* får 75 treff og knyttes til avsnittet Læringsresultater og Kompetanser i det 21. århundre. Blant utvalgets overordnede kompetanser framover nevnes klimaendringer og global oppvarming blant de «utfordringer som må løses i fellesskap». Utvalget peker i denne sammenhengen på at verden står overfor et etisk dilemma: Forventningene om videre velstandsutvikling lar seg vanskelig forene med bærekraftig utvikling.

Ludvigsenutvalgets naturbegrep og naturforståelse uttrykkes i delinnstillingen på to kontrasterende måter gjennom den tekstlige og den billedlige formen. Mens den tekstlige framstillingen vektlegger en naturvitenskapelig kunnskapsforståelse, uttrykker den billedmessige tilnærmingen menneskers forhold til naturen som abstrakt, estetiserende og passiviserende. Det går ikke klart fram av innstillingen hvordan forholdet mellom disse to skal forstås. Oppsummert; det er lite som tyder på at utvalget ser det som viktig eller nødvendig at barn og unge i framtidens skole tilegner seg førstehåndserfaringer og kunnskap om hva levende natur har betydd, og betyr, for menneskers livsgrunnlag, livsutfoldelse og livskvalitet.

Utvalgets naturbegrep er i hovedsak et tradisjonelt og teoretisk naturvitenskapelig. Det er viktig og sentralt. Det paradoksale er at utvalget ikke berører problemstillinger knyttet til naturens symbolske og praktiske betydninger. Flere forskningsspørsmål trenger på: Hva slags og på hvilke måter skapes barns og unges kunnskaper og handlingskompetanser gjennom naturvitenskapelig, samfunnsvitenskapelig og opplevelsesvitenskapelige tilnærminger? Hva slags naturkompetanser er avgjørende for å løse utfordringer utvalget identifiserer som globale, etiske dilemma; å forene forventningene om videre velstandsutvikling, klimautfordringer og bærekraftig utvikling? Videre i foredraget vil jeg skissere 5 forskningsområder eller tema som kan fylle kunnskapsbehov når det gjelder skolens rolle som formidler og skaper av kunnskap om naturopplevelser, naturerfaringer og friluftsliv.

Begrunnelser for friluftsliv i framtidens skole

Natur og friluftsliv – mangfoldig og dynamisk kulturarv

Friluftsløk og utflukter i natur har vært del av skolens virksomhet siden begynnelsen av 1900-tallet. Med Mønsterplanen av 1974 kom friluftsliv inn som et selvstendig begrep i læreplanen. Etter gjeldende læreplan, Kunnskapsløftet (K06) er friluftsliv et hovedområde i Kroppsøvfaget som blant annet skal forankres i lokale tradisjoner. Med andre ord oppfattes friluftsliv i skolen som et sammensatt og dynamisk kulturelt felt. Breivik (1978) hevder for eksempel at friluftsliv kan sies å ha to ulike opphav, som senere danner grunnlag for stadig nye differensieringer: Ett opphav finner vi i naturromantiske ideer og i borgerskapets søking etter felles nasjonal identitet, som vokste fram i siste halvdel av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet. Her er begreper som naturopplevelse, turglede for turens egen skyld og forestillinger om at det finnes en særegen nasjonal kulturarv sentrale. Den andre tradisjonen har utgangspunkt i omformingen av mangesidige lokale, nyttebaserte former for høsting og ferdseil *til* rekreasjon og fritidsaktiviteter; i lokale tradisjoner der det ikke alltid eksisterer noe klart skille mellom hva som oppfattes som arbeid og fritid, nytte og nytelse (se også Pedersen, 1999).

Også reformpedagogiske ideer som vektlegger barn som aktive, lekende og lærende individer har inspirert friluftsliv og naturopplevelser i skolen, og kommer til uttrykk gjennom begreper som *utelek*, *uformelle idrettsleker*, *uteskole*, *turer og sosialt samvær i nærmiljøet*. Friluftsliv i grunnskolen rommer, i historisk og samtidig perspektiv, varierte aktiviteter som ikke kun er forbeholdt naturmiljøer et særlig «urørt preg». Skoleperspektivet åpner for å problematisere både friluftsliv- og naturbegrepet, og for å ta utgangspunkt i den enkelte skoles stedlige kontekst, lærernes erfaringer og barns og unges bevegelseslyst og utforskertrang (Gurholt, 2008). Mangfoldet i praksiser og forståelsesmåter gir enkelt skoler anledning til å arbeide med barns læring på undersøkende, kreative og kritiske måter for å møte elevenes interesser og behov (Gurholt, 2010).

Naturen inviterer til aktivitet og refleksjon – i et livsløpsperspektiv

Naturmiljøer inviterer til variert aktivitet og livsutfoldelse. Natur og uteområder er våre viktigste arenaer for fysisk aktivitet. Ulike naturområder innbyr til ulike former for naturkontakt, naturerfaringer, mestring og ikke minst opplevelser. Naturen inviterer til å skli og gli på snø og is. Trær, store steiner, svaberg og fjell «vil bli klatret», og i vann kan en svømme, stupe, bade, padle, seile, fiske. Noen bevegelsesmåter er universelle eller endrer seg svært langsomt; som for eksempel det å gå, løpe, hoppe opp på og ned fra, klatre, svømmes, kipper, måter å stå på hendene på, kaste seg rundt osv.. Det å gå er friluftslivets sentrale og mest stabile aktivitet i dag som før. Hver ny generasjon har behov for å lære å mestre egen kropp, alene og i samhandling med andre, og i ulike natur- og kulturlandskap. Samtidig skapes nye teknologier og i samspill med landskapets kvaliteter skapes stadig nye bevegelsesmåter, ferdigheter, former for samvær og opplevelser. Kort sagt, nye kulturelle uttrykk og ny mening skapes, som uttrykkes nye estetiske normer, ideer og behov.

Et særlig kjennetegn ved norsk natur, er markerte årstidsvariasjoner, som både byr på mestringsutfordringer og rike opplevelsesmuligheter. Ofte sterke opplevelser. Forventningene om at noe uforutsett vil komme til å skje, skaper spenning og motivasjon. En vet ikke hva, eller når, noe vil skje, bare at noe uventet kan komme til å skje. Et overraskende regnvær, en flomstor elv, et tre som har falt, en ankel som forstues... Sterke opplevelser genererer behov for å fortelle og reflektere over hvor en har vært, hva som har hendt, og hva det som hendte, betyr. Barn og unge ønsker å leve eventyrlig; natur og friluftsliv gir rike muligheter for nettopp det, tilpasset den enkeltes forutsetning, interesser og behov. På tur i natur inngår barn og unge også i forpliktende fellesskap, som forutsetter og «krever» evne til samhandling og samarbeid, der alle bidrar til å finne løsninger på de utfordringer som stadig oppstår, og de praktiske oppgaver som må gjøres, for at alle skal ha det bra. Tur i natur krever at alle tar ansvar og

viser omsorg, for seg selv, sine medelever, og for naturen. Slik sett er friluftsliv et eksempel på fagovergripende tema som rommer muligheter for at elevene kan arbeide med naturkunnskap, -erfaringer og -opplevelser på måter som knytter sammen fagkunnskaper fra naturvitenskap, samfunnsvitenskap og humaniora, til helhetlig kunnskap på flere områder som Ludvigsenutvalget hevder det blir stadig mer påtrengende å ha kompetanse om.

Internasjonal og nasjonal forskning viser at tid brukt ute til selvstyrt, nysgjerrig og utforskende lek utvikler barns kroppslige erfaringer og motoriske kompetanse (Sanderud & Gurholt, 2014; Waite, 2011; Beames et al., 2011; Fjørtoft, 2001). Forskning indikerer at barn og unge som har muligheter til mye utelek, og turer i nærmiljøet med familie og venner i oppveksten, og som har tilgang til hytte (Statistisk sentralbyrå, 2012), beholder interesse for friluftsliv eller har erfaringer, kunnskaper og ferdigheter som skal til for å ta aktivitetene opp igjen, i voksen alder. Livsfasesvingninger er ikke noe nytt fenomen. Også barn og unge i dag gir uttrykk for at de ønsker å bosette seg nær grønne områder og ser for seg en framtid der egne barn er like heldige som de selv har vært, og får anledning til mye utelek og turliv. Forskning om skolens og barnehagenes betydning for å skape interesse for natur og friluftsliv, er begrenset. Enkelte studier kan tyde på at skolen har begrenset betydning, for disse som er født omkring 1980-1990; det er få som uoppfordret nevner at skolen har hatt avgjørende betydning for deres friluftslivsinteresse (Gurholt, 2014). Datamaterialet er imidlertid begrenset.

Digitalisering av barns og unges hverdag - nye forutsetninger for læring

Digitalisering av samfunnet og av barn og unges hverdagsliv, øker. Bruken av mobiler, skjermbrett og sosiale medier har et omfang vi ikke kjenner de langsiktige effektene av. Digitaliseringen kan representere en forskyvning av erfaringsmuligheter og realitetsorientering; av tilstedeværelse og kommunikasjon, som radikalt endrer vilkårene for barn og unges praktiske, sosiale og emosjonelle læring. Kunnskap og erfaringer formidles i økende grad digitalt og danner viktig grunnlag for de unges erfaringsverden. Mye kan tyde på at utviklingen i vårt eget land, som i mange vestlige postindustrielle samfunn, representerer en forskyvning bort fra førstehåndsopplevde og multi-sanselige, kroppslige erfaringer og møter med naturlige, kulturelle og sosiale andre, og har et omfang vi ennå ikke kjenner konsekvensene av (Frost, 2010).

I løpet av to-tre generasjoner er barns og unges tidsbruk endret fra fri bevegelseslek ute til stillesittende, digitalisert lek inne. Naturkunnskap, naturerfaringer og naturopplevelser blir i økende grad formidlet digitalt, og ikke lenger nødvendigvis kroppslig sanset og erfart med lukter, smak, fysiske utfordringer og berøringer av vind og kulde eller spektakulære solnedganger. Mye taler for at naturkontakt, naturerfaringer og naturopplevelser vil bli mer, ikke mindre, viktig i årene framover. Det gjelder også behovene for organisert opplæring i natur. Internasjonalt blir slike sammenhenger tematisert (Roberts, 2012), for eksempel også av mange i europeiske kontekster (Becker & Schirp, 2008). Mer tid brukt innendørs og mindre tid brukt ute til selvstyrt, nysgjerrig og utforskende lek i grønne områder kan føre å redusere barnas kroppsbeherskelse, mindre førstehåndserfaringer i verden og redusert sosial kompetanse. Noen hevder til og med at bidrar at mer utelek kan forhindre økende nærsynthet blant barn og unge! Interessen for *outdoor learning* i ulike former – ofte inspirert av nordiske uteskoler og friluftslivstradisjoner, har vært økende de siste tiårene. Det er behov for forskningsbasert kunnskap som undersøker hvordan natur og friluftsliv som aktivitets- og kunnskapsområder kan bidra til å knytte individuelle, samfunnsmessige og globale klima- og miljøutfordringer sammen. Kunnskapsbehovet og omstillingsbehov er ukjent.

Skolen når alle barn

Økende urbanisering er et trekk ved samfunnsutviklingen både i Norge, Europa og globalt, og som kan endre betingelsene for og innholdet i mange barns erfaringer og læring i det daglige. Presset på grønne områder i byområder vil øke, samtidig som klimaendringer og andre miljøutfordringer endrer ytre rammer for en del aktivitetsområder, for eksempel som følge av midlere, våtere og mer vindfulle vintre. Samtidig fører økt innvandring til større kulturell variasjon blant elever, foreldre, skoler og nabolag. Summen er faktorer som kan bety reduserte muligheter for naturkontakt i det daglige en og dermed til økt behov for organiserte tilbud og opplæring.

Sosiale ulikheter mellom barn og unge øker, nasjonalt og globalt. Forskning viser at barn av høyt utdannede foreldre, som har god økonomi og tilgang til hytte, er mest aktive i friluftsliv og andre aktiviteter utendørs, og markert mer aktive enn barn av foreldre med innvandrerbakgrunn (Statistisk Sentralbyrå, 2011; 2014; Sandberg, 2012). Økt innvandring innebærer at flere barn og unge har foreldre som ikke kjenner norsk natur og kulturelle tradisjoner. Samtidig uttrykker mange barn og unge ønsker om å lære å mestre natur og spesifikke ferdigheter, for å kunne leve aktive, interessante og «eventyrlige» eller meningsfulle liv. Blant annet har søkningen til friluftslivslinjer i folkehøgskoler og i høyere utdanning vært de siste to tiårene vært økende. Skolen og kroppsøvningsfagets betydning for å inkludere og skape forutsetninger for meningsfull deltakelse og opplevelser av mestring *for alle*, øker.

Relevansen av friluftslivsfaglig kompetanser kan hevdes å være økende. En grunn til dette er endringer i barns og unges tidsbruk fra fri bevegelseslek ute til stillesittende, digitalisert lek inne (Becker, 2008; Skår, m fl., 2014; Sandberg, 2012). Andre forhold kan være slike som har sammenheng med at kroppslige og sanselige erfaringer i møte med ulike former for natur med lukter, smak, utfordringer fra terreng, berøringer av vind, kulde, vann og sol, utgjør en kunnskapskontekst og en erfaringsrikdom som er av eksistensiell karakter, og som ikke uten videre kan erstattes virtuelt (Frost, 2010; Sanderud & Gurholt, 2014). Men det reiser også spørsmål om hvordan digital og kroppslig læring, formell og uformell læring i skoler og organisasjoner, inne og ute, *gjensidig* kan bidra til å forberede barn og unge for framtidens utfordringer på måter som oppleves som meningsfulle og samtidig er fysisk aktive og bære bærekraftige.

Friluftsliv i framtidens skole vil være urbant

I arbeidet med å planlegge dette foredraget, har jeg hatt Gamlebyen skole i Oslo i tankene, som i en norsk kontekst kan tjene som et «ekstremt urbant eksempel», som av enkelte har vært trukket fram for å underbygge en oppfatning om at natur og friluftsliv ikke vil være realiserbart i framtidens skole! Gamlebyen skole ligger sentrumsnært, er flerkulturell og lokalisert i nærheten av flere sterkt trafikkerte innfartsveier til Oslo. Bydelen er under sterk omforming. Her møter «fancy» fornyings- og fortetningsprosesser et mangfold av folk med ulik sosial og kulturell bakgrunn. På spørsmål om det vil være mulig å drive friluftsliv i regi av skoler som Gamlebyen er eksempel på, fram mot og etter 2050, svarer jeg, ja, jeg tror det. I samspill mellom innovativ og framtidsrettet «grønn» samfunnsplanlegging, og pedagogisk nytenkning, tror jeg er mulig å skape progresjon og attraktiv læringsmuligheter, samt det Ludvigsenutvalget kaller dybdelæring og selvregulering. Mulighetene ligger i å koble friluftsliv som «gjørefag», opplevelsesfag og refleksjonsfag.

I gang og sykkelavstand fra skolen finner vi varierte naturmiljøer, som inviterer til aktivitet, naturopplevelse og (kritisk) refleksjon. Det finnes gode betingelser som inviterer til studier og refleksjon over begrepet natur og over relasjoner mellom natur, samfunn og urban kultur, i historisk og samtidig perspektiv. Her er adgang til flere parkområder (for eksempel Ekebergparken og Middelalderparken), kyststien langs havneområdet i Oslo og en strandsone med nye badeplasser i Bjørvika og på øyene utenfor, gjenåpnede elver (Alna og Akerselva) og flere ferdselsårer med preg av uberørthet (Alna-dalen). I dag er det tilrettelagt for

sammenhengende grønne ferdselsårer (med sykkel) fra bykjernen der skolen er lokalisert og langt inn i Oslomarka, med muligheter for varierte aktiviteter, allsidig naturerfaringer og naturopplevelser.

Mulighetene finnes. Læreplanene åpner også for muligheter til å få det til. Utfordringene ligger dels i skolens organisering og evne til faglig nytenkning og evnen til å skape samarbeid og synergier mellom lærere/skolens administrasjon, lokale aktører, frivillige organisasjoner og lærerutdanningene.

Betydninger av naturerfaringer, naturopplevelser, friluftsliv: Pedagogiske problemstillinger, perspektiv og forskningsbehov

I sitt åpningsforedrag framhevet fagstatsråden for friluftsliv, Klima- og miljøminister Tine Sundtoft behovet for og betydningen av et godt kunnskapsgrunnlag for å nå friluftslivspolitikkenes overordnede mål: enda flere skal bli aktive i friluftsliv på måter som ikke forringer naturen og naturopplevelsene for kommende generasjoner. Til grunn la hun *Nasjonal strategi for aktivt friluftsliv 2014-2020* (Miljøverndepartementet, 2013), utarbeidet av Stoltenberg-II regjeringen, som det er tverrpolitisk enighet om, og sitt eget initiativ — den nye Stortingsmeldingen om friluftsliv som er under utarbeidelse. Hun bekreftet at friluftspolitikkenes overordnede mål står fast: å stimulere til «kortreist», ukentlig friluftsliv for alle. Dessuten, den nye stortingsmeldingen vil ha et overordnet mål om å rekruttere barn og unge til aktivt friluftsliv. Statsråden viste her til forskning som viser at familienes rolle er redusert. Derfor må organisasjoner, barnehager og skoler, hevde hun, tillegges større ansvar. Med eget foredragstema i tankene, ga det meg en anledning til å spørre om det er dialog, mellom hennes departement og departementet til statsråden for kunnskap, som er oppdragsgiver for NOU (2014: 7) *Elevenes læring i framtidens skole*. Satstrådens svar var diplomatisk. Uten å svare direkte på spørsmålet, sa hun at hun vanskelig kunne tenke seg en framtidig skole uten friluftsliv. Betydningen vil bli viktigere enn i dag.

Vi trenger et nasjonalt forskningsprogram for friluftsliv, der også pedagogiske problemstillinger får en bred plass. Kunnskapsbehovet er stort og problemstillingene mange. Avslutningsvis vil jeg trekke fram tre områder som sentrale for en mer samlande og strategisk forskning om friluftsliv i skolen og om andre former for tilrettelagt opplæring:

- Fra nasjonale mål, visjoner og læreplaner til realisering og gjennomføring:
 - Fra læreplaner til praktisk undervisning og læring
 - Samarbeid mellom skolen, frivillige organisasjoner, frivillighet/private initiativ
 - Tradisjon, fornyelse og inkludering
- Friluftslivet profesjonalisering:
 - Høgskolestudier og lærerutdanning; forskningskunnskap, praktisk erfaring/læring
 - Frivillige organisasjoner; kunnskapsbehov og karriereveier
- Elevenes forutsetninger, læring og dannelse:
 - Kroppslig læring – erfaringer og ferdigheter
 - Elevers opplevelser og meningsdannelse
 - Sosiale ferdigheter og emosjonell kompetanse
 - Etisk og kritisk refleksjon og natur-/miljøbevissthet

Utvalgte referanser

- Becker, P., & Schirp, J. (Red). (2008). *Other ways of learning*. Bsj: Marburg.
- Beames, S., Higgins, P., & Nicol, R. (2011). *Learning Outside the Classroom. Theory and Guidelines for Practice*. New York: Routledge.
- Breivik, G. (1978). To tradisjoner i norsk friluftsliv. I G. Breivik & H. Løvmo (Red.), *Friluftsliv fra Fridtjof Nansen til våre dager*. (pp.7-16). Oslo: Universitetsforlaget.

- Fjørtoft, I. (2000). *Landscape as playscape: learning effects from playing in a natural environment on motor development in children*. Doctoral thesis. Oslo: Norwegian School of Sport Sciences.
- Frost, Joe L. (2010). *A History of Children's Play and Play Environment*. New York and London: Routledge.
- Gurholt, K.P. (2014). Joy of Nature, *Friluftsliv* Education, and Self: Combining narrative and cultural-ecological approaches to environmental sustainability. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 14(3): 233–246.
- Gurholt, K.P. (2010). «Eventyrlig pedagogikk»: Friluftsliv som dannelsesferd. I Steinsholt, K. & Gurholt, K.P. (red.) *Aktive liv. Idrettspedagogiske perspektiver på kropp, bevegelse og dannelse*. (s. 175–204). Trondheim: Tapir.
- Gurholt, K.P. (2008b). Norwegian *Friluftsliv* as *Bildung*: A critical review. In P. Becker and J. Schirp (Eds.), *Other Ways of Learning*. (s. 131–155). Marburg: BSJ.
- Jordet, A.N. (2007). Jordet, A.N. (2007). *Nærmiljøet som klasserom. En undersøkelse om uteskolens didaktikk i et danningsteoretisk og erfaringspedagogisk perspektiv*. PhD. Oslo.
- Knight, S. (2009). *Forest Schools and Outdoor Learning in the Early Years*. London: Sage.
- Kunnskapsdepartementet (2015). Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova). www.lovdato.no
- Kunnskapsdepartementet (2006). *Læreplan for kroppsøving* (i Kunnskapsløftet). http://www.udir.no/Upload/larerplaner/Fastsatte_lareplaner_for_Kunnskapsloftet/Grunnskole_og_gjennomgaende/Laereplan_i_kroppsoeving_130612.pdf
- Kunnskaps-, utdannings- og forskningsdepartementet (1996).
- Leirhaug, P. E. (2014). Kroppsøvingsfaget baklengs inn i fremtidens skole. http://www.nih.no/om_nih/aktuelt/nih-bloggen
- Miljøverndepartementet (2013). *Nasjonal strategi for et aktivt friluftsliv: En satsing på friluftsliv i hverdagen 2014–2020*. Oslo: Miljøverndepartementet.
- Norges offentlige utredninger (2014). *Elevenes læring i fremtidens skole. Et kunnskapsgrunnlag*. NOU 2014:7. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Pedersen, K. (1999). *"Det har bare vært naturlig!" Friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger*. Doktoravhandling, Institutt for samfunnsvitenskap. Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Roberts, J.W. (2012). *Beyond learning by doing: Theoretical currents in experiential education*. New York: Routledge.
- Spord Borgen, J. (2014). Skandaløst om kroppsøvingsfaget. <http://www.nih.no/om-nih/aktuelt/nih-bloggen/borgen-jorunn-spord/skandalost-om-kroppsoevingsfaget>
- Sanderud, J.R. & Gurholt, K.P. (2014). Barns nysgjerrige lek i natur: Utforskende dannelse. *Nordic Studies in Education*, 34(1), 3–20.
- Sandberg, M. (2012). *"De er inte så mycket ute"*. PhD. Göteborgs Universitet.
- Skår, M., Gundersen, V., Bischoff, A., Follo, G., Pærelliussen, I., Stordahl, G. & Tordsson, B. (2014). *Barn og natur. Nasjonal spørreundersøkelse*. Lillehammer: Norsk Institutt for Naturforskning.
- Statistisk sentralbyrå (2009). *Mosjon, friluftsliv og kulturaktiviteter. Levekårsundersøkelsene fra 1997 til 2007*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- Statistisk sentralbyrå (2012). *Tidene skifter: Tidsbruk 1971–2010*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- Waite, S. (Ed.). (2011). *Children Learning Outside the Classroom*. London: Sage.

Retorik och praktik i förvaltning av friluftsliv i skyddade områden i Sverige

Marie Stenseke, Göteborgs universitet

Retorik och praktik i förvaltning av friluftsliv i skyddade områden i Sverige

Marie Stenseke
Avdelningen för Kulturgeografi
Handelshögskolan, Göteborgs universitet

Naturbevarande och friluftsliv har en gemensam historia...

- Omkring 1900: Nationalparker inrättas och naturvårdsorganisationer skapas
- 1920-30 grönområden uppmärksammas i fysisk planering, för såväl rekreation som naturskydd
- 1960-70: Övergripande naturvårdslag antas (Nordeuropa)
- 1990- Biologisk mångfald

Sveriges första friluftspolitik antogs i december 2010

"Alla människor ska ha möjlighet att få naturupplevelser, välbefinnande, social gemenskap och ökad kunskap om natur och miljö." *Framtidens friluftsliv. Prop 2009/10: 238*

"Havs-, kust- och skärgårdslandskapens värden för fridridsfiske, badliv, båtliv och annat friluftsliv är värnade och bibehållna och påverkan från buller är minimerad." *Precisering Miljömålet om hav i balans samt levande kust och skärgård*

Friluftslivspolitikens 10 mål

- Naturen är **tillgänglig** för alla
- Personligt och **ideellt engagemang** står i centrum
- **Allemansrätten** värnas
- Det hållbara **brukandet** tar hänsyn till friluftslivets behov
- Kommunernas ansvar för den **tätortsnära naturen** är starkt
- Friluftslivet bidrar till **landsbygdsutveckling** och **regional tillväxt**
- **Skyddade områden** är en tillgång till friluftslivet
- Friluftslivet har en given roll i **skolans** arbete
- Fysisk aktivitet och avkoppling stärker **folkhälsan**
- **Beslut om friluftsliv fattas med god kunskap.**

Centrala frågor för en ändamålsenlig och effektiv förvaltning ur ett friluftsperspektiv

- Hur många människor?
- Vilka är de?
- Vad gör de?
- Vilka är deras motiv och förväntningar?
- Finns konflikter mellan olika friluftssintressen?
- Finns konflikter mellan friluftssintressen och andra samhällssintressen?

Hur ser förutsättningarna ut för att integrera friluftsliv i naturvårdsprojekt i praktiken?

- Hur går det till idag? Fallstudier i Kosterhavet och Kinnekulle
 - Inramning?
 - Kunskapsbas?
 - Kompetens?
- Vad behöver förändras/utvecklas för att uppnå målen?

Vad planerar dom för?

Vad är "natur"?
 "Nature" can not be regarded as natural but rather inescapably social, as ideas of nature never exists outside a cultural context. (Cronon 1995)

Vad är "naturvård"?
 Reinvention (Mels 1999)

Autenticitet - en illusion (Lowenthal 1999, Gustafsson & Peterson 2003)

Bevarande – nyttjande (Daugstad et al. 2006)

Kosterhavets nationalpark

Sveriges första marina nationalpark, invigd 2009.

Fallet Kosterhavet:

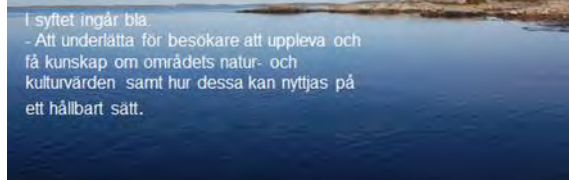
- Flera hundra tusen besökare under sommaren
- Hantering av de höga besöksstrycket var huvudargumentet för en nationalpark på lokal nivå

Syftet med KNP är att bevara ett särpräglat och artrikt havs- och skärgårdsområde samt angränsande landområden i väsentligen oförändrat skick.

I syftet ingår bla.

- Att underlätta för besökare att uppleva och få kunskap om områdets natur- och kulturvärden samt hur dessa kan nyttjas på ett hållbart sätt.

Skötselplanen:

- 4 av 75 sidor i beskrivningsdelen handlar om besökare och friluftsliv. Det handlar i huvudsak om negativ påverkan på miljön
- Plandelen berör i stor utsträckning praktiska friluftsrelaterade frågor
 – toaletter , soptunnor, stigar

Kunskapsunderlag:

- Inget befintligt kunskapsunderlag
- Besökarundersökning med näringslivsfokus gjord av konsult, oklar vetenskaplig kvalitet
- "Friluftsplan" – en karta som togs fram i processen

Kompetens friluftsliv:

Ingen särskild med kompetens inom friluftsliv,

- lokal kunskap används
- biologer mer erfarenhet av tidigare friluftsrelaterade arbeten

-Inget nämnt utbyte med personer med liknande uppdrag i andra nationalparker

Monitoring friluftsliv

- Uppföljning av besökarundersökningen planerad, men ännu ej genomförd 2014.

Slutsatser/reflexioner

- Institutionalisering och professionalisering av friluftsförslag krävs om målsättningar skall uppfyllas

Naturvård på vetenskaplig grund – friluftsliv utifrån trial and error

- **Handläggarnivå:** Traditionen inom naturvård – föreställningen att naturvård handlar om natur
- **Organisationsnivå:** verktyg och arbetssätt inom naturvården är utformade för naturbevarande
- **Paradigmnivå:** Ekosystemperspektivet är otillräckligt för att hantera samhälleliga fenomen som friluftsliv

Slutsatser/reflexioner

- Institutionalisering och professionalisering av friluftsförslag krävs om målsättningar skall uppfyllas
- Former för att integrera friluftslivs förvaltning och naturvårdsförvaltning behöver utvecklas

Använd arbetet med biologisk mångfald som bench marking

Slutsatser/reflexioner

- Institutionalisering och professionalisering av friluftsförslag krävs om målsättningar skall uppfyllas
- Former för att integrera friluftslivs förvaltning och naturvårdsförvaltning behöver utvecklas
- Kunskapsbehovet är särskilt stort beträffande friluftsliv vid strand och på/vatten

Stenseke & Hansen, 2014. From rhetoric to knowledge based actions – Challenges for outdoor recreation management in Sweden, *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, Vol. 7–8, pp. 26–34.

Bladh G, Sandell K, Stenseke M & Emmelin L, 2014. Friluftsliv och naturvård - en komplicerad relation. I Fredman et al. (Red) *Friluftsliv i förändring. Studier från svenska upplevelselandskap*. Stockholm: Carlssons bokförlag, s 237–259.

Stenseke, M. 2012. On the integration of outdoor recreation in nature conservation policies. *Proceedings of the Latvian Academy of Sciences, section "A" Social Sciences and Humanities*, 66 (3) pp 119–128.

Norske verneområder – en arena for det enkle friluftslivet?

Morten Ingebrigtsen Wedege, Miljødirektoratet

Norske verneområder – en arena for det enkle friluftslivet?

Lillehammer, 28. januar 2015, Morten Wedege

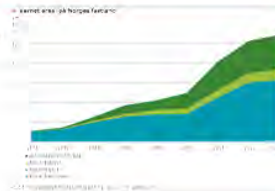
Innhold

- Norske verneområder
 - vernekategorier, nøkkeltall og restriksjonsnivå
- Besøksforvaltning
 - hva er besøksforvaltning og besøksstrategi?
 - kunnskapsstatus og -behov

Vernekategorier

- nasjonalpark (9,7 %)
- landskapsvernområde (5,4 %)
- naturreservat (1,7 %)
- biotopvernområde
- marint verneområde

Ulike restriksjonsnivå i ulike vernekategorier - men også variasjoner innad i kategoriene

Restriksjonsnivå

- Restriksjonsnivå tilpasset det enkelte verneområde
 - tilstrekkelig til å ivareta verneverdiene i henhold til verneformålet
 - ved usikkerhet benyttes føre-var-prinsippet etter en helhetlig vurdering
 - økt kunnskap minsker behovet for å være føre-var

Definisjoner besøksforvaltning

- Besøksforvaltning
- Besøksstrategi

Prinsipp

Dersom det er motstridende målsettinger mellom ivaretagelse av verneverdiene, tilrettelegging for de besøkende og lokal verdiskaping, skal ivaretagelse av verneverdiene tillegges størst vekt.

Piloter

Som start på en langsiktig utvikling skal det gjennomføres fire piloter med innføring av helhetlig besøksforvaltning i nasjonalparker i perioden 2014 til og med 2017.

- Jotunheimen nasjonalpark
- Rondane nasjonalpark
- Varangerhalvøya nasjonalpark
- Halingskarvet nasjonalpark

Foto: Johan Bruh

Kunnskapsbehov besøksstrategi

- 1. Naturverdier og sårbarhet
 - naturtyper, arter, sårbarhetsvurderinger
- 2. De besøkende
 - bruksintensitet og -mønstre
- (3. Reiselivssystemet)

Vi har mye kunnskap, men mangler fortsatt en del

Sårbarhetsvurdering

- NINA etablerer en oversikt over:
 - hvilke grunntyper i NIN-systemet er sårbare for slitasje fra ferdsel til fots
 - hvilke dyrearter som er sårbare for forstyrrelse
- Håndbok i sårbarhetsvurdering
 - test sommeren 2015.

Naturverdier og bruk – eksempel Rondane

Kartutvallet

Metodeutvikling brukerundersøkelser

- Brukerundersøkelser sommeren 2014
 - Varangerhalvøya nasjonalpark
 - Halingskarvet nasjonalpark
- Veileder for brukerundersøkelser

Foto: Torodd Øde Isenkrugrud

Effekter av ferdsel

Miljødirektoratet vil i 2015

- utarbeide styrket faggrunnlag ferdselsrelatert slitasje og forstyrrelse på verneverdier i verneområder
- basert på eksisterende norsk og internasjonal kunnskap
- gjennomføre en feltstudie knyttet til norske forhold

Oppsummering

- Kontinuerlig arbeid med å bedre kunnskapsgrunnlaget
- Økt kunnskap fører til
 - bedre ivaretagelse av norsk natur
 - mindre bruk av føre-var-prinsippet
 - færre konflikter bruk/vern
- Forvaltningen trenger fortsatt god dialog med friluftslivet og forskningen

Friluftslivets plass i miljøforskningen

Eli Ragna Tærum, Forskningsrådet

Forskningsrådet

Friluftslivets plass i miljøforskningen

Seniorrådgiver Eli Ragna Tærum

Forskningsrådet

Forskningsprogram fra Miljø 2015 til Miljøforsk

- Miljø 2015
 - FoU prosjekter :
 - Totalt ca. 100
 - Relevant for friluftsliv ca. 15
 - Friluftslivsforskning 6

Forskningsrådet

Friluftslivsprosjekter

Prosjekttittel	PI institusjon	Prosjektleder
Friluftsliv langs kysten – tilgang og barrierer	NINA	Vistad, Odd Inge
Plansystemer for tilrettelegging for friluftsliv i urbane skogsområder	Skog og landskap	Gundersen, Vegard
Bærekraftig forvaltning av urbane rekreasjonsområder – styringssystemer og tilgjengelighet	NMBU	Falleth, Eva Irene
Jakt og fiske: mulige konflikter og forandringer ved endret praksis	NINA	Skogen, Ketil
Fritid og bærekraftig utvikling: En del av problemet eller en del av løsningen?	Vestlandsforskning	Aail, Carlo
Barns opplevelse av natur – Utvikling av holdninger og sosialisering til friluftsliv	NINA	Skår, Margrete

Forskningsprogram fra Miljø 2015 til Miljøforsk

- Miljø 2015 (2007 – 2015)
- Utkast til nytt program
 - Miljøforsk - miljøforskning for en grønn omstilling (2016 – 2025)

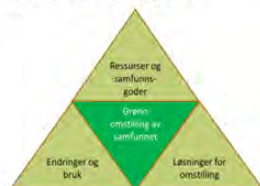
Kort om arbeidet med nytt program

- Programplanutvalg oppnevnt i september
- Foreløpig programplan foreligger og et samlet utvalg står bak
- Behandling i Forskningsrådets styre 5.2.15
- Nytt styre oppnevnes i mars/april
- Første utlysning klar for sommeren 2015

Forskningsprogram fra Miljø 2015 til Miljøforsk

- Miljø 2015 (2007 – 2015)
 - Miljøforsk - miljøforskning for en grønn omstilling (2016 – 2025)
- Helhetlig tilnærming, kunnskap og å bidra til en grønn omstilling av samfunnet:
- Ressurser, påvirkninger og samfunnsgoder
 - Endringer og bruk
 - Løsninger for omstilling

Miljøforsk – nye utfordringer

- Løse miljøproblemer og utvikle «grønne» muligheter
- Miljøkunnskap avgjørende ved klimaendringer
- Økt urbanisering – nye kunnskapsbehov
- Miljøutfordringer er internasjonale - behov for felles løst og implementering
- Samfunnets miljøutfordringer krever en helhetlig tenkning – økt samarbeid

Friluftslivsforskningen i Miljøforsk

- Kunnskap om arealbruk, naturressurser og kulturmiljøer – fundament for friluftslivet
- Endringsprosesser og bruk av ressursene – påvirker grunnlaget for friluftsliv
- Fokus på friluftslivet:
 - Hverdagsfriluftslivet – store variasjoner i preferanser og muligheter
 - Friluftsliv i urbane områder – andre pressområder
 - Endringer, konflikter, muligheter
 - Betydning for helse, miljø, forbruk, livskvalitet

Friluftslivsforskningen framover

- Se muligheter i samarbeid med andre
- Integrer friluftslivsforskning i større forskningsutfordringer

DELTAKERE PÅ

FORSKNING I FRILUFT 2015

ETTERNAVN	FORNAVN	ARBEIDSTED/STUDIESTED/ANNET
Deltakere		
Aal	Nils	Statskog SF
Aas	Hans Petter	Oslo og Omland Friluftsråd
Aas	Morten	Oppland fylkeskommune
Abusdal	Anne Lovise	Smestad ungdomsskole, Lillehammer
Almli	Maria	NJFF
Amundsen	Elisabet Sveingar	Norsk Skogmuseum
Andersen	Jan Erik	Fylkesmannen i Sør-Trøndelag
Anderssen	Sven Nordby	Norges Padleforbundet
Andresen	Bård	Vestfold fylkeskommune
Andresen	Hanne Kvifte	Sørum kommune
Andresen	Helle	Den Norske Turistforening
Anundsen	Inger Wallem	Universitetet i Tromsø
Askim	Kjartan	Den Norske Turistforening
Bach	Ove	Grimstad kommune
Bekkevold	Knut Egil	Høgskolen i Hedmark
Berg	Nils-Yngve	Miljødirektoratet
Berntsen	Knut	Polarsirkelen friluftsråd
Bjaaland	Halvor	Gjøvik kommune
Bjerke	Bjørn M.	Klima- og miljødepartementet
Bjørnsgaard	Ane	Oppland fylkeskommune
Blom	Else	Vestfold fylkeskommune
Brandsdal	Jan Robert	Bergen kommune
Braseth	Janne Teigen	Miljødirektoratet
Bredeli	Ingbjørn	FNF Møre og Romsdal
Brenna	Bente	Vestre Slidre kommune
Bringslimark	Tina	Lister Friluftsråd
Broch	Tuva	Norges idrettshøgskole
Brustad	Henny Oddveig Kveen	Alvdal kommune
Bryn	Kristian	Smestad ungdomsskole, Lillehammer
Bråten	Heidi	Norges idrettsforbund og olympiske og paralympiske komite
Dagenborg	Bente Lise	Landbruks- og matdepartementet
Dahle	Elisabeth	FNF Sogn og Fjordane
Dannevig	Øivind	Klima- og miljødepartementet
Dansberg	Inga	Høgskolen i Telemark
Dignes	Kristina	Akershus fylkeskommune
Edvardsen	Ylva	FNF Nordland

Eikje	Cleng Westin	Universitetet i Bergen
Eiklid	Tuva	Oppland fylkeskommune
Erichsen-Kuster	Annemarie	Skiforeningen
Eriksson	Monica	Fjellnettverket
Evensen	Katinka Horgen	Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Eyde	Esben	Noreges Røde Kors
Falkgjerdet	Erlend	Midt-Agder Friluftsråd
Fjeldseth	Øyvind	NJFF
Fjell	Lennart	Fjell kommune
Flaten	Sigmund	Naturvernforbundet Sogn og Fjordane
Foldøy	Sylvelin	Høgskolen i Lillehammer
Folkestad	Torill	Vest-Agder fylkeskommune
Fossbråten	Silje	4H Norge
Fossheim	Kjetil	Midt-Agder Friluftsråd
Fossli	Ole Morten	FNF Oppland
Fremo	Ola	Friluftsrådet Nordmøre og Romsdal
Fremstad	Tom	Oslo og omland friluftsråd
Frøkedal	Sidsel Karin	Sund Turlag
Gildestad	Jan Are	NMBU
Gjessing	Sven-Magne	Norsk Friluftsliv
Godal	Bjørn	Salten Friluftsråd
Gregersen	Berit Weiby	Aust-Agder fylkeskommune
Grønnerud	Dorte	Høgskolen i Lillehammer
Gurholt	Kjartan Pedersen	Kulturdepartementet
Gøtterup	Thorsten	Rogaland fylkeskommune
Hagen	Vidar Nyløkken	Norges speiderforbund
Halvorsen	Arild	Fjell kommune
Halvorsen	Emily	FNF Rogaland
Hansen	Rolf	Helsedirektoratet
Hansen	Stein-Owe	Akershus fylkeskommune
Haraldseid	Thomas	NMBU
Haug	Guro	Hovin Barnehage
Haugen	Kjell	Festivalen Friluftsliv for alle
Haugen	Lill	Norsk Friluftsliv
Haukedal	Ingun	Jæren friluftsråd
Heill	Brage	Høgskolen i Volda
Helgøy	Randi Irene	Grenland folkehøgskole
Hellebø	Hege	Bergen kommune
Hjelle	Anne Mari Aamelfot	Den Norske Turistforening
Hval	Johan	Oslo og omland friluftsråd
Hynne	Ann Helen	STFK/ Trondheimsregionens Friluftsråd
Høegh-Krohn	Renee	Helse- og omsorgsdepartementet
Ihle	Ingvild Elise	Fjellnettverket
Ingdal	Kristian	Vestfold fylkeskommune
Jensen	Kari Vold	PBL
Jenset	Petter	Møre og Romsdal fylkeskommune

Johannessen	Fredrik	NMBU
Johannessen	Kjetil	Oslofjordens Friluftsråd
Johansen	Cato	Hamar naturskole
Kaarby	Karen Marie Eid	Høgskoen i Oslo og Akershus
Kalsnes	Kari Løken	DNT Gjøvik & Omegn
Kleist	Aviaja	Bodø kommune
Koppen	Gro	Oslo kommune, Bymiljøetaten
Kvisle	Eva Lill	Buskerud fylkeskommune
Lakseide	Ingvild	Opptreningssenteret i Finnmark
Lange	Randy Gunnar	Ravn naturveiledning
Langerud	Britt-Mari	Farsund kommune
Larsen	Pål Alfred	Fylkesmannen i Vest-Agder
Leirflåt	Magne	Dalane Friluftsråd
Lerkelund	Hans Erik	Norsk Friluftsliv
Liaklev	Arne	Universitetet i Tromsø
Ljungström	Annika	Oslofjordens Friluftsråd
Lorentzen	Catherine	Høgskolen i Buskerud og Vestfold
Lund	Elisabeth	Festivalen Friluftsliv for alle
Lund	Hanne Tretterud	DNT Oslo og Omegn
Lund	Oddvin	Den Norske Turistforening
Lundstedt	Harld Odvar	FNF Akershus
Lyngstad	Else Hagen	Gran kommune
Løken	Aase	Nature Tours AS
Løkser	Mona	DNT Gjøvik & Omegn
Løkstad	Bjørnar	Grenland friluftsråd
Løvold	Martine	Klima- og miljødepartementet
MacBeath	Kristin	Røde Kors
Meland	Siri	Norsk Friluftsliv
Melbø	Marte	Friluftsrådet Nordmøre og Romsdal
Mickelsson	Kajsa	Folkhälsomyndigheten, Sverige
Midtmageli	Jon Halvor	Oppland fylkeskommune
Moland	Jørgen	Norges speiderforbund
Mollestad	Elin Enger	DNT Gjøvik & Omegn
Nesdal	Kari	Lillehammer kommune
Neshagen	Annette	Westerdals Høyskole
Nilssen	Kari	Hedmark fylkeskommune
Nilsson	Suzanne	Folkhälsomyndigheten, Sverige
Nordström	Mattias	White arkitekter
Nylund	Ingunn Lian	Østmarkas Venner
Næss	Steinar	Smestad ungdomsskole, Lillehammer
Oftedal	Kristin	Den Norske Turistforening
Opedal	Ståle	Stavanger kommune
O'Sullivan	Karin	Akershus fylkeskommune
Parmann	Siri	Norges Jeger- og Fiskerforbund
Patil	Grete	NMBU
Pettersen	Axel	Akershus fylkeskommune

Pettersen	Ruben	FNF Akershus
Planke	Anne-Mari	Den Norske Turistforening
Qvam	Terje	Miljødirektoratet
Reiten	Jan Erik	DNT Oslo og Omegn
Rickfelt	Kristina	Norges Røde Kors
Ringstad	Bjørn	Drammen kommune
Rohde	Torfinn	Statens naturoppsyn
Roland	Monica	Midt-Agder Friluftsråd
Romsaas	Henrik	Tromsø kommune
Rudi	Guri	Fylkesmannen i Oppland
Rylandsholm	Line	FRIGO
Rødvik	Ulf	FNF Vestfold
Rønning	Kjersti	Hedmark Fylkeskommune
Rønning	Monica	Høgskolen i Lillehammer
Røsjø	Bjarne	Østmarkas Venner
Røttum	Ida Marie	Hovin Barnehage
Samuelsen	Nora Warhuus	NMBU
Sandberg	Staffan	FNF Trøndelag
Sandborg	Karoline	Norsk Friluftsliv
Sandness	Thor	Skedsmo kommune
Sandvoll	Hans Olav	Ryfylke Friluftsråd
Skalleberg	Katrine	Norges miljø og biovitenskapelige universitet
Skaug	Bjørn Erik	Norsk Skogmuseum
Skouen	Sarah	Bergen kommune
Slagtern	Ottar	Enebakk Kommune
Slotterøy	Stein-Roar	Dalane Friluftsråd
Smedshaug	Erlend	Klima- og miljødepartementet
Snøtun	Trygve	Salten friluftsråd/Bodø kommune
Steiro	Ingvild	Oslo kommune, Bymiljøetaten
Stighäll	Eva	Naturvårdsverket, Sverige
Stryken	Arne Chr.	Naturvernforbundet i Lillehammer
Sverdrup	Geir	Sørums kommun
Sveri	Thomas André	FNF Buskerud
Syversen	Ina	Valdres friluftsråd
Sæterhaug	Gisle	FNF Nordland
Sæterhaug	Sidsel	Høgskolen i telemark
Sæthre	Elisabeth	Miljødirektoratet
Sørensen	Knut-Arild	Friluftsrådet Vest
Søvik	Kjetil	Molde Folkehøgskole
Thommessen	Harald	FRIGO
Tingvoll	Hugo	Nord-Troms friluftsråd
Torp	Øyvind	FRIGO
Trangsrud	Lise	Vefsn folkehøgskole toppen
Utvik	Thea Hajum	DNT Drammen og Omegn
Vatn	Trond	DNT Valdres
Verket	Lars	Norsk Friluftsliv

Volden	Ingrid Ovedie	Sunne kommuner - WHO's norske nettverk
Waalder	Rune	Universitetet i Tromsø
Westphalen	Sven-Åge	Friluftsrådet, Danmark
Wikborg	Henning Hoff	DNT Oslo og Omegn
Wøllo	Marit	NMBU
Ødegård	Laila-Iren	Land Fjellsportgruppe
Østby	Rolf	Høgskulen i Volda
Øveraas	Nils	Den Norske Turistforening
Øverby	Jo Erik	Fylkesmannen i Sør-Trøndelag
Ånensen	Ådne	Ryfylke Friluftsråd

Foredragsholdere

Aas	Øystein	NINA
Askildsen	Camilla Marstrander	Nordmøre folkehøgskole
Bischoff	Annette	Høgskolen i Telemark
Brattbakken	Bent	Norges idrettshøgskole
Bråttå	Hans Olav	Østlandsforskning
Calogiuri	Giovanna	Høgskolen i Hedmark
Dahl	Lena	Høgsskolen i Sogn og Fjordane
Dervo	Børre K.	NINA
Flemsæter	Frode	Bygdeforskning
Fredman	Peter	NMBU
Grytli	Ingvil	Nordisk høyskole i folkehelsevitenskap
Gundersen	Vegard	NINA
Gurholt	Kirsti Pedersen	Norges idrettshøgskole
Heimdal	Lasse	Norsk Friluftsliv
Horgen	André	Høgskolen i Telemark
Hov	Asbjørn Magnar	Høgskolen i Oslo og Akershus
Ingulfsvann	Are Severin	Universitetet i Nordland
Jørgensen	Kari-Anne	Høgskolen i Buskerud og Vestfold
Kallekleiv	Therese Lone	NMBU
Krange	Olve	NINA
Lundby	Gro	Oppland fylkeskommune
Neegaard	Henrik Rosted	Høgskolen i Oslo og Akershus
Nordh	Helena	NMBU
Overvåg	Kjell	Østlandsforskning
Sanderud	Jostein	Høgskolen i Sogn og Fjordane
Skogvang	Bente Ovedie	Høgskolen i Hedmark
Skår	Margrete	NINA
Stenseke	Marie	Göteborgs Universitet
Stensland	Stian	NMBU
Stokke	Knut Bjørn	NMBU
Stoll	Karin	Høgskolen i Nesna
Stordal	Gjertrud	DMM høyskole for barnehagelærerutdanning
Sundtoft	Tine	Klima- og miljødepartementet
Sæther	Eivind	Høgskolen i Nord-Trøndelag

Sørmo	Wenche	Høgskolen i Nesna
Thoren	Kine Halvorsen	NMBU
Tronstad	Inger Margrethe	Høgskolen i Nord-Trøndelag
Tærum	Eli Ragna	Forskningsrådet
Vinje	Pål	Høgskolen i Nesna
Vistad	Odd Inge	NINA
Wedge	Morten Ingebrigtsen	Miljødirektoratet
Wold	Line	NINA
Øian	Hogne	NINA

Vi beklager eventuelle feil i deltakerlista!

Radisson Blu Lillehammer Hotel

NORSK
FRILUFTSLIV

Konferansen arrangeres i samarbeid med Oppland fylkeskommune og støttes økonomisk av Forskningsrådet og Miljødirektoratet

Program

Norsk Friluftsliv har gleden av å ønske velkommen til et stort og spennende konferanseprogram.

DAG 1, 27. JANUAR, KL. 10:00 – ANKOMST REGISTRERING

KL. 11:00 – Velkommen til Forskning i friluft 2015

Møteleder Lasse Heimdal, Norsk Friluftsliv

KL. 11:05 – Åpningsforedrag

Statsråd Tine Sundtoft, Klima- og miljødepartementet

KL. 11:30 – Velkommen til Oppland

Gro Lundby, Fylkesordfører i Oppland

KULTURELT INNSLAG

KL. 11:55 – Friluftsliv i Norge anno 2014 - Status og utfordringer

Børre Kind Dervo, NINA

KL. 12:25 – Friluftsliv i förändring - Resultater från sex års forskning i Sverige

Peter Fredman, NMBU

Foto: Bjørn Stuedal

KL. 12:55 – LUNSJ

SESJON 1: *Møteleder Øyvind Fjeldseth, NJFF*

KL. 14:00 – Vill ulv i urban skog

Olve Krange, NINA

KL. 14:30 – Kirkegårder som grønne byrom

Helena Nordh, NMBU

KL. 15:00 – Bynært friluftsliv langs et regulert vassdrag – Mesnaelva i Lillehammer

Hogne Øian og Margrete Skår, NINA

KL. 15:30 – Hvordan påvirker vindkraft-utbygging folks utøvelse av friluftsliv?

Bent Brattbakken, Norges idrettshøgskole

SESJON 2: *Møteleder Kirsti P. Gurholt, NIH*

KL. 14:00 – Barns bruk av natur i dag – omfang og innhold. Resultater fra en nasjonal spørreundersøkelse

Line C. Wold, Vegard Gundersen og Margrete Skår, NINA

KL. 14:30 – Barns kontakt med natur – hvordan kan voksen tilstedeværelse vikre inn?

Margrete Skår og Vegard Gundersen, NINA

KL. 15:00 – Friluftsmidier, kjønn og makt

André Horgen, Høgskolen i Telemark

KL. 15:30 – Kvinneres drivkraft til friluftslivs-ekspedisjoner i polare strøk

Camilla Marstrander Askildsen, Nordmøre Folkehøgskole

KL. 16:00 – PAUSE

KL. 16:30 – Regionale planer – et sentralt virkemiddel for friluftslivet i fjellområdene

Hans Olav Bråtå, Østlandsforskning

KL. 17:00 – Gjenutsetting – en tilpasning til reduserte laksebestander?

Øystein Aas og Stian Stensland, NINA, NMBU

KL. 17:30 – Kva er «unødig forstyrrelse»? Om å balansere fuglevern og friluftsliv

Odd Inge Vistad, NINA

KL. 16:30 – Konflikthandtering på tur

Inger M. Tronstad og Eivind Sæther, Høgskolen i Nord-Trøndelag

KL. 17:00 – Fri ferdsel?

Om friluftslivets rett og galt

Frode Flemsæter, Bygdeforskning

KL. 17:30 – Sikkerhet og risikoperspektiver i friluftsliv i norske videregående skoler

Lena Dahl, Høgskolen i Sogn og Fjordane

KL. 18:00 – PROGRAM SLUTT

KL. 19:00 – SOSIALT SAMVÆR MED APERITIFF, KULTURELTINNSLAG OG MIDDAG

DAG 2, 28. JANUAR, KL. 07:30 – FROKOST

SESJON 3: Møteleder Siri Parmann, NJFF

KL. 08:30 – Naturmøte - naturens betydning i et livsløp
Annette Bischoff Høgskolen i Telemark

KL. 09:00 – Har fysisk aktivitet i naturen et stort potensiale som helsefremmende arena i Norge?
Giovanna Galogiuri, Høgskolen i Hedmark

KL. 09:30 – Kampen om bynære frilufts-områder – hva betyr økt fokus på folkehelse og tilgjengelighet i planleggingen?
Knut Bjørn Stokke, NMBU

KL. 10:00 – Å gå i nærmiljøet i Moss – kven, når og kvifor ikkje?
Kine H. Thorén, L.C. Wold, O.I. Vistad, M. Skår og H. Nordh NMBU, NINA

SESJON 4: Møteleder Anne Mari Aamelfot Hjelle, DNT

KL. 08:30 – Friluftsliv på Riddu Riddu-festivalen – samisk, norsk og internasjonalt uteliv
Bente Ovedie Skogvang, Høgskolen i Hedmark

KL. 09:00 – Avskyelige snømenn og Land Art i fjæra. Undervisningformer i grunnskolelærerutdanningen
Mette Gårdvik, Karin Stoll og Wenche Sørmo, Høgskolen i Nesna

KL. 09:30 – Uteskole som katalysator – Holdninger til natur og deltakelse friluftsliv
Pål Vinje, Høgskolen i Nesna

KL. 10:00 – Actionkamera i forskningen på barn i natur – Et nyttig verktøy eller forstyrrende teknologi
Henrik Rosted Neegaard og Asbjørn Magnar Hov, HiOA

KL. 10:30 – PAUSE

Møteleder Odd Inge Vistad, NINA

KL. 10:55 – Verdiforskyvning i friluftslivet i lys av økologisk økonomi
Are Severin Ingulfsvann, Universitetet i Nordland

KL. 11:25 – Naturbaserte reiselivsbedrifter – aktiviteter, omfang og livstils målsettinger
Stian Stensland, NMBU, NINA

KL. 11:55 – Turistars oppfatningar av mikrokraftverk ved turisthytter
Therese Kallekleiv og Øystein Aas, NMBU, NINA

Møteleder Annette Bischoff, HiT

KL. 10:55 – På tur på barns premisser? Friluftsliv som pedagogisk praksis i barnehagen
Gjertrud Stordal, Dronning Mauds Minnes Høyskole for Barnehagelærerutdanning

KL. 11:25 – Barnehagebarn - blick for det uforutsigbare, svømmebasseng i mosen og dyr med øyne på hvert bein
Kari-Anne Jørgensen, Høgskolen i Buskerud og Vestfold

KL. 11:55 – Lek i natur – viktig, men hvordan i en travel barnehagehverdag?
Ingvild Grytli, Nordiske høyskolen i folkehelsevitenskap

KL. 12:25-13:20 – LUNSJ

KL. 13:20 – Horisont Snøhetta – håndtering av friluftsliv og turisme i villreinområder
Vegard Gundersen, NINA

KL. 13:50 – Bruk og vern i fjellområdene – fra retorikk til praksis?
Kjell Overvåg, Østlandsforskning

KL. 13:20 – Barns nysgjerrige lek i natur: Utforskende dannelselse
Jostein Rønning Sanderud og Kirsti Pedersen Gurholt Høgskolen i Sogn og Fjordane, Norges idrettshøgskole

KL. 13:50 – Friluftsliv i framtidens skole: Fag og fagovergripende kompetanse i det 21. århundre
Kirsti Pedersen Gurholt, Norges idrettshøgskole

KL. 14:20 – PAUSE

PLENUM Møteleder Lasse Heimdal, Norsk Friluftsliv

KL. 14:35 – Retorik och praktik i förvaltning av friluftsliv i skyddade områden i Sverige Marie Stenseke, Göteborgs universitet

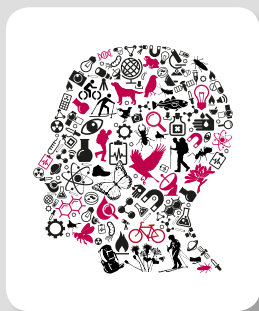
KL. 14:55 – Norske verneområder – en arena for det enkle friluftslivet? Morten Ingebrigtsen Wedege, Miljødirektoratet

KL. 15:15 – Friluftslivets plass i miljøforskningen Eil Ragna Tærum, Forskningsrådet

KL. 15:25 – Framtidig forskningsbehov og avslutning Lasse Heimdal, Norsk Friluftsliv

KL. 15:40 – PROGRAMSLUTT – VEL HJEM! Tog til Oslo kl. 16:11 og tog til Trondheim kl. 16:12.

Vi tar forbehold om endringer i programmet.

Velkommen til Forskning i friluft 2015 27. og 28. januar

Norsk Friluftsliv (tidligere Friluftslivets fellesorganisasjon, FRIFO) har fire ganger tidligere arrangert konferansen Forskning i friluft (1998, 2002, 2005 og 2009).

Det er derfor naturlig å arrangere en ny forskningskonferanse nå i forbindelse med Friluftslivets år 2015.

Hovedmålet med Forskning i friluft 2015 er å formidle friluftslivsforskning til de som er brukere av slik kunnskap, støtte opp under fagmiljøer innenfor friluftslivsforskningen, styrke friluftslivsforskningens posisjon og skape gode møteplasser for friluftslivsforskningen.

Målgruppen er forskning, offentlig forvaltning, universiteter og høyskoler, skolen, frivillige organisasjoner og andre som har interesse for friluftslivsforskning.

Konferansekomiteen:

Annette Bischoff, Høgskolen i Telemark
Kirsti Pedersen Gurholt, Norges idrettshøgskole
Odd Inge Vistad, NINA
Anne Mari Aamelfot Hjelle, DNT
Siri Parmann, NJFF
Hans Erik Lerkelund, Norsk Friluftsliv

NORSK FRILUFTSLIVS 15 MEDLEMSORGANISASJONER

4H Norge

Den Norske Turistforening

Forbundet Kysten

Kristen Idrettskontakt

Norges Turmarsjforbund

Norges Jeger- og Fiskerforbund

Norges KFUK-KFUM- speidere

Norges Klatreforbund

Norges Orienteringsforbund

Norges Padleforbund

Norges Røde Kors Hjelpekorps

Norges speiderforbund

Skiforeningen

Syklistenes Landsforening

Norsk Kennel Klub

(Kontaktinformasjon til alle organisasjonene finnes på www.norskfriluftsliv.no)

Norsk Friluftsliv er en fellesorganisasjon for 15 norske frivillige friluftslivsorganisasjoner, med til sammen over 760 000 medlemskap. Norsk Friluftsliv arbeider for et allsidig, enkelt og naturvennlig friluftsliv. Hovedoppgavene er blant annet å fremme saker av felles interesse for organisasjonene overfor myndighetene og andre aktuelle målgrupper.

